

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ ПЕДАГОГТЕРІН
ӘДІСТЕМЕЛІК СҮЙЕМЕЛДЕУ**

Астана – 2022

Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2022 жылғы _____ № _____ хаттама).

Орта білім беру ұйымдары педагогтерін әдістемелік сүйемелдеу –
Астана қаласы: Б. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 410 б.

Осы әдістемелік ұсынымдарда педагогтерге әдістемелік көмек көрсету бойынша үш маңызды тақырып қамтылған.

Әдістемелік ұсынымдардың бірінші тарауында педагогтердің зерттеу дағдысын дамытудың жолдары жазылған.

Екінші тарауында аттестаттау аясында авторлық бағдарлама әзірлеу және оны тарату бойынша кеңестер берілген.

Үшінші тарауында эссе жазудың шетелдік және отандық тәжірибелері зерделеніп, педагогтерге эссе жазудың талаптары мен шарттары ұсынылды.

Әдістемелік ұсынымдар педагогтердің кәсіби дағдысын жетілдіру контекстінде өзекті, сонымен қатар, олардың аттестаттаудан өтуінде көмекші құрал ретінде пайдалы ақпараттарды қамтиды.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беру ұйымдарының педагогтеріне, әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне және білім жүйесінде қызмет ететін мамандарға арналады.

АЛҒЫ СӨЗ

XXI ғасырдың шарттары мен өзгерістері барлық саланың мамандары үшін жаңа талаптар қойды. Ғылымның қарқынды дамуы, технологиялардың жылдам жаңаруы, қоғамдық түсініктердің өзгеруі, индивидтердің жаңа жағдайға жылдам бейімделіп, уақыт талабына сай дағдыларды игеруін өзекті етті. Осындай шарттар шеңберінде еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маман болу үшін өзінді-өзің үнемі жетілдіріп отырудың өзектілігі артты. Сол себепті қазіргі таңда ең жиі қолданылатын сөз тіркестерінің бірі «өмір бойы оқу» ұғымы болып отыр. Өмір бойы оқу, үнемі үйрену, әрдайым біліктілікті арттыру өз саласында сапалы маман болуға ұмтылған кез келген кадрдың өмірлік принциптеріне айналды.

Еңбек нарығына қажетті болашақ мамандарға бастапқы білім беретін және білім алушылардың өмірге көзқарасын қалыптастыруға көмектесетін орта білім беру ұйымдары педагогтерінің кәсіби біліктілігі маңызды. Орта білім беру ұйымдарының педагогтері мемлекеттегі болашақ адам капиталы сапасының фундаментін қалайды, сонымен қатар келешек қоғамның ерекшелігін қалыптастыратын азаматтарға тәрбие береді және қажетті құндылықтар нәрін себеді. Осыған байланысты педагогтердің кәсіби біліктілігін арттыру және оларға әдістемелік көмек көрсету мақсатында осы әдістемелік ұсынымдар әзірленді.

Әдістемелік ұсынымдама педагогтер үшін өзекті үш тақырыпты қамтиды: ғылыми зерттеу жүргізу, авторлық бағдарлама әзірлеу және эссе жазу. Тақырыптар әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері және орта білім беру ұйымдары педагогтерінің қажеттіліктері негізінде әзірленді. Бұл тақырыптар заманауи талаптар шеңберінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру контекстінде ғана өзекті емес, сонымен қатар нормативтік жүйеге енгізілген соңғы өзгерістер аясында педагогтердің аттестациядан өтуі тұрғысынан да маңызды. Осы үш мәселені бір әдістемелік ұсынымдарға біріктіру бір жағынан оқырманға тақырыптарды өзара байланыстырып беру тұрғысынан пайдалы болса, екінші жағынан оқырманға өзі үшін маңызды тараудың мазмұнына көбірек көңіл бөлуіне мүмкіндік береді.

Бірінші тарауда педагогтердің зерттеу дағдысын дамытудың жолдары көрсетілген. Бұл бөлімдегі ақпарат педагогтердің ғылыми зерттеу жүргізу, ғылыми мақала жазуына қажетті материалдарды қамтиды. Тарауда зерттеу жүргізетін тақырыпты таңдаудан бастап, оны жариялауға дейінгі аралықтағы процестің барлығы ықшамдалып берілген. Ұсынылған ақпараттың мазмұны педагогтің оқыту процесі мен ғылыми зерттеу жүргізу процесін қоса алып жүруіне пайдалы етіп құрылымдалған.

Екінші тарауда авторлық бағдарлама әзірлеу және оны тарату бойынша кеңестер берілген. Бұл тарауда берілген ақпарат педагогтердің біліктілік санатын жоғарылатуы үшін қажетті шарттардың бірі – авторлық бағдарлама дайындау бойынша мағлұматын кеңейтеді.

Үшінші тарауда эссе жазудың шетелдік және отандық тәжірибелері

зерделеніп, педагогтерге эссе жазудың талаптары мен шарттары ұсынылды. Бұл тараудың мазмұны теориялық ақпаратты практикалық жаттығулармен ұштастырып, педагогтерге шағын эссе жазу бойынша білімдері мен дағдыларын кеңейтуге мүмкіндік береді. Жалпы, осы тарауда берілген ақпарат аттестаттау кезінде сапалы эссе жазуға көмектеседі.

Әдістемелік ұсынымдар педагогтердің кәсіби дағдысын жетілдіру, оларға әдістемелік көмек көрсету контекстінде өзекті. Сол себепті аталған материалдар облыстық және аудандық әдістемелік орталықтар мен кабинеттердің әдіскерлері үшін де қажетті құрал. Сонымен қатар, білім жүйесіндегі құрылымдарда қызмет ететін мамандарға, жалпы орта білім саласы мен педагогикалық қызметке қызығушылық танытатын көпшілікке танымдық тұрғыдан пайдалы. Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беру ұйымдарының педагогтеріне, әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне және білім жүйесінде қызмет ететін мамандарға арналады.

ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Глоссарий

Әдістемелік ұсынымдаманың осы тарауында мына терминдер мен қысқарған сөздер төмендегі мағынада қолданылды (бұл тұста көптеген терминдердің, ұғымдардың анықтамасы ғылым бағытына, мектепке т.б. қарай өзгертiнiн ескеру қажет).

Академиялық адалдық – бiлiм алу, бiлiм беру және зерттеу процесi кезiнде дұрыс құндылықтар мен моральдi басшылыққа алу.

Ақпараттандырлған келiсiм – зерттеуге қатысушы тарапқа зерттеу туралы қажеттi ақпарат берiлгендiгiн растайтын зерттеушi мен зерттеуге қатысушы арасында жасалатын келiсiм.

Әлеуметтiк феномен (құбылыс) – индивидтiң, индивидтер арасындағы, қоғам iшiндегi мiнез-құлық, әрекеттер.

Дедукциялық тәсiл – зерттеу процесiн, дәлелдеудi жалпыдан жалқыға қарай құрылымдау (әдетте сандық тәсiлде қолданылады).

Зерттеу болжамы – зерттеудiң не нәрсенi анықтауға бағытталғанын тұжырымдаған жорамал сенiмi (әдетте сапалық тәсiлде қолданылады).

Зерттеу гипотезасы – зерттеудiң не нәрсенi тексеруге бағытталғанын тұжырымдаған нақты мәлiмдемесi (әдетте сандық тәсiлде қолданылады).

Зерттеу дизайны (стратегиясы) – зерттеудiң қалай iске асатындығы туралы зерттеушiнiң жоспары.

Зерттеу нәтижелерiн жалпылау – белгiлi бiр зерттеу нәтижесiнде алынған қорытындылардың нәтижесiн кең түрде (басқалар үшiн де) қолдануға болатынын жариялау.

Зерттеу этикасы – зерттеушi зерттеу жобасын академиялық адалдыққа сай жүргiзуде және оны iске асыру кезiнде зерттеуге қатысушыға қандай да бiр терiс ықпал етудi болдырмау және қауiпсiздiгiн қамтамасыз етуде басшылыққа алатын қағидалар.

Индукциялық тәсiл – зерттеу процесiн, дәлелдеудi жалқыдан жалпыға қарай құрылымдау (әдетте сапалық тәсiлде қолданылады).

Келiсiм парағы – зерттеуге қатысушыдан ақпараттандырылған келiсiм алу үшiн зерттеуге қатысушыға ұсынылатын зерттеу жобасы туралы қысқаша ақпарат.

Корреляция – екi немесе одан да көп айнымалы арасындағы байланыстың деңгейiн анықтау.

Модельдеу – құбылысты түсіну және түсіндіру мақсатында зерттеу жүргізу үшін тікелей сынақ өткізуге қиын жүйені, нысанды көшірмелеу

Нарратив – тұлғаның бір нәрсені туралы жазған немесе айтқан баяндауы, әңгімесі.

Плагиат – әдейі немесе байқамай басқа тұлғаға тиесілі мәтінді немесе идеяны өз атынан беру.

Талдау – мәнін түсіну мақсатында құбылысты, мәселені, ақпаратты бөліктерге бөлу

Триангуляция – зерттеудің сапасын арттыру үшін зерттеліп отырған мәселені бірнеше әдіспен немесе тәсілмен қарау. Триангуляция әдетте сапалық тәсілде жиі қолданылады. Аралас әдістен және көп-әдісті зерттеуден айырмашылығы триангуляция зерттеудің жарамды және сенімді екенін дәйектеу мақсатында көмекші әдістерді қолдануды білдіреді.

Рандомизация – зерттеуге қатысатын адамдарды, заттарды немесе орындарды кездейсоқ таңдау арқылы іріктеуде кететін бұрмалаушылықты азайту жолымен зерттеу процесінің шынайлығы мен сенімділігін арттыру

Кіріспе

Мемлекеттегі білім жүйесін жетілдіру мен білім сапасын күшейту үшін педагогикалық зерттеулер маңызды. Педагогика саласындағы зерттеу жұмыстары білім беру мен білім алу, білім сапасын бағалау мен өлшеу, тұлғаны тәрбиелеу мен қалыптастыру, білім саласындағы стандарттар мен оқу бағдарламасын жетілдіру, білім алушылар мен тәрбиеленушілерді психологиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне сай оқыту мен тәрбиелеу, білім беру ұйымдарын білім алушылар мен тәрбиеленушілердің қажеттіліктеріне қарай жобалау мен жабдықтау, ішкі және сыртқы коммуникация жүйесін жетілдіру, білім алушы мен тәрбиеленушінің отбасылық жағдайы мен когнитивті ерекшеліктерінің алатын біліміне ықпалы, ата-аналармен және басқа да тараптармен сапалы байланыс орнату, білім саласындағы менеджменттің тиімділігін арттыру т.б. толып жатқан факторларды анықтауға көмектеседі. Білім беру саласындағы зерттеулер нәтижесінде жасалынған тұжырымдар білім жүйесін жақсарту мен білім берудің сапасын күшейту үшін ғылыми негізделген мемлекеттік шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді, білім саласында еңбек ететін мамандар мен педагогтердің олардың қорытындысын пайдалану арқылы өз қызметін жақсартуға ұмтылуына жол ашады. Сапалы білім мемлекеттегі көзі ашық азаматтар мен білікті кадрлардың үлесін арттыру арқылы адам ресурстарын дамытуға септігін тигізіп, нәтижесінде қоғамның бақуаты жақсарады. Осындай маңыздылығына байланысты көптеген мемлекеттер педагогикалық зерттеулерді күшейтуге назар аударуда, соның нәтижесінде білім саласындағы ғылыми ізденістер саны жыл өткен сайын артып отыр.

Бұл бағытта практик ретінде педагогтердің де білім саласындағы зерттеулерге қосатын үлесі үлкен. Практик ретінде мұғалімдер білім алушыларды үнемі бақылау және оқытудағы жаңашылдықтардың, инновациялық технологиялар мен жаңа әдістемелердің білім сапасына ықпалын бағалау мүмкіндігіне ие. Сондай-ақ, олар ол бақылау мен бағалау процесін ұзақ уақыт жүргізе алады. Анығырақ айтқанда, педагог алдындағы білім алушыларға оқытудың қандай әдістемелері, технологиялары, коммуникация тәсілі оң ықпал ететінін бірнеше жыл бойы зерттейтін уақыт ресурсы бар. Осындай ұзақ бақылау барысында жастардың білім алуына оң және теріс ықпал ететін факторларды бағалай алады. Сонымен қатар, педагогтің зерттеумен айналысуы білім сапасын арттыру тұрғысынан өзекті. Педагогтің ғылыми талаптарға сәйкес жүргізген бақылауының және алынған қорытындыларын көпшілікпен бөлісуінің нәтижесінде білім сапасын арттыратын факторларды айқындауға және таратуға мүмкіндік береді. Оның үстіне бұл білім беру жүйесіне қатысты ғылыми әдіспен жиналған ақпарат көлемін ұлғайтып, ондағы процестер туралы кеңірек түсінік қалыптастырады. Педагогтердің зерттеумен айналысуының осындай артықшылықтарын ескеріп, осы әдістемелік ұсынымдар педагогтердің зерттеу құзыреттілігін

арттыру мақсатында ғылымда қалыптасқан соңғы ережелер мен талаптар бойынша ақпарат беру үшін жазылып отыр.

Зерттеу жүргізудің ғылыми ортада қалыптасқан талаптары, стандарттары, нормалары мен кезеңдері бар. Бұл талаптар мен стандарттар зерттеу бағытына қарамастан көп жағдайда барлық ғылым саласына ортақ болып келеді. Кез келген зерттеу басқа адамдар тарапынан мойындалуы үшін, әсіресе ғылыми қоғамдастық қабылдауы үшін ғылымда орныққан стандарттар шеңберінде жүргізілуі және академиялық ортада қалыптасқан ережелерді сақтауы шарт. Себебі ғылымдағы стандарттар зерттеу жүргізудің сан ғасырлық жиналған тәжірибесі негізінде құралған дәстүр және зерттеу жобасын сапалы іске асыруды қамтамасыз ететін шаблон. Осы себепті академиялық дәреже беретін магистратура, докторантура сияқты бағдарламаларда алдымен ғылыми зерттеу жүргізудің академиялық ортада қалыптасқан ережелері мен талаптарын оқытуға көңіл бөледі. Академиялық ортадағы дискуссияға қосылу үшін зерттеушінің зерттеу жүргізуге қойылатын талаптарды меңгеруі және соларға сай әрекет етуі маңызды.

Әдістемелік ұсынымдардың осы тарауында педагогтердің құзыреттілігін арттыру мақсатында зерттеу процесін іске асырудың ғылымда орныққан талаптары мен нормалары туралы түсініктер жазылды. Әдістемелік ұсынымдардың педагогтердің зерттеу құзыреттілігі деп аталатын тарауы зерттеу жүргізудің дизайнында қарастырылатын компоненттер бойынша бірнеше бөлімге бөлінді. Тарауды ішкі бөлімдерге бөліп беру оқырманның ақпаратты қабылдауы үшін де ыңғайлы.

Алдымен зерттеу тақырыбын анықтау және негіздеу мәселесі қарастырылды. Бұл кезеңде қандай проблемалар кездесуі ықтимал екендігі жазылды. Тақырыпты таңдауда назар аударылуы тиіс элементтер сипатталды.

Одан кейін зерттеу дизайнын (жоспарын) әзірлеу бойынша түсінік берілді. Зерттеу дизайнын әзірлеудің маңыздылығы дәйектеліп, оны жасаудағы ерекшеліктер көрсетілді. Бірнеше зерттеу дизайны бойынша қысқаша ақпарат берілді.

Академиялық адалдық мәселесі үшінші бөлімде талқыланды. Зерттеушінің академиялық ортада репутациясын сақтау үшін қандай қателіктерге жол бермеуі қажеттігі, көңіл аударуы тиіс элементтер сипатталды.

Келесі бөлімде зерттеуді сапалы жүргізу үшін және қатысушыларға теріс ықпалын болдырмау мақсатында этикалық қағидаларды әзірлеудің өзектілігі жазылды. Этикалық қағидалардың қалай жасалатыны және қандай мәселелерге назар аудару қажеттігі баяндалды. Сандық және сапалық тәсілге қарай этикалық нормалардың өзгеретіні жазылды.

Әдебиетке шолу жасаудың тетіктері тақырыптың зерттелу деңгейін зерделеу бөлімінде сипатталды. Тақырыптың өзектілігін, осыған дейінгі зерттеулердің нәтижесіне сүйеніп жобаның гипотезасын немесе болжамдарын айқындау және зерттеу әдіснамасын анықтау үшін тақырыпқа қатысты әдебиеттерге шолу жүргізудің жолдары түсіндірілді. Сонымен қатар, өзге

дереккөздерден алынған ақпаратты берудің негізгі үш жолы: дәйексөз келтіру немесе тікелей сілтеме жасау, өзге автордың жазғанын қайта жазу және өзге автордың ойын мазмұндау туралы айтылды.

Одан кейінгі тарауда ғылымда кең тараған сілтеме стильдері сипатталды. Бұл стильдердің ерекшеліктері туралы қысқаша мағлұматтар берілді. Сілтеме стилін дұрыс таңдаудың маңыздылығы айтылып өтті.

Келесі бөлімде зерттеу жүргізудің ең маңызды кезеңдерінің бірі зерттеудің әдіснамасын әзірлеу бойынша кеңестер берілді. Бұл бөлімде зерттеудің әдіснамасының өзектілігі түсіндіріліп, оны мысалдар шеңберінде көрсетіп бердік. Зерттеу жобасының шеңберінде дерек жинаудың әдістері сандық тәсіл және сапалық тәсіл болып бөлінетіні жазылды.

Сапалық тәсіл аясында зерттеу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері осы бөлімде қарастырылды. Сапалық тәсілге жататын әдістер, оларды қолдану туралы ақпарат берілді.

Одан кейін сандық тәсілдің зерттеу дизайны жазылды. Сандық тәсілдің кадамдары, деректер жинау әдістері, қолданылатын бағдарламалар, бұл тәсілдің артықшылықтары мен кемшіліктері сипатталды.

Одан кейінгі үш бөлім білім саласында жиі қолданылатын үш әдіске арналды. Педагогикалық бақылау, іс-әрекетті зерттеу және жоспарлы оқытушылық интервенция әдістерін қолданып зерттеуді қалай іске асыруға болатыны туралы бастапқы ақпарат берілді. Бұл әдістердің көмегімен педагогтің өзінің негізгі жұмысын атқарып отырып зерттеу жүргізе алатыны көрсетілді.

Зерттеу нәтижесі көп жағдайда жарияланады. Сондықтан әдістемелік ұсынымдаманың бірнеше бөлімі зерттеу нәтижесінде ғылыми мақала жазу бойынша ақпарат беруге арналған. Алдымен зерттеуді мақала ретінде жариялаудың өзектілігі дәйектелді. Ғылыми мақаланың рәсімделуі, құрылымдау бойынша кең тараған тәртібі жазылды. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдарда зерттеу нәтижесін баяндаудың IMRaD (аббревиатура, ағыл.: Introduction, Methods, Results, and Discussion. Қаз.: Кіріспе, Әдістер, Нәтижелер және Талқылау) деп аталатын құрылымдық форматы жиі қолданылатыны туралы айтылып, осы аббревиатураның әрбір құрылымы сипатталды. Сонымен қатар, деректерді визуализациялау және кейбір ақпаратты қосымша ретінде беру бойынша да кеңестер берілді.

Әдістемелік ұсынымдаманың бұл тарауының мазмұны педагогке өзінің зерттеушілік құзыретін дамытуға септігін тигізеді. Осында берілген ұсынымдарды ескеру нәтижесінде жүргізілген зерттеу және әзірленген қолжазба сапалы өнім жариялауға көмектеседі. Сондықтан тараудың мазмұнымен мұқият танысу және зерттеушілік жұмыста ол ұсыныстарды басшылыққа алу маңызды.

Зерттеу тақырыбын таңдау

Зерттеудің ең бірінші кезекте жүретін кезеңі – тақырыпты таңдау. Бұл жан-жақты ойлауды, талқылауды қажет ететін жұмыс. Себебі тақырып зерттеудің одан кейінгі кезеңдерін толық анықтайтын іргетас. Тақырыпты таңдау барысында бірнеше элементке назар аудару қажет. Сол элементтерді ескеріп барып әзірленген тақырып жақсы негізделген болып шығады. Төмендегі абзацтарда тақырып таңдауда назар аударылуы тиіс элементтер қысқаша сипатталады.

Бірінші кезекте зерттелетін мәселе, тақырып зерттеушіге қызықты болуы керек. Бұл тұста зерттеуші өзін толғандыратын, өзінің күнделікті тәжірибесінде байқаған және не себепті олай екенін түсінуге ұмтылған мәселені алса болады. Осы жерде зерттеуші өзінің негізгі жұмысына кедергі келтірмейтін, ондағы уақытын алмайтын мәселені тақырып ретінде алуға тырысуы маңызды. Басқаша айтқанда, зерттеуші өзінің еңбек шарты, жұмыс жағдайына ыңғайлы тақырыпты зерттеу ретінде алғаны абзал. Педагогтер үшін бұл оқытудың тиімділігін арттырудың жолдары, білім сапасына ықпал ететін факторлар.

Кез келген зерттеу табиғаттағы, қоғамдағы бір мәселені шешуге, жетілдіруге немесе құбылыстың не себепті болып жатқанын тереңірек түсінуге бағытталады. Бұл дегеніміз зерттеудің нәтижесінде алынған дәлелдер қазіргі жағдайды жақсартуға септігін тигізетін, практикаға бағытталған жоба екенін көрсетеді. Сол себепті тақырыпты таңдағанда оның практикалық маңызын ойластырған дұрыс. Бұл зерттеудің нәтижесі қандай практикалық маңызға ие екенін жобалау қажет.

Екінші кезекте зерттеудің теориялық маңыздылығын ойлау қажет. Ғылыми зерттеу жұмыстары көп жағдайда бар теорияларды сынап көру, түзету, қолдану ауқымын кеңейту, болмаса жаңа теория ұсыну немесе теория жасау үшін тұжырымдар шығару үшін жасалады. Зерттеуші тақырыбын негіздегенде көп жағдайда зерттеу осылардың қайсысын жасауға бағытталғанын көрсетуі маңызды.

Келесі маңызды элемент зерттеудің ғылыми әдебиетке қосатын үлесін жазу. Бұл тақырып бойынша әдебиетке алдын-ала жасалған шолу негізінде жазылады. Осы жерде зерттеуші өзінің тақырыбы осы тақырыптағы басқа зерттеулерден қандай ерекшелігі барын көрсетеді. Мысалы, осы тақырыпта жүргізілген зерттеулер көбіне сапалық тәсілді қолданған, ал бұл зерттеуде сандық тәсіл қолданылатын болады. Тағы бір мысал, осыған дейінгі ізденістер білім алушылардың коммуникациялық дағдыларының сабақ үлгеріміне әсерін қарастырмаған, бұл зерттеу осы олқылықты толтырады. Бұл жерде міндетті түрде зерттелмеген мәселені емес, аз зерттелген немесе басқа қырынан қарағандығымен де маңыздылығын атап өтуге болады. Осылайша зерттеуші ғылыми әдебиетке қосатын маңызын да көрсетеді.

Жоғарыдағы жазылғандардан шығатын қорытынды зерттеу тақырыбын анықтау уақыт алатын және терең ойлауды қажет ететін процесс. Сол себепті

тақырып таңдау процесін бірнеше қадамдарға бөлу дәстүрі қалыптасқан. Тақырыпты белгілеуді кезеңдерге бөлу оны нақтылауды жеңілдетеді. Кестеде зерттеу тақырыбын айқындаудың үлгілік кезеңдері берілген.

Зерттеу тақырыбын анықтаудың үлгілік кезеңдері

Қадамдар	Жасалатын жұмыс
Қызықты мәселені, идеяны таңдау	Зерттеуші өзін қызықтыратын, зерттеуге әлеуеті жететін бірнеше идеяны тандайды, оларды жазады. Жазылған идеяларға қатысты жарияланымдарға алдын-ала шолу жасап көреді. Бұл кезеңде бірнеше альтернативті тақырып жобасын жазып қоюға болады. Одан кейінгі кезеңдерде ол түзетіліп, нақты тақырып қалады.
Талқылау, ақылдасу	Жобадағы идеяларды басқа әріптестерімен, зерттеушілермен талқылайды. Нақты бір зерттелетін мәселені анықтайды.
Тақырыпты нақтылау	Зерттелетін мәселені нақты тақырыпқа айналдырады.
Тақырыпты тереңірек зерттеу	Тақырып бойынша материалдарға, ғылыми жарияланымдарға терең шолу жасалады. Тақырыптың мақсаты мен міндеттері, зерттеу барысында тексерілетін тұжырымдар жасалады.
Тақырыпты зерттеу сұрақтарына айналдыру	Зерттеу аясында жауабы ізделінетін сұрақтар белгіленеді. Зерттеу осы сұрақтардың жауабын табуға бағытталады.

Осы жерде ескере кету керек тағы бір мәселені – зерттеуші тақырыпты тек өзіне ғана емес, өзге адамдарға да түсінуге ыңғайлы етіп алуы маңызды. Зерттеу тақырыбы зерттелетін жұмыстың мазмұнын ашып тұруы керек және жұртшылыққа түсінікті болғаны жақсы. Өте ұзын және түсініксіз жазылған тақырып көп жағдайда басқа адамдардың қызығушылығын азайтады.

Зерттеу тақырыбы анықталғаннан кейін сол тақырыптан зерттеу сұрақтарын шығару қажет. Дұрыс құрылымдалған және проблемаға нақтыланған сұрақтар зерттеудің сапалы болуына ғана емес, жұмысты әрі

қарай жүргізудің жеңіл болуына септігін тигізеді. Өйткені дұрыс қойылған сұрақ, дұрыс жауаптарды алуға жол ашады.

Зерттеушілер зерттеу сұрағын әзірлеу барысында мынандай атрибуттерге көңіл бөлуді ұсынады.

1. Зерттеу сұрағы түпнұсқа, тақырыпқа сай болады.
2. Сұрақ зерттеу жүргізуге болатындай, іске асырылатындай болғаны жөн. Нақты айтқанда риторикалық, философиялық т.б. сұрақтар болмауы керек.
3. Зерттеу сұрағы түсінікті болуы керек. Оқырман зерттеу сұрағын оқығаннан кейін оның мақсатын, қандай мәселеге жауап іздейтінін түсіне алуы тиіс.
4. Зерттеу сұрағы нақты проблемаға бағытталған болуы тиіс. Кең сұрақтардың жауабы да түсініксіз, ұзынсонар жауап береді. Нақты проблемаға бағытталған тар сұрақтар болса, сол проблеманы шешуге арналған жинақы жауап алуға көмектеседі.
5. Зерттеу сұрағын қысқа етіп жазу қажет. Көп жағдайда зерттеу сұрағы бір сөйлеммен шектеледі. Ол сөйлемнің өзі қысқалау келеді.
6. Дегенмен зерттеу сұрағын дискуссия жүргізуге мүмкіндік беретіндей күрделі етіп құрылымдау қажет. Зерттеу сұрағы «иә» немесе «жоқ» деген жауапқа негізделген болмауы тиіс.

Бұл жерде ескере кететін мәселе сандық және сапалық тәсілдерге байланысты зерттеу сұрағының құрылымы өзгереді.

Зерттеу дизайны (зерттеу стратегиясы)

Зерттеу тақырыбы мен сұрақтары анықталғаннан кейін зерттеу дизайнын жасау керек. Зерттеу дизайны зерттеу сұрақтарына жауап беретін стратегия болып табылады. Басқаша айтқанда зерттеу дизайны жұмыстың қалай жүргізілетіндігі, мәліметтердің қандай әдістермен жиналатындығы және өңделетіндігі, респонденттердің қалай таңдалатындығы, ықтимал зерттеу уақыты жазылатын жоспар. Кез келген жұмыс жоспары сияқты дұрыс түзілген зерттеу дизайны орындауды жеңілдетеді және көздеген нәтижеге жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеу сапасына жұртшылықтың сенімділігін ұлғайтады.

Зерттеу дизайнының өзегін әдіснама құрайды. Зерттеуші алдымен зерттейтін проблеманы, зерттеудің өзектілігін, тақырыпты, зерттеу мақсатын, зерттеу сұрақтарын жазып болғаннан кейін, сол сұрақтарға жауап беру үшін қандай әдіснама қолданатынын жазады. Әдіснамаға байланысты зерттеу дизайнының атауы өзгереді. Төменде кең қолданылатын зерттеу дизайнының түрлері сипатталады.

Сипаттамалық (диагностикалық) зерттеу дизайны: проблеманы немесе ситуацияны сипаттауға бағытталады. Зерттеуші қалыптасқан жағдайды баяндауға ұмтылады. Мысалы, «білім алушылардың Ұлттық бірыңғай тестілеудегі көрсеткіштері жыл сайын қалай өзгеріп отыр?» немесе «Ата-анасы педагог болып қызмет ететін балалар педагог мамандығын қаншалықты жиі таңдайды?» деген сияқты алынған мәліметтер негізінде ситуацияны сипаттайтын зерттеулер жүргізеді. Мұндай зерттеулердің нәтижесінде алынған мәліметтер оның себебін анықтауға бағытталған болашақ ізденістерге көмектеседі.

Түсінуге бағытталған зерттеу дизайны: бұрын зерттелмеген, аз зерттелген мәселенің мәнін түсіндіруге бағытталған. Мұндай зерттеу стратегиясы бір ситуацияның, әлеуметтік ортаның ішкі астарын зерделеуді көздейді. Мысал ретінде мынандай ойдан шығарылған кейсті беруге болады. Педагог өз тәжірибесінде табиғаты жақсы жерде, далада өскен балалардың әдебиетке бейім екенін байқайды. Сондықтан ол «не себепті табиғат аясында өскен бала әдебиетке жақын?» деген сұраққа жауап іздейді. Әдеби шолу барысында бұл мәселенің өте аз зерттелгенін, тек публицистикалық жарияланымдар бар екенін анықтайды. Сол себепті осы жағдайды түсінуге және басқаларға түсіндіруге ұмтылған зерттеу дизайнын жасайды.

Эксперименттік зерттеу дизайны: жасалған өзгерістердің тиімділігін сынақ арқылы бақылауға көмектеседі. Көп жағдайда экспериментке қатысушыларды екі топқа бөледі, бірінші топқа жаңа өзгеріс ұсынылады, екінші топқа бұрынғы жүйе ұсынылады. Нәтижесінде қос топтың арасындағы көрсеткіштер салыстырылады, егер өзгерістер ұсынылған топтың көрсеткіші жоғары болса, онда жаңалық тиімді деген сөз. Мысалы, «виртуалды шынайылықты қолдану білім алушылардың білім сапасына қаншалықты ықпал етеді?» деген сұраққа жауап беру мақсатында эксперимент жүргізіледі.

Сынаққа қатысатын білім алушыларды екі топқа бөліп, біріншісін виртуалды шынайылық технологиясымен оқытады, екіншісін дәстүрлі әдістемемен білім алады. Белгілі бір уақыт өткеннен кейін екі топтың білім сапасы тексеріледі. Соның нәтижесінде тиісті ұсыныстар шығарылады.

Корреляциялық зерттеу дизайны: бұл екі немесе бірнеше өзгермелінің арасында байланыс бар немесе жоқтығын анықтауға бағытталған. Осындай зерттеу дизайны бір мәселемен екінші мәселе арасында себеп-салдарлық байланысты анықтауға да септігін тигізеді. Бұл дизайнға мысал ретінде «ата-анасының білім деңгейі мен баланың оқу үлгерімі арасында қаншалықты байланыс бар» деген сұрақты алып көруге болады. Алдымен білім алушылардың сабақ үлгерімі көтеріледі, одан кейін олардың ата-аналарының білім дәрежесі. Егер ата-анасының білім дәрежесі жоғарылаған сайын білім алушының да оқу көрсеткіші жақсарып отыратындығы анықталса, онда оң корреляция бар, кері көрсеткіш анықталған жағдайда теріс корреляция бар деген тұжырым жасалады.

Жалпы, зерттеу дизайны тек әдістерді ғана емес, сонымен қатар одан кейінгі кезеңдерді де қамтитын жоспар. Сондықтан бұл жоспарды нақты және түсінікті етіп құру өзекті.

Академиялық адалдық

Кез келген сала секілді ғылыми ортада да зерттеушінің өз ісін дұрыс, сапалы және адал атқаруы маңызды. Зерттеушілердің осындай қасиеттерге ие болуын талап ететін ұғым «академиялық адалдық» деп аталады. Академиялық адалдық түсінігінің өзі көптеген ішкі түсініктерден тұрады. Ол ішкі түсініктер төмендегі суретте берілген. Осы жерде суретте берілген әрбір түсініктің өз категориясы барлығын, олармен кеңірек танысу үшін арнайы әдебиеттерді оқу қажеттігін айтып өту маңызды. Академиялық адалдық бойынша әдебиеттер көп, тіпті арнайы сайттар, ғалымдардың қауымдастықтары бар. Мысалы, The International Center for Academic Integrity (ICAI) - <https://academicintegrity.org/> сияқты ұйымдар.

Академиялық адалдықтың қажеттілігі көп жағдайда мынандай факторлармен негізделеді. Алдымен зерттеудің сапалы болуын, зерттеушінің өз мақсатына жету жолында түрлі бұрмалаушылықтарға бармауын қамтамасыз етеді. Жұртшылық үшін кез келген ғалым академиялық қоғамдастықтың мүшесі. Сондықтан зерттеушінің абыройы тек ғалымның жеке тұлғасы үшін ғана емес, сонымен қатар ғылыми қоғамдастықтың репутациясы тұрғысынан да өзекті. Осы себепті ғылыми ортада академиялық адалдық мәселесіне қатты көңіл бөлінеді.

Екіншіден, зерттеушінің өзге әріптестерінің еңбектерін бағалауын, оларға құрметпен қарауын сұрайды. Бұл дегеніміз зерттеуші өз зерттеуінде басқа әріптестері жасаған материалдарды, идеяларды, тұжырымдарды пайдаланған жағдайда, авторлардың атын атап өту. Осы арқылы құнды ғылыми еңбек әзірлеген ғалымдардың танымалдығы артады, олардың жұмысының сапасы мойындалады. Осыған байланысты, академиялық адалдық зерттеу сапасын анықтау, ғалымдардың атағын арттыру тұрғысынан да өзекті.

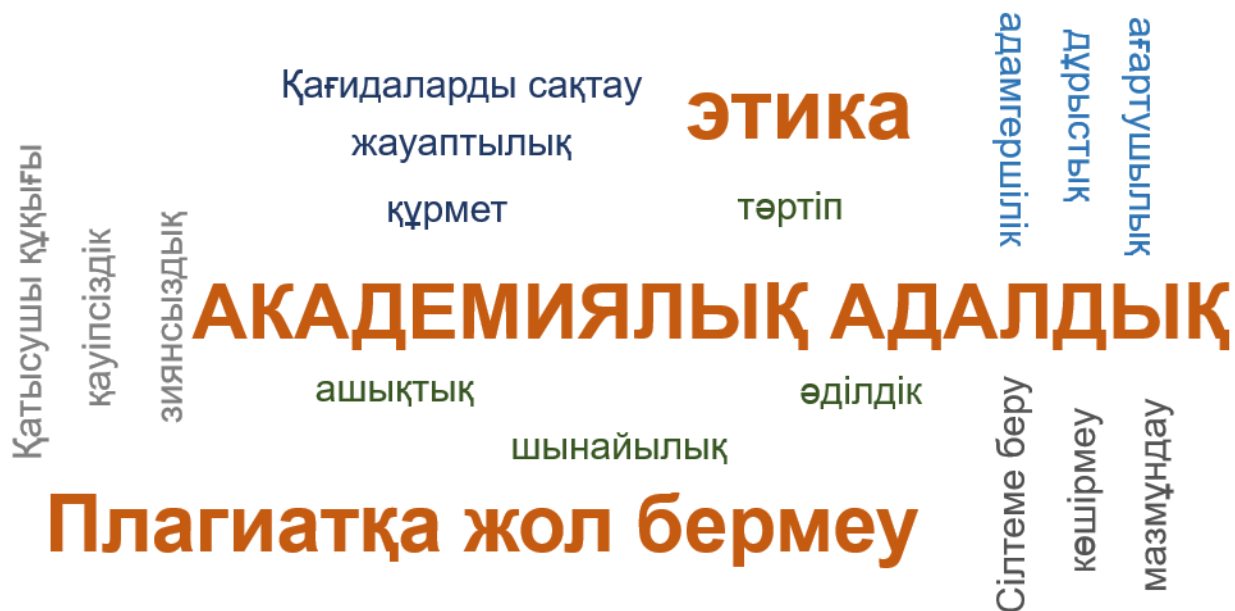
Үшіншіден, бұл ең бастысы, зерттеушінің зерттеуге қатысушы респонденттерге қандай да бір зиян келтірмеуін, олардың құқықтары мен талаптарының сақталуын, қауіпсіздігін ойлауын талап етеді. Академиялық адалдық мәселесіне көңіл аударған зерттеуші өз еңбегінің нәтижесі азаматтарға теріс салдар бермеуіне мән береді.

Академиялық адалдық талаптарына салғырт қараған зерттеушінің репутациясына үлкен зиян келеді. Мұндай жағдайда зерттеушіге өз абыройын қайта қалпына келтіру қиынға соғады. Сол себепті зерттеуді енді бастаған кез келген жас зерттеуші академиялық адалдықты сақтауға өте ұқыпты қарауы тиіс. Бұл мәселе өзекті болғандықтан көптеген оқу орындары жас зерттеушілерге арнайы академиялық адалдық және зерттеу этикасы бойынша курстар ұйымдастырады. Мұндай курстардың жазбалары, білікті зерттеушілердің дәрістері мен кеңестері жазылған бейне материалдар, подкасттар, сұхбаттар, әдебиеттер интернеттегі ашық платформаларда қолжетімді.

Академиялық адалдық категориясына жататын ең маңызды ұғымдардың бірі – зерттеу этикасы. Кез келген зерттеушінің этикалық принциптермен және талаптармен таныс болуы міндет. Келесі бөлімде зерттеу этикасы туралы қысқаша түсінік беріледі.

Академиялық адалдықтың негізгі түсініктері

Зерттеу этикасы

Кез келген зерттеу жүргізудегі ең маңызды компонент – зерттеу этикасы. Зерттеу этикасы зерттеу процесін жүргізу барысында зерттеуші немесе зерттеушілер тобы басшылыққа алуы тиіс қағидалар. Мұндай этиканың болуы маңыздылығы көп жағдайда екі аргументпен негізделеді: біріншіден, зерттеуге қатысушы тұлғаларға қандай да бір физикалық немесе психологиялық теріс ықпал (зақым) келтіруге жол бермеуді ескеру үшін қажет; екіншіден, зерттеуді сапалы жүргізу тұрғысынан өзекті. Осыған байланысты зерттеушілер арасында этикалық нормаларды зерттеу стратегиясының ішінде қарастыру дәстүрі қалыптасқан.

Зерттеу жүргізу кезінде зерттеушілердің белгілі бір этикалық қағидаларды ұстануы сынаққа қатысушылардың қауіпсіздігін сақтауды, оларға теріс әсерді азайтуды ойластырғанын аңғартады. Бұл білім саласында, оның ішінде кәмелет жасына толмаған балаларға қатысты зерттеу жүргізушілер міндетті түрде назарға алуы тиіс зерттеу стратегиясының компоненті. Ал, орта білім беру ұйымдарында жұмыс жасайтын педагогтердің зерттеу нысаны негізінен білім алушылар болатыны анық. Сол себепті зерттеу жүргізгісі келген педагогтердің ғылымда орныққан этикалық ережелермен таныс болуы қажет.

Зерттеу этикасы белгілі бір нормалар мен қағидалар жиынтығын құрайды. Олар зерттеудің практикалық кезеңі басталмай тұрып алдын ала белгіленеді. Басқаша айтқанда зерттеу стратегиясын әзірлеу барысында бұл этикалық нормалар айқындалуы тиіс. Зерттеудің одан кейінгі барлық кезеңдерінде айқындалған этикалық нормалар басшылыққа алынады.

Жалпы ғылымда зерттеу этикасының ортақ қабылданған ережесі немесе нормалар жиынтығы жоқ, ол көп жағдайда ғылым бағытына (әлеуметтік ғылымдар, жаратылыстану, медицина т.б.), зерттеушілер біріккен қоғамдастықтар мен бірлестіктердің талаптарына, зерттеу нысанына, зерттеу әдіснамасына және мемлекеттік құрылымдар бекіткен нормаларға т.б. шарттар мен жағдайларға байланысты өзгереді. Сол себепті зерттеу жүргізуге ынталы педагогтер алдымен бірнеше ресурстарды зерделей отырып, ондағы қағидаларды талдау нәтижесінде өз тақырыбына қатысты зерттеу нормаларын айқындауы маңызды.

Кез келген зерттеуші алдымен өз саласындағы қоғамдастық ішінде қалыптасқан зерттеу этикасымен таныс болуы тиіс. Елімізде «Білім саласындағы зерттеушілердің қазақстандық қоғамы» қоғамдық бірлестігі әзірлеген Қазақстандағы білімді зерттеушілердің этикалық кодексі бар (Бұдан әрі – Этикалық кодексі). Зерттеу жүргізгісі келген педагогтың осы Этикалық кодекспен танысуы, ондағы нормаларды білуі маңызды, тіпті міндет.

Одан кейінгі назар аударылуы тиіс мәселе зерттеу тақырыбына, нысанына және әдіснамаға қарай этикалық нормаларды қалыптастыру. Бұл тұста осы тақырыпта, бағытта зерттеушілер ұстанған, осы тәсілді қолданушы ғалымдар ұсынған этикалық аспектілерді зерделеу керек. Ол этикалық

аспектілер ғылыми қоғамдастық арасында орныққан немесе ғалымдар өз тәжірибесінде кездескен мәселелерді ескере отырып жасаған ұсынымдар болып табылады. Бұл үшін педагогтерге этика мен зерттеу практикасы бойынша жазылған ғылыми жарияланымдарды қарау ұсынылады. Этикалық мәселе бойынша жарияланған академиялық публикацияларда оқу нәтижесінде және оларға сілтеме жасай отырып зерттеуші өзі ұстанатын этикалық нормаларды негіздей алады.

Осы тұста ескерілуі тиіс маңызды мәселе – ол зерттеу тәсіліне қарай этикалық нормалар мен зерттеушіге қойылатын талаптардың қаталдығы өзгереді. Сандық тәсіл арқылы жүргізілетін зерттеулер көп жағдайда зерттеуші мен зерттеу объектісі (зерттеуге қатысушылар) арасында тікелей қарым-қатынас болуына, респонденттердің жеке басына қатысты мәліметтерді көбірек жинауға жол бермейді. Осыған байланысты мұндай тәсілмен зерттеу жүргізетіндер ұстанатын этикалық қағидалар сапалық тәсілмен зерттеушілер басшылыққа алатын нормаларға қарағанда салыстырмалы түрде жеңілдеу келеді. Ал, сапалық тәсілді қолданатын зерттеушілер көп жағдайда мәліметтерді зерттеуге қатысушы респонденттермен тікелей байланысу, жүзбе-жүз кездесу арқылы жинайтындықтан оларға қойылатын этикалық нормалар қаталдау. Себебі тікелей байланыс барысында зерттеуші респонденттің жеке өміріне, денсаулығына, басқа индивидтермен қарым-қатынасына, психологиялық-эмоциялық жағдайына, коммуникативтік-сөйлеу мәнеріне, физикалық-антропологиялық келбетіне, имидждік-стильдік ұстанымына қатысты ақпарат алады және бақылау жасау мүмкіндігіне ие. Сонымен қатар, зерттеуге қатысушының қоғам, қоршаған орта, басқа индивидтер жалпы сыртқы әлем туралы көзқарасын біле алады. Зерттеуге қатысушының ішкі жан дүниесіне қатысты және өзі сыртқы ортамен бөлісуге келісім бермеген ақпаратты ешкімнің тарату құқығы жоқ. Зерттеушілер осыны ескеріп, тек қатысушы келісім берген ақпаратты ғана пайдаланып, қалған ақпаратты ешкіммен бөліспеуі тиіс. Ал, зерттеуге қатысушылар кәмілет жасына толмағандар болса, онда тіпті күрделі. Мұндай жағдайда ғылыми қоғамдастық ішінде қалыптасқан талаптар зерттеушіден ата-анасының немесе қамқоршысының келісімін алуды міндеттейді және өзіндік тұлға ретінде енді қалыптасып келе жатқан жастың жағдайын ойлауын ұсынады. Жалпы, ғылыми ізденіс жүргізгісі келген педагогтер зерттеу тәсілі мен қатысушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты академиялық ортада қабылданған дәстүр туралы материалдарды, ғалымдар арасындағы дискуссияларды қарағаны жөн.

Зерттеумен айналысқысы келген тұлға назар аударуы тиіс келесі бір мәселе – нормативтік-құқықтық актілер. Нақтырақ айтқанда, мемлекеттегі заңнамада зерттеу процесіне, оның ішінде зерттеуге қатысушы респонденттермен қарым-қатынас жасауға қатысты талаптар болуы ықтимал. Зерттеушінің осы талаптарды білуі және оларды сақтауы маңызды. Сол себепті тақырып пен зерттеуге қатысушы респонденттер анықталғаннан кейін

оған қатысты құқықтық құжаттарда қандай да бір нормалардың бар немесе жоқтығын тексеріп алу қажет.

Сонымен қатар, зерттеу жүргізілетін, дәлірек айтқанда зерттеудің сынақ кезеңі өтетін ұйымның ішкі ережелерін зерделеу қажет. Жалпы зерттеу және оның кезеңдері туралы ойластырғаннан кейін, зерттеу стратегиясының жобасын әзірлеп болғаннан соң, ұйым басшыларына көрсету керек. Педагогтер үшін, егер зерттеу жобасы білім беру ұйымының базасында өтетін болса, онда алдымен директордың немесе оның орынбасарларының рұқсатын алу керек болады. Сондай-ақ, білім беру ұйымындағы әдістемелік бірлестік мүшелеріне зерттеу туралы, оның процедуралары мен маңыздылығы бойынша ақпарат беріп, олардың мақұлдауынан өту ұсынылады. Бұл зерттеу жобасын әріптестердің сынынан өткізіп алуға, сол арқылы оның сапасын күшейтуге мүмкіндік береді.

Зерттеу этикасы көп жағдайда мынандай мәселелерді қамтиды.

Біріншіден, зерттеушілердің зерттеу туралы өзіндік талдауы, рефлексиясы жазылады. Жүргізілетін ғылыми жобаның пайдалылығын, қажеттігін сипаттайды. Осы пункте зерттеушілер зерттеудің ықтимал теріс нәтижелерін, зерттеуге қатысушыларға тигізуі мүмкін зиянды ықпалын қарастырады. Егер зерттеу жүргізу нәтижесінде қандай да бір негативті қорытындылар болуы ықтималдылығы жоғары болса, онда сынақты өткізбеген абзал. Ал, зерттеу процесінің ықтимал теріс қорытындылары аз болса, оның ішінде зерттеуге қатысушыларға тигізетін физикалық және психологиялық зияны төмен болса, онда ол жағымсыз әсерді болдырмаудың немесе мейлінше болдыртпаудың амалдары ойластырылады. Зерттеуге қатысушылардың, әсіресе кәмелет жасына толмағандардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі де қарастырылады. Мысалы, респондентпен кездесу қандай орында, ортада өтеді және ол жерге қатынау мен кездесу қатысушы үшін ыңғайлылығын, қандай да бір дискомфорт тудырмауын алдын ала ойластырған дұрыс. Осы мәселелер туралы зерттеуші толық және айқын етіп жазады. Осылардың барлығы зерттеу туралы зерттеушінің немесе зерттеу тобының көзқарасын негіздейді.

Осы тұста ескеретін екі мәселе бар: зерттеуге қатысушыларды жоба біткеннен кейінгі қолдау және қатысушыларға зияндығы анықталған жағдайда зерттеу процесін тоқтату. Егер зерттеудің қатысушыға қандай да бір теріс әсері ықтимал болған жағдайда, онда зерттеу біткеннен кейін оған қандай қолдау жасалатынын ойластыру керек. Мысалы, психологиялық немесе басқа да көмек берілетіндігін айтып өту. Одан кейін, кейбір жағдайларда жобаның сынақ кезеңінің зерттеуге қатысушыларға теріс ықпал ететіндігі кейінгі кезеңдерде байқалады. Басқаша айтқанда, зерттеуші немесе зерттеушілер тобы жобаны іске асырудан қатысушыға негативті ықпал төмен деп жобаласа да, оның шын мәнінде зақым әкелетіні сынақ кезеңінде көрінеді. Егер зерттеудің қатысушыға теріс ықпалы жобаны іске асыру барысында анықталса, онда сынақты одан әрі жүргізудің қаншалықты қажеттілігін тағы

бір рет қарастырып, негативті әсері жоғары болған жағдайда бірден тоқтатқан дұрыс.

Зерттеушілер келесі мәселені де назарға алғаны жөн. Зерттеу процесі жобаға қатысушыға физикалық немесе тікелей психологиялық зияны болмауы мүмкін. Алайда, оның мансабына, басқа адамдармен қарым-қатынасына теріс әсер етіп, нәтижесінде зиян тигізуі ықтимал. Орта білім беру ұйымдарындағы педагогтер үшін мынандай бір мысал беруге болады. Білім алушы берген ақпаратта оның ата-анасы, сабақ беретін мұғалім немесе сыныптастарымен коммуникациясына теріс ықпал ететін мәліметтер кездесуі ықтималдылығы болады. Ондай жағдайда, зерттеуші ол ақпараттың ешкімге тармауына өте сақ болғаны жөн.

Екіншіден, зерттеу жобасы туралы ақпарат беріледі. Жобаның мақсаты мен міндеттері, әдіснамасы жазылған, жалпы зерттеу туралы сыртқы адамға қажетті және түсінікті мәліметтерді қамтитын ақпарат жазылады. Зерттеу барысында жиналған ақпараттың қалай өңделетіні, қалай талданатыны туралы да айтып өтеді. Осы жерде зерттеуші зерттеу нәтижесінде алынған ақпаратты қалай және қайда пайдаланатындығын да көрсетеді. Сонымен қатар, осы пункте зерттеу тобының жетекшісі немесе зерттеуші өзінің байланыс құралдарын, өзі еңбек ететін ұйымның байланыстарын жазады. Бұл сыртқы тұлғаларда зерттеуге қатысты қандай да бір сұрақ туындаған жағдайда, қосымша ақпарат алғысы келетін болса, жоба немесе зерттеуші туралы шағымы болса, байланыс жасауына мүмкіндік береді. Осы тұста зерттеуге қатысатындарға өтемақы төленіп/төленбейтінін де көрсетіп кеткен дұрыс. Бұл ақпараттың барлығы этикалық кеңеске, зерттеу қатысушыларына, жалпы зерттеу туралы білуі керек сыртқы тұлғаларға жоба аясында жүргізілетін қадамдар туралы толық мағлұмат беруі үшін қажет.

Бұл тұста ескерілетін мәселе зерттеу процесі кезінде қатысушыны қандай да бір қосымша әрекеттер талап етілетіндігін де көрсетіп кету. Басқаша айтқанда, қатысушыдан видео не фотоға түсу, айтқан сөздерін диктофонға жазу, қосымша құрылғылармен жұмыс жасау, физикалық-психологиялық сынақтарға қатысу, түрлі өнімдерді тұтыну сияқты шарттар сұралатынын хабардар ету. Тағы бір мәселе, зерттеуге қатысудан тұлғаға қандай да бір тәуекелдер (рисктер) болған жағдайда, оларды да ескерту қажет. Бұл туралы ақпарат берумен ғана шектелмей, оны қатысушы толтыруы тиіс келісім парағына да жазып қоюы маңызды.

Үшіншіден, зерттеуші зерттеуге қатысатын респонденттерден алған Келісім парағының үлгісі беріледі. Бұл парақта зерттеуші респондентке қандай ақпарат бергендігін, келісімді қалай алғандығын көрсетеді. Қатысушыға ақпарат ретінде жоғарыдағы пункте көрсетілген мәліметтер беріледі. Осы арқылы зерттеуші өзінің жобаға қатысушылардан «ақпараттандырылған келісім» алғандығын растайды. Сонымен қатар, кәмелет жасына толмаған қатысушылардың ата-анасынан, қамқоршысынан алынған келісім үлгісі беріледі. Келісімді алмас бұрын зерттеуші немесе зерттеушілер тобы ақпаратты қатысушының ата-анасына береді. Келісімде

зерттеудің кез келген кезеңінде қатысушының жобаға қатысудан бас тарта алатындығы және өзі берген мәліметтерді пайдаланбауды сұрай алатындығы жазылады¹. Зерттеуге қатысушы келісім парағына қол қояды.

Мұнда ескеретін мәселе, қатысушылар қол қойған келісім парағын Этикалық комиссия сияқты арнайы ұйымдардың мүшелері болмаса, сыртқы адамдарға берілмейді. Себебі онда қатысушының аты-жөні мен қолы сияқты сыртқы адамдардан құпия ұсталуы тиіс мәліметтер бар. Сол себепті жұртшылықпен бөлісетін материалдарда тек үлгісі беріледі.

Төртіншіден, зерттеуге қатысушылар туралы мәліметтерді құпия ұстау. Бұл респонденттердің анонимділігін, құпиялығын сақтау тұрғысынан маңызды. Зерттеу процесінің барлық кезеңдерінде қатысушылар туралы ақпарат жасырын сақталуы тиіс. Ол ақпаратты үшінші тарапқа, нақты айтқанда бөгде тұлғаларға қолжетімсіз ету аспектісін де ойластырған дұрыс. Осы мақсатпен зерттеуге қатысушылардың аты-жөндері көп жағдайда тек зерттеушіге ғана түсінікті аббревиатурамен сақталады. Олардың жеке басына қатысты мәліметтер жұртшылыққа қатысушының құпиялығын қамтамасыз ететіндей етіп беріледі. Егер зерттеу тақырыбы немесе қатысушы берген ақпарат қоғамдық резонанс тудыруы мүмкін, басқа адамдармен жанжал әкелуі немесе сынына ұшыратуы ықтимал болса, ондай мәліметті сыртқы индивидтерден қорғаудың жауапкершілігі мүлдем артады.

Осы жерде қарастырылуы тиіс тағы бір өзекті мәселе – зерттеуге қатысушылардың жеке басына қатысты мәліметтер бар файлды бөлек құрылғыда немесе арнайы шифрмен, кілт сөзбен қорғалатын электронды құрылғыда сақтау. Ондай ақпаратты зерттеуге қатысы жоқ адамдармен ортақ қолданылатын құрылғыларда сақтамау ұсынылады. Бұл респонденттер туралы мәліметтердің бөгде адамдарға қолжетімді болуына жол бермеу үшін қажет шарт.

Бесіншіден, зерттеуші мен зерттеуге қатысушылар арасындағы субординацияны, әдепті сақтау өзекті. Кез келген зерттеу түрінде зерттеуші өз жобасына байланысты сыртқы индивидтермен байланысу қажеттілігі туындайды. Бұл тұста қоғамда қалыптасқан қарым-қатынас мәдениетін әрдайым сақтау маңызды. Сыртқы тұлғаның зерттеуге қатысты көзқарасына, көмектесуге келісуі немесе келіспеуіне қарай азаматтар арасындағы қарым-қатынас нормасынан аттап өтуге болмайды. Бұл әсіресе кәмелет жасына толмаған тұлғалармен жұмыс істеу барысында қатты көңіл бөлінуі тиіс шартқа жатады.

Бұл тұста білім беру ұйымдарында еңбек ететін мұғалімдер үшін «Педагогикалық әдептің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 11 мамырдағы № 190 бұйрығы жол

---

¹ Бұл тұста белгілі бір мерзім қойған абзал. Мысалы, Келісім парағында қатысушы ақпарат бергеннен кейін осынша күн ішінде өзі берген мәліметтерді пайдаланбауын сұрауын өтіну, арада ұзақ уақыт өткеннен кейін ондай сұраныс берген жағдайда ақпарат өңделіп кеткендіктен оны алып тастау қиын болатындығын түсіндіру.

сілтеуіш бола алады. Аталған нормада көрсетілген қағидаларға назар салған зерттеушіде өз жобасын жүргізуде құжаттамалық негіз бар.

Алтыншыдан, зерттеу барысында жиналған деректерді жоба біткеннен кейінгі сақталуын қарыстыру. Зерттеу барысында жиналған материалдар белгілі бір уақыт өткеннен кейін әрі қарай өңдеуге келмейді. Басқаша айтқанда, жиналған деректерді өңдеп болғаннан кейін және басқа уақытта пайдаланбайтындығына көз жеткізгеннен соң зерттеуші оларды жоюы тиіс. Дегенмен, егер зерттеуші белгілі бір гранттық қаржыландыру немесе басқа да бір ұйымдардың тапсырысы негізінде жобаны іске асырған жағдайда, тапсырыс беруші жиналған материалдарды өзіне беруін талап етуі мүмкін. Ондай шарт болған жағдайда зерттеуші жобаға қатысушылардың жеке басын идентификациялауға мүмкіндік беретін мәліметтерден басқаларын тапсырыс берушіге өткізеді. Одан әрі оларды дұрыс сақтау тапсырыс берушінің жауапкершілігіне жатады.

Бұл тармақта ескерілетін жағдай – зерттеуге қатысушылардың жеке басына, идентификациясына қатысты барлық мәліметті жою керек. Ондай мәліметтерді әрі қарай қолдануға қажетсіз болған жағдайда бірден жойған жөн.

Жетіншіден, зерттеудің транспаренттілігі және мүдделер қақтығысы. Зерттеушілерден зерттеу процесінің ашықтығын қамтамасыз ету талап етіледі. Бұл талап зерттеудің барлық кезеңдерінде сақталуы тиіс. Осы жерде жалпы қабылданған этикалық дәстүрге сай жұртшылыққа жариялануы тиіс ақпараттың бірі мүдделер қақтығысының бар немесе жоқтығын көрсету болып табылады. Бұл тармақта іске асырылатын немесе асырылған жобаның қандай да бір заңды немесе жеке тұлғаның қаржылық, ресурстық, материалдық, адами т.б. қолдауы туралы айтып өту. Кейбір жағдайларда мүдделі тұлғалардың, сыртқы тараптардың қолдауы зерттеудің объективтілігіне, алынған нәтижелерге деген оқырманның сеніміне ықпал етеді. Сондықтан мұндай қолдау болған жағдайда ол зерттеу процесіне, алынған нәтижелерге ықпал етіп/етпегендігін жазу. Тек мысал ретінде елестету үшін мынандай жағдайды ойланyp көрсек. Электронды оқулықтар шығаратын немесе электронды құрылғылар шығаратын компанияның тапсырысымен жүргізілген зерттеу мұндай құралдарды ұзақ пайдалану білім алушылардың денсаулығына зияны төмен деген қорытынды жасады. Егер зерттеушілер өздеріне қаржылық қолдау білдірген компания туралы айтып өтсе, онда ол жобаға оқырманның сенім дәрежесі басқаша болады. Оқырман зерттеушілер жасаған тұжырымдарды сыни көзбен қарауға, басқа фактілермен салыстыруға тырысуы ықтимал. Жобаны іске асырушылар демеушісі туралы жазбаған жағдайда оқырманның жасалынған тұжырымға сенім деңгейі мүлдем бөлек болады. Сол себепті зерттеушілердің жоба туралы мейлінше ашық ақпарат беруі және мүдделер қақтығысын жариялауы маңызды.

Осы тұста ескеретін жағдай, мүдделер қақтығысына әкелуі ықтимал қолдау түрлерін, зерттеу процесінің объективтілігіне ықпал етуі мүмкін факторларды ғана көрсету. Ал, зерттеу нәтижелерінің шынайылығына,

қолжеткізген нәтижелердің сенімділігіне ықпал етпейтін қолдау түрлерін, оның ішінде зерттеушіге көмектескен тұлғаларға жарияланым соңында ризашылық білдіру дәстүрі бар. Басқаша айтқанда, кез келген қолдау түрі мүдделер қақтығысына алып келмейді. Сол себепті зерттеу этикасы бойынша жобаға қаржылық/гранттық қолдау көрсеткендерді жеке, мүдделер қақтығысына әкелетін фактілерді бөлек және зерттеушіге ерікті қолғабыс еткендерді бөліп, үш тармақпен көрсеткен дұрыс. Мұның барлығы оқырманның зерттеушілер тобына деген құрметі мен жоба тұжырымдарының шынайылығына деген сенімін арттырады.

Зерттеу этикасының келесі аспектілері жоба нәтижесін жариялаумен байланысты. Зерттеушілер алынған нәтижелерін ғылыми қоғамдастықтың дискуссиясына шығаруы үшін вербальды немесе жазу түрінде зерттеу процесін түсіндіреді. Зерттеуді түсіндіру кезеңінде барлық этикалық нормаларды сақтауы керек. Сондай-ақ, зерттеуші өз зерттеуінде қандай да бір бұрмалаушылықтарға, жалған ақпарат пен компиляцияға жол бермейтіндігі туралы академиялық адалдық мәселесін де ескереді. Осының барлығын ескеру және дұрыс түсіндіру зерттеушінің өз жобасына аса мұқият қарағандығын айғақтайды.

Бұл жерде зерттеу барысында зерттеуге қатысушылардан жиналған жеке басқа қатысты материалдарды таратқанда абай болу. Мысалы, зерттеу процесі, зерттеу өткен нысан туралы фото/видео материалдарды жариялау барысында олардың иелерінің рұқсатын алу маңызды. Егер рұқсат бермеген жағдайда ондай мәліметтерді жарияламау керек. Ал, ол мәліметтерді жариялау зерттеуші үшін өте маңызды болса, онда жұртшылық ажырата алмайтындай етіп (мысалы бұлыңғыр етіп) берген дұрыс.

Зерттеудің этикалық нормаларын сақтамау, көзделген нәтижеге қолжеткізу ниетімен жобаны іске асыру барысында бұрмалаушылықтарға бару зерттеушінің академиялық адалдық нормаларын сақтамағандығын көрсетеді. Оның салдары ғылыми ортада репутациясының былғануына алып келеді.

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылып кеткендей зерттеу этикасының қағидалары жобаның тақырыбы мен әдіснамасына байланысты өзгереді. Сол себепті әр зерттеу тақырыбының, стратегияның этикалық нормалары әртүрлі болып келеді. Мысалы, әлеуметтік желіде қолданушыларының жазбаларын, посттары мен пікірлерін талдау мақсатында жасалған зерттеу мен желі қолданушыларының ұнатулары мен бейімділіктерін зерделеудің этикалық аспектілері бөлек. Алғашқысында зерттеуші желі қолданушының пікірін талдау барысында оның келісімінсіз ол туралы жеке мәліметтерді таратпау жағын ойласа, екіншісінде ұнату саны мен қандай материалдарды көбірек қарайтынын жалпылама түрде талдайтындықтан жеке басқа қатысты мәліметтерді жинау мен тарату ықтималдылығы төмен. Осыған байланысты, зерттеумен айналысқысы келген педагогтің ортақ қабылданған этикалық нормалардан бөлек, міндетті түрде өз зерттеу стратегиясының ерекшелігіне

байланысты жаңа қағидалардың қажеттілігі туралы да жан-жақты ойлану ұсынылады. Мұндай рефлексия зерттеудің сапасын арттырмаса, кемітпейді.

Этикалық келісім кезінде жиі қарастырылатын мәселелер

№	Сұрақтар	Иә	Жоқ	Ескерту
1.	Сіз білім беру саласындағы зерттеушілердің этикалық кодексімен таныстыңыз ба			
2.	Сіз зерттеудің этикалық принциптерін жасадыңыз ба			
3.	Зерттеуге қатысушылармен (респонденттермен) тікелей байланыс жоспарланған ба			
4.	Зерттеу қатысушыларға қандай да бір сыйақы қарастырыла ма			
5.	Кәмелетке толмағандар зерттеуге қатысады ма			
6.	Эксперимент ретінде манипуляциялау жасалады ма			
7.	Сіздің ойыңызша, зерттеуге қатысушыларға физикалық әсер ету (тіпті минималды) болады ма			
8.	Сіздің ойыңызша, жоба зерттеуге қатысушыларға психологиялық әсер етуді (тіпті минималды) қамтиды ма			
9.	Сіздің ойыңызша, жоба қоршаған ортаға қандай да бір теріс әсер ете ме			
10.	Зерттеу жануарларға, басқа тірі организмдерге қатысты сынақты қамтиды ма			

Тақырыптың зерттелу деңгейі және әдеби шолу

Зерттеу жүргізілетін тақырыпты анықтағаннан кейінгі маңызды кезең сол мәселе бойынша жасалынған ғылыми жұмыстарды зерделеу. Бұл кезең әдеби шолу деп аталады. Әдеби шолу кезеңінде негізінен зерттелетін тақырыптың бағыты мен нысанына сәйкес келетін академиялық жарияланымдар талданады. Егер зерттелетін мәселенің мазмұнымен сәйкес келетін бағытта жазылған ғылыми әдебиет саны аз болса, онда ғылыми емес деректерге де жүгіну оң қабылданады. Басқаша айтқанда, егер арнайы ғылыми базалардың дерекқорында тақырыпқа қатысты басқа зерттеулер сирек болса, онда публицистикалық жарияланымдар, мемлекеттік органдар мен түрлі ұйымдардың талдамалық жазбалары мен баяндамалары, конференция жинақтары, диссертациялар, тіпті жарияланбаған материалдарды да қарастыруға болады. Әдеби шолу жасау бірнеше факторлар тұрғысынан маңызды.

Алдымен әдеби шолу зерттеушіге тақырыптың қаншалықты деңгейде зерттелгендігін, өзге авторлардың проблема бойынша жасаған қорытындыларын анықтап береді. Зерттеуші зерттелетін проблеманы негіздеу үшін белгілі бір деректерге сүйенуі керек. Сонымен қатар, зерттеуші тақырып бойынша басқа зерттеушілердің қандай нәтижеге қолжеткізгендігін, өзінен кейінгі зерттеушілерге қандай ұсыныстар бергендігін айқындайды.

Екіншіден, зерттеуші әдеби шолу арқылы өзінің тақырып бойынша басқа авторлардың еңбектерімен танысқандығын көрсетеді. Академиялық әдеп бойынша зерттеуші өзіне дейінгі ғалымдардың еңбектерімен таныс болуы тиіс. Бұл жоғарыда айтылып өткендей тақырыптың зерттелу деңгейін анықтау тұрғысынан ғана емес, өзге авторлардың еңбегін мойындау, құрметтеу тұрғысынан да маңызды. Егер зерттеуші әдеби шолу кезеңінде сол тақырып бойынша жазылған маңызды еңбектерге сілтеме бермейтін болса, онда оқырман ол еңбекті оқымаған деп қабылдауы ықтимал. Мұның нәтижесінде оқырманның ойында да зерттеу дұрыс жүргізілмеген деген пікір қалыптасады.

Үшіншіден, әдеби шолуды жазу жолымен зерттеуші өзінің академиялық дебаттағы позициясын көрсетеді. Егер көп зерттелген тақырып болса, онда ол тақырып бойынша ғалымдар арасында дискуссия болуы заңды. Мұндай жағдайда ғалымдардың бір тобы мәселені жақтаса және соны қолдайтын дәлелдерге қолжеткізсе, екіншілері оған қарсы болады және өз дәлелдерін келтіреді. Мысалы, бір ғалымдар білім беру процесінде электронды оқулыққа көшу білім сапасын арттыратынын дәлелдейтін нәтиже алуы мүмкін. Ал екінші ғалымдардың зерттеуі электронды оқулықтардың баланың денсаулығына теріс әсер әкелетінін анықтауы ықтимал. Әдеби шолу жасау арқылы зерттеуші өзінің осы тараптардың қайсысына жататынын көрсетеді.

Әдеби шолу жасағанда қажетті ең маңызды дағды – басқа авторлардың жарияланымдарын сыни тұрғыдан бағалай білуі. Бұл тұста сыни тұрғыдан бағалау өзге зерттеушілердің жұмысын тек кемшін жақтарын көру емес, басқа

авторлардың зерттеу нәтижесінде жасаған дәлелдерінің негізділігін қарау. Басқа авторлардың зерттеу нәтижесінде қандай қорытындылар жасағанын, ол қорытындыларды аргументтей алғанын, зерттеу процесін сапалы ұйымдастырғанын зерделеу. Мысалы, бірнеше білім алушының мінез-құлқын педагогикалық бақылау нәтижесінде зерттеуші барлық білім алушыларға арналған ұсынымдар жасай алмайды. Тағы бір мысал, тек сауалнама өткізіп, соның нәтижесін сипаттаумен шектелген зерттеу қорытындыларына да сенім аз, егер сауалнаманың репрезентивтілігі, сенімділік интервалы т.б. мағыналары туралы сыни рефлексия жазылмаған болса. Соның нәтижесінде зерттеу процесі дұрыс ұйымдастырылған және жасаған тұжырымдары дәйекті жарияланымдарды ғана шолуға қарастыру, сілтеме беру. Төмендегі кестеде ғылыми мақаланы, жалпы жарияланымды (публицистикалық мақала, баяндама, талдау) бағалау кезінде назар аудару қажет ететін критерийлер берілген. Онда үлгі ретінде берілген «Қойылған сұрақтар» бағанындағы сұрақтарды қоя отырып оқырман басқа мақаланың, жарияланымның сапасын бағалай алады.

Жарияланымды бағалаудың үлгілік критерийлері мен қойылатын сұрақтар

Критерий	Қойылатын сұрақтар
Авторлар	Авторлардың немесе олар жұмыс істейтін институттың осы салаға қатысы бар ма? Зерттеушілердің бұрын осы салада жариялаған мақаласы бар ма?
Авторлардың серіктесі, қаржыландырушысы	Мүдделер қақтығысы жоқ па? Қаржыландырушы ұйымның зерттеу қорытындыларына қызығушылығы жоқ па?
Шыққан уақыты	Жарияланым жақында жарияланған ма? Жарияланым осы саладағы маңызды/классикалық еңбек пе?
Басылым	Мақала/жарияланым салаға қатысы бар академиялық басылымда жарияланып отыр ма? Мақала/жарияланым (баяндама, талдау, кітап) салаға қатысы бар ұйым, қоғамдастық тарапынан шығарылған ба?
Шынайылығы, дәйектілігі	Зерттеуді мақсаттары мен міндеттері, зерттеу сұрақтары айқын, түсінікті ме? Мазмұны зерттеу сұрақтарының төңірегінде өрбіп, оларға жауап берілген бе? Қорытындыда жасалған тұжырымдар алдыңғы бөлімдерде талқыланды ойлардан шығады ма?

	Авторлар өз тұжырымдарын дәйектеу үшін қандай да бір дерек жинаған және талдаған ба?
Транспаренттілігі, рефлексия	Жарияланымда авторлар қарастырып отырған мәселе туралы толық ақпарат берген бе? Авторлар өз зерттеуі, талдауы туралы рефлексия жасаған ба?
Рәсімделуі	Жарияланымның рәсімделуі дұрыс па, қателер жоқ па? Сілтемелер, библиография бар ма?

Басқа авторлардың зерттеулерін бағалау барысында, жалпы ғылыми жарияланымды оқырман ретінде оқу, зерттеушілердің жазғанын түсіну үшін ғылымдағы түсініктік аппаратпен таныс болу қажет. Тақырып туралы теориялық ойларды, терминдерді немесе құрылымдық ерекшеліктерді білмей тұрып зерттеу сапасын бағалау қиын. Мысалы, сандық әдіспен дерек жинаған зерттеушінің өз талдауының нәтижесін статистикалық ауытқулармен, коэффициенттермен негіздеуі мүмкін. Бұл жағдайда автордың дәйектілігін бағалау үшін ондағы терминдердің, түсініктердің, құралдардың мағынасынан хабардар болу керек.

Бұл тұста күрделі математикалық-статистикалық, философиялық-әдіснамалық ұғымдарды тек практик зерттеушілер терең білуі мүмкін. Ал, зерттеу процесінде ондай тәсілді пайдаланбайтын адам ол туралы базалық ой, жалпы көзқарас қалыптастырумен шектеле алады. Көп жағдайда зерттеу әдісі, тақырып бойынша академиялық дискуссиялар, теориялар мен концептілер туралы базалық білімнің өзі академиялық шығармаларды түсінуге, сынауға жеткілікті. Сол себепті ғылымның дамуымен бірге зерттеуші өзінің ғылыми лексикалық қорын үнемі молайтып отыруы маңызды.

Әдеби шолу жасағанда міндетті түрде өзге авторлардан алған идеяларға, тұжырымдарға, көзқарастарға сілтеме берілуі тиіс. Бұл академиялық адалдықты сақтау тұрғысынан маңызды. Сілтеме жасамай өзге авторлардың идеясын жазған зерттеуші плагиат табылуы ықтимал. Бұл зерттеушінің репутациясын түсіріп, академиялық ортадағы абыройына нұқсан келтіреді. Зерттеуші тіпті қателесіп, білмей плагиатқа жол бергенінің өзінде репутациясын қайта қалпына келтіру қиын болады. Сол себепті өзге публикациялардан алынған ойлар мен үзінділерге міндетті түрде сілтеме жасалынуы тиіс.

Зерттеушінің өзге авторлардың шығармасынан алынған ойды өз мақаласында көрсетуінің үш негізгі жолы бар: дәйексөз келтіру немесе тікелей сілтеме жасау, өзге автордың жазғанын қайта жазу және өзге автордың ойын мазмұндау. Төмендегі кестеде аталған үш тәсілдің арасындағы ерекшеліктер жазылған.

«Дәйексөз келтіру», «Қайта жазу», және «Мазмұндау» тәсілдерінің арасындағы негізгі айырмашылықтар

Басқа әдебиеттерден алынған идеяны жазу тәсілдері		
<i>Дәйексөз келтіру</i>	<i>Қайта жазу</i>	<i>Мазмұндау</i>
<p>Өзге автордың ойын сөзбе-сөз тікелей көшіріп жазу. Бұл жерде зерттеуші өз сөзін қоспайды. Өзге автордан алынған мәтіннің көлемі шағын болса, онда үзінді мәтін тырнақшаға алынады. Егер өзге автордан алынған мәтін көлемді болса, онда оны басқаша стильмен көрсеткен дұрыс. Мысалы, кіші шрифтпен жазу немесе астын сызып беру жолымен. Академиялық қоғамдастықтың кейбір өкілдері дәйексөз қолдану тәсіліне сын көзбен қарайды. Себебі бұл автордың өзге зерттеушінің тұжырымын түсінуге, талдауға уақыт бөлмей тырнақшаға алу жолымен көшірі арқылы жылдам беруі деп қабылдайды. Сол себепті бұл әдіске жиі жүгінбеген абзал.</p>	<p>Өзге автордың ойын толық сақтай отырып алынған мәтінді түрлендіру арқылы қайта жазу. Бұл тәсіл бойынша сілтеме берілетін автордың мәтіні сөзбе-сөз көшірілмейді, синоним сөздер арқылы өзгертіледі, сөйлемнің құрылымы басқаша құрылады.</p>	<p>Өзге автордың негізгі идеяларын ықшам етіп жинақтау және қорытындылау жолымен мазмұндап беру. Мазмұндауда басқа автордың идеяларын, ойын сақтау маңызды, оны өзгерту инсинуацияға әкелуі мүмкін. Мазмұндау өзге автордың идеясын жазудың ең дұрыс тәсілі деп есептеледі. Себебі бұл тәсілді қолдану арқылы автор өзге зерттеушінің жазған ойын толық түсінгендігін, оның жазған мәтінін өзгерту жолымен мазмұндауға көп еңбек жұмсағанын көрсетеді.</p>

Кестеден байқалғандай, түпнұсқа еңбектен мәтін алудың үш тәсілді қолдану арасында маңызды ерекшеліктер бар. Көп жағдайда мақала жазу

барысында зерттеуші осы тәсілдердің барлығына жүгінуге, барлығын араластырып қолдануға тура келеді. Себебі кейбір жағдайларда түпнұсқа идеялар осы үш тәсілдің бірімен ғана беруге болады. Төмен қандай жағдайларда қай тәсілді қолданған тиімді екендігі көрсетілген.

Дәйексөз келтіру негізінен түпнұсқа идеяны беру арқылы ғана өзге автордың ойын дұрыс жеткізу мүмкін болатын кездері қолданылады. Төмендегі шарттарда дәйексөз қолданған абзал:

– өзге автордың ойын бұлжытпай беру қажет болған жағдайда. Мысалы, саясаткердің сөзіне сілтеме жасау үшін алынған үзінділерде, респонденттің ойын жеткізгенде т.б.

– мәтінін өзгертуге болмайтын әдебиеттер. Мысалы, нормативтік құжаттар, мазмұны өзгертуге келмейтін сандық мәліметтері бар сөйлемдер, архив құжаттары т.б.

– автордың ойымен келіспейтін жағдайда ол жасаған тұжырымдаманы ерекшелеп көрсету қажет болғанда.

Дәйексөз ретінде алынған үзіндінің соңында түпнұсқа мәтіннің қай бетінен алынғандығын көрсетіледі.

Қайта жазу көбіне өзге автордың идеясын оқырманға ықшамдап және түсінікті етіп беру мақсатында қолданылады:

– өзге автордың идеясын сақтау мақсатында мәтінді көлемді өзгерту мүмкін болмаған жағдайда;

– түпнұсқа текстегі негізгі идея бірнеше сөйлеммен берілгендіктен, оны ықшамдап бір сөйлеммен беру қажет болғанда.

Қайта жазу тәсілін қолданған зерттеуші түпнұсқадағы сөйлем құрылысын өзгерткені дұрыс.

Мазмұндау бір деректегі негізгі ойды жазу немесе ұқсас тұжырым жасаған бірнеше деректерді интеграциялау жолымен ойдың өзегін беру үшін қолданылады. Мысалы, «виртуалды шындықты қолдану білім алушыларға қиын тақырыптарды оңай игеруге мүмкіндік береді» деген мағынадағы қорытынды бірнеше зерттеулердің нәтижесі дәлелдеген жағдайда, зерттеуші былай жазады: бірқатар зерттеулердің қорытындысы виртуалды шындықтың білім алушылардың ақпаратты қабылдауына оң ықпалын көрсетті (сілтемелер). Мазмұндауды мынандай жағдайларда қолданған тиімді:

– тақырыптың зерттелу деңгейін, концептуалды тұжырымдар туралы, теориялар туралы ақпарат жазуда;

– бірнеше деректердегі негізгі тұжырымдарды біріктіретін тұжырым жасауда;

– өзге деректегі автордың идеясын тұжырымдап беруде.

Мазмұнда көп жағдайда кіріспе, әдеби шолу бөлімдерінде жиі қолданылады.

Сілтеме стильдері

Академиялық ортада пайдаланылған әдебиеттерді, сілтемелерді рәсімдеудің кең тараған стильдері көп. Ол стильдер көп жағдайда ғылыми мектепке, ғылым саласына, географияға т.б. ерекшеліктерге байланысты өзгереді. Сондықтан зерттеушінің ол стильдердің арасындағы негізгі айырмашылықтар мен ұқсастықтар, мәтін ішінде берілетін сілтемелер мен ескертпелерді және мәтіндегі беттің төменгі бөлігінде немесе соңында көрсетілетін библиографиялық тізімді рәсімдеу тәртібіндегі ерекшеліктер туралы хабары болғаны жөн. Өйткені журнал, конференция талаптарына сай стильде рәсімделмеген қолжазба техникалық сараптамадан өтпейді. Төмендегі суретте жиі таралған библиографиялық жазба стильдері мен олардың қай салада көп қолданылатыны берілген.

Сілтеме стильдері

ГОСТ	• Посткеңестік кеңістіктегі ғылыми қоғамдастық ішінде кең таралған стиль
APA	• Психология және білім саласындағы зерттеушілер арасында кең тараған стиль
MLA	• Ағылшын тілді кеңістікте гуманитарлық бағыттағы сала өкілдері жиі қолданатын стиль
CHICAGO	• Ағылшын тілді кеңістікте бизнес және өнер саласындағы зерттеушілер басым жүгінетін стиль
IEEE	• Техникалық, инженерлік және компьютерлік саланың мамандары мен ғалымдары көп қолданатын стиль
AMA/Ванкувер	• Медициналық пәндерде жиі қолданылатын стиль

Суретте ТМД мемлекеттерінде, оның ішінде Қазақстанда «ГОСТ» деп аталып кеткен бұрыннан қалыптасқан стандарт жиі қолданылатыны көрсетілген. Қазақстандағы ғалымдар үшін бұрыннан келе жатқан үйреншікті стиль болғандықтан және ТМД аумағындағы стандарттарды біріздендіру бағытында жұмыс жасайтын Стандарттау, метрология және сертификаттау

жөніндегі Мемлекетаралық Кеңес ұсынғандықтан ГОСТ-ты елдегі басылымдардың көбі басшылыққа алады. Оның үстіне «Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдар тізбесіне қосу үшін ғылыми басылымдарға қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 20 бұйрығына сәйкес, уәкілетті органның тізіміне енуі үшін журналдар ГОСТ-та көрсетілген ережелерді басшылыққа алуы тиіс. Сондықтан ГОСТ-қа сәйкес библиографиялық тізімдерді рәсімдеуді көздеген зерттеушілер төмендегі екі ережемен таныс болғаны дұрыс:

– Стандарттау, метрология және сертификаттау бойынша Мемлекетаралық кеңес қабылдаған (1998 жылғы 28 мамырдағы № 1:3-98 хаттама) «Журналдар, жинақтар, ақпараттық басылымдар. Жарияланатын материалдарды баспалық рәсімдеу» (ГОСТ 7.5-98);

– Стандарттау, метрология және сертификаттау бойынша Мемлекетаралық кеңес қабылдаған (2003 жылғы 2 шілдедегі № 12 хаттама) «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипат. Құрастырудың жалпы талаптары және қағидасы» (ГОСТ 7.1-2003).

Жоғарыдағы ГОСТ-тан бөлек, басқа мемлекеттерде, оның ішінде ғылыми зерттеулердің басым бөлігі жарияланатын ағылшын тілді кеңістікте мәтін ішіндегі сілтеме мен ескертпені, пайдаланылған әдебиеттер тізімін жасаудың стильдері көп. Бұлардың арасында ең кең тарағандары АРА, МЛА, Chicago, IEEE. Бұл стильдердің әрқайсысының арасында ірілі-ұсақты ерекшеліктері көп. Оның барлығын жатқа білу өте қиын. Сол себепті олардың әрқайсысын заман ағымына сай жаңартып отыратын қоғамдастықтар бар, олар түсіндіру және рәсімделу тәртібін нақты мысалдармен көрсету үшін арнайы веб-сайттар жасайды, нұсқаулықтар шығарады. Мысалы, Америкалық психологтар қауымдастығы ұсынатын АРА стилі бойынша <https://apastyle.apa.org/> сайты жұмыс жасайды және оны нақты мысалдармен түсіндіретін нұсқаулықтың 7-басылымы жарияланды. Бұл нұсқаулық жаңа дереккөздер пайда болған жағдайда, оған жасалған сілтемені қалай рәсімдеу керектігіне байланысты жаңарып отырады. Атап айтқанда, интернет пайда болғаннан онда жарияланған материалдарға, блогтар мен әлеуметтік желілер пайда болған соң ол жерде шыққан посттарға жасалатын сілтеменің тәртібін көрсетеді. Библиографиялық тізімді, мәтін ішінде, соңында сілтеме беру жүйесін реттеп отыратын мұндай бірлестіктің болуы бұл салада белгілі бір жүйенің болуын қамтамасыз етеді.

Зерттеушілер түрлі шарттарға байланысты библиографиялық және сілтеме беру рәсімін бір стильден екінші стильге өзгертуге тура келетін кездер кездеседі. Мұндай жағдайда қолмен өзгерту монотонды жұмыс болғандықтан жалықтырады және уақыт алады. Сол себепті сілтемені де, пайдаланылған әдебиеттер тізімін де автоматты рәсімдейтін арнайы бағдарламаларды немесе қосымшаларды пайдаланған дұрыс. Мұндай жағдайда өзгерту қажет болған кезде бағдарламаның көмегімен автоматты түрде жылдам рәсімдеу стилін ауыстыруға болады. Автоматтандыруға Microsoft Word-да мүмкіндік береді.

Ол үшін мәзірлер жолақшасында Сілтемелер – Мәнер өтіп, қажетті стильді таңдауға болады. Одан бөлек, әлеуеті Microsoft Word қосымшасынан әлдеқайда жоғары арнайы әзірленген ақылы және ақысыз сілтемелерді жинақтау бағдарламалары бар. Төменде осылардың бірнешеуі берілген:

- EndNote
- Zotero
- Paperpile
- Citation Machine
- BibMe
- CiteMaker
- Citefast
- KnightCite

Жоғарыдағы абзацтардан шығатын қорытынды, мақаланы библиографиялық рәсімдеудің стильдері мен талаптары көп. Сондықтан зерттеуші мақала жазуды бастауды жоспарлағаннан бастап олардың қайсысын таңдайтынын анықтап алғаны жөн. Бұл уақыт пен энергияны үнемдеуге мүмкіндік береді. Ол үшін қолжазбаны жіберу көзделген басылымның талаптарын қарау қажет.

Зерттеу әдістерін таңдау

Зерттеу жүргізудің ең маңызды кезеңдерінің бірі – зерттеудің әдіснамасын ойластыру. Бұл тармақта жазылатын және негізделетін қадам зерттеу әдістерін таңдау және таңдалған әдістерді қолдану процесі. Басқаша айтқанда зерттелетін нысан туралы мәлімет жинау мен жиналған мәліметтердің өңдеудің жолын/құралын анықтау мен оларды қалай қолданғандығын жазу. Зерттеу әдісі жобаны іске асыру уақытына, қажетті ресурстарға, объективтілігіне, алынған нәтижелердің сенімділігіне ықпал етеді. Сол себепті зерттеудің әдіснамасын жазу мен таңдалған зерттеу әдістерін негіздеу жан-жақты ойластыру мен ыждаһаттылықты талап етеді.

Зерттеу әдістерін таңдау барысында зерттеушілерге мынандай үш элементке назар аудару ұсынылады.

Бірінші кезекте қажетті ресурстармен толық қамтамасыз етілгендігін ескеру. Кез келген ғылыми жобаны іске асыру үшін ресурс қажет. Бұл жерде ресурс ретінде тек қаржылық-материалдық жабдықталу емес, сонымен қатар уақыт, физикалық мүмкіндік, зерттеу ортасы сияқты компоненттер де қарастырылады. Зерттеуші жобаны іске асыру үшін өзінің қажетті ресурстармен жабдықталуын, әлуетін алдын ала ойластырған жөн. Өйткені зерттеу процесі бірнеше айдан бірнеше жылға дейін созылуы ықтимал. Осындай ұзақмерзімді жұмысты сапалы іске асыру үшін әдіснама дұрыс таңдалуы тиіс. Нақтырақ айтқанда бірқатар зерттеу әдістерін қолдану үшін зерттеушіге көп ресурс қажет болады және топ ретінде ғана іске асыра алады. Ал, мәліметтерді жинау мен өңдеудің кейбір әдістері болса зерттеушіге жеке және шектеулі ресурстардың көмегімен-ақ жүзеге асыру мүмкіндігін береді. Осыған байланысты зерттеуші әдістерді таңдағанда қандай ресурстар қажет болатынын және ол әдістерді қолдана алатын әлеуетке ие екендігін ойластырғаны дұрыс.

Одан кейін тақырыпқа байланысты әдеби шолудың нәтижелеріне жүгіну. Бұлай жасаудың пайдасы зерттеуші өзі талдау жасауды жоспарлаған проблема туралы басқа ғалымдардың қандай әдістерді қолданғанын біледі. Соның нәтижесінде басқа ғалымдар сирек қолданған немесе мүлдем қолданбаған әдістерді пайдалануға болады. Мысалы, басқа бір зерттеуші немесе зерттеушілер дарынды білім алушылармен жұмыс істеудің ерекшеліктерін сапалық тәсілмен зерттеп, алынған тұжырымдарды жалпылау үшін ендігі жерде сандық тәсілді қолдануды ұсынуы ықтимал. Сондықтан тақырып бойынша әдеби шолу жасау әдіснамалық тұрғыдан да пайдалы. Мұндай тәсіл зерттелетін проблеманы жаңа қырынан тексеріп көруге мүмкіндік береді. Сол арқылы зерттеу нәтижесінде алынған тұжырымдардың құндылығы артып, басқа зерттеушілердің назарын аудартады. Басқаша айтқанда мақалаға жасалатын сілтеме саны көбейіп, ғылыми қоғамдастық арасында зерттеушінің беделі артады.

Зерттеу тақырыбы бойынша әдеби шолу жасап, зерттелетін мәселе бойынша өзге ғалымдардың ұсыныс-пікірлерін ескере отырып мәліметтер

жинауға ыңғайлы әдістерді айқындағаннан кейін әдіснама туралы жазылған әдебиеттерді зерделеу ұсынылады. Нақтырақ айтқанда, ғылымдағы әдіснаманың өзекті мәселелері, әрбір әдісті қолданудың ерекшеліктері туралы жазылған материалдарды сүзіп шығу. Мұндай жұмыстың пайдасы таңдалған әдісті практикада қолдану, оның артықшылықтары мен кемшіліктері туралы ақпарат береді.

Келесі кезекте өз тәжірибесіне, жеке көзқарасы бойынша қандай әдіске икемі барлығына. Зерттеу әдістері көп, зерттеушілердің оның барлығымен таныс болуы, қолдануы мүмкін емес. Сол себепті көп жағдайда зерттеушілер өзіне ыңғайлы бірнеше әдіспен ғана мәліметтер жинау және өңдеуге дағдыланған. Педагогтерге де әдісті таңдау барысында жалпы жеке қарым-қабілетіне ыңғайлысын, зерттеу ортасына, нысанына қолайлысын, оңтайлысын алу ұсынылады. Мысалы, SPSS (ағыл. «Statistical Package for the Social Sciences», қаз. Әлеуметтік ғылымдарға арналған статистикалық пакет), Stata (Statistical software for data science, қаз. Деректермен жұмысқа арналған статистикалық бағдарлама) сияқты сандық деректерді талдау мен өңдеуге арналған бағдарламалармен жұмыс жасап көрмеген зерттеуші үшін сандық тәсілді пайдалану қиынға соғады. Келесі бір мысал, психология ғылымынан хабары аз зерттеушінің манипуляция жасау жолымен эксперимент жүргізуге ұмтылуы да этикалық тұрғыдан қате болады. Егер зерттеушінің қандай да бір әдісті қолдану бойынша тәжірибесі болмаса, онда сол әдісті қолдана алатын басқа адамдармен топтасқаны абзал.

Осы жерде ескерілетін жағдай зерттеуді топ ретінде іске асырудың көптеген артықшылықтары бар. Біріншіден, жобаны іске асыруды жеңілдетеді. Проблемалық тақырыпты команда ретінде зерттеуге ұмтылу жобаны іске асыру барысында түсетін жүкті топ мүшелері арасында бөлісу жолымен жеңілдетуге мүмкіндік береді. Екіншіден, зерттеу сапасын күшейтеді. Зерттеуді бірнеше адам жүргізетін болса, онда әрбір қадамды топ мүшелері арасында талқылау жолымен ең тиімді шешімді қабылдауға болады. Сол себепті педагогтерге күрделі тақырыптарды өзге әріптестерімен, зерттеушілермен бірлесіп зерттеу тиімді болмақ.

Зерттеудің әдіснамасы, мәліметтерді жинаудың және өңдеудің әдістері өте көп. Осы әдістемелік ұсынымдар аясында ол әдістердің барлығына тоқтап отыру мүмкін емес. Сол себепті қазіргі таңда білім саласында өзекті, әсіресе шетелдік педагогтер арасында кең тараған үш тәсіл туралы қысқаша ақпарат беріледі. Бірақ ол тәсілдер туралы жазудан бұрын сапалық тәсіл мен сандық тәсілдің айырмашылықтары, ол тәсілдерге жататын әдістер және оларды зерттеу барысында іске асыру жөнінде танымдық ақпарат ұсынылады.

Зерттеудің сапалық және сандық тәсілдері

Жоғарыда айтылып кеткендей зерттеу жүргізу үшін мәліметтерді жинау мен өңдеудің әдістері көп. Ғылымда бұл әдістерді сандық тәсіл және сапалық тәсіл деп жіктеу дәстүрі қалыптасқан. Бір қарағанда үлкен айырмашылық жоқ сияқты көрінгенімен, шын мәнінде осы екі тәсілдің арасында көп ерекшелік бар. 2-кестеде сапалық зерттеу тәсілі мен сандық зерттеу тәсілі арасындағы басты айырмашылықтар берілген.

2-кесте. Сапалық зерттеу тәсілі мен сандық зерттеу тәсілінің айырмашылықтары²

Ерекшелігі	Сапалық тәсіл	Сандық тәсіл
Зерттеу арқылы тексеру көзделетін тұжырым	Әлеуметтік феноменнің себебін тереңірек түсіну, не себепті болып жатқанын түсіндіретін болжамдарды тексеру	Гипотезаларды тексеру
Талдаудың мақсаты	Бұл тәсіл зерттеуге қатысушылардың, респонденттердің субъективті тәжірибесін, көзқарасын талдауға мән береді	Бұл тәсіл жалпы адамдардың мінез-құлқын талдауға мән береді
Зерттеу сұрақтарының ерекшелігі	Ашық, нақты жауабы жоқ сұрақтар	Жабық сұрақтар, нақты жауапқа негізделген
Мәліметтерді жинау әдістері	Тереңдетілген сұхбаттар, фокус-топтар, этнографиялық шолулар	Сауалнама, эксперименттер
Жиналатын мәліметтердің ерекшеліктері	Феноменді тереңірек түсінуге алып келетін сипаттамалық мәліметтер жиналады	Сандық мәліметтер жиналады
Этикалық нормалар	Зерттеу субъектісі мен объектісінің қарым-қатынасына рұқсат етіледі, зерттеу процесінде	Зерттеу субъектісі мен объектісі арасында тығыз байланыс болмағаны дұрыс, зерттеу процесі талаптарға сай жүреді

² <https://www.questionpro.com/blog/qualitative-research-methods/>

	зерттеушіге көбірек еркіндік беріледі	
Зерттеу нәтижесін баяндау стилі	Зерттеуші еркін баяндай алады, ғылыми ортада қабылданған жазу және құрылымы қатаң сақталмайды, бірінші жақпен жазуға да рұқсат етіледі	Ғылыми ортада қабылданған жазу және баяндау құрылымын сақтаған абзал, бірінші жақпен жазбаған жөн, жазу стилі нақты және анық болуы тиіс
Зерттеу нәтижелерін жалпылау мәселесі	Әдетте зерттеу нәтижесінде жасалынған тұжырымдар бойынша жалпылау жасалынбайды	Зерттеу нәтижелерін жалпылауға болады

Сапалық және сандық тәсілдер зерттеу жүргізу арқылы тексерілетін тұжырымдарға байланысты ерекшеленеді. Сандық тәсіл нақты бір гипотезалардың растығын дәлелдеуге немесе қарсы пікір білдіруге бағытталады. Ал, сапалық тәсіл көп жағдайда өмірде кездесетін, бірақ нақты ғылыми түсінік берілмеген ситуациялардың мәнін түсінуге көмектеседі. Білім саласынан мынандай мысал келтіруге болады. «1-2 күн жақсы демалып, тынығып барған білім алушылардың Ұлттық бірыңғай тестілеудегі нәтижелері жоғары» деген идея жұртшылық арасында кең тараған. Осы идеяның дұрыстығын тексеру үшін сандық тәсілді қолданушылар тестке кірушілер арасында сауалнама жүргізеді, нәтижесінде жақсы демалғандығын айтқан білім алушылардың көрсеткіштері жоғары болса, онда тиісті қорытынды жасайды. Ал, сапалық тәсілді қолданушылар ұйқысы қанғандардың не себепті жақсы көрсеткішке жететіндігінің мәнін түсінуге ұмтылады. Сол себепті олармен тереңдетілген сұхбат өткізеді. Сұхбат арқылы олардың жақсы көрсеткішке жету себепін түсіндіретін ойларды талдайды.

Қос тәсіл арасында зерттеу жүргізудегі талдаудың мақсатына байланысты да айырмашылық бар. Сапалық тәсіл индивидтің субъективті тәжірибесін сараптауға, қалыптасқан көзқарасына әсер еткен факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Сандық тәсіл жалпы адамдардың мінез-құлқын, рационалдылығын талдауға мән береді. Мысалы, кейбір білім алушылардың не себепті оқуға ынтасы төмен екенін сапалық та, сандық та тәсіл зерттеуге болады. Сапалық әдіспен зерттеу арқылы білім алушылардың ішкі көзқарасын, ынтасына әсер ететін түпкі факторларды түсінуге болады. Ал сандық әдіс болса, білім беру ұйымының, отбасының, ортасының т.б. факторлардың білім алуға ықпалын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында респонденттерге қойылатын сұрақтарда да айырмашылық бар. Көп жағдайда сапалық тәсіл респондентті ұзақ жауап беруге итермелейтін сұрақтар қояды. Өз кезегінде сандық тәсіл әдетте

респонденттен алдын-ала дайындалған сұрақтар мен жауаптарды белгілеуін талап етеді.

Сандық тәсіл мен сапалық тәсілдің мәліметтерді жинау және өңдеу процесі де ерекшеленеді. Сапалық тәсіл респонденттің ішкі жан-дүниесін, психологиясын ашатын тереңдетілген сұхбаттар, фокус-топтар, этнографиялық шолулар сияқты әдіске басымдық береді. Сандық тәсіл болса феноменнің рас не рас еместігін тексеретін сауалнама, эксперимент әдістерін қолдануға негізделген.

Осы жерде ескерілуі тиіс бір мәселе, кейбір әдістерді сандық та тәсілмен, сапалық та тәсілмен қолдануға болады. Мысалы, тереңдетілген сұхбат арқылы дерек жинауды алайық. Егер зерттеуші жиналған деректерді респонденттің айтқан ойының мәніне, ондағы идеялар мен нарративке қарай кодтайтын және солардың мағынасына қарай талдау жасайтын болса, онда бұл сапалық әдіске жатады. Ал, зерттеуші респонденттің ойын, идеяларын кодтап және сол идеяның кездесу жиілігін санап, санына қарай кодталған идеялардың иерархиясын жасайтын болса, онда ол сандық әдіске жатады.

Осыған дейін бірнеше рет айтылып өткендей, сапалық тәсілге жататын әдістермен жиналған мәліметтер әлеуметтік феноменді тереңірек түсінуге алып келеді және респонденттің мінез-құлқын түсіндіретін сипаттамалық мәліметтер жиналады. Корреляцияны көрсететін, фактіні дәлелдейтін, белгісіз нәрсені анықтайтын сандық мәліметтер жиналады.

Этикалық нормаларға байланысты да сандық және сапалық тәсілдер арасында айырмашылық бар. Сапалық тәсілде зерттеу субъектісі мен объектісінің қарым-қатынасына рұқсат етіледі, зерттеу процесінде зерттеушіге көбірек еркіндік беріледі. Сандық тәсілде зерттеу субъектісі мен объектісі арасында тығыз байланыс болмағаны дұрыс, зерттеу процесі талаптарға сай жүреді.

Зерттеу нәтижесін баяндау стилі бойынша да талаптар өзгереді. Сапалық тәсілмен зерттеу жүргізгендерге жазуда еркіндік берледі. Басқаша айтқанда ғылыми ортада қабылданған жазу құрылымы қатаң сақталмайды, бірінші жақпен жазуға да рұқсат етіледі. Ал, сандық тәсіл болса ғылыми ортада қабылданған жазу және баяндау құрылымын сақтауды талап етеді. Бірінші жақпен жазбаған жөн, жазу стилі нақты және анық болуы тиіс.

Сапалық тәсіл

Зерттелінетін тақырып, мәселе туралы алғашқы ақпарат алу немесе тереңірек ұғыну үшін сапалық тәсілді қолдану пайдалы. Сапалық тәсіл индивидтердің әлем, қоршаған орта, қоғам туралы ойын білу, онда өздерін қалай сезінетінін түсіну үшін қолданылады. Зерттеушілер индивидтің немесе топтың мінез-құлқын, мотивациясын және ішкі әлемін түсіну немесе түсіндіру үшін сапалық әдістерге басымдық береді. Зерттеудің бұл тәсілін білім саласында да кең қолданады. Себебі білім алушылардың, педагогтердің эмоцияларын, қарым-қатынасын, жаңа өнімдер немесе қызметтерге көзқарасын, жаңа идеялар туралы ойын білуге мүмкіндік береді.

Сапалық тәсілдің әдістері деректерді бақылау және сұхбаттық қарым-қатынас арқылы жинауға бағытталған. Бақылау немесе сұхбат дәстүрлі түрде бетпе-бет жүргізіледі. Дегенмен соңғы жылдары уақыт және қаржы үнемдеу тұрғысынан онлайн бақылау немесе сұхбаттасу кең тарап отыр. Сапалық зерттеу аясында тереңдетілген сұхбат, фокус-топтар, этнографиялық зерттеу, мазмұнды талдау, кейс-стади сияқты әдістер жиі қолданылады.

Тереңдетілген сұхбат кең тараған сапалық тәсіл әдістерінің бірі. Бұл бір респондентпен өткізілетін жеке сұхбат, әңгімелесу. Ұзақ әңгіме барысында респондент зерттеуші қарастырып отырған мәселеге қатысты көзқарасын еркін айтады. Респондентпен еркін әңгімелесе отырып зерттеуші оның ішкі ойындағы ақпаратты алады. Бұл әдістің артықшылықтарының бірі адамдардың неге сенетіні және олардың мотивтері туралы нақты деректерді жинауға болады.

Зерттеуші респондентке қойылатын сұрақтарды алдын-ала дайындауы мүмкін немесе мүлдем сұрақ дайындамай баруы мүмкін. Мұндағы ерекшелік респонденттің берген жауабына қарай сұрақтар қою. Басқаша айтқанда нақты сұрақтар тізбесіндегі сұрақтарды ғана қоймай, әңгіме желісіне орай сұрап отыру. Егер сұхбатқа қатысушы тақырыптан ауытқып кетсе немесе зерттеушіге айтқан мәселе бойынша қосымша ақпарат қажет болса, онда келесі сұрақты қоюы керек. Егер зерттеуші дұрыс сұрақтар қоя білсе, онда тереңдетілген сұхбат әдісі маңызды деректерді жинауға көмектеседі.

Сұрақтар респонденттің «иә» немесе «жоқ» деп қысқа жауап беретіндей емес, керісінше ойын барынша көбірек жеткізуіне ыңғайлы етіп қойылады. Мысалы, ата-анадан сұрайтын болса, онда «Бала тәрбиесі туралы өз көзқарасыңызды айтып беріңізші?» деген сұрақ қойылады.

Тереңдетілген сұхбаттарды бетпе-бет, телефонмен немесе онлайн платформалар арқылы өткізуге болады. Бұл тұста тереңдетілген сұхбат бетпе-бет жүргізілгенде зерттеуші респонденттердің қимыл-қозғалысын бағалап, соған орай оның мәселе бойынша эмоциясының деңгейін немесе ақпаратты қаншалықты дұрыс беріп отырғандығын байқауға мүмкіндік береді. Әдетте, бір сұхбаттың ұзақтығы жарты сағаттан бірнеше сағатқа дейін созылуы мүмкін. Бұл көбіне респонденттің тақырып бойынша қаншалықты сөйлескісі келетіндігіне байланысты.

Тереңдетілген сұхбатта респондент берген ақпаратты мәтін ретінде қағазға түсіру қажет. Бұл жұмыс сұхбаттан дұрыс дерек алу үшін маңызды. Алайда бір сұхбаттың жазбаларын транскрипциялау үшін зерттеушіге 10 сағаттан көп уақыт қажет болуы мүмкін. Мұндай жұмысты кейбір зерттеуші үшін жалықтырушы болып көрінеді.

Сапалық тәсіл аясында деректер жинауда жиі қолданылатын әдістердің бірі **фокус-топ** болып табылады. Бұл әдіс те тереңдетілген сұхбатқа ұқсайды. Айырмашылығы тереңдетілген сұхбатқа жалғыз респондент қатысатын болса, фокус-топқа әдетте бірнеше адам қатысады (әдетте 5-10 респондентті қамтиды). Сондықтан зерттеушіде топты игере алатын қабілет, жиынға модераторлық ету тәжірибесі болғаны дұрыс.

Фокус-топтың негізгі мақсаты зерттеуші қарастырып отырған мәселе туралы респонденттер тобының өзара дискуссиясы нәтижесінде деректер жинауына мүмкіндік береді. Әдетте бұл күрделі процестерді бірнеше респонденттің бірігіп айтуы үшін қолданылады. Зерттеуші әдетте бірнеше фокус-топтар өткізіп, олардың мәтіндерін салыстыра отырып қорытынды жасайды.

Қазіргі таңда Zoom және Microsoft Teams платформаларының көмегімен онлайн фокус-топтар өткізу дамып отыр. Бұл фокус-топқа әртүрлі өңірден респондент қатыстыруға мүмкіндік береді.

Сапалық тәсілдің бұрыннан келе жатқан деректер жинау әдістерінің біріне **этнографиялық бақылау** жатады. Этнографиялық зерттеу – адамдарды табиғи ортада зерттеу жолымен деректер жинауға мүмкіндік беретін бақылау әдісі. Этнографиялық бақылау әдісі көп жерде қолдануға ыңғайлы. Бұл зерттеу әдісін қолдану жолымен зерттеуші мәдениеттерді, қиындықтарды, мотивацияларды және параметрлерді бақылай отырып түсінуге тырысады. Мысалы, педагог білім алушылардың ойын кезіндегі белсенділігін бақылай отырып олардың көшбасшылық, коммуникациялық, дипломатиялық қабілеттерін байқайды. Егер ғылыми стандарттар шеңберінде жүргізілсе, онда бұл субъективті байқау өте құнды деректер жинауға және зерттеу жасауға мүмкіндік береді.

Этнографиялық зерттеу әдісінің бірнеше кемшіліктері бар. Біріншіден көп уақыт талап етеді. Зерттеуші бірнеше күндік бақылаудан тың деректер алуы, сенімді қорытынды жасауы қиын. Сондықтан айлап, тіпті жылдап бақылау қажет болады. Екінші үлкен кемшілігі субъективтілігі. Зерттеуші этнографиялық бақылау барысында тек өзіне байқаған және өзі маңызды деп тапқан әрекеттерді ғана талдайды. Сол себепті зерттеу қорытындысына зерттеушінің көзқарасы ықпал етеді.

Соңғы жылдары қарқынды дамыған, әсіресе бизнес саласында кең қолданылатын әдістердің бірі **кейс-стади**. Қазіргі таңда бұл әдіс білім беру, әлеуметтік ғылымдар т.б. салаларда да жиі қолданылады. Бұл әдіс тек бір ғана адамды, ұйымды, нысанды зерделеу нәтижесінде жиналған деректерді талдауды білдіреді. Сондықтан кейс-стади зерттеу жүргізудің ең қарапайым және тиімді тәсілдерінің бірі, өйткені ол зерттеу объектісі туралы терең дерек

жинауға және оның ерекше тәжірибесін талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, бір білім беру ұйымы халықаралық олимпиадалардың жеңімпазын жиі шығаратын болса, онда оның тәжірибесін талдай отырып зерттеуші қандай әрекетті қолдану мұндай жетістікке жеткізетінін анықтай алады.

Кейс-стади әдісінің ең үлкен кемшілігі – бір тәжірибеден алынған нәтижені барлық жерде қолдануға болады деген ұсыным жасауға негіз аз. Мысалы, жоғарыдағы білім беру ұйымының олимпиада жеңімпаздарын көп шығару себебі, оның дарынды білім алушыларды іріктеп алуымен байланысты болуы ықтимал. Мұндай жағдайда ол тәжірибені тек сондай білім алушылары бар мектептер үшін ғана қолдануға болады.

Құжаттарды талдау да сапалық тәсілге жатады. Мұнда зерттеу нысаны ретінде кез келген құжат алынуы мүмкін. Мысалы, білім алушылардың күнделігі, дәптерлері, хаттары т.б. Зерттеуші ол құжаттардың мазмұнына қарап отырып өзінің тақырыбына қатысты деректерді жинайды. Сондықтан бұл тәсілді архив құжаттарымен жұмыс істейтін зерттеушілер жақсы біледі. Себебі архивтік құжаттармен жұмыс та сапалық зерттеуге жатады.

Бұл тұста құжаттар сандық емес, сапалық деректер арқылы талданатынын айтып өту керек. Басқаша айтқанда, құжаттарды талдағанда ондағы ұғымдардың қаншалықты жиі кездесетіні емес, керісінше мәні зерделенеді. Осы контекстте құжаттарды талдау тереңдетілген сұхбат транскрипциясын талдауға ұқсас.

Сапалық тәсіл шеңберінде деректер жинаудың тағы бір әдісі **кескіндерді (материалдарды) талдау**. Мұнда иллюстрациялық материалдардың қандай маңына беретіндігі, одан қандай қорытынды жасауға болатындығы зерттеледі. Мысалы, суретке қарай қарап, адамның киім-киісін, суреттегі әрекетін, айналасындағы қоршаған объектілерді т.б. деректердің негізінде талдау жүргізуге болады.

Құжаттарды талдау және иллюстрациялық зерттеу әдістері қосалқы деректермен жұмысқа жатады. Бұл дегеніміз аталған деректер басқа бір адамдар тарапынан жиналған. Ал, зерттеуші сол басқа адамдар жинаған деректерге сүйеніп өз зерттеуін жасап отыр. Бұл тұрғыдан алғанда осы екі әдісті «кабинеттік зерттеу» деп атауға болады.

Сапалық зерттеу әдістері

Сандық тәсіл

Әдетте, нақты гипотезаны растау немесе терістеу мақсатында сандық өлшемге негізделген мәліметтерді жинаумен және талдаумен айналысуға икемді әдістерді біріктіретін әдіснаманы «сандық тәсіл» деп жалпы атау қалыптасқан. Сандық тәсіл көп жағдайда жаппай сауалнама, статистикалық мәліметтер сияқты үлкен сандық деректермен жұмыс жасауға негізделген. Сондықтан бұл тәсілді қолданушылар көп қатысушы тартуға ұмтылады. Сапалық тәсілден ерекшелігі, сандық тәсіл шеңберінде жүргізілетін зерттеулер әдетте айқын белгіленген қадамдар арқылы жүреді. Басқаша айтқанда зерттеу жоспарын қатаң басшылыққа алған жөн. Сандық тәсілдің қадамдары төмендегі кестеде берілген.

Сандық тәсілдің қадамдары

Қадам	Жұмысы
Теориялық негіз	Әдетте сандық тәсілде зерттелетін мәселе анықталғаннан кейін теориялық негіз талқыланады. Бұл дегеніміз өзге зерттеулердің қорытындысына сүйеніп зерттелетін құбылысқа түсіндірме беретін теорияны білдіреді.
Гипотеза тұжырымдау	Теорияның негізінде әзірленген, теориядан алынған зерттеу арқылы тексеруге болатын тұжырым шығару. Дәл осы кезеңде зерттеу сұрақтары да әзірленеді.
Зерттеу дизайны	Одан кейін зерттеу жоспарын әзірлеу, оның ішінде әдіснамасын, уақытын, орнын, қатысушыларды т.б. жұмыстарды нақтылау.
Тұжырымдамаларды операциялдану	Бұл кезеңде сандық өлшеммен өлшеу қиын тұжырымдамаларды, идеяларды өлшеуге келетін мәнге немесе тұжырымға ауыстыру бойынша жұмыстар жүргізіледі.
Популяцияны анықтау	Бұл кезеңде зерттелінетін әлеуметтік топ, нысан анықталады және оларды іріктеу жолдары белгіленеді. Мысалы, зерттеу тек 7-сыныптағы білім алушыларға

	қатысты немесе тек мектеп-гимназиялар ғана зерттеледі.
Респонденттерді іріктеу (Іріктемені анықтау)	Зерттеу қарастырылатын әлеуметтік топ немесе нысан анықталғаннан кейін, олардың арасынан респонденттер қалай іріктелетіні қарастырылады. Мысалы, әрбір үшінші және бесінші партада отыратын 7-сынып оқушысы ғана қатысады немесе нөмірі жұп сан болатын мектеп-гимназиялар ғана іріктеледі.
Деректер жинау	Іріктелген респонденттерден деректер жиналады. Мысалы, олар әлеуметтік сауалнаманың сұрақтарына жауап береді немесе экспериментке қатысады.
Деректерді өңдеу және талдау	Бұл қадамда жиналған деректерді талдау жұмыстары жүргізіледі. Гипотезаға, зерттеу сұрағына қатысты деректер талданып, айнымалылар арасындағы корреляция деңгейі анықталады.
Нәтижелерін баяндау(жазу)	Ең соңғы кезеңде деректерді өңдеу мен талдаудан алынған нәтижелер зерделеніп, зерттеуді ғылыми жарияланымға айналдыру бойынша жүретін жұмыстар кезеңі басталады.

Бұл тұста зерттеудің қадамы, дизайны зерттеуші қолданатын әдіске байланысты өзгеретінін айтып өткен жөн. Мысалы, эксперименттік зерттеу әдісі арқылы дерек жинауға ұмтылған зерттеушілердің дизайны мен әлеуметтік сауалнама жолымен дерек жинауды жоспарлаған зерттеушілердің жоспарларында айырмашылықтар болатыны заңдылық. Жалпы, әрбір зерттеушінің зерттеу жоспарында ерекшеліктер болатыны түсінікті.

Сандық зерттеудің көптеген түрлері немесе бағыты бар. Ол зерттеушінің қандай мәселені зерттеуді көздегеніне, не мәселені анықтауға ұмтылғанына байланысты айқындалады. Зерттеуші бір құбылыстың сырын білу, дәлелдеу мақсатында эксперимент жасауы ықтимал немесе бір фактордың екінші факторға ықпалын анықтау ниетімен корреляциялық зерттеу жүргізуді жоспарлауы мүмкін. Осындай зерттеу сипатына қарай сандық тәсілді жіктеу кең тараған. Төмендегі кестеде сандық тәсіл шеңберінде зерттеу түрлерін топтастырудың кең тараған үлгісі көрсетілген. Бұл үлгі зерттеушіге өз зерттеуінің қай бағытта дамитынын анықтауға көмектеседі.

Сандық зерттеу түрлері және мазмұны

Зерттеу түрі	Мазмұны
Сипаттамалық зерттеу	Бұл белгілі бір нысанның, популяцияның сипатын анықтауға ұмтылған зерттеу. Бұл зерттеу белгісіз мәселе туралы ақпарат қалыптастыруға көмектеседі. Мысалы, бір елді мекенде немесе аумақта білім беру мекемесін салуға қажеттілікті анықтау үшін ондағы тұрғындардың жасын, туу көрсеткішін, отбасын жоспарлау көзқарасын т.б. толып жатқан факторларды талдауды жоспарлаған зерттеу.
Корреляциялық байланысты өлшеуге бағытталған зерттеу	Бұл екі немесе одан да айнымалылардың (факторлардың) арасындағы байланыстың деңгейін анықтауға ұмтылады. Мысалы, адамның білімі жоғарылаған сайын, оның табысы да артады, денсаулығы да жақсарады. Тағы бір мысал, сыныптағы білім алушы саны мен олардың білім сапасындағы корреляцияны зерттеу. Бұл жерде олардың арасындағы байланыс оң немесе теріс болуы, кейбір жағдайда ықпалдастық байланыс мүлдем болмауы мүмкін. Бұл зерттеу түрі бір фактордың екінші факторға әсер ету себебін анықтауға қарағанда, олардың арасындағы байланысты зерттеуге көбірек мән береді.
Себеп-салдарды анықтауға бағытталған зерттеу	Себеп-салдарлық зерттеу корреляциялық зерттеуге жақын, айырмасы бұл зерттеу түрі бір айнымалының (фактордың) екінші айнымалығы (факторға) қаншалықты себептік ықпалын анықтайды. Мысалы, педагогтің білімі жоғарылаған сайын білім алушының білімі жоғарылайды, демек білім алушының білімін көтеру үшін педагогтің кәсіби біліктілігін арттыру керек. Себеп-салдарлық зерттеулер бір нәрсені өзгерту үшін оған әсер ететін қандай себепті өзгерту керектігін анықтау үшін маңызды.

Лонгитюдты зерттеу	Белгілі бір нысанды ұзақ уақыт бақылауды көздейді. Әдетте зерттеуші тарапынан бақылаудағы нысанға қандай да бір манипуляция жасалынбайды, араласу болмайды. Мысалы, жыл өткен сайынғы білім алушылардың педагогтерге деген көзқарасындағы өзгерістерді бақылау.
---------------------------	---

Жоғарыда көрсетілген зерттеу түрлері зерттелетін мәселені анықтауға бағытталғандығына, зерттеушінің проблеманың қандай аспектісін қарастыратынына байланысты топтамасы. Алайда осы мақсатқа жету үшін зерттеушілер деректер жинауы керек. Сондықтан деректер жинаудың әдістері бөлек. Сандық тәсіл шеңберінде деректер жинаудың әдістері төмендегі диаграммада берілген.

Сауалнама. Сандық тәсілдің ішінде деректер ең жиі қолданылатын әдістің бірі. Зерттеушілер өздері зерттейтін мәселе туралы индивидтердің пікірін талдау үшін белгілі бір сұрақтар мен жауаптардан тұратын сауалнаманы пайдаланады. Сапалық тәсілден айырмашылығы сандық тәсілдегі сауалнама нақты сұрақтар және жауаптары бар, сондықтан респонденттің еркін жауап беру мүмкіндігі шектелген.

Эксперимент және квази-эксперимент. Бұл әдетте себеп-салдарлық байланысты анықтауға бағытталған зерттеушілер деректер жинау үшін қолданатын әдіс. Бұл әдіс бойынша эксперимент ретінде бір немесе бірнеше тәуелсіз айнымалының басқа тәуелді айнымалыларға ықпалын зерттеу үшін қолданылады. Мысалы, сыныптағы білім алушы санының білім сапасына, балалардың көңіл-күйіне әсерін зерттеу үшін екі сыныпты эксперимент ретінде алу, бірінде білім алушы саны көп, екіншісінде аз. Бұл жерде эксперимент міндетті түрде лаборатория шеңберінде жүргізу немесе арнайы іріктеуді білдірмейді, кейде өздігінен болған екі жағдайды салыстыру арқылы да өткізуге болады. Мысалы, сыныптағы білім алушы саны аз және білім алушы саны көп екі білім ұйымын салыстыру. Әрине, салыстыру үшін бұл екі ұйымының сипаты, жабдықталуы, орналасуы т.б. ұқсас болуы керек.

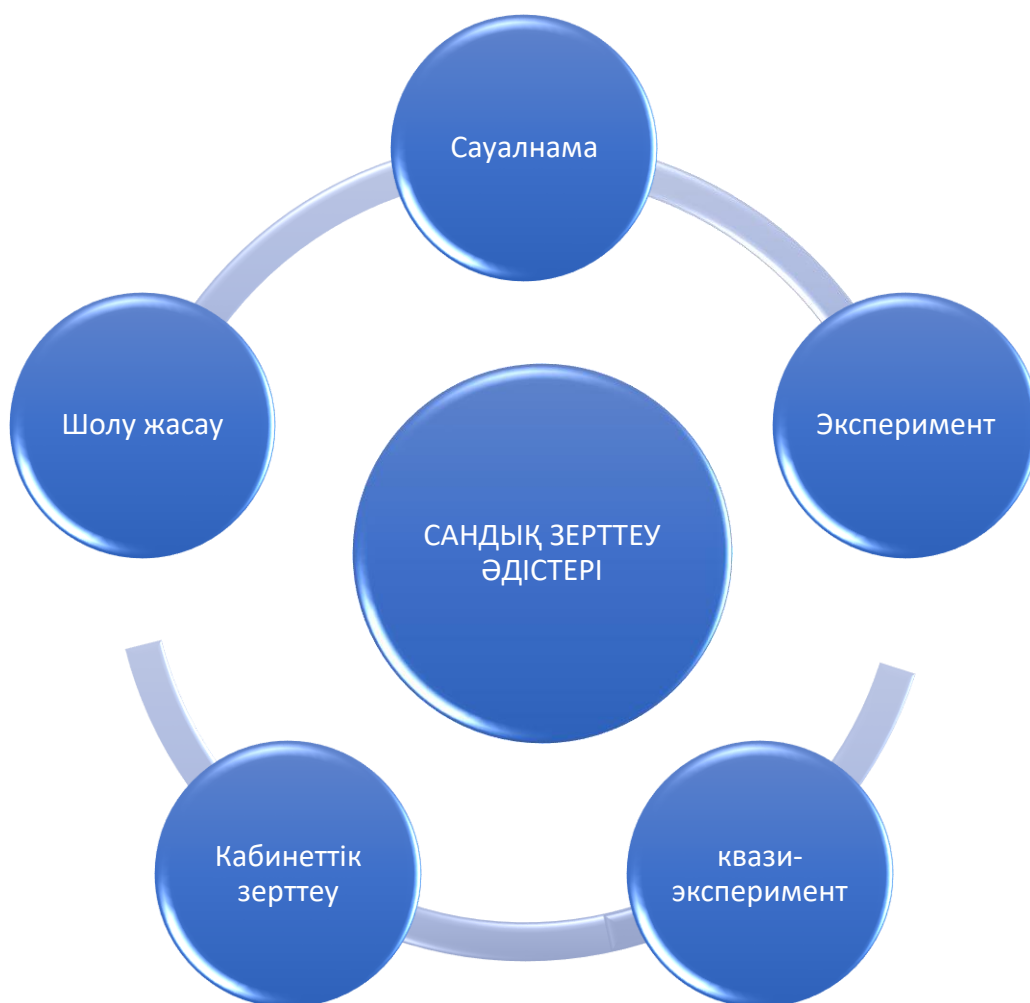
Екінші жағдайда эксперименттік зерттеу квази-эксперимент деп атау қалыптасқан. Квази эксперименттің эксперименттен айырмашылығы – мұнда іріктеме рандомизация арқылы жүрмейді. Көбіне жағдайға байланысты қалыптасқан нысандар іріктеледі.

Шолу (бақылау). Бақылау арқылы дерек жинау да сандық тәсілдің әдісіне жатады. Зерттеуші адамды, адамдар тобын т.б. бақылау жүргізуі мүмкін. Бақылау ашық (бақылау объектісіне белгілі) немесе жабық (бақылау объектісіне белгісіз) тәсілмен жүргізілуі мүмкін. Сапалық тәсілден айырмашылығы, сандық тәсілмен жүргізілген бақылауда зерттеуші нақты белгіленген мінез-құлық паттерндерін бақылайды. Мысалы, білім алушының күніне неше рет ұялы телефон қарайтынын бақылау үшін кестенің бағанына

бақылауға қатысатын білім алушы санын, ал жолына уақыт жиілігін қойып, соны толтырып отырады. Мұның нәтижесінде сандық деректер жиналады.

Кабинеттік зерттеу. Сандық тәсіл шеңберінде деректер жинаудың тағы бір әдісі кабинеттік зерттеу немесе осыған дейін жиналған деректерге өңдеу мен талдау жасау. Бұл үшін басқа зерттеушілер, ұйымдар т.б. жинаған деректер пайдаланылады. Мысалы, халық санағы бойынша жүргізілген сауалнама арқылы жиналған деректер немесе статистикалық мекеменің мәліметтері.

Сандық зерттеу шеңберінде дерек жинау әдістері

Сандық тәсіл үлкен деректерді өңдеуді, тазалауды, талдауды және визуализациялауды білдіреді. Мұндай үлкен деректерді қолмен өңдеу және талдау көп уақыт алады, тіпті қазіргі шарттарда мүмкін емес. Сол себепті арнайы бағдарламалардың (бағдарламалық қамтамасыз ету құралдарының) көмегімен жұмыс жасаған дұрыс. Қазіргі таңда мұндай бағдарламалардың саны көп, арасында ақылы және тегін қолжетімді түрлері бар. Төмендегі кестеде сандық тәсіл бойынша жиналған деректерді өңдеу мен талдауға

арналған бірнеше бағдарлама мен олардың сипаты берілген. Ескере кететін мәселе – бұл бағдарламалардың бірнешеуін игеруге ұмтылмай, тек бір бағдарламаға машықтанған және сол бойынша жұмыс дағдыны тереңдеткен дұрыс.

Сандық деректерді өңдеуге және талдауға арналған бағдарламалар және олардың сипаты

Бағдарлама атауы	Сипаты
Statistical Package for Social Science (SPSS)	Әлеуметтік ғылымдар, білім саласындағы зерттеушілер жиі қолданатын бағдарлама. Әдетте жаппай сауалнама қорытындысында жиналған деректерде өңдеу мен талдау үшін ыңғайлы. Бұл бағдарлама сандық деректердің нәтижелерін оқырманға түсінікті етіп беруге ыңғайлы кестелер, диаграммалар т.б. кескіндер жасауға мүмкіндік береді. Бағдарлама игеруге оңай.
STATA	Бұл бағдарламада жаңа пайдаланушының игеруіне оңай бағдарламаға жатады. Сондықтан қолданушылары көп бағдарламалардың қатарында. STATA-ның көмегімен де кестелер, диаграммалар, графиктер т.б. жасауға болады
R	Бұл бағдарламаның ең басты артықшылығы – тегін. Сол себепті қолданушылары да жеткілікті. Дегенмен басқа бағдарламалармен салыстырғанда игеруі қиындау құрал. Үлкен деректерді өңдеу мен талдау үшін тиімді.
SAS	Статистикалық деректер, жалпы көлемді сандық мәліметтер үшін ыңғайлы. Сондықтан үлкен деректермен жұмыс жасауға ұмтылған зерттеушілер үшін тиімді. Әлеуетті бағдарлама болғандықтан жаңадан үйренушілерге бірден игеру қиын.
Python	Соңғы жылдары кең тарап келе жатқан бағдарлама. R сияқты бұл бағдарлама да тегін. R-дан айырмашылығы бұл бағдарламаның көмегімен тек деректерді өңдеу емес, басқа да көптеген жұмыстарды жүргізуге болады, сол себепті машықтану уақыт алады.

Microsoft Excel	<p>Microsoft Excel-де сандық деректерді өңдеуге мүмкіндік береді және үлкен немесе арнайы талдау қажет деректерден тыс мәліметтерді осы бағдарламаның көмегімен де талдауға болады. Сондықтан көптеген зерттеушілер, мамандар осы бағдарлама арқылы сапалы өнімдер жасауға дағдыланған. Бұл бағдарламаның көмегімен де талданған деректердегі ерекшеліктерді оқырманға иллюстрациялар арқылы көрсетуге болады. Қысқаша айтқанда зерттеуші Windows орнатылған барлық дерлік компьютерде қолжетімді Microsoft Excel бағдарламасын пайдаланып жинаған деректерін оңай өңдеу, тазалау, талдау, визуализациялау және импорттау жұмыстарын жасай алады.</p>
------------------------	---

Сапалық тәсіл сияқты сандық тәсілдің де өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Сандық тәсілдің негізгі артықшылықтары:

- Зерттеу дизайнының қатаң құрылымдалған талаптары сандық тәсілмен алынған нәтижелерді жалпылауға мүмкіндік береді

- Зерттеуге қатысушыларды іріктеу рандомды (кездейсоқ) жүреді, бұл бұрмалаушылықты азайтады

- Зерттеуге көп респондент қатысатындықтан оның нәтижелеріне сенім көбірек

- Деректерді жылдам жинауға және өңдеуге болады

- Зерттеу субъектісі мен объектісі немесе зерттеуші мен зерттеуге қатысушылар арасында тікелей қарым-қатынас мәселесі жоққа тән

- Этикалық сұрақтар көп туындамайды

Сандық тәсілдің негізгі кемшіліктері:

- Әлеуметтік феноменнің мәнін түсінуге көмектеспейді

- Себеп-салдарлық, корреляциялық байланыстарды анықтау қиын

- Кейде көп ресурсты қажет етеді

Педагогикалық бақылау әдісі

Педагогика ғылымында, жалпы білім беру бойынша зерттеулерде кең тараған әдістердің бірі педагогикалық бақылау әдісі. Сапалық тәсілге жататын бұл әдісті қолдану практик педагогтерге ыңғайлы. Төменде бақылау әдісін түсіндірген зерттеушілер жазған материалдан үзінді берілген:

Бақылау әдісі. Бұл — педагогикалық мәселелерді зерттеуде жиі қолданылатын әдістердің бірі. Бақылау деп әдеттегі жағдайда педагогикалық құбылыстарды қабылдау арқылы тануды айтады. Ғылыми бақылау арнайы жоспар бойынша жүргізіледі. Жоспарда бақылаудың мақсаты мен міндеттері, объектісі (сабақ, экскурсия, зертханадағы, шеберханадағы, оқу-тәжірибе учаскесіндегі оқушылардың жұмыстары), жүргізілу әдістері мен техникасы дұрыс көрсетілуі тиіс. Ғылыми негізде шеберлікпен жасалған жоспар зерттеу жұмысының нәтижелі болуына игі әсер етеді. Ғылыми бақылау зерттелетін педагогикалық құбылысты дұрыс және шын дәлдікпен жазып алуға талап етеді. Сондықтан бақылаудың нәтижесі зерттеушінің педагогикалық іскерлігіне, қабілетіне және оның жоғары дәрежелі сауаттылығына байланысты. Педагогикалық бақылау — бұл белгілі бір құбылысты ұзақ және жоспарлы түрде зерттеудің танымдық әдісі. Зерттелетін тақырыптың мақсаты мен мазмұнына қарап, бақылауды жаппай және ішінара жүргізуге болады. Оқу-тәрбие процесінде жалпы мәселелерді зерттеу үшін (сабақ үстіндегі оқушылардың таным іс-әрекеті, оқушылар зейінін белсендіру, балалар ұжымының іс-әрекеті, т.б.) жаппай бақылау әдісі пайдаланылады. Жеке мәселелерді (кейбір оқушылардың кітаппен, картамен істейтін жұмыстарын, жеке оқушының мінез-құлқын бақылау) зерттеу үшін ішінара бақылау әдісі қолданылады. Бақылау нәтижелері дұрыс шығу үшін зерттеуші түрлі формулаларды, кестелерді, фотосуреттерді, сызбаларды, әсіресе техникалық құралдарды, киноға түсіру, бейнемагнитофонға жазу, т.б. кеңінен пайдаланылады. Бақылау материалдары арнайы күнделікке немесе хаттамаға жазылады. Бақылау әдісі арқылы педагогикалық құбылыстың ішкі процесі жайлы толық сенімді мәліметтерді алуға болмайды. Бақылау әдісіне сүйеніп, оқушылардың сырттай мінез-құлқын, түрлі іс-әрекеттерін, сұрақтарға берген жауаптарын зерттеп жазып алуға болады. Осы жағдайлар ескеріліп, бақылау басқа әдістермен ұштастырыла жүргізіледі [<https://zharar.kz/id/75365>].

Мәліметтерді жинаудың кез келген тәсілі сияқты педагогикалық бақылау әдісі де белгілі бір жоспарға, процедураларға сәйкес жүреді. Алдымен зерттелетін проблеманы анықтап, зерттеу жоспарын жасап, тақырып бойынша жазылған әдебиеттерге шолу жасағаннан кейін педагог зерттеу барысында тексерілетін болжамдарды түзейді. Одан кейін сол болжамдарды тексеру үшін педагогикалық бақылаудың процедуралары айқындайды. Бұл процедураны арнайы зерттеу протоколы ретінде толтыру ұсынылады. Протоколда бақылау қалай жүретіні, уақыты, бақылауға қатысатын білім алушылар немесе тәрбиеленушілер, бақылау барысында мәліметтердің қалай жиналатыны, өңделетіні т.б. детальдер жазылады. Бақылау барысында педагог респонденттің сыртқы мінез-құлқы, коммуникациясы т.б. әрекеттерін ғана зерделеп қоймайды, сонымен қатар ішкі әлеміндегі, психологиясындағы

өзгерістерді түсінуі үшін әңгімелесу, сұхбаттасу жолымен де деректер алуы мүмкін.

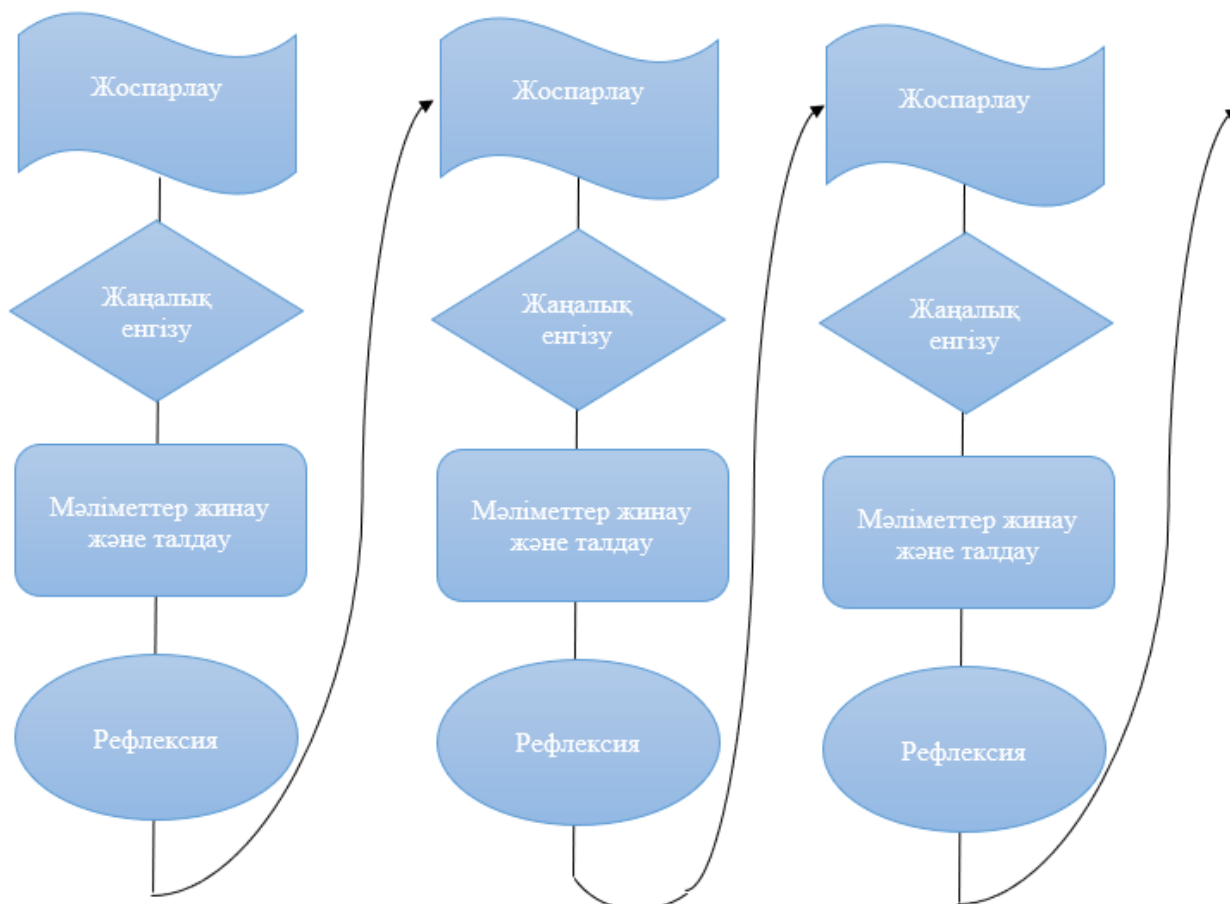
Кез келген зерттеу әдісінің артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Педагогикалық бақылау әдісінің тиімділігі ретінде қолдануға жеңілдігін, аз ресурсты қажет ететіндігін атап өтуге болады. Ең басты міні ретінде сапалық тәсілге тән кемшіліктер айтылады. Педагогке осы артықшылықтары мен кемшіліктерін білу және зерттеу нәтижелерін тұжырымдау барысында ескеру маңызды.

Іс-әрекетті зерттеу

Іс-әрекетті зерттеу (ағыл. Action research – қазақ тіліне кейде практикалық зерттеу деп те аударылады) – педагогтің немесе мектеп әкімшілігінің өз тәжірибесін жүйелі талдау, зерттеу жолымен жетілдіруге ұмтылуы. Бұл іс жүзінде былай жүзеге асады, алдымен білім беру ұйымында еңбек ететін педагогтер, тәрбиешілер өз қызметін, іс-әрекетін сыни рефлексиямен қарай отырып зерттеу жасайды, зерттеу нәтижесінде алынған қорытындыларды ескеріп қажетті жаңалықтар енгізу жолымен жұмысын жетілдіреді, артынан ол енгізілген жаңалықтарды практикада қолдану әрекетін қайтадан зерттейді, қажетті түзетулер енгізеді... Басқаша айтқанда, бұл өз қызметін зерттеу мен қажетті әрекеттерді енгізумен қатар жүретін спиральді процесс. Мұндай қызметтің нәтижесі педагогтің қызметі мен білім сапасында трансформациялық өзгерістерге алып келеді.

Іс-әрекетті зерттеу ұғымын академиялық айналымға ең алғаш АҚШ-тағы Массачусетс технологиялық институтының профессоры Курт Левин енгізді. Сол себепті іс-әрекетті зерттеуді Левин спиралі (ағыл.: Lewinian spiral) деп те атайды. Суретте осы спираль бойынша іс-әрекетті зерттеу қалай жүретіні иллюстрациялық мақсатта көрсетілген.

Іс-әрекетті зерттеу жолымен қызметті жетілдірудің циклдері

Графиктен көрініп тұрғандай іс-әрекетті зерттеу әдісі негізі төрт кезеңнен тұрады. Бұл жерде ескерілетін мәселе, іс-әрекетті зерттеу әдісін жетілдіру мен практикада тиімді іске асырудың жолдарын зерттеушілер арасында оның кезеңдерінің саны мен мазмұнына қатысты ортақ пікір жоқ. Кейбір зерттеушілер төрт, басқалары үш немесе бес кезеңге бөлуі ықтимал. Алайда кезеңдер санында өзгеріс болғанымен жалпы іске асырылуында үлкен айырмашылық жоқ. Төменде графикте көрсетілген төрт кезеңнің ерекшеліктері туралы қысқаша ақпарат беріледі.

Жоспарлау. Бұл кезеңде зерттелетін проблема анықталады, оны шешу жолдары зерделенеді. Осы кезең зерттеудің мәселесі, әдеби шолу т.б. бастапқы зерттеу жоспары жасалатын кезең. Мысал ретінде, бірқатар білім алушылардың минутқа оқуда не себепті қиналатынын түсінуге және олардың оқу жылдамдығын арттыру үшін қандай әдістеме қолдану тиімді болатынын анықтауға ұмтылады. Алдымен әдеби шолу жасап, бұл мәселе бойынша басқа зерттеулердің нәтижесімен танысады. Соның нәтижесінде алдымен минутқа оқуда не кедергі болатынын түсінуге ұмтылады. Одан кейін оны шешу бойынша әдістемені анықтайды.

Жаңалық енгізу немесе жоспарды іске асыру. Бұл кезеңде жоспарлаған жұмысын іске асыруды бастайды. Басқаша айтқанда бұл практикалық кезең.

Мәліметтерді жинау және талдау кезеңі. Іске асырылған жоспардың қаншалықты тиімді екендігін талданатын кезең. Осы кезеңде педагог өз әрекетінің қаншалықты тиімді болғандығын бағалауға мүмкіндік беретін деректер топтастырады. Бұл жерде мәліметтерді сұхбат, сауалнама, бақылау сияқты әдістермен жинауға болады. Жиналған мәліметтер талданғаннан кейін педагог өз жоспарының нәтижелігін көреді.

Рефлексия. Бұл кезеңде жиналған мәліметтердің қорытындысына қарап өз жоспарының қаншалықты тиімді болғандығын сыни тұрғыдан ойлану кезеңі. Егер жиналған мәліметтер педагогтің әрекеті тиімді болғандығын көрсетсе, онда педагог өз қызметіндегі келесі мәселені жетілдіру бойынша жоспарға көшеді. Егер жиналған деректер педагогтің енгізген жаңалығы көп өзгеріс әкелмегендігін көрсетсе, онда ол мәселені басқаша тәсілмен шешудің жоспарына көшеді. Жалпы, бұл кезең педагогке өз жұмысы бойынша талдау жүргізуге арналған.

Осы жұмыстың нәтижесінде педагог жасаған әрекетінің қаншалықты нәтиже бергендігін конференциялар мен симпозиумдарда баяндама жасау немесе мақала жазу жолымен бөлісе алады.

Іс-әрекетті зерттеу әдісі соңғы жылдары педагог практиктер мен білім саласындағы мамандар тарапынан жиі қолданылып отырған тәсілдің бірі. өздерінің педагогикасы мен тәжірибесін тексеру және ақырында жетілдіру үшін жиі қолданатын білім беру зерттеулеріне көзқарас. Бұл әдісті өз қызметін жетілдіруге ұмтылған және жұмысының тиімділігін талдағысы келетін білім саласының кез келген маманы қолдана алады.

Іс-әрекетті зерттеу әдісін іс жүзінде қолдануды түсіндіру бойынша отандық мамандар да біраз жұмыс жасады. Бұл тұста «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымына қарасты Педагогикалық шеберлік орталығы шығарған материалдарды ерекше атап өткен жөн. Сондықтан іс-әрекетті зерттеу және тәжірибеде қолдану бойынша қазақ тілінде де, орыс тілінде де материалдар, әдістемелік құралдар бар.

Жоспарлы оқытушылық интервенция

Адамдардың икемі, қабілеті, дарындылығы, жинаған тәжірибесі әртүрлі болып келеді. Адамның бағытқа қарай икемділігі көп жағдайда жас кезінен байқалады. Балалардың барлығы дарынды, дегенмен түрлі факторлардың әсерінен кейбір бағытта мамандануға әуес болуы ықтимал. Бір балалар өнерге жақын, екіншілері логикалық-математикалық тапсырмаларды ұнатады, үшіншілері оқуға бейім, басқалары спортқа қабілетті. Осыған байланысты кейбір пәндерді оқу бір балаларға оңай болса, екіншілері оларды игеруде қиналуы мүмкін. Осындай жағдайда *жоспарлы оқытушылық интервенция* немесе *қосымша жоспарлы оқыту* (ағыл.: Instructional Intervention) әдісін қолданған тиімді.

Жоспарлы оқытушылық интервенция дегеніміз кейбір пәндерді игеруде қиналатын білім алушыларға білім беру ұйымының арнайы бағдарламамен қосымша оқытуы. Көп жағдайда бейресми жүретін пән педагогінің балаға қосымша көмектесуі мен оқытуынан ерекшелігі, жоспарлы оқытушылық интервенцияда білім беру бекітілген жоспарға сәйкес жүреді. Білім беру ұйымы (мысалы әдістемелік бірлестікте, педагогикалық кеңесте ақылдаса отырып) сабақта үлгерімі нашарлап отырған білім алушы басқа сыныптастарына жетуі үшін арнайы оқыту жоспарын жасайды. Ол жоспар белгілі бір уақыт үшін жасалады. Осы уақыт аралығында білім алушының үлгерімінде өзгерістердің бар немесе жоқтығы тексеріледі. Егер білім алушының үлгерімінде, пәнді игеруінде өзгеріс болмаса, тағы да интервенцияны қажет ететін болса, онда арнайы оқытуды, инклюзивті білім беруді қажет етуі мүмкін. Болмаса оқытушылық интервенция жоспарын басқаша түзеу, әзірлеу қажет деген сөз.

Жоспарлы оқытушылық интервенция әдісін көп жағдайда бастауыш сыныптағы білім алушыларға қолдану тиімді. Бұл баланың бейімділігін, инклюзивті оқытуды қажет ететіндігін ерте жастан анықтауға көмектеседі. Басқаша айтқанда, білім алушының өзге сыныптастарына қарағанда пәнді игеруде қиналуы мектепке дейінгі білімінің сапасына байланысты болуы мүмкін немесе когнитивтік дағдыларына байланысты туындауы ықтимал. Жоспарлы оқытушылық интервенция осыны анықтап береді. Мынандай бір ойдан шығарылған мысал, отбасында басқа тілде сөйлесетін бала қазақ сыныбына оқуға қабылданған жағдайда пәндерді игеруде, әсіресе оқуда қиналуы мүмкін. Мұндай жағдайда ондай баланы арнайы оқыту, оның өзге сыныптастарын тез арада қуып жетуіне көмектеседі.

Бұл жерде білім алушының оқуында прогресстің бар немесе жоқтығына мониторинг жасап отыру маңызды. Дәлірек айтқанда жоспарлы оқытушылық интервенцияның индикаторлары болғаны дұрыс. Бұл индикаторлар оқыту басталғанда және аяқталғанда білім алушының көрсеткіштерін өлшеуі тиіс. Егер жоспарлы оқытушылық интервенция ұзақ мерзімге жоспарланған болса, онда аралық индикаторлар да қойған дұрыс.

Зерттеушілік мақсат үшін білім алушының жеке және демографиялық мінездемесі, оқудағы үлгерімінің прогрессі, мінез-құлқы мен психологиясындағы сыртқы өзгерістер тақырыпқа байланысты т.б. мәліметтер жиналады. Бұл мәліметтерді иллюстрациялау үшін төменде үлгілік кесте берілген.

Оқушының жетістігін бағалау

Жеке мәліметтер			
Жасы			
Ана тілі немесе сөйлеуге бейім тілі			
Мектепке дейінгі білімінің сапасы			
Қосымша үйірмелерге қатысуы			
Ата-анасының үй жұмысын орындауға көмектесуі			
Ата-анасының бала туралы сынып жетекшісімен байланысып тұруы			
Мектептегі коммуникациясын бағалау (3 баллмен)			
Топпен жұмыс жасауы	1	2	3
Өз пікірін, ойын жеткізуі	1	2	3
Басқа балалармен ойнауы	1	2	3
Қазақ тілі пәні бойынша интервенция барысында жетістігін бағалау (3 баллмен)			
Грамматикада	1	3	3
Оқуда	1	2	3
Түсінуде	1	2	3

Жоспарлы оқытушылық интервенцияны қолданғысы келетін педагогтердің міндетті түрде қосымша әдебиеттерді оқуы қажет. Бұл туралы қосымша ақпараттар бар, әсіресе ағылшын тілінде көп.

Зерттеуді ғылыми мақалаға айналдыру

Кез келген зерттеу нәтижесі талқылаудан, сыннан өтуі тиіс. Осы талапты орындау үшін, әдетте, зерттеушілер өз жобаларының қорытындысын ғылыми қоғамдастықтың талқысына салады. Басқаша айтқанда алынған нәтижелерді әріптестерімен бөліседі. Бұл көп жағдайда конференцияларда/симпозиумдарда баяндама жасау және ғылыми басылымдарда мақала жариялау арқылы жүреді. Осындай жолмен зерттеудің сапасы бағаланады, сондықтан академиялық дебаттың талқысынан өткен зерттеулерге сенім артады.

Конференцияларда немесе симпозиумдар үшін баяндама әзірлеу мен жасау арқылы зерттеуші өз жобасы бойынша кері байланысты жылдам алады. Бұл оған жобаны іске асыру барысында кеткен қателер мен кемшіліктерді анықтап, оларды мүмкіндігінше түзету үшін қолайлы. Сол себепті зерттеуші көп жағдайда жобаның бастапқы нәтижелерін бөлісу мақсатында конференцияларға, дөңгелек үстелдерге т.б. шараларға қатысады. Алайда мұндай шараларға шектеулі ғана ғалым қатысатындықтан және зерттеушіде барлық зерттеу кезеңдерін егжей-тегжейлі түсіндіру мүмкіндігі аз болғандықтан зерттеу нәтижесін ғылыми журналдарда мақала ретінде жариялауға ұмтылады.

Зерттеу қорытындысын талқылауға ұсынудың екінші және негізгі жолы ғылыми журналдарға мақала етіп жариялау. Зерттеуді мақалаға айналдыру және жариялау бірнеше айға, тіпті бірнеше жылға созылуы ықтимал процесс. Келесі абзацтар мен бөлімдерде осы процесс туралы қысқаша ақпарат беріледі. Бұл жерде айтылып кетілуі тиіс ескерту, кейбір жағдайларда зерттеу қорытындысын ауқымды баяндама, кітап тарауы, монография ретінде жариялау дәстүрі де бар. Бірақ зерттеуді мұндай жолмен бөлісудің кемшілігі – оның ғылыми қоғамдастық арасында тарау ауқымының тар болып қалу ықтималдылығымен байланысты.

Мақаланы жазудың бастапқы кезеңінде қолжазбаны ұсынатын журналды таңдап алған дұрыс. Себебі мақаланың форматына, көлеміне, стиліне, рәсімделуіне т.б. толып жатқан форматына әрбір журналдың қоятын талабы әртүрлі болып келеді. Зерттеуші бастапқы кезеңде журналды таңдау арқылы мақаланы жазу барысында сол баспаның талаптарына орай рәсімдеп отырады. Бұл уақыт пен энергияны үнемдеудің жолы. Сол себепті журнал талаптарымен танысып, соған сәйкес рәсімдеу қажет. Қосымшада Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы шығаратын «Білім-Образование» журналының мақалаларды рәсімдеуге қойылатын талаптары берілген. Бұл талаптар Қазақстан Республикасында уәкілетті орган ұсынған құрылым негізінде әзірленген, сондықтан республика аумағында жарияланатын көптеген ғылыми басылымдарға ортақ стандарттар болып табылады.

Журнал таңдау барысында зерттеуші ол басылымның өз саласына, бағытына сәйкестігіне назар аударғаны жөн. Олай етпей, мақсатты

аудиториясы басқа журналға мақала жариялайтын болса, онда зерттеушінің еңбегі сол сала бойынша маманданған басқа әріптестерінің назарынан тыс қалуы ықтимал.

Ғылыми мақаланың өзіндік рәсімделу, құрылымдау тәртібі бар. Бұл жерде ортақ бір ереже немесе талап жоқ, сондықтан ол өзгеруі мүмкін. Бірақ ғылыми ортада жиі кездесетін, қалыптасқан, көп зерттеушілер сақтайтын мақаланы рәсімдеу тәртібі мен жазу құрылымы бар. Кез келген зерттеушінің сол құрылымды сақтауға ұмтылғаны дұрыс. Себебі құрылымға сәйкес жазылмаған мақаланың біріншіден техникалық сараптамадан өтпей қалу ықтималдылығы жоғары, екіншіден мақалаға пікір білдіруші рецензенттер қалыптасқан құрылымнан тыс жазылған мақалаларға сын көзбен қарауы мүмкін. Мұндай жағдайда сапалы жүргізілген зерттеудің өзі кері қайтарылып, қолжазба жарияланбай қалады. Төмендегі суретте мақаланың жиі кездесетін құрылымы және әр бөлімде не жазылуы керектігі туралы қысқаша ақпарат көрсетілген.

Ғылыми мақаланың жиі қолданылатын құрылымы

Аңдатпа/Абстракт	<ul style="list-style-type: none"> • Оқырманға мақала туралы қысқа ақпарат береді, қызықтырады
Кіріспе	<ul style="list-style-type: none"> • Қандай мәселе зерттеледі? • Басқа зерттеулермен қалай байланысады • Зерттеудің мақсаты, міндеттері, сұрақтары
Әдіснама	<ul style="list-style-type: none"> • Мәселе қалай зерттеледі
Нәтижелер	<ul style="list-style-type: none"> • Зерттеу сұрақтарына қандай жауаптар алынды
Талқылау	<ul style="list-style-type: none"> • Зерттеудің маңызы және осы тақырыптағы басқа әдебиеттермен нәтижелерді салыстыру
Қорытынды	<ul style="list-style-type: none"> • Қысқаша зерттеу қорытындысы бойынша жасалынған түйіндер беріледі
Әдебиеттер	<ul style="list-style-type: none"> • Мақала ішінде сілтеме жасалынған деректер тізімі
Қосымшалар	<ul style="list-style-type: none"> • Оқырманға мақаладағы ақпаратты түсінікті етуге көмектесетін қосымша материалдар

Мақала жобасы дайын болғаннан кейін ғалымдар қолданатын арнайы әлеуметтік желілерде «Жоба», «Сілтеме бермеңіз» деген белгімен жариялау, мақаланың алдын-ала сыннан өтуіне мүмкіндік береді. Осы арқылы зерттеуші мақаласының кемшін тұстарын анықтап, оларды журналға жарияламас бұрын түзете алады. Мұндай сыннан өткен қолжазбаны журналдың қабылдамай қою ықтималдылығы төмендейді.

Осыған дейін айтылып кеткендей, мақаланың жазу стилі, құрылымы, рәсімделуі зерттеу әдіснамасына, зерттеу бағытында қалыптасқан дәстүрге, журналдың талаптарына т.б. шарттарға байланысты өзгереді. Сол себепті әр саланың, зерттеу тақырыбының ерекшелігіне байланысты талаптар әртүрлі болып келеді. Мұндай жағдайда үлгі ретінде бір талапты ұсыну қиын. Дегенмен әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдарда зерттеу нәтижесін баяндаудың IMRaD (аббревиатура, ағыл.: Introduction, Methods, Results, and Discussion. Қаз.: Кіріспе, Әдістер, Нәтижелер және Талқылау) деп аталатын құрылымдық форматы жиі қолданылады. Келесі бөлімдерде осы аббревиатураның әрбір құрылымы туралы баяндалады.

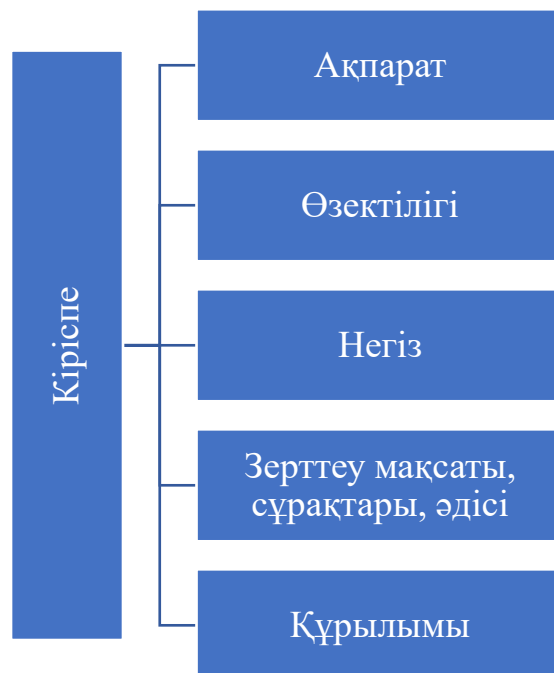
Мақала немесе басқа да ғылыми жазбалар жазғанда авторлар жіберетін ең үлкен қателіктерінің бірі – қайталау. Көп жағдайда мақалада бір ойды, тұжырымды бірнеше рет қайталау болса сыншылар оң қабылдамайды. Сол себепті тек зерттеу нәтижесінде жасалатын тұжырымдарды дәйектейтін материалдарды ғана ұсынып, ойды қайталамау маңызды.

Кіріспеде не жазылады

Кез келген жазбаның, оның ішінде ғылыми жарияланымның да кіріспе бөлімі болады. Кіріспеде зерттеу туралы бастапқы ақпарат жазылады. Бұл бөлім көп жағдайда оқырманға әрі қарай оқу немесе оқымау туралы шешім қабылдауға көмектеседі. Басқаша айтқанда, оқырман мақаланың кіріспесін оқығаннан кейін бұл жұмысты оқу өзіне қаншалықты қажеттігін анықтайды. Сонымен қатар, кіріспе зерттеудің сапасы туралы оқырманның ойында бастапқы пікірді қалыптастырады. Сондықтан кіріспені жазуда мұқият болған дұрыс.

Кіріспені жазудың бекітілген құрылымы жоқ. Ол зерттеушінің көзқарасына, қандай мәселелерді маңызды деп санап кіріспеде көрсетуге ұмтылуына, жобаның мазмұнына қарай өзгереді. Кіріспенің құрылымы мен көлемі жазбаның жалпы ұзындығымен пропорцияда болады. Дегенмен кіріспенің, оның ішінде ғылыми мақаладағы кіріспенің кең тараған мазмұны кездеседі. Төмендегі суретте осы мазмұнға сәйкес жазылатын кіріспенің құрылымы көрсетілген. Ондағы әрбір тармақ оқырманға зерттеу бойынша мейлінше кең және нақты ақпарат беруге жүйелейді.

Кіріспе құрылымы

Суретте берілген құрылымның әрбір тармағын жазу барысында мән берілуі керек мәселелер бойынша қысқаша ақпарат келесі абзацтарда берілген.

Кіріспенің ақпарат абзацында немесе тармағында зерттеу мәселесі, тақырып бойынша жалпы ақпарат беріледі. Бұл жерде жазылған ақпарат оқырманның ойында тақырыптың контексті, қандай мәселеге тереңірек назар аударатыны туралы мағлұмат береді. Дәлірек айтқанда, зерттелетін мәселенің, идеяның мазмұнын құрайтын және толық түсіну мен бағалауға мүмкіндік беретін мәлімет жазылады. Сондықтан бұл абзацты кіріспенің кіріспесі деп айтуға болады.

Өзектілігін жазғанда, тақырып бойынша басқа зерттеулер туралы қысқаша ақпарат беріп, бұл зерттеудің олардан айырмашылығын көрсетеді. Нақты айтқанда бұл абзац ғылыми әдебиеттегі лакунаны немесе бос тұрған орынды сипаттайды, осы зерттеудің сол бос жерді толтыратынын жазады. Мысалы, «білім алушылардың бір білім беру ұйымынан екінші білім беру ұйымына ауысқан жағдайда көп жағдайда психологиялық дискомфорт және коммуникациялық қиындықтар болатыны туралы зерттеулердің қорытындысы бар [сілтемелер], алайда білім алушының білім ұйымы ішінде сынып ауыстырғанда интеграциясы қалай жүретіні аз зерттелген» деген ой жазылады. Бұл тұста зерттеу міндетті түрде бұрын зерттелмеген мәселені талдау жасауы керек деген ой қалыптаспауы тиіс. Кейбір зерттеушілер бұрын зерттелген тақырыпты жаңа қырынан қарайды, екіншілері теорияларды, басқа ғалымдардың тұжырымдарын жергілікті контекстте тексеріп көреді. Екінші мысал, «шетелдік көптеген зерттеулердің нәтижелері [сілтемелер] үзілістің ұзақ болуы білім алушылардың эмоциясына жағымды әсер етіп, келесі сабаққа

ынтасын арттыратынын дәлелдеді, бұл зерттеуде осы тұжырымның растығын Қазақстандағы контексте тексеріледі» деп жазылады.

Үшінші абзацта жобаны іске асырудың, тақырыптың зерттеудің не себепті қажеттілігі негізделеді. Бұл тұста зерттеудің практикалық маңыздылығы, ғылыми әдебиетке қосатын үлесі т.б. мәселелер жазылады. Жалпы бұл абзац зерттеуді іске асырудан, нәтижелерін алудан келетін пайда туралы ой өрбітеді. Мысалы, «Бұл зерттеу нәтижесінде жасалынатын тұжырымдар сынып ауыстырған білім алушылар туралы ғылыми түсінікті кеңейтуге көмектеседі. Зерттеудің практикалық маңыздылығы сынып ауысқан білім алушылардың жаңа ортаға тез интеграциялануына көмектесуге ықпал етуімен айқындалады».

Келесі абзацта зерттеудің мақсаты, міндеттері, сұрақтары әдіснамасы туралы ақпарат беріледі. Зерттеу нәтижесінде алынған талқылауға ұсынылатын тұжырымдар жазылуы мүмкін. Қысқаша айтқанда, бұл бөлім жалпы зерттеудің ішкі мазмұны мен зерттеу процесі туралы ақпарат береді.

Кіріспенің соңғы абзацында жалпы жазбаның әрі қарай қандай бөлімдерден тұратыны туралы қысқаша құрылымы сипатталады. Бұл оқырманға мақала мазмұны бойынша ақпарат беру тұрғысынан қажет.

Жоғарыда айтылып кеткендей, зерттеу мақаласының кіріспесі қандай абзацтардан тұратындығы туралы бекітілген норма жоқ. Сондықтан оның қалай құрылымдау авторға байланысты. Басты қағида – кіріспе жалпы жазба туралы, оның маңыздылығы туралы ой қалыптастыруы керек. Екінші қағида – кіріспеді зерттеуге қатысы жоқ ойларды жазбай, оқырманға нақты және ықшам ақпарат беру. Мұндай кіріспен бөлімі оқырманның мақаланы әрі қарай оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Әдіснама бөлімінде не жазылады

Мақаланың барлық бөлімдері маңызды және бір-бірімен байланысқан. Дегенмен, мақаланың өзегін әдіснама бөлімі құрайды. Өйткені осы бөлімде жалпы мақаланың қорытындысын қалай алынғандығын түсіндіретін ақпарат беріледі. Әдіснама бөлімінде зерттеу әдістерін түсіндіру жолымен зерттеуші өзі жасаған тұжырымдарды алу үшін қандай және қанша материал жинағанын, не себепті жинағанын, оларды қалай жинағанын және қалай талдағанын айтып өтеді. Оқырман осындағы ақпаратқа қарап зерттеудің сапасын бағалайды. Кейбір жағдайда оқырман бірден әдіснама бөліміне көз жүгіртіп, ондағы ақпаратқа көңілі толмаған жағдайда мақаланы одан әрі оқудан бас тартады. Сондықтан зерттеушіге өз мақаласында әдіснаманы жан-жақты жазып өту маңызды.

Зерттеудің әдіснама бөлімінің құрылымы таңдалған әдістерге байланысты өзгереді. Сандық тәсіл мен сапалық тәсілге байланысты әдіснама бөлімінің мазмұнында айырмашылық болады. Мысалы, сапалық тәсілде этика туралы көп жазады, ал сандық тәсілде мәліметтерді қалай өңдегенін түсіндіруге көп көңіл бөледі. Осы екі тәсіл емес, сонымен қатар осы

тәсілдердің ішіндегі деректерді жинау мен талдаудың әдістерінің түрлеріне қарай да өзгеруі мүмкін. Мысалы, эксперименттік зерттеу әдісін қолданған жұмыстың әдіснамасы мен әлеуметтік сауалнама қолданған жұмыстың әдіснамасын жазуда ерекшеліктер бар. Сол себепті зерттеуші әдіснама бөлімінің құрылымын анықтауда зерттеуші қолданылатын әдісті басшылыққа алуы тиіс. Дегенмен зерттеудің қандай әдісі болмасын әдіснама бөлімінде жиі қамтылуы тиіс компоненттер бар. Төмендегі суретте сол компоненттер берілген. Ол компоненттердің мазмұны туралы ақпарат келесі абзацтарда беріледі.

Әдіснама бөлімінде жазылатын ақпарат

Қадам	Сипаттамасы
Контекст	Зерттеу ортасы сипатталады
Зерттеу процедурасы	Зерттеудің әдістері негізделеді
Деректерді жинау әдісі	Қандай әдіспен деректер жиналғандығы жазылады
Деректерді талдау әдісі	Жиналған деректерді қалай талдағандығын түсіндіреді
Этикалық нормалар	Зерттеу этикасын жазу
Басқа зерттеушілердің қайталауы	Осы әдіспен зерттеуді қайталауға ұмтылған басқа зерттеушілерге толық ақпарат беру

Әдіснама бөлімінің алғашқы абзацында көп жағдайда зерттеу жүргізілетін мәселе жазылады. Осы жерде зерттеу ортасы, оның ерекшеліктері туралы айтып өтеді. Мысалы, педагог 7-сынып тарих пәнінің бағдарламасы өзгергенін, жаңа бағдарламаны білім алушылардың қалай қабылдағанын, зерттеу болатындықтан нысан ретінде осы сыныптағы балалар алынатынын жазады.

Екінші бөлімде аталған мәселені зерттеу үшін қандай әдіс қолдану қажеттігін негіздейді. Бұл абзацта не себепті аталған әдісті таңдағанын дәйектейді. Өз әдісінің басқа зерттеулерден ерекшелігін айтып өтеді.

Одан кейінгі абзацта деректер жинау әдісі туралы сипаттайды. Мұнда қанша дерек, қайдан жиналды деген мәселелер талқыланады.

Деректерді талдау әдісінде жиналған деректер қалай өңделгенін түсіндіреді. Деректерге жасалған манипуляция, қолданылаған формулалар жазылады.

Этикалық нормалар абзацында зерттеуші тақырыптың әдісіне байланысты қысқаша немесе толық ақпарат береді. Мұндағы ақпарат

зерттеуге қатысушының қауіпсіздігі, құқығы, ықтимал теріс факторлардан қалай қорғалғандығын сипаттауға арналған.

Жалпы, әдіснама бөліміндегі ақпаратты берудің бір мақсаты зерттеуші өзі жасаған тұжырымдарға негіз болған мәліметтерді қалай жинағанын және өндегенін көрсету болса, екінші мақсаты дәл осындай жолмен зерттеу жүргізгісі келген адамдарға түсіндірме беру. Екінші мақсат басқа зерттеушілердің дәл осы зерттеуді қайталау жолымен жасалынған тұжырымдардың басқа контекстте де дәл осындай нәтиже беретінен тексеріп көруін қамтамасыз ету

Бұл компоненттердің барлығы маңызды болғанымен зерттеуші олардың ешқайсысында оқырманға қажеті жоқ артық ақпарат, пайдасы аз мәліметтер бермеуге тырысуы керек. Көп ақпарат оқырманға әдіснама туралы түсіндіруге емес, керісінше шатастыруға әкелуі мүмкін. Сол себепті кейбір ақпаратты қысқарту үшін визуализациялауды қолдануға болады, бірқатар ақпаратты қосымшаға жүктеген дұрыс. Тіпті әдіснамаға қатысты және өзекті кейбір ақпаратты басқа электронды ресурстарға, сайттарға жүктеп қоюға болады. Ондай жағдайда әдіснама туралы қосымша ақпарат алғысы келген оқырман сол жерден көре алады.

Алынған нәтижелер бөлімінде не жазылады

IMRaD құрылымы бойынша жазылған қолжазбада әдіснамадан кейінгі бөлім алынған нәтижелер туралы жазу. Нәтижелер бөлімі зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтердің маңыздылығын сипаттаумен ерекшеленеді. Бұл бөлімде деректерді жинау мен талдау әдістері қандай нәтижелер бергендігі жазылады және интерпретациялау жүреді. Басқаша айтқанда, бұл бөлімнің мазмұны зерттеу сұрақтарына қатысты алынған нәтижені оқырманға таныстыру, ол нәтиженің не мағына білдіретінін сипаттау, одан автордың қандай тұжырым жасағанын немесе ой қорытқанын көрсету. Бұл бөлімде сыни рефлексияға көп мән берілмейді, ол келесі – талқылау бөлімінде жазылады. Нәтижелер бөлімі зерттеудің негізгі нәтижелері туралы сипаттаманы қамтитын бөлім болып табылады, ал талқылау бөлімі оқырмандар үшін нәтижелерді түсіндіреді және қорытындылардың маңыздылығын қамтамасыз етеді.

Бұл бөлімде зерттеу гипотезасын/болжамын қолдайтын немесе жоққа шығаратын маңызды нәтижелерді көрсетуге назар аударуы керек. Мысалы, зерттеуші «ата-анасы сынып жетекшісімен жиі байланысатын балалардың сабақ үлгерімі жоғары» деген гипотезаны тексеруді көздеген болса, онда коммуникация жиілігі мен баланың үлгерімі арасындағы байланысты талдау үшін педагогикалық бақылау әдісін қолданып, алынған нәтижені кесте ретінде көрсете алады. Кестеде ата-аналардың сынып жетекшісіне хабарласу жиілігі және баланың үлгерімін көрсетеді. Егер олардың арасында оң динамика барлығы айқындалса, онда ата-ананың сынып жетекшісімен тығыз байланысы

баланың сабақ үлгеріміне ықпал ететінін кестеден көруге болатынын тұжырымдайды. Бұл тұста арада ауытқушылықтар болуы ықтимал, арасында бір немесе екі ата-ана (қатысушылар арасындағы үлесі төмен кез келген сан) сынып жетекшісімен жиі байланысысқанына қарамастан баланың үлгерімі жоғары болмауы мүмкін. Зерттеуші оның себебін интерпретациялауға тырысады. Мысалы, зерттеу жүріп жатқан кезде қосымша факторлардың себебіне байланысты ата-ана сынып жетекшісімен жиі байланысты, басқа уақытта тығыз коммуникация жасамайды немесе баланың сабақ үлгерімі жоғары, алайда сол уақытта басқа себептерге байланысты сабаққа дұрыс көңіл бөле алмады т.б. Ал, ата-ананың білім беру ұйымымен коммуникация жиілігі мен баланың үлгерімі арасында оң динамика болмаса, онда зерттеуші өз зерттеуінің осындай нәтиже алғандығын жазады. Сынақ нәтижесінде гипотезаны терістеу зерттеудің құндылығын түсірмейді. Керісінше мәселе туралы ақпаратты көбейтуге көмектеседі.

Бұл тұста нәтижелер бөлімінің ауқымды келетінін, сондықтан оны кішігірім тарауларға бөлу оқырманға ыңғайлы болатынын айтып өткен жөн. Нәтижелер бөлімінің құрылымын зерттеу сұрақтарына орай ұйымдастырған дұрыс. Нәтижелер бөлімінің ішкі құрылымы оқырманға ыңғайлы логикалық және хронологиялық тәртіпте болуы керек.

Өте көп ақпарат оқырманды жаңылыстырады. Сондықтан алынған нәтижелер бөлімінде тек зерттеу сұрақтарына қатысты нәтижелерге көп көңіл бөліп, тыс ақпарат санын мейлінше азайтқан абзал. Мұның өзінде зерттеу сұрағына қатысты кейбір нәтижелерді беруге мақала ауқымы тарлық етеді. Журналға жіберген кезде ең аз маңызды деректеріңізді қосымша материалдар ретінде қосыңыз.

Алынған нәтижелер бөлімін сапалы жазу үшін мына мәселелерді ескерген абзал:

1. Зерттеуді іске асыру қорытындысында алынған маңызды нәтижелерді ғана жазу
2. Мүмкіндігінше ақпаратты иллюстрациямен беруге тырысу, ондағы деректердің мағынасын түсіндіру
3. Алынған нәтижелерді түсіндіру барысында қайталауға жол бермеу (мәтінде де, көрнекі кескінде де бір нәрсені жазбау)
4. Алынған нәтижелердің көлемі үлкен болса, бұл бөлімді кішігірім тарауларға бөлу, әр тарауға тақырып бергенде негізгі нәтижені атау етіп қоюға тырысу
5. Нәтижелердің кіріспедегі зерттеу сұрақтарымен сәйкестігіне назар аудару
6. Тек алынған нәтижелерді таныстырумен шектеліп, олар туралы рефлексия жасамау

Сонымен қатар, алынған нәтижелер бөлімін қалай сапалы жазу керектігі бойынша, ондағы иллюстрацияларды рәсімдеу туралы қосымша әдебиеттердің, әлеуметтік желілерде мақала жазуда тәжірибесі мол ғалымдардың кеңестерінің көптігін ескертіп өткен жөн.

Талқылау бөлімінде не жазылады

Зерттеудің соңғы бөлімі алынған нәтижелерді талқылаумен аяқталады. Талқылау бөлімінің үлгілік құрылымы төмендегі кестеде берілген. Талқылау бөлімінің мәні бірінші және екінші бөлімде көрсетілген, көп жағдайда оның мазмұны осы екі тармақ төңірегінде дамиды. Қалған үш бөлім зерттеудің қысқаша қорытындысы болып табылады.

Бұл жерде ескере кететін мәселе, кейбір авторлар талқылау және қорытынды бөлімдерді бірге жазады. Басқалары болса бұл екі бөлімді бөлек қарастырады. Егер талқылау бөлімінде қарастыралатын тұжырымдар ауқымды болса, онда қорытындыны жеке қарастырған дұрыс. Мұндай жағдайда кестедегі үшінші, төртінші және бесінші бөлімдер қорытынды тараудың ішіне кетеді.

Талқылау бөлімінің үлгілік құрылымы

Құрылымы	Талқыланатын мәселелер
Бірінші бөлім	Зерттеу проблемасын, сұрақтарын қысқаша және негізгі нәтижелерді жазу
Екінші бөлім	Сыни рефлексия, осы саладағы басқа зерттеулермен салыстыру, ортақ және басқа мақалаларда жоқ нәтижелерді талқылау
Үшінші бөлім	Зерттеу нәтижесінің тұжырымдарын шығару
Төртінші бөлім	Зерттеудің кемшіліктерін жазу
Бесінші бөлім	Ұсынымдар жазу

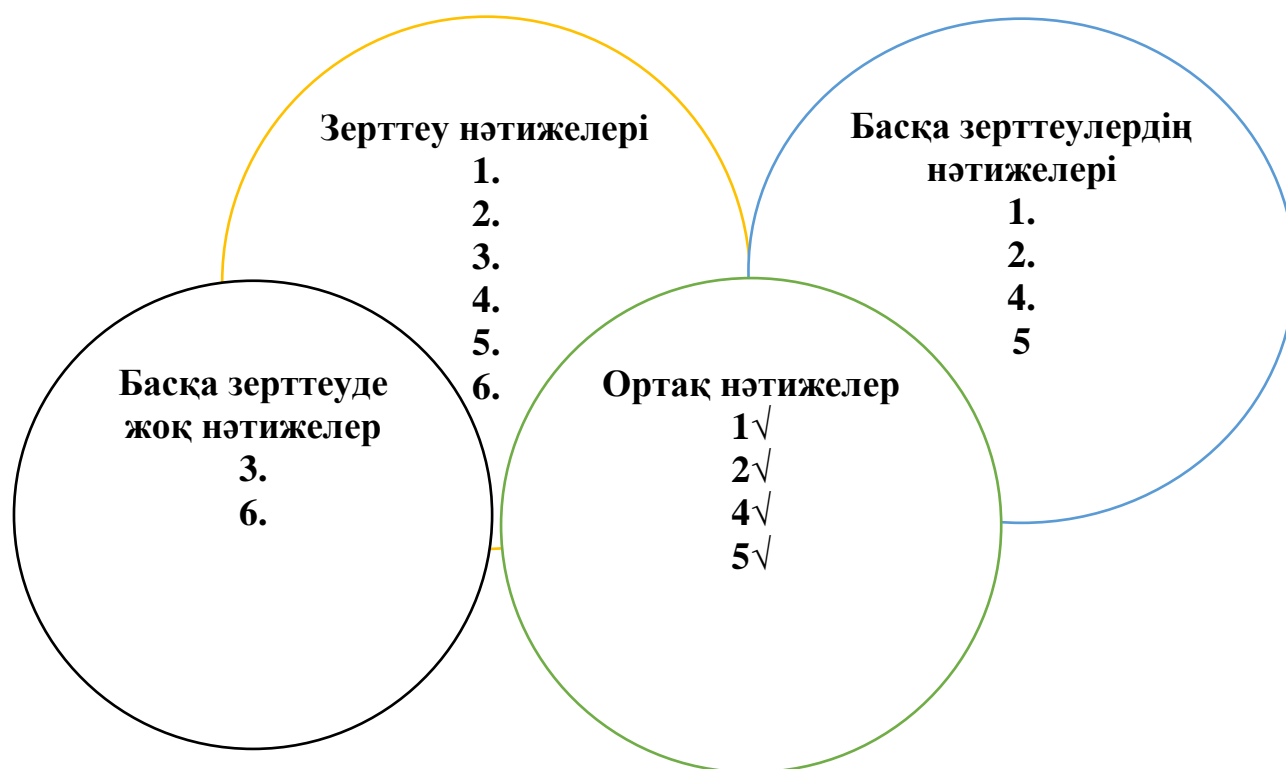
Алынған нәтижелер бөлімін сапалы жазу үшін төмендегі мәселелерді ескерген абзал.

Тек маңызды нәтижелерге ғана акцент беру және олардың не себепті маңызды екенін түсіндіріп өту. Кез келген зерттеу қорытындысында ондаған, тіпті одан да көп нәтиже алынады. Олардың барлығын көрсету өте қиын. Сондықтан тек мәселеге қатысты және зерттеу сұрақтарына жауап беретін нәтижелерді ғана шығара білу керек.

Нәтижелерді басқа мақалалармен салыстыру қажет. Кез келген жаңалық тек бір ғылыми мақаланың қорытындысында ғана анықталса, онда мұндай жаңалыққа сенімділік аз болады. Сол себепті зерттеудің маңызды нәтижелерін тұжырымдағаннан кейін басқа зерттеулердің қорытындысымен салыстырып, олардың дәл осында немесе осыған ұқсас қорытынды жасағанын қарап өту

керек. Бұл тұста кейбір қорытындылар басқа зерттеулермен сәйкеспеуі мүмкін. Зерттеуші ондай қорытындылардың не себепті басқа зерттеулермен сәйкеспеуі мүмкін екенін түсіндіре отырып, олардың дәйектілігін тексеру үшін қосымша зерттеулердің қажеттігін ұсынады. Бұл тұста төменде берілген сурет бойынша зерттеу нәтижелерін өзге мақалалардың қорытындыларымен салыстырған ыңғайлы. Мұндай кесте басқа әдебиетте жоқ тұжырымдарды бірден сұрыптауға ыңғайлы.

Зерттеу нәтижелерін өзге зерттеулердің нәтижелерімен салыстыру

Зерттеу нәтижесін басқа зерттеулермен салыстырудың бір өзектілігі, қате тұжырымдар жасаудан сақтайды. Жалпы, зерттеушіге өз зерттеуінің нәтижелерін негізсіз жалпылаудан, қате интерпретациялаудан, дәйектелмеген қорытынды жасаудан аулақ болу. Бұл үшін зерттеудің кемшіліктерін де жазып кету жағын ескеру керек.

Бұл бөлімде жазылып кетуі тиіс маңызды мәселе – зерттеудің кемшіліктері. Кез келген ғылыми жұмыстың кемшілігі, қолдануға келмейтін саласы болады. Осындай мәселелерін автордың өзі жазып кетуі, бұл сыни талдауды, рефлексивті ойды білдіреді. Мысалы, білім алушы саны 20-дан аз сыныпта жүргізілген кейбір зерттеулердің қорытындысы кабинеттегі балалардың саны 30-40 болатын білім ұйымдары үшін қолдануға келмейтін болуы мүмкін. Келесі бір мысал, тек бастауыш сыныптағы білім алушылардың ата-анасы арасында өткен сауалнама қорытындысына сүйеніп, барлық сыныптағы ата-аналар осылай ойлайды деген тұжырым жасау қате болуы ықтимал. Сол себепті зерттеуші сауалнаманың тек төменгі сыныптарда

балалары оқитын адамдар арасында өткенін айтып өтіп, жоғары сыныптағы балалары бар респонденттер басқаша ойлауы мүмкін екенін айтып өтуі оның сыни рефлексиясын көрсетеді.

Бұл тараудың соңғы бөлімінде немесе қорытынды тарауда зерттеу нәтижесінде алынған маңызды тұжырымдар шығарылады, зерттеу қорытындысы бойынша ұсыныстар беріледі, практикаға қажетті және іске асыруға болатын ұсынымдар беріледі.

Ақпаратты визуализациялау

Ғылыми мақаланың мәтінін әзірлеу барысында ескерілуі тиіс маңызды бір мәселе – ақпаратты визуализациялауға мән беру. Кез келген ғылыми баяндама, мақала мәтінінде кестелер, диаграммалар, кескіндер түрінде иллюстрациялық материалдардың болғаны дұрыс. Тіпті сандық мәліметтер аз жиналатын сапалық зерттеулердің мазмұнында да кемі 1-2 кескін болады. Осы жерде ғылым саласындағы мәліметтерді визуализациялаудың басқа саладан айырмашылықтары бар екенін айтып өту керек. Ғылымда иллюстрация күрделі және көп мәліметтерді жүйелі беру үшін қолданылады. Ғылыми жарияланымдарда кескін маңызды болғандықтан SciVis (ағыл. Scientific visualization, қаз. Ғылыми визуализация) деп аталатын аббревиатура пайда болды, осы мәселені жетілдіру және тәжірибе алмасу мақсатындағы арнайы онлайн талқылау алаңдары жұмыс жасайды.

Мақал мазмұнындағы суреттер мен кестелер зерттеу туралы ақпаратты көрнекі етіп көрсетеді. Мұндай иллюстрацияларды пайдалану оқырмандарға да пайдалы, өйткені үлкен деректерді жинақы, салыстыра және түсіндіре алатындай етіп қабылдануына көмектеседі. Түрлі топтарды салыстыру үшін графиктерді немесе фигураларды пайдалануға болады. Ал кестелер үлкен көлемдегі деректер мен нақты мәндерді ұсынуға ыңғайлы көрнекі құрал. Ғылымда мәліметтерді иллюстрациялық кескіндермен қосудың қажеттілігі бірнеше аргументпен айқындалады. Олардың ішіндегі негізгі үш фактор туралы келесі абзацтарда жазылған.

Алдымен, мәліметтерді графикке, диаграммаға т.б. кескіндерге салу талдауды жеңілдетеді. Басқаша айтқанда, жиналған деректерді, сандық мәліметтерді арнайы диаграммаға интеграциялаған жағдайда өзекті трендтерді, корреляцияларды, топтасуларды т.б. ерекшеліктерді аңғаруға болады. Одан кейін зерттеушіге олардың арасындағы себеп-салдарлық байланысты іздеу ыңғайлы. Сонымен қатар, қажет емес мәліметтерді алып тастауды ыңғайлатады.

Екіншіден, мақала мазмұнындағы кескіндер оқырманның ақпаратты оңай қабылдауына мүмкіндік береді. Иллюстрацияны қосудағы негізгі мақсаттың бірі де осы – күрделі мәселені, идеяны оқырманға мүмкіндігінше түсінікті жеткізу. Ол үшін мәліметтерді дұрыс визуализациялау, мәлімет мазмұнына сәйкес кескін таңдау өзекті.

Одан кейін, ақпаратты визуализациялау мақала көлемін қысқартуға, мәтінді ықшамдауға көмектеседі. Мысалы, жүздеген немесе мыңдаған респонденттің демографиялық сипаттамасын мәтінмен беру көп орын алады. Ал, ол мәліметтерді бір ғана кескінмен беру сөз санын қысқартады. Мақала көлемін қысқарту қажеттілігі артық ақпаратты алып тастау тұрғысынан ғана өзекті емес, сонымен қатар ғылыми басылымдардың қолжазба өлшеміне қоятын стандарттарын сақтауға қажет. Басқаша айтқанда барлық дерлік басылымдардың қолжазбаға қоятын өлшемдік шектеуі бар, ол нормаға сай келу үшін артық сөздерден арылту маңызды.

Бұл жерде айтып кету қажет маңызды мәселе иллюстрациялық материалды мәтінде сипаттау. Зерттеуші өзінің жинаған материалын, айтқысы келген ойын немесе зерттеу нәтижесін әдетте мәтінмен жазуы тиіс, немесе иллюстрациялық кескінмен көрсетуі керек. Осы екеуінің біреуін таңдағаны абзал. Бұл әсіресе сандық тәсілді қолданушылар үшін маңызды. Зерттеуші осы екі таңдаудың қайсысына басымдық беретінін жеткізілуі тиіс ойға қарай таңдағаны жөн. Мысалы, сандар мен кілт сөздер немесе қысқа ойларды кестемен не суретпен берген ұтымды. Себебі ондағы әрбір коэффициенттерді, легендаларды ұзақ мәтіндік тізіммен жазу қажетсіз. Бұл жерде есте сақтарлық мәселе, кестеде немесе суретте көрсетуді таңдаған нәтижелер үшін мәтінде бірдей мәліметтерді бермеу керек. Тек қана маңызды деген жерлерін оқырманға айтып өту үшін келтірген дұрыс. Содан кейін егжей-тегжейлі ақпарат алу үшін оқырманға кестеге немесе қосымша ақпарат ұсынатын суретке сілтеме беру керек.

Осы жерде зерттеуші ескеруі тиіс тағы бір мәселе иллюстрациялық материалдарды тек талап етілгендігі үшін ғана әзірлеп қоймай, оның дизайны тартымды болуын ойластыру. Дизайны тартымды, мазмұны түсінуге ыңғайлы кескіндерді көп оқырман жылы қабылдайтыны анық. Бұл өз кезегінде зерттеудің кеңірек таралуына, талқылануына септігін тигізеді.

Деректерді Microsoft Word, Excel бағдарламасының қосымшалары арқылы визуализациялауға болады. Сонымен қатар, мәліметтерді кескін ретінде көрсетуге мүмкіндік беретін арнайы ақылы және ақысыз бағдарламалар бар. Олардың көмегімен мәліметтерді кескіндеу ғана емес, талдау жасауға, өңдеуге мүмкіндік бар. Ондай бағдарламалар: Tableau, Qlik Sense, Klipfolio, Looker, Zoho Analytics, Domo. Қосымша бағдарламаларды қолданудың тағы бір артықшылығы, олардың қорында диаграмма, график сияқты түрлі кескіндерді таңдау мүмкіндігі кең. Сол қордағы кескіндердің арасынан зерттеуші өзінің мәліметтерін иллюстрациялау үшін ең ыңғайлысын алады.

Қосымшалар

Зерттеу мақалаларының соңында қосымша материалдар беру жиі кездеседі. Тіпті кейбір басылымдар қосымша материалдың болуын талап етеді. Қосымша ақпарат ретінде мақала мазмұнына енбей қалған ақпарат беріледі. Бірақ негізгі мәтінде қосымша ақпараттың берілгендігін жазып кету маңызды. Қосымша ақпараттың арасында мәтіндік, құжаттық, кестелік, иллюстрациялық материалдар, суреттер, аудио-видео материалдар болуы мүмкін. Бұлардың барлығы оқырманға зерттеу туралы қосымша ақпарат береді.

Қосымша материалдарды қосу мынандай қажеттіліктермен анықталады.

Біріншіден, қосымша материалдар оқырманның зерттеу туралы, оның мазмұны бойынша түсінігін кеңейтеді. Мысалы, мақаланы оқып болғаннан кейін кейбір оқырман зерттеу ортасы туралы білгісі келуі мүмкін. Егер мақала авторы сынақ өткен білім беру ұйымы туралы мәліметтерді қосымша ақпарат ретінде ұсынған жағдайда, онда басқа адамдарға зерттеудің ашықтығын көрсетеді. Сондықтан зерттеудің әдіснамасы туралы толығырақ ақпаратты да қосымшада беруге болады.

Екіншіден, кейбір ақпаратты қосымшаға қосу жолымен автор оқырманға мақала мазмұнында тек ықшамдалған мәтін береді. Респонденттерден сұралған сұрақтар сияқты материалдарды қосымшада беру, біріншіден мәтін көлемін кеңейтеді, осылайша тек қызығушылық танытқан оқырмандар ғана қосымша материалдарды оқиды. Сонымен қатар, көлемі өте үлкен деректер қосымшада берілетінін атап өту керек. Мысалы, зерттеу үшін жиналған мәтіндердің жиынтығы.

Бұл тұста қосымша ақпаратты рәсімдеу, көлемі, форматы т.б. стандарттар бойынша талаптар журналға қарай өзгеретінін айтып өту керек. Сол себепті қосымша материалдарды да іріктеу мен қосуды жоспарлау бұрын басылымның ережелерімен танысып алған дұрыс.

Қосымша ретінде ұсынуға болатын материалдардың мысалы

1. Зерттеу әдіснамасы туралы оқырманға кеңірек мәлімет беретін деректер, ақпараттар.
2. Мазмұнда беру үшін ауқымды кестелер, суреттер, карталар, эскиздер, диаграммалар, графиктер және кескіндер.
3. Зерттеу процедураларын, шарттарын көрсететін бейне материалдар, фильмдер, анимациялар, дыбыстық файлдар.
4. Басқа зерттеушілер дәл осы зерттеуді қайталау үшін қажетті мәліметтер, бағдарламалық жазбалар немесе қосымшалар, компьютерлік модельдер.

5. Ауқымды мысалдар, талданған мәтіндердің, материалдардың толық нұсқасы, түпнұсқасы.

6. Сауалнамалар, викториналар, этикалық құжаттар.

Ғылыми мақала, жарияланым бір мәселені зерттеген және соның нәтижесінде алынған қорытындыны жұртшылықтың, оның ішінде кәсіби мамандардың, ең бірінші кезекте академиялық қоғамдастықтың талқысына ұсыну. Академиялық қоғамдастық өкілдерінде кез келген жазбаны сыни көзқараспен қарау басым. Сондықтан мұндай оқырманға арналған жазбаның сапасы да жоғары болуы керек. Зерттеушінің мақсаты өз зерттеуі нәтижесінде көзі жеткен және дұрыс деп тапқан тұжырымдарды ілгерілету, практикаға енгізу, ғылыми айналымға қосу. Басқаша айтқанда сол зерттелінген мәселенің, проблеманың шешілуіне септігін тигізу. Ол үшін алдымен оқырманның, яғни саладағы әріптестері мен ғылымдағы серіктестерінің оң пікірін алуы маңызды. Олардың жылы сынын алу үшін зерттеу процедурасы дұрыс ұйымдастырылуы керек, одан кейін сол процесті ғылыми жарияланым ретінде оқырманға дұрыс түсіндіре білу маңызды. Ғылыми жазбаның да мақсаты – оқырманның назарын аударту және зерттеудің сапалы жүргізілгеніне сендіру. Оқырман ол туралы ақпаратты мақаланың мазмұнындағы зерттеудің өзектілігі мен зерттеу сұрақтары, әдеби шолу, әдіснама, алынған нәтижелер және талқылау бөлімдерін оқу арқылы алады. Сол себепті мақаланы жазғанда мейлінше оқырманға түсінікті, артық эмоциясыз, әрбір ой мен шешімді аргументтеп беру қажет. Оқырманды жалықтыратын артық сөйлемдер, ақпараттар, жұртқа белгілі фактілер, құрғақ сөздер пайдасыз. Неғұрлым нақты, қысқа және зерттеушінің түйіндерін дәйектеуге қажетті ақпаратты берумен шектелу қажет.

Қорытынды

Педагогтің зерттеушілік қызметін әдістемелік сүйемелдеу мақсатында жазылған бұл тарауда ғылыми ізденіс жүргізудің кезеңдері туралы ақпарат берілді. Зерттеу жұмысы қалай жүреді, ғылыми ізденістің процедуралары қалай, этикалық қағидалар, туралы жан-жақты және ықшамдалған ақпарат беріледі. Зерттеу жоспары (дизайны), мәліметтерді жинаудың және өңдеудің жұмыста не ұсынылуы керек, оны жазу бойынша жұмысты қалай ұйымдастыру керек, неден бастау керек және жалпы ғылыми зерттеуді қалай жүргізу керектігі туралы түсінік қалыптастырады.

Ғылыми ізденіс жүргізудің барлық детальдарын, процестерін бір тараудың, тіпті кітаптың ішіне сыйдыру қиын. Сондықтан бұл тарауда берілген ақпарат зерттеу қызметін тиімді жүргізу бойынша бастапқы ойды қалыптастыру тұрғысынан пайдалы. Ал, зерттеу қызметін бастаған педагогке тақырыбы мен бағытына байланысты зерттеудің әрбір процедурасын жан-жақты түсіндірген қосымша әдебиеттермен танысу ұсынылады.

Бірнеше жылдық педагогикалық еңбек өтілі бар педагогтің білім алушыларға қандай тәсілдер оң ықпал ететіні туралы өзіндік тәжірибесі қалыптасады. Анығын айтқанда, педагог білім алушының немесе тәрбиеленушінің білімін жақсартуға септігін тигізетін әдістемелерді, технологияларды, коммуникация құралдарын байқайды. Сондай-ақ, ол мектептің материалдық-техникалық жабдықталуы, жайлылығы, сыныптағы балалардың саны, ата-ананың балаға көңіл бөлуі т.б. басқа да толып жатқан сыртқы факторлардың білім алушыға әсерін сезеді. Педагог жинаған, бақылаған осы тәжірибесін өзге әріптестерінің, жалпы жұртшылықтың талқылауына салу үшін қоғаммен бөлісу маңызды. Сол арқылы білім сапасын арттыруға ықпал ететін факторлар туралы көбірек ақпарат жиналады. Жиналған ақпарат білім жүйесіне позитивті әсері бар факторларды алға жылжытып, негативті элементтерді жоюға ықпал етеді. Осы себепті педагогтердің өз тәжірибесін таратуы өзекті.

Дегенмен, педагогтің жинаған бұл тәжірибесі көп жағдайда субъективті бақылау, әріптестері арасында ресми және бейресми талқылау мен пікір алмасу барысында қалыптасқан көзқарас. Ал, мұндай көзқарасты қалыптастыруға ықпал еткен мәліметтер белгілі бір процедуралар, критерийлер аясында жиналмағандықтан және өңделмегендіктен басқа адамдардың қабылдауы қиын, дәйектілігіне сыни көзбен қарауы жоғары. Сол себепті педагогтер өз бақылауын ғылымда қалыптасқан стандарттар аясында жүргізуі маңызды. Ол стандарттар шеңберінде алынған нәтижелерге жұртшылықтың, оның ішінде ғылыми қоғамдастықтың сенімі артады. Осыған байланысты педагогтің ғылыми зерттеу жүргізудің нормаларымен таныс болуы және қолдануы өзекті.

Негізінен зерттеу нәтижесінде қолжеткізілген ақпаратты жарияланым түрінде жариялау дәстүрі қалыптасқан. Бұл алынған нәтижені тарату тұрғысынан ғана пайдалы емес, сонымен қатар жұртшылықтың

дискуссиясына, оның ішінде ғылыми қоғамдастықтың сынына ұсыну тұрғысынан өзекті. Сол себепті ғылыми мақалада зерттеудің барлық процедуралары ықшам және анық етіп беріледі. Сондай-ақ, зерттеуді мақала етіп жазудан бұрын ғылыми нәтижені талқылауға ұсынудың басқа жолдары арқылы сыннан өткізу маңызды. Бұл жерде конференция, симпозиум сияқты ғылыми шараларда баяндама жасау, кәсіби мамандар отыратын арнайы блогтарда жариялау арқылы жүреді.

Ғылыми мақала, жарияланым бір мәселені зерттеген және соның нәтижесінде алынған қорытындыны жұртшылықтың, оның ішінде кәсіби мамандардың, ең бірінші кезекте академиялық қоғамдастықтың талқысына ұсыну. Академиялық қоғамдастық өкілдерінде кез келген жазбаны сыни көзқараспен қарау басым. Сондықтан мұндай оқырманға арналған жазбаның сапасы да жоғары болуы керек. Зерттеушінің мақсаты өз зерттеуі нәтижесінде көзі жеткен және дұрыс деп тапқан тұжырымдарды ілгерілету, практикаға енгізу, ғылыми айналымға қосу. Басқаша айтқанда сол зерттелінген мәселенің, проблеманың шешілуіне септігін тигізу. Ол үшін алдымен оқырманның, яғни саладағы әріптестері мен ғылымдағы серіктестерінің оң пікірін алуы маңызды. Олардың жылы сынын алу үшін зерттеу процедурасы дұрыс ұйымдастырылуы керек, одан кейін сол процесті ғылыми жарияланым ретінде оқырманға дұрыс түсіндіре білу маңызды. Ғылыми жазбаның да мақсаты – оқырманның назарын аударту және зерттеудің сапалы жүргізілгеніне сендіру. Оқырман ол туралы ақпаратты мақаланың мазмұнындағы зерттеудің өзектілігі мен зерттеу сұрақтары, әдеби шолу, әдіснама, алынған нәтижелер және талқылау бөлімдерін оқу арқылы алады. Сол себепті мақаланы жазғанда мейлінше оқырманға түсінікті, артық эмоциясыз, әрбір ой мен шешімді аргументтеп беру қажет. Оқырманды жалықтыратын артық сөйлемдер, ақпараттар, жұртқа белгілі фактілер, құрғақ сөздер пайдасыз. Неғұрлым нақты, қысқа және зерттеушінің түйіндерін дәйектеуге қажетті ақпаратты берумен шектелу қажет.

Зерттеу нәтижесінде алынған ақпаратты жұртшылықтың назарына ұсыну, академиялық дискуссияға салу үшін жобаны ғылыми мақалаға, баяндамаға айналдыру және жариялаудың ерекшеліктері жазылды. Зерттеу нәтижесі жарияланымға (мақала, баяндама) айналуы керек. Көбіне жазба ғылыми қоғамдастыққа арналады, кейде тапсырыс беруші үшін зерттеу-талдау баяндамасы ретінде әзірленеді. Жазбаны әзірлеу барысындағы ең маңызды ұстаным зерттеуші оқырманды зерттеу үдерісінің дұрыс өткенін, жиналған деректердің жарамдылығын, сенімділігін көрсетіп, нәтижелердің негізділігіне және ғылымға үлес қосатындығына нандыруы қажет. Зерттеу жарияланғаннан кейін осы саладағы ғылыми дебатқа қосылып, басқа ғалымдардан кері байланыс түсе бастайды.

Жалпы зерттеу жүргізу ұзақ уақытты, энергияны және асқан мұқияттылықты талап ететін процесс. Мұндай күрделі процесті іске асыру жеке тұлғадан көп ресурс қажет етеді. Осыған байланысты соңғы жылдары бірнеше зерттеушінің бірігіп, топ ретінде жобаны іске асыру дәстүрі кең тарап

отыр. Жобаны зерттеу командасы болып жүргізудің бірнеше артықшылығы бар. Алдымен, проблемалық тақырыпты команда ретінде зерттеуге ұмтылу жобаны іске асыру барысында түсетін жүкті топ мүшелері арасында бөлісу жолымен жеңілдетуге мүмкіндік береді. Екіншіден, зерттеуді бірнеше адам жүргізетін болса, онда әрбір қадамды топ мүшелері арасында талқылау жолымен ең тиімді шешімді қабылдауға болады. Сол себепті педагогтерге күрделі тақырыптарды өзге әріптестерімен, зерттеушілермен бірлесіп зерттеу тиімді болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Загрянная Т.А. (2015). Исследовательская деятельность педагога как условие повышения качества образования. Человек и образование, (3 (44)), 203-207. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatel'skaya-deyatelnost-pedagoga-kak-uslovie-povysheniya-kachestva-obrazovaniya> (дата обращения: 22.11.2022).

Кудерёва С.Н. (2015). Исследовательская деятельность учителя как условие развития его профессиональных компетенций. URL: <https://s.siteapi.org/bc2cc0c1af8475c.ru/docs/3d585916d3484c882c509656a3763373a24271a9.pdf> (дата обращения: 22.08.2022).

Колдина М.И., Трутанова А.В. (2017). Научно-исследовательская деятельность как условие профессионального развития педагога // Международный студенческий научный вестник. – № 5. URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=17804> (дата обращения: 22.11.2022).

Юлия А.Х. (2022). Исследовательская деятельность педагога // Образовательный портал «Справочник». URL https://spravochnick.ru/pedagogika/issledovatel'skaya_deyatelnost_pedagoga/ (дата обращения: 22.11.2022).

Рыбалева И.А., Тулейкина М.М. (2013). Место и роль исследовательской деятельности как компонента в структуре педагогической деятельности // Современные проблемы науки и образования. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=11392> (дата обращения: 22.11.2022).

Турдиева, Р.У. Кенжаев, А.Л. Юсупова. Ф.М. (2015). Исследовательская деятельность как одна из форм профессиональной самореализации педагога // Молодой ученый. – № 10 (90). URL: <https://moluch.ru/archive/90/19011/> (дата обращения: 22.11.2022).

Косолапова Л.А. (2011). Профессионально-исследовательская деятельность современного учителя. Наука и школа, (3), 49-56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalno-issledovatel'skaya-deyatelnost-sovremennogo-uchitelya> (дата обращения: 22.11.2022).

Садуакаскызы, К., Тапаева, А. П. Байымбетова, Г. Т., Торебек. Б. Ж. (2014). Педагогикадағы ғылыми зерттеу әдістері және педагогикалық зерттеудегі логика. Молодой ученый. – №20.1 (79.1). -URL: <https://moluch.ru/archive/79/14118/> (дата обращения: 22.11.2022).

Абдыгалиева, Н.Н., Тәубеева Ә.Т. (2021). Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық ерекшеліктерінің мазмұны. Алматы технологиялық университетінің хабаршысы. №2. DOI: 10.48184/2304-568X-2021-2-54-60

Пустовалова Н. И. Элеуметтік педагогтың зерттеу мәдениеті = Исследовательская культура социального педагога: учебно-методическое

пособие : оқу-әдістемелік құрал. - Петропавловск : СКГУ им. М. Козыбаева, 2019. – 109 с. URL : <https://www.books-up.ru/ru/book/leumettk-pedagogty-zertteu-mdeniet-12358952/> (дата обращения: 22.11.2022).

Уилсон Э. Как проводить исследование в действии (Глава 15). <https://kst.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2018/01/КАК-PROVODIT-ISSLEDOVANIE-V-DEJSTVIJ.pdf> (дата обращения: 22.11.2022).

Куракбаев, К.С. (2013) Action Research как подход к исследовательской деятельности педагога-практика [Action Research педагог-практиктің зерттеу жүргізу тәсілі ретінде]. Ұстаз – зерттеуші, 7 (128).

Sagor, R. (2005) The action research guidebook: a four-step process for educators and teams [Іс-әрекеттегі зерттеу нұсқаулығы: білім берушілер мен командаға арналған 4 қадамдық үдеріс]. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Schmuck, R. A. (1997). Practical action research for change [Өзгеріс енгізуге арналған тәжірибелік іс-әрекеттегі зерттеу]. Arlington Heights, IL: Skylight Professional Development.

Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2018

Іс-әрекеттегі зерттеу. Әдістемелік құрал/Аушева И.У., Ғабдоллақызы Б. редакциясымен – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2012. – 96 б.

Ұстаз жеке тәжірибесінің зерттеуі. Әдістемелік құрал/ Сагинов К.М., Атейбек С.Т., Ермагамбетова Г.Н. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 147 б.

Сыншы дос: мұғалімнің кәсіби дамуындағы ынтымақтастық тәсілі. Әдістемелік құрал/ Ғабдоллақызы Б. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 46 б.

Action Research жобасын енгізу тәжірибесінен. Әдістемелік құрал/ Ермұханова Г.К., Жақсылықова Г.К., Қалиева З.С. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 82 б.

Іс-әрекеттегі зерттеу барысында деректермен жұмысты қалай ұйымдастыруға болады. Әдістемелік құрал/ Абдраманова Қ.С., Жансүгірова Ж.Д. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 56 б.

Іс-әрекеттегі зерттеуді жүргізу бойынша тәжірибелік нұсқаулық. Әдістемелік құрал/ Идришева З.Е., Ултанбаева С.Е. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 42 б.

«Искусство преподавания: концепции и инновационные методы обучения». А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова (Учебное пособие. Алматы 2012).

Collier, C. (2016). *Instructional Intervention: Planning & Review*. CrossCultural Developmental Education Services. URL: <https://www.k12.wa.us/sites/default/files/public/migrantbilingual/pubdocs/ipr2016.pdf>

Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления. – Москва: ИПК Издательство стандартов, 2004. URL: https://nauka.kz/upload/files/02._GOST_7.1-2003.pdf

Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов. URL: https://nauka.kz/upload/files/04._GOST_7.5-98.pdf

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдар тізбесіне қосу үшін ғылыми басылымдарға қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 20 бұйрығы.

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association 2020: the official guide to APA style* (7th ed.). American Psychological Association.

О’Лири Зина. Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – 2020. – 472 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/gylymi-zertteu-zhurgizu-distemesi>

Синглтон Ройс А., Стрэйтс Брюс С. Әлеуметтік зерттеу әдістері. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 816 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/aleumettik-zertteu-disteri>

Шунк Дейл Х. Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 жыл. – 608 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/oqytu-teoriyasy-bilim-beru-kokzhiegi>

Элен Битэм, Рона Шарп. Педагогиканы цифрлық дәуірде қайта зерделеу. ХХІ ғасырдағы оқыту дизайны. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – 2019 жыл. – 328 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/pedagogikany-cifrlyq-d-uirde-qayta-zerdeleu-hhi-gasyrdagy-oqytu-dizayny>

Бартлетт Стив, Бертон Диана. Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 464 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/bilim-berudegi-zertteuler>

Хили Д.Ф. Статистика негіздері: әлеуметтік зерттеу құралы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020.– 576 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/statistika-negizderi>

Білім беру зерттеулеріне кіріспе: теория, әдістер және тәжірибелер. Монография / Аида Сағынтаева, Әсел Қамбатырова, Лаура Қарабасова, Гүлмира Қанай, Айнұр Әлмұхамбетова – Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі, 2022 – 232 б. URL: <https://gse.nu.edu.kz/wp-content/uploads/2022/07/Bilim-beru-zertteulerine-kirispe.pdf>

Введение в образовательные исследования: теория, методы и практики. Монография / Аида Сагинтаева, Асель Камбатырова, Лаура Карабасова, Гүлмира Қанай, Айнур Альмухамбетова, – Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2022. – 232 с. URL: <https://gse.nu.edu.kz/wp-content/uploads/2022/07/Vvedenie-v-obrazovatelnye-issledovaniya.pdf>

«Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» КеАҚ
Басқарма Төрағасы – Ректор м.а. бекіткен

ЭТИКАЛЫҚ КОМИССИЯ ТУРАЛЫ ЕРЕЖЕ³

1. Жалпы ережелер

1.1 Этикалық комиссия өз қызметінде ҚР Конституциясын, ҚР «Білім туралы» Заңын (2007 ж.), ҚР «Ғылым туралы» Заңын (18.02.2011 ж.), ҚР «Педагог мәртебесі туралы» Заңын (2019 ж.), Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартын (ҚР Білім және ғылым министрінің 05.05.2020ж. №182 бұйрығына сәйкес енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды), Ғылым және ғылыми білімді пайдалану туралы Декларацияны (ЮНЕСКО, 1999 ж.), Білім беру саласындағы зерттеушілердің этикалық кодексін, 2020 ж.) және осы Ережені басшылыққа алады.

1.2 Осы Ережеде және оның Қосымшасында келесі ұғымдар пайдаланылады:

Ғылыми зерттеудің орындаушысы – зерттеу авторы.

Өтініш – Ғылыми зерттеу орындаушысының диссертациялық зерттеуді/ғылыми жобаны қарау туралы Этикалық комиссияның төрағасына өтініші.

Комиссияның оң қорытындысы – болжамды зерттеудің этикалық нормаларға сәйкес орындалғанын ресми растау болып табылатын комиссияның мақұлдауы.

Комиссияның теріс қорытындысы – болжамды зерттеудің этикалық нормаларға сәйкес орындалмағанын ресми растау болып табылатын комиссияның мақұлдамауы .

2. Мақсаты

Этикалық комиссиясы Абай атындағы ҚазҰПУ жанындағы тұрақты жұмыс істейтін орган болып табылады.

Комиссияның мақсаты – зерттеу объектілерінің (жанды табиғат пен тіршілік ортасының объектілері) құқықтарын, қауіпсіздігі мен саулығын қорғауды қоса алғанда, ғылыми зерттеулерді ғылыми-зерттеу нәтижелерін жоспарлау, бағалау, іріктеу, жүргізу және тарату процесінде ғылыми зерттеулерді орындаушының этикалық нормаларды сақтауын бақылау.

³ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Қолжетімділік режимі: file:///C:/Users/Uba.29/Downloads/pol_22.pdf

3. Комиссия Құрамы

Комиссия құрамына келесі мүшелер кіреді:

1) Төраға – кандидатураны университеттің Басқарма төрағасы – Ректорұсынады.

2) Институт директоры ұсынған әрбір институттың өкілі..

3) Университеттің қызметкері болып табылмайтын Тәуелсіз сарапшы.

4) Комиссия мүшелері арасынан сайланатын төрағаның орынбасары.

Егер Төраға жоқ болса немесе зерттеуді орындаушымен мүдделер қайшылығының бар екендігі туралы мәлімдесе, төрағаның орынбасары төрағаның міндеттерін атқарады.

5) Жауапты хатшыны Төраға тағайындайды.

4. Комиссияның қызметін ұйымдастыру

4.1. Комиссия отырыстары ай сайын немесе қажеттілігіне қарай оқу жылы бойы күндізгі (офлайн) немесе сырттай (онлайн) нысанда өткізілуі тиіс.

4.2. Комиссия ашық (сараптамаға өтінім берген зерттеушілердің және олардың ғылыми жетекшілерінің қатысуымен) не жабық (тек Комиссия мүшелерінің қатысуымен) отырыстар өткізе алады.

4.3. Комиссия отырыстары, егер оған Комиссия мүшелерінің барлық құрамының жартысынан астамы қатысса, заңды деп есептеледі.

4.4. Комиссияның шешімдері отырысқа қатысушылар санының қарапайым көпшілік даусымен қабылданады. Дауыстар тең болған жағдайда төрағаның дауысы шешуші болып табылады.

4.5. Комиссия отырысында қабылданған шешім комиссия төрағасы мен хатшысы қол қоятын қорытындымен ресімделеді.

4.6. Комиссия хатшысы комиссия отырыстарының қорытындыларын, сондай-ақ оларға қоса берілетін құжаттарды баспа немесе электрондық форматта дайындауға, есепке алуға және сақтауға жауапты болады.

4.7. Комиссия отырысының қорытындысы диссертациялық Кеңестің, ҚР БҒМ Ғылым комитетінің, ҚР БҒМ КОКСОН, ғылыми басылымдардың және басқа да ғылыми-зерттеу мекемелері мен ұйымдардың сұратуы бойынша ұсынылуы мүмкін.

4.8. Осы Ережемен реттелмеген мәселелерді комиссия Университет Жарғысына, университеттің ішкі құжаттарына және ҚР заңнамасына сәйкес дербес қарайды.

5. Комиссияның Функциялары

5.1 Ғылыми зерттеу орындаушысының өтінішін зерттеу объектілерінің (жанды табиғат пен тіршілік ортасының объектілері) құқықтарын, қауіпсіздігі мен саулығын қорғауды қоса алғанда, ғылыми

зерттеулерді ғылыми-зерттеу нәтижелерін жоспарлау, бағалау, іріктеу, жүргізу және тарату процесінде этикалық нормаларды сақтауы тұрғысынан қарау.

5.2 Зерттеу субъектілерінің (адамдардың, тірі табиғаттың басқа да объектілері мен мекендеу ортасының) құқықтарын, қауіпсіздігі мен салауаттылығын қорғауды қоса алғанда, ғылыми зерттеулерді жоспарлау, бағалау, іріктеу, жүргізу және нәтижелерін тарату процесінде бұзушылықтардың жоқтығы туралы қорытынды беру.

5.3 Өз қызметі туралы жыл сайынғы есепті және конкурстық комиссия үшін ұсынымдарды (қажет болған жағдайда) ұсыну.

6. Өкілеттіктер

6. Комиссия құқылы:

1) университеттің PhD докторанттарының, ПОҚ, қызметкерлерінің, білім алушыларының барлық ғылыми зерттеулерін (диссертациялық, жобалық, ғылыми есептер, мақалалар және т. б.) қарастыру;

2) оң немесе теріс қорытынды шығару;

3) зерттеу объектілерінің (жанды табиғат пен тіршілік ортасының объектілері) құқықтарын, қауіпсіздігі мен саулығын қорғауды қоса алғанда, ғылыми зерттеулерді ғылыми-зерттеу нәтижелерін жоспарлау, бағалау, іріктеу, жүргізу және тарату процесінде ғылыми зерттеуді Орындаушы этикалық нормаларды сақтамаған жағдайда ғылыми зерттеуді тоқтату.

4) ПОҚ-ның ғылыми-зерттеу жұмыстарындағы этикалық нормалардың бұзылуы туралы фактілер мен шағымдарды қарау және тиісті шаралар қабылдау бойынша ұсынымдар беру.

Ақпаратты келісім үлгісі⁴⁷

Кіріспе.

Сізге «_____» атты зерттеу жобасына қатысу ұсынылады.

Зерттеу сипаттамасы.

Зерттеудің мақсаты мен әдіснамасын, жоспарлы ұзақтығын және зерттеуге әлеуетті қатысушының не істеу керектігін егжей-тегжейлі сипаттаңыз. Бұл сауалнама / сұхбат шамамен [_____] минут уақыт алады.

Тәуекелдер.

Зерттеуден қатысушыға зиян тию тәуекелдерін көрсетіңіз, мысалы, құпиялылықтың бұзылу қаупі, зерттеу қатысуға уақыттың шығындалуы, т.б.

Зерттеуге қатысудан күтілетін пайда (игілік).

Зерттеуге қатысудың игілігін ұйым, қоғам, жалпы, ғылым саласы, кей жағдайда қатысушылар көруі мүмкін.

Өтемақы.

Зерттеуге қатысқаныңыз үшін Сізге материалдық өтемақы төленбейді. Зерттеу нәтижелерімен Сіз мақалалар мен есептер шыққан соң таныса аласыз.

---

⁴ Қазақстан білім зерттеушілерінің әдеп кодексі. Бірінші басылым. Нұр-Сұлтан: Білім беру саласындағы зерттеушілердің қазақстандық қоғамы, 2020. 68 б.

Құпиялылық.

Зерттеу барысында алынған кез келген ақпарат барынша құпия сақталады. Аудиожазба транскрипіндегі (сұхбат стенограммасындағы) Сіздің жеке деректеріңізді құпия сақтау үшін зерттеу командасы ақылға қонымды барлық күш-жігерін жұмсайды. Алайда толық құпиялылыққа кепілдік беру мүмкін емес.

(Деректердің қалай, қайтіп сақталатынын, кімге қолжетімді болатынын түсіндіріңіз. Әдетте барлық деректер жобаның ғылыми жетекшісінің құпиясөзбен қорғалған компьютерінде сақталады. Деректер зерттеу әдебі бойынша оқудан өткен зерттеу командасының мүшелеріне де қолжетімді болады. Деректерді сақтау құпиялылығын бұзу қаупін тудыратын жағдайларды сипаттаңыз. Бұл ақпарат сақталатын сервердің, қатты дисктің осалдығына байланысты орын алуы мүмкін).

Зерттеуге қатысу еріктілігі.

Зерттеуге адам өз еркімен ғана қатыса алады. Егер Сіз зерттеуге қатысуға берген келісіміңізден бас тартқыңыз келсе, бұл шешіміңізді жобаның кез келген уақытында себебін түсіндірместен, ешқандай салдарсыз мәлімдей аласыз.

Ғылыми жетекшінің байланыс деректері.

Осы зерттеу жобасына қатысты қандай да бір сауалдар немесе ой-пікірлер болса, жобаның ғылыми жетекшісіне хабарласса болады:

_____ (Т.А.Ә.⁴⁸), _____ (телефон нөмірі),
_____ (email).

Кез келген сұрақтар немесе мәселелерді _____ (университет атауы) Зерттеу әдебі жөніндегі институциялық комитетіне _____ электронды поштасы арқылы жолдауға болады.

Келісім беру туралы мәлімдеме.

Мен, _____,
(зерттеуге қатысушының Т.А.Ә.)

осы зерттеуге өз еркіммен қатысуға келісім беремін.

Зерттеушілер маған зерттеудің мақсаты мен негізгі ақпаратын, соның ішінде менің бұл зерттеуде не істеу керектігімді нақты түсіндіріп берді. Мен зерттеуге ерікті түрді қатысатынымды түсініп тұрмын. Мен кез келген уақытта, уәжімді (себебімді) түсіндірместен зерттеуге қатысу келісімімнен бас тарта аламын. Және мұндай шешімнің мен үшін ешқандай жағымсыз салдары болмайды.

Мен зерттеу барысында жиналатын мәліметтің құпия түрде қолданылатынын түсінемін.

Қолы: _____ Күні: _____

Зерттеуші: _____
(Т.А.Ә.)

Қолы: _____ Күні: _____

---

⁵ Қазақстан білім зерттеушілерінің әдеп кодексі. Бірінші басылым. Нұр-Сұлтан: Білім беру саласындағы зерттеушілердің қазақстандық қоғамы, 2020. 68 б.

«Білім – Образование» ғылыми-педагогикалық журналы туралы ереже

III. Мақалаларды рәсімдеу тәртібі

3.1 Компьютерде (Microsoft Word редакторы) терілген мақаланың көлемі аңдатпа, кесте, суреттерді, математикалық формулаларды және әдебиеттер тізімін қосқанда 10 беттен аспауы тиіс, ең кемі 5 бет.

3.2 Ғылыми мақалалар базалық баспа стандарттары «Журналдар, жинақтар, ақпараттық басылымдар.

Жарияланатын материалдарды баспалық ресімдеу, ГОСТ 7.5-98 сәйкес бойынша мақалалардың, «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипат. Құрастырудың жалпы талаптары және қағидасы ГОСТ 7.1-84 бойынша мақалалардағы библиографиялық тізімдердің ресімдеу жөніндегі базалық баспа стандарттарына сәйкес ресімделуі тиіс.

3.3. Басып шығарылған мазмұнымен толық сәйкес мақаланың электрондық нұсқасы баспа орталығына ұсынылады. Мақала беттері нөмірленуі керек.

3.4. Мақала мәтіні «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) WINDOWS», редакторда басылуы керек, негізгі шрифт – Times New Roman (орыс және ағылшын тілдерінде), KZ Times New Roman (қазақ тілінде), жоларалық интервал – 1; мәтінді ені бойынша түзету; сол жағы – 30 мм, оң жағы – 15 мм, жоғарғы – 20 мм, төменгі – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

3.5 Барлық авторлардың мақалаларында ғалымдардың екі пікірі (1 сыртқы және 1 ішкі) болу керек: ғылым докторлары, ғылым кандидаты / PhD.

3.6 Ұсынылған материалдарды қамтуы тиіс:

- FTAMP (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы);

- автор (-лар) аты және тегі – қазақ, орыс және ағылшын тілінде (бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне);

- ғылыми дәрежесін, ғылыми атағын көрсету;

- аффилиация (факультеті немесе басқада құрылымдық бөлімшесі, ұйым (жұмыс орны (оқу), қала, пошталық индекс, мемлекет) – қазақ, орыс және ағылшын тілінде;

- e-mail;

- мақаланың аты (12 сөзден аспайтын, бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне, үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын);

- аңдатпа - мақаланың мақсатын, мазмұнын, түрін, нысанын және басқа да ерекшеліктерін қысқаша сипаттау;

- түйін сөздер - ғылыми саланы және зерттеу әдістерін мәтіннің мазмұнын, нысанды терминде көрсететін сөздер жиынтығы.

3.7 Аңдатпа ақпараттық және құрылымдық болуы керек, негізгі объектілерді, зерттеу кезеңдерін, қорытындыларды көрсетеді.

Ұсынататын аңдатпаның көлемі - кемінде 100 сөз (курсив, қою емес шрифт 12 кегль, азат жол сол және оң жақ шегініс -1 см).

3.8 Түйін сөздер жарияланған материалдың тілінде рәсімделеді (кегль – 12 пункт, курсив, сол және оң жақ шегініс – 3 см.). Ұсынылатын түйін сөздер саны– 5-8, ішіндегі түйін сөз саны – 3-тен көп емес. Маңыздылығына қарай беріледі, яғни мақаланың ең маңызды түйін сөзі бірінші тізімде болуы керек.

3.9 Мақала мәтіні оның бөліктерінің белгілі бір жүйесінде беріледі және мыналарды қамтиды:

- КІРІСПЕ / ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Кіріспеде ғалымдардың алдыңғы (байланысты) жұмыстарының нәтижелері, зерттеу әдістері, рәсімдері, өлшеу параметрлері және т. б. көрсетіледі (1 беттен артық емес);

- ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF

THE STUDY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- ӘДІСНАМА / МЕТОДОЛОГИЯ / METHODOLOGY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- НӘТИЖЕЛЕРІ / РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Бұл – зерттеу үрдісінің немесе ойлау жүйелілігінің көрінісі, нәтижесінде теориялық қорытындыға әкелетін.

Ғылыми-практикалық мақалада эксперименттердің немесе тәжірибенің кезеңдері мен сатысы, аралық нәтижелер және математикалық, физикалық түрінде немесе статистикалық түсіндірменің жалпы қорытындысының негіздемесі келтіріледі.

Өткізілген зерттеулер көрнекі түрде экспериментальды ғана емес, сонымен бірге теориялық түрде де ұсынылады.

Бұл кестелер, диаграммалар, графикалық үлгілер, графиктер, диаграммалар және т.б. болуы мүмкін.

Формулалар, теңдеулер, суреттер, фотография мен кестелерде астына жазылған жазу немесе тақырыптар болуы керек (10 беттен аспауы керек).

ҚОРЫТЫНДЫ /ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Жүргізілген зерттеулердің негізгі жетістіктері туралы тезистер жиналады.

Оларды жазбаша түрде және кестелер, графиктер, сандар және анықталған негізгі үлгілерді сипаттайтын статистикалық көрсеткіштер түрінде ұсынуға болады.

Қорытынды авторлар тарапынан интерпретациясыз ұсынылуы керек (1 беттен артық емес).

- ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ /СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / REFERENCES (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Деректердің тәртібі келесідей анықталады: алдымен сілтемелер тізбесі мақалада сілтеме жасалған деректер т.б.

Одан кейін қосымша деректер, яғни мақалада сілтеме жасалмаған деректер, мақалада орын алмаған, бірақ оқырмандарға параллель өткізілген аралас жүргізілетін жұмыс.

Барлық сілтемелер бастапқы тілде беріледі. Мақалада келтірілген сілтемелер мен ескертулер нөмірленіп, тік жақшаларда беріледі.

Ұсынылатын көлемі – 20 атаудан аспау керек.

Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес рәсімделуі қажет.

3.10 Иллюстрациялардағы суреттер тізімі мен мәтіндегі суреттерге сілтеме болуы тиіс.

Электрондық нұсқадағы суреттер мен иллюстрациялар TIF немесе JPG форматта ұсынылады 300 dpi аспауы керек.

3.11 Математикалық формулалар Microsoft Equation Editor редакторында жазылуы тиіс (әрбір формула бір объект).

3.12 Автор туралы мәліметтер бөлек бетте (қағазды және электронды нұсқада) жазылады:

- толық Т.А.Ә., ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны (журналдың «Біздің авторлар» бөлімінде жариялау үшін);

- толық пошталық мекенжайы, қызметтік және үй телефондарының нөмірлері, E-mail (редакцияның авторларымен байланысуы үшін, электронды мекенжай журналға жарияланбайды);

- мақала атауы және автор(лар)дың аты-жөн(дер)і, андатпа қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы тиіс .

3.13 Қолжазбаларды авторлар мұқият тексеріп, редакциялауы қажет.

Талаптарға сәйкес ресімделмеген мақалалар журнал бетіне жарияланбайды.

3.14 Редакция мақалаға орфографиялық және стилистикалық түзетулер жүргізбейді. Қолжазба авторларға қайтарылмайды.

3.15 Мақала қолжазбасын және электронды нұсқасын келесі мекенжай бойынша жолдауларыңызға болады:

010000, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ., Мәңгілік ел к-сі, 8, «Алтын орда» БО, 15-қабат. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.

3.16 Байланыс: Тел. (8 7172) 72 5876 E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru жазылу индексі – 75754.

ПЕДАГОГТИҢ АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ӘЗІРЛЕУІ

Кіріспе

Қазіргі таңда білім беру саласындағы өзгерістер кәсіби педагогикалық білім сапасын арттыруын, білім беру саласындағы маманның кәсіби құзыреттілігінің жоғары деңгейде болуын талап етеді. Сонымен қатар, «Педагог мәртебесі» заңының 15-бабында педагогтерден төмендегілер талап етіледі:

- өз қызметінде тиісті кәсіптік құзыреттерді қалыптастыру;
- оқыту мен тәрбиелеудің педагогтік қағидаттарын сақтау, оқыту мен тәрбиелеудің сапасын мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында көзделген талаптардан төмен емес деңгейде қамтамасыз ету;
- өзінің кәсіптік шеберлігін, зерттеу, зияткерлік және шығармашылық деңгейін үздіксіз жетілдіруге, оның ішінде біліктілік санаты деңгейін бес жылда бір реттен сиретпей арттыру (растау).

Сондықтан педагогтер үнемі ізденісте, өздерінің кәсіби біліктілігін дамыту және оны растау үшін не болмаса жоғарлату үшін аттестаттаудан өтеді. Аттестаттау педагогтердің біліктілік деңгейін айқындау мақсатында жүргізіледі және оның нәтижелері бойынша біліктілік санаттары беріледі.

Бұл әдістемелік ұсынымдаманың бірінші тарауында педагогтерді аттестаттаудан өткізу шарттары мен қағидалары көрсетілді және түсіндірілді. Педагог аттестаттаудан өту үшін қандай дайындық жұмыстарын жасау қажет екендігі туралы нақты мәлімет берілді.

Педагогтерді аттестаттау – білім беру саласын кәсіби шебер мамандармен қамтамасыз ету және ол – білім беру қызметін арттыру құралдарының бірі.

Аттестаттауға дайындық педагог жұмыс жасап жатқан білім беру ұйымында басталады және төмендегідей іс-шараларды қамтиды:

- 1) білім беру ұйымында педагогтерді аттестаттаудан өткізу кестесі әзірленеді;
- 2) аттестаттау комиссиясының құрамы анықталып, бұйрық шығарылады;
- 3) аттестатталушы педагогтер арасында аттестаттау өткізудің мақсаттары мен тәртібі туралы түсіндірме жұмыстары ұйымдастырылады;
- 4) аттестатталушы қажетті құжаттарды, портфолио әзірлейді, ұсынады;
- 5) аттестаттау комиссиясы шешім қабылдайды.

Бірінші тарауда аттестаттаудан өтудің барлық кезеңдері қарастырылды.

Екінші тарауда авторлық бағдарламаның құрылымы, авторлық бағдарламаны әзірлеу алгоритмі, сонымен қатар, рәсімдеуге қойылған талаптар қарастырылды.

Педагог өзінің авторлық бағдарламасын білім алушылардың қажеттілігіне, элективті курсқа не жинақталған озық тәжірибеге сәйкес жасайды. Өйткені педагогтер "педагог-шебер" санатына аттестаттаудан өту

кезеңінде аттестаттаудың шартына сәйкес авторлық бағдарламаны дайындау қажет. Авторлық бағдарлама МЖББС талаптарына сәйкес әзірленуі тиіс.

Авторлық бағдарлама – өзіндік идея мен өзіндік педагогикалық тәжірибе негізінде жеке немесе ұжымдық түрде әзірленген білім беру бағдарламасының түрі, белгілі бір білім беру ұйымында немесе қаланың, аймақтың бірқатар білім беру ұйымдарында белгілі бір мәселені шешуге арналған жаңалығымен, өзектілігімен ерекшеленетін бағдарлама. Мысалы, бұрында Шығыс Қазақстан облысында «Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу пәні бойынша Қанипа Бітібаеваның, Алматы қаласында «Орыс тілі мен әдебиеті» пәні бойынша Рафика Нуртазинаның авторлық бағдарламалары болған және оларды қазіргі кезде шәкірттері қолданып жүр.

Ұсынымдамада авторлық бағдарламаның әзірлеушісі болу үшін, педагогте қандай құзыреттілік болуы тиіс екендігі көрсетілген. Курс бойынша авторлық бағдарламаны дайындаушы – жоғары нәтиже беретін, жұмыс тәжірибесі мен өзіндік жұмыс тәжірибесі бар білім беру ұйымының кәсіби шебер педагогі. Авторлық бағдарламаларды құрастырушылар тәлімгер де бола алады, өйткені олар арнайы сабақтар өткізіп, сабақтарды қалай өткізуге болатынын үйрете алады және зерттеу нысанын, тақырыбын анықтауға бағдар бере алады.

Бұл ұсынымдама мектеп директорларының оқу жұмысы жөніндегі орынбасарлары, қызметтің осы бағытына жетекшілік ететін әдіскерлер, сондай-ақ, авторлық бағдарламаларды әзірлеуге қызығушылық танытқан мамандарға арналады.

1 Педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттары

Жылда аттестаттаудан өту кезеңінде педагогтер қиналады, өйткені көбінесе аттестаттаудың өту шарттарын білмейді, сондықтан авторлық бағдарламаны дайындау жолдары туралы айтпас бұрын, педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарына түсінік бердік. Педагогтер аттестаттаудан өту үшін, оның қағидалары мен шарттарын нақты білуі қажет. **! Ескерту:** 2023 жылы аттестаттаудан өту қағидалары мен шарттарына өзгерістер енгізілуі мүмкін.

1.1 Педагогтің кәсіптік біліктілігіне қойылатын талаптар

Бұл бөлімде, ең біріншіден, біліктілік сөзінің мағынасын ашып, терминнің анықтамасын ажыратып алайық.

Біліктілік санаты – бекітілген біліктілік талаптарына сәйкес педагогтің кәсіби құзыреттілік деңгейі [1].

«ҚР білім туралы» заңында «біліктілікті беру» ұғымына келесі анықтама берілген: біліктілікті беру – тиісті кәсіптік қызмет түрінің шеңберінде жұмысты орындау үшін қажетті жеке қабілеттілік, кәсіптік білім, машықтар мен дағдылар жиынтығын растау рәсімі [2]. Сондықтан **біліктілік** дегеніміз – әр педагогтің **кәсіби құзыреттілік деңгейі**. Сол себепті әр педагог өзінің кәсіптік біліктілік санатын арттыру не растау үшін аттестаттаудан өтеді. Педагог аттестаттаудан өту үшін, яғни кәсіптік біліктілік санатын алу не растау үшін, өзінің кәсіптік біліктілігіне қойылатын **талаптарды білуі тиіс**.

Педагогикалық жұмыс өтілі бойынша:

1) педагогикалық жұмыс өтілі келесідей болуы қажет: педагог-модератор үшін – кемінде 2 жыл; педагог-сарапшы үшін – кемінде 3 жыл; педагог-зерттеуші үшін – кемінде 4 жыл; педагог-шебер үшін педагогикалық жұмыс өтілі – 5 жыл [3];

2) әр педагог өзінің біліктілік деңгейіне қойылған талаптарды біліп және біліктілік деңгейіне сәйкес аттестаттаудан өтеді.

Біліктілікке әр санат бойынша қойылған талаптар:

"педагог":

- оқу пәнінің мазмұнын, оқу-тәрбие процесін, оқыту және бағалау әдістемесін білуі тиіс;

- білім алушылардың психологиялық, жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие процесін жоспарлау және ұйымдастыру;

- білім алушының жалпы мәдениетін қалыптастыруға және оны әлеуметтендіруге ықпал ету;

- білім беру ұйымы деңгейіндегі іс-шараларға қатысу;

- білім алушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, тәрбиелеу мен оқытуда жеке тәсілді жүзеге асыру;

- кәсіби-педагогикалық диалог дағдыларын меңгеру, сандық білім беру ресурстарын қолдану;

"педагог-модератор":

- "педагог" біліктілігінің жалпы талаптарына, сондай-ақ, оқытудың инновациялық формаларын, әдістері мен құралдарын қолдану;

- білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес білім беру ұйымы, аудан (облыстық маңызы бар қала) деңгейінде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың қатысушылары немесе жүлдегерлері немесе жеңімпаздары болуы немесе кәсіби шеберлік конкурсының қатысушысы немесе жүлдегері немесе жеңімпазы болуы;

"педагог-сарапшы":

- "педагог-модератор" біліктілігінің жалпы талаптарына сәйкес келу, бұдан басқа:

- ұйымдастырылған оқу қызметін, оқу-тәрбие процесін талдау дағдыларын меңгеру;

- білім беру ұйымы деңгейінде өзінің және әріптестерінің кәсіби даму басымдықтарын сындарлы түрде айқындау;

- білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес аудан (облыстық маңызы бар қала) деңгейіндегі олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың, облыс деңгейіндегі конкурстардың, жарыстардың қатысушылары немесе жеңімпаздары немесе жүлдегерлері болуы;

- облыстың, елдің телевидениесінде трансляциялау үшін енгізілген бейне-, телесабақтар дайындау (Бар болса);

"педагог-зерттеуші":

- "педагог-сарапшы" біліктілігінің жалпы талаптарына, сондай-ақ:

- сабақты зерттеу және бағалау құралдарын әзірлеу дағдыларын меңгеру;

- білім алушылардың зерттеу дағдыларын дамытуды қамтамасыз ету;

- облыс, республикалық маңызы бар қалалар және астана, республика деңгейінде тәжірибені жабдықтау (республикалық ведомстволық бағынысты ұйымдар мен салалық мемлекеттік органдардың білім беру ұйымдары үшін);

- білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес облыстық, республикалық, халықаралық деңгейлерде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың қатысушылары немесе жеңімпаздары немесе жүлдегерлері болуы;

- "Қазақстан мұғалімі" ұлттық сыйлығының қатысушысы немесе жүлдегері немесе жеңімпазы, "Үздік педагог" атағының иегері (болған жағдайда) болу;

- аудан (облыстық маңызы бар қала), облыс (бар болса) деңгейінде педагогикалық қоғамдастықта тәлімгерлікті жүзеге асыру және даму стратегиясын сындарлы айқындау;

- тиісті уәкілетті органның ведомстволық бағынысты білім беру ұйымдары ұйымдастырған педагогтар үшін семинарлар, конференциялар ұйымдастыруға және өткізуге қатысу;

- Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің "Білім мазмұнын сараптау Республикалық ғылыми-практикалық орталығы" шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорнының "сарапшылардың электрондық базасына" (бұдан әрі-білім мазмұнын сараптау республикалық ғылыми-практикалық орталығы) немесе техникалық және кәсіптік білім департаменті (болған жағдайда) жанындағы РОӘК ұсынған (бұдан әрі - ТжКБД) оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу – әдістемелік құралдарды сараптау жөніндегі сарапшылардың құрамына кіру;

- елдің, облыстың теледидарында трансляциялау үшін енгізілген, білім беру порталдарында орналастырылған бейне -, теле сабақтар дайындау (Бар болса);

- интернет-ресурстарды пайдалана отырып, жұмыс тәжірибесін тарату; **"педагог-шебер":**

"педагог-зерттеуші" біліктілігінің жалпы талаптарына, сондай-ақ:

✓ БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы жанындағы РОӘК-те мақұлданған **авторлық бағдарламасы болуы тиіс**. Білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен немесе ЖЖОКБҰ жанындағы РОӘК ұсынған **оқулықтар, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдар тізбесіне енгізілген шығарылған оқулықтардың, оқу-әдістемелік құралдардың авторы (тең авторы)** немесе тест тапсырмаларын, оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендерді сараптау жөніндегі **сарапшылар құрамына кіруі** немесе педагогтердің біліктілігін арттыру бойынша **жаттықтырушы болуы;**

✓ білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес республикалық немесе халықаралық кәсіптік конкурстардың немесе олимпиадалардың жүлдегері немесе жеңімпазы болу немесе республикалық немесе халықаралық деңгейлерде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздарын немесе жүлдегерлерін дайындау;

✓ білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес республикалық немесе халықаралық кәсіптік конкурстардың немесе олимпиадалардың жүлдегері немесе жеңімпазы болу немесе республикалық немесе халықаралық деңгейлерде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздарын немесе жүлдегерлерін дайындау;

✓ **"Қазақстан мұғалімі"** ұлттық сыйлығының қатысушысы немесе жүлдегері немесе жеңімпазы, **"Үздік педагог"** атағының иегері (болған жағдайда) болу;

✓ интернет-ресурстарды пайдалана отырып, жұмыс тәжірибесін тарату;

✓ тәлімгерлікті жүзеге асыру және облыс, республика деңгейінде кәсіби қоғамдастық желісін дамытуды жоспарлау (бар болса);

✓ республикалық білім беру мазмұнын сараптау Ғылыми-практикалық орталығының "Сарапшылардың электрондық базасына" сәйкес

оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдарды сараптау жөніндегі немесе ТКББД жанындағы РОӘК ұсынған сарапшылар құрамына кіру;

✓ республика деңгейінде тәжірибені жинақтау, тиісті уәкілетті органның ведомстволық бағынысты білім беру ұйымдары ұйымдастырған педагогтар үшін семинарлар, конференциялар ұйымдастыруға және өткізуге қатысу;

✓ елдің, облыстың теледидарында трансляциялауға енгізілген, білім беру порталдарында орналастырылған бейне-сабақтар, телесабақтар дайындау (бар болса)[3].

Әр педагог жоғарыда көрсетілген талаптарды біліп, дайындалып, *бес жылда бір рет немесе мерзімінен бұрын (кезекті аттестаттаудан кейін екі жыл өткен соң) аттестаттаудан өтеді*. Бес жыл ішінде педагог кезекті аттестаттаудан өту үшін, *кәсіптік біліктілік санат талаптарына сәйкес болуы тиіс*. Бес жыл аралағында педагог аттестаттауға үлкен дайындықпен және жетістіктермен келуі тиіс және осы жерде айта кету керек – білім алушылардың және педагогтердің жетістіктерін бағалағанда «Жалпы білім беретін пәндер бойынша республикалық және халықаралық олимпиадалар мен ғылыми жобалар конкурстарының (ғылыми жарыстардың), орындаушылар конкурстарының, кәсіби шеберлік конкурстарының және спорттық жарыстардың тізбесін және оларды іріктеу өлшемшарттарын бекіту туралы» Оқу-ағарту министрлігінің №514 бұйрығында (жаңа редакцияда - ҚР Оқу-ағарту министрінің 17.08.2022 № 371 бұйрығы) көрсетілген жалпы білім беретін пәндер бойынша Республикалық және халықаралық олимпиадалар, мамандандырылған олимпиадалар, ғылыми жобалардың республикалық конкурстарының және аталған бұйрықтың шара атауларына сәйкес болуы тиіс, *педагогтер және білім алушылар аталған бұйрықта көрсетілмеген басқа конкурстар мен олимпиадаларға қатысса, онда ондай жетістіктер есептелмейді және оларға балл қойылмайды* [4].

1.2 Аттестаттау комиссиялары, олардың құрамы және өкілеттігі

Педагог жұмыс жасап жатқан білім беру ұйымында аттестаттау Комиссиясы құрылады.

Комиссия аудан/облыс/ республика деңгейінде де құрылады. ҚР Білім және ғылым министрінің «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» 12.11.2021 № 561 бұйрығында: «Тиісті саланың уәкілетті органдарында, облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың, ауданның, облыстық

маңызы бар қаланың білім беруді басқару органдарында (бұдан әрі – аттестаттаушы орган) педагогтерді аттестаттау үшін мемлекеттік органдардың бірінші басшысының бұйрығымен Комиссиялар құрылады:

"педагог" – білім беру ұйымдарында;

"педагог-модератор" – ауданның, облыстық маңызы бар қаланың білім бөлімі органдарында;

"педагог-сарапшы" және *"педагог-зерттеуші"* – облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың білім беруді басқару органдарында;

"педагог-шебер" – білім беру саласындағы уәкілетті органның жанында».

Аттестатталушыдан өтініш қабылданғаннан кейін, білім беру ұйымында аттестаттауға дайындық жұмысы басталады. Ол үшін аттестатталушы *аттестаттаудың кезеңдерін білуі тиіс*, сондықтан төменде аттестаттаудың кезеңдерін ұсынамыз.

1.3 Аттестаттауды өткізу тәртібі

Аттестаттау келесі кезеңдерді қамтиды:

(педагогтер үшін)

1) Біліктілік тестілеу;

2) эссе;

3) біліктілік бағалау;

4) қызмет нәтижелерін кешенді талдамалық жинақтау.

1-кезең Біліктілік тестілеуді өткізу тәртібі

Аттестаттаудың бірінші кезеңінде Біліктілік тестілеу өткізіледі. Біліктілік тестілеуін тапсыру үшін педагог дипломда көрсетілген мамандығы немесе негізгі лауазымы бойынша аттестаттау Қағидаларының 1-қосымшасына сәйкес нысан бойынша Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ұлттық тестілеу орталығына (бұдан әрі – ҰТО) немесе ол белгілеген ұйымға өтініш береді. Біліктілік тестілеуінен өтуге өтініш берген кезде педагогтер тапсыру тілін (мемлекеттік, орыс), күнін, уақытын таңдайды. Біліктілік тестілеуі білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындаған мерзімде педагогтің өтінішіне сәйкес және **электрондық форматта** өткізіледі.

Аттестаттаудан өткізу Қағидалардың 1-қосымшасында берілген педагогтің өтініш үлгісі:

_____

(тестілеуді өткізу жөніндегі
ұйымның басшысына)

Ұлттық біліктілік тестілеуіне қатысуға ӨТІНІШ

Мен,

(педагогтің Т.А.Ә. (болған жағдайда)
ЖСН

(диплом бойынша мамандығы)

Мені ___ біліктілік санатын беру (растау) – аттестаттау үшін
20 ___ жылы

ұлттық біліктілік тестілеуіне қатысуға жіберуіңізді сұраймын.

Қазіргі кезде (күні) ___ (айы) _____ жылғы дейін жарамды біліктілік
санатына иемін немесе жоқ:

Тестілеуді тапсыру тілі (қажеттісінің астын сызу): қазақ/орыс.
Жұмыс орны:

білім беру ұйымының атауы, лауазымы

Ұлттық біліктілік тестілеуіне қатыса отырып, мен жеке мәліметтерімді
өңдеуге
келісемін.

Мен тестілеуден өтетін ғимаратта тыйым салынған заттардың бірін
пайдалануға

тырысқаным үшін жауапкершілік туралы, тиісті акт жасай отырып алып
тастау туралы хабардармын.

Тыйым салынған зат табылған жағдайда бес жыл мерзімге (білім беру
ұйымдарының басшылары – үш жылға) аттестаттаудан өту құқығынан
айырылатыным хабарланды.

Ұлттық біліктілік тестілеуін өткізу кезінде қағидаларды бұзу фактілері
анықталған кезде, сондай-ақ бейнежазбаны қарау кезінде анықталған кезде
тапсыру мерзіміне қарамастан акт жасалатыны және нәтижелердің күші
жойылатыны хабарланды.

Тыйым салынған заттар:

ұялы байланыс құралдары (пейджер, Ұялы Телефондар, планшеттер,
айпэд (iPad),

айпод (iPod), айфон (iPhone), смартфон (SmartPhone), Смартчастар);

ноутбуктер, плеерлер, модемдер (мобильді роутерлер);
радиоэлектрондық байланыстың кез келген түрлері (вай-фай (Wi-Fi),
блютуз

(Bluetooth), дест (Dect), 3G, 4G, 5G;
сымды және сымсыз құлаққаптар және басқалар;
шпаргалкалар және оқу-әдістемелік әдебиеттер;
калькулятор және түзеткіш сұйықтықтар.

" _____ " _____ 20 ____ жыл _____
(қолы)

Педагогтің тестті тапсыру үшін берген өтініші Ұлттық тестілеу орталығының (әрі қарай - ҰТО) немесе ол белгілеген ұйымның деректер базасына түседі. ҰТО немесе ол белгілеген ұйым педагогтің жеке кабинетіне осы Қағидаларға 2-қосымшаға сәйкес нысан бойынша тестілеуге рұқсаттама жібереді.

Ұлттық біліктілік тестілеуіне қатысуға рұқсаттама үлгісі

Облыс/Аудан / Мектеп	
ПЕДАГОГТІҢ РҰҚСАТТАМАСЫ Т. А.Ә. (болған жағдайда): _____	
ТСК: _____ ЖСН: _____ Жоспарланған біліктілік санаты: _____ Білім беру ұйымының деңгейі педагог жұмыс істейді: _____	
Тестілеу	орны: _____
Мекен жайы: _____ Аудитория: _____ Тестілеуді тапсыру тілі: _____ Тестілеу күні: _____ Тестілеуге _____ тіркелудің _____ басталу _____ уақыты:	
Тестілеу	пәндері: _____ 1.
2. _____ Төрағасы аттестаттау комиссиясының: _____	
(қолы) (Т. А.Ә. (болған жағдайда)) Педагог: _____ (қолы) (Т. А. Ә. (болған жағдайда)) Рұқсаттаманы беру күні:	

Педагогке жадынама:	Педагогке жол берілмейді:
<p>Педагогтің өзімен бірге тестілеуге рұқсаттамасы және жеке басын куәландыратын құжаттың түпнұсқасы (жеке куәлігі немесе паспорты) болуы тиіс.</p> <p>Педагог тіркеу аяқталғанға дейін тестілеу орнына келуі қажет. Педагогтерді тіркеу 45 минут жүзеге асырылады және тестілеу басталғанға дейін 15 минут бұрын аяқталады.</p>	<p>Анықтамалық әдебиетті, жазба кітапшаларды, диктофондарды, ұялы телефондарды, электрондық құрылғыларды және сол сияқтыларды, сондай-ақ тесттердің мазмұнын және оларға дұрыс жауаптар кодтарын ашатын мәліметтерді өзімен бірге алып жүруге немесе пайдалануға міндетті;</p> <p>басқа тестіленушілермен сөйлесу; орыннан орынға отыруға; кезекшінің рұқсатынсыз және ілесіп жүруінсіз аудиториядан шығу.</p> <p>Ереже бұзылған және тыйым салынған заттар анықталған жағдайда тиісті акт жасалады, педагог аудиториядан шығарылады, нәтижелері жойылады.</p> <p>Сондай-ақ, нәтижелер бейнематериалдарды зерделеу шеңберінде тестілеу аяқталғаннан кейін жойылуы мүмкін.</p>
<p>Мен жадынамамен таныстым және шағымдарым жоқ. Рұқсат қағазындағы деректер дұрыс екенін растаймын. (Педагогтің қолы)</p>	

1.1 Біліктілік тестілеуді өткізу мерзімі

«ҚР Білім туралы» заңында «біліктілікті беру – тиісті кәсіптік қызмет түрінің шеңберінде жұмысты орындау үшін қажетті жеке қабілеттілік, кәсіптік білім, машықтар мен дағдылар жиынтығын растау рәсімі» - делінген.

Ұлттық біліктілік тестілеуден педагогтер төменде көрсетілген реттілікпен өтеді:

- 1) күнтізбелік жыл ішінде 1 (бір) рет – ақысыз;
- 2) күнтізбелік жыл ішінде 1 (бір) рет қайта өту ақылы негізде;
- 3) күнтізбелік жыл ішінде 1 (бір) рет мерзімінен бұрын аттестаттауға өтініш берген педагогтер – ақысыз.

Сынақ (педагогтің қалауы бойынша) – күнтізбелік жыл ішінде ақылы негізде.

Біліктілік тестілеу білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындаған мерзімде педагогтің өтінішіне сәйкес өткізіледі.

1.2 Біліктілік тестілеу тапсырмалары

Бастауыш білім беру педагогтері пәндер бойынша тест тапсырады:
"Педагогика, оқыту әдістемесі" – отыз тапсырма;
"Оқу пәнінің мазмұны" (қазақ немесе орыс тілі (оқыту тілі бойынша), әдебиеттік оқу, математика) – жетпіс тапсырма;

Негізгі орта және жалпы орта білім беру педагогтері үшін:

"Педагогика, оқыту әдістемесі" – отыз тапсырма;

"Оқу пәнінің мазмұны" – жетпіс тапсырма

1.3 Тест нәтижелері

Мынадай пайыз алған жағдайда, тестілеу нәтижесі оң болып саналады:

Бастауыш педагогтері үшін:

"Оқу пәнінің мазмұны" бағыты бойынша:

"педагог" біліктілік санаты – 50%;

"педагог-модератор" біліктілік санаты – 60%;

"педагог-сарапшы" біліктілік санаты – 70%;

"педагог-зерттеуші" біліктілік санаты – 80%;

"педагог-шебер" біліктілік санаты – 90%.

"Педагогика, оқыту әдістемесі" бағыты бойынша:

"педагог" біліктілік санаты – 30%;

"педагог-модератор" біліктілік санаты – 40%;

"педагог-сарапшы" біліктілік санаты – 50%;

"педагог-зерттеуші" біліктілік санаты – 60%;

"педагог-шебер" біліктілік санаты – 70%.

Негізгі орта және жалпы орта білім беру педагогтері үшін:

"Оқу пәнінің мазмұны" бағыты бойынша:

"педагог" біліктілік санаты – 50%;

"педагог-модератор" біліктілік санаты – 60%;

"педагог-сарапшы" біліктілік санаты – 70%;

"педагог-зерттеуші" біліктілік санаты – 80%;

"педагог-шебер" біліктілік санаты – 90%.

"Педагогика, оқыту әдістемесі" бағыты бойынша:

"педагог" біліктілік санаты – 30%;

"педагог-модератор" біліктілік санаты – 40%;

"педагог-сарапшы" біліктілік санаты – 50%;

"педагог-зерттеуші" біліктілік санаты – 60%;

"педагог-шебер" біліктілік санаты – 70%.

Осы жерде айта кету керек – *Пайыздарды балдарға қалай ауыстырамыз?*-деген сұрақ туындауы мүмкін. Сондықтан пайыздарды балдарға ауыстыру шкаласын ұсынамыз.

1-кесте. Пайыздарды балдарға ауыстыру шкаласы (Орта білім беру ұйымдарының педагогтері үшін)

Санат	Блок	Пәндер бойынша балл	Біліктілік тестінен өту үшін (%)	Біліктілік тестінен өту үшін (балл)
Педагог-модератор	Оқу пәнінің мазмұны	70	60%	42
	Педагогика, оқыту әдістемесі	30	40%	12
Педагог-сарапшы	Оқу пәнінің мазмұны	70	70%	49
	Педагогика, оқыту әдістемесі	30	50%	15
Педагог-зерттеуші	Оқу пәнінің мазмұны	70	80%	56
	Педагогика, оқыту әдістемесі	30	60%	18
Педагог-шебер	Оқу пәнінің мазмұны	70	90%	63
	Педагогика, оқыту әдістемесі	30	70%	21

Біліктілік тестілеуі аяқталғаннан кейін педагог нәтижелермен (дұрыс және дұрыс емес жауаптармен) танысады және келіспеген жағдайда *тестілеу залынан шықпай-ақ ақпараттық коммуникациялық технологиялар арқылы апелляциялық комиссияға негіздемелермен апелляция береді*. Педагог тестілеу залынан шыққаннан кейін берілген *апелляцияға өтініштер қабылданбайды*.

1.4 Апелляциялық комиссия туралы

Тестілеуді өткізу кезіндегі даулы мәселелерді шешу үшін білім беру саласындағы **уәкілетті орган** ақпараттық коммуникациялық технологиялар арқылы апелляцияларды қабылдауды қамтамасыз ететін Апелляциялық комиссияны құрады.

Апелляциялық комиссияның төрағасы мен құрамы білім беру саласындағы уәкілетті органның бұйрығымен бекітіледі.

Апелляциялық комиссияның құрамына мемлекеттік органдардың өкілдері, мектепке дейінгі, орта және жалпы орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері кіреді.

Апелляциялық комиссия мүшелері тақ саннан тұрады. Апелляциялық комиссия мүшелері Комиссия отырыстарына ауысу құқығынсыз қатысады.

Апелляциялық комиссия өкілеттігінің қолданылу мерзімі күнтізбелік бір жылды құрайды.

Апелляция мынадай жағдайларда қаралады:

1) тест тапсырмаларының мазмұны бойынша:

-дұрыс жауаптың негіздемесімен келіспеймін;

-дұрыс жауап жоқ;

2)барлық ұсынылған нұсқалардан бір дұрыс жауапты таңдаумен тест тапсырмаларында біреуден артық дұрыс жауап бар (дұрыс жауаптардың барлық нұсқалары көрсетіледі);

3) тест тапсырмасы дұрыс құрастырылмаған;

4) техникалық себептер бойынша:

- тест тапсырмаларында фрагменттің немесе мәтіннің болмауы.

Тест тапсырмаларының мазмұны бойынша апелляция берген кезде педагог дәлелді негіздемені (толық түсіндірме) көрсетеді. Барлық тест тапсырмаларын қайта қарау бойынша апелляцияға берілетін өтініштер әрбір тапсырма бойынша дәлелді негіздемені (толық түсіндірме, міндеттердің қадамдық шешімі) көрсетпей, қаралмайды.

Апелляциялық комиссияның шешімдері хаттамамен рәсімделеді, оған комиссия төрағасы, хатшысы және мүшелері қол қояды. Апелляциялық комиссия отырыстарының хаттамалары жыл бойы ҰТО-нда сақталады.

Онлайн-қабылдау режимінде қаралған апелляция нәтижелері бойынша педагогтің жеке кабинетінде тестілеу нәтижелері көрсетіледі.

Қаңтар-мамыр (тамыз-желтоқсан) аттестаттау кезінде педагогке біліктілік санатын беру (растау) үшін оны *кезекті аттестаттау кезінде өтініш берілген санат бойынша балдар саны жеткіліксіз болса, біліктілік санаты мерзімі аяқталғанға дейін сақталады, одан әрі біліктілік санаты бір деңгейге төмендейді.* Бұл біліктілік санаты аттестаттаудың келесі тамыз-желтоқсан (қаңтар-мамыр) кезеңіне дейін сақталады. Келесі аттестаттау кезеңінде педагог Біліктілік тестілеуінен өткеннен кейін бастапқыда өтініш берілген біліктілік санаты бойынша аттестаттаудан өтеді.

Егерде педагог тамыз-желтоқсан (қаңтар-мамыр) аттестаттау кезеңінде біліктілік санаттарын алуға (растауға) кезекті аттестаттау үшін өтінішті уақытылы бермесе, онда біліктілік санаты "педагог" біліктілік санатына дейін төмендетіледі. Осы біліктілік санаты келесі тамыз-желтоқсан (қаңтар-мамыр) аттестаттау кезеңіне дейін сақталады. Сондықтан

педагог келесі аттестаттау кезеңінде № 338 бұйрығымен бекітілген біліктілік талаптарына сәйкес біліктілік санатына аттестаттаудан өтеді.

"Екінші", "бірінші", "жоғары" санаттары бар педагог қаңтар-мамыр (тамыз-желтоқсан) аттестаттау кезеңінде өтініш берілген санатқа балдар саны жеткіліксіз болған жағдайда, біліктілік санаты оның мерзімі өткенге дейін сақталады, бұдан әрі – "педагог" санатына дейін төмендетіледі. Осы біліктілік санаты келесі тамыз-желтоқсан (қаңтар-мамыр) аттестаттау кезеңіне дейін сақталады. Келесі аттестаттау кезеңінде педагог № 338 бұйрықпен бекітілген біліктілік талаптарына сәйкес біліктілік санатына аттестаттаудан өтеді.

2-кезең Эссе жазу тәртібі

Тестілеу аяқталған соң, педагог эссе жазады. Аттестаттаудан өту шартына сәйкес эссені жазуға бөлінген уақыт 30 минут. Сол себепті педагог берілген уақытта эссе тақырыбын таңдап, оны жазуға кірісуге тиіс. Ол үшін әр педагог білуі тиіс – эссенің кезеңдерін. Эссе келесі кезеңдерден тұрады:

- Кіріспе;
- Негізгі бөлім;
- Қорытынды.

Кіріспе

Кіріспеде педагог тақырыптың өзектілігін, тақырыпқа қатысты көзқарасын білдіреді. *Кіріспеде* тақырыптың негізгі мәні, автордың ұстанымы немесе автордың ойы бұдан әрі қалай өрбитіні көрсетіледі.

Кіріспе бөлімінде мәселенің тұжырымдамасы және оның маңызы, риторикалық сұрақ, дәйексөз т.б. болуы мүмкін.

Кіріспе бөлімінің мазмұнын мынадай бағытта өрбітуге болады:

- тақырып және эссенің мақсаты;
- оқырманды қызықтыру амалдары;
- автордың тақырыпқа қатысты ұстанымы;
- автор өз ұстанымын қалай дәйектейтінін баяндайды.

Кіріспе оқырманның эссе тақырыбы бойынша алғашқы пікірін қалыптастырады, сондықтан осы кезеңнен бастап оқырманды қызықтыруға тырысу қажет. Жақсы жазылған кіріспе оқырманның қызығушылығын оятып, эссені аяғына дейін оқуға жетелейді. Сондықтан, осы абзацты жазуға ерекше ықылас қойып, оқырманды қаралатын мәселеге тарту маңызды. Кіріспе 30-50 сөзден тұруы мүмкін.

Негізгі бөлім

Негізгі бөлімде педагог қарастырылатын ойларды қысқаша мәлімдейді. Негізінен, негізгі бөлім бірнеше абзацтан тұрады. Негізгі бөлімде автордың ойлары тезистермен ұсынылуы керек, әр тезис дәлелдермен расталуы қажет

және соңғы сөйлемде түйін жасалады. Әр абзацта көп жағдайда бір ғана идея дамытылады, талқыланады, мәні ашылады. Әдетте, негізгі бөлімдегі абзацтың құрылымы төмендегі формулаға сәйкес бірнеше сөйлемнен тұрады:

- тезис (абзацта ашылатын пікір);
- дәлелдеу (тезисті дәлелдеу үшін пайдаланылатын фактілер, статистика, мәліметтер);
- тұжырым (автордың түйіні).

Көбіне абзацтың алғашқы сөйлемі автордың көзқарасын, ойын білдіретін тезистен басталады. Келесі сөйлемдерде сол пікірді негіздейтін дәлелдер (аргументтер) беріледі. Дәлелдерге оқырманды қандай да бір көзқарастың шынайылығына сендіруге бағытталған фактілер жатады. Бұл жағдайда дәлел ретінде статистикалар, өмірлік мысалдар, түрлі зерттеулердің нәтижелері, ғалымдардың пікірлері, құбылыстар мен оқиғалардың салдарлары, заттар т.б. қарастырылады. Автордың жеке ойы, жалаң фактілер дәлел ретінде қарастырылмайды. Әдетте негізгі бөлімдегі әрбір абзац жалпы тұжырыммен аяқталады.

Бірінші абзацта бірінші тезис беріледі және тезис бойынша аргумент жазылады. Содан кейін оған мысал келтіріледі.

Екінші абзацта тезис жазу. Негізгі тезис бойынша аргумент келтіру. Содан кейін аргументті негіздейтін дәлел немесе мысал беру. Дәлелді талдау немесе түсіндіру. Абзацтағы ой бойынша жалпы тұжырым жасау.

Үшінші абзац бойынша да екінші абзацтағы жұмыс жасалады.

Жалпы, негізгі бөлім 200 - 220 сөзден тұрады.

Төртінші абзац – қорытынды. Бұл абзацта алдыңғы айтылған ойлар бойынша түйін жасалады.

Қорытынды бөлім

Қорытынды 20-30 сөзден тұруы мүмкін. Соңғы абзац негізгі бөлімде талқыланған мәселелерді қорытып, бір тұжырымға келген сөйлемдерден тұрады. Бұл тармақта негізгі бөлімде ұсынылған және дәйектелген барлық тұжырымдар біріктіріледі. Соңында, мәселе қайта қайталаанады және қорытынды шешім жасалады. Ал оқырман берілген дәлелдер негізінде автордың қисынды көзқарасын түсінеді.

Жалпы, эсседе қолданылатын сөз саны – **250-300 сөз**. Жыл сайын эссе тақырыбын білім беру саласындағы **уәкілетті орган** анықтайды. Жазылған эссе педагогтің жеке кабинетінде ngt.testcenter.kz сілтемесі бойынша көрсетіледі.

Құрметті педагог!

Біз Сізді эссе жазу қағидаларымен, кезеңдерімен таныстырдық! Егерде толығырақ эссе жазу әдістемесімен танысқыңыз келсе, онда келесі тарауда

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы әзірлеген «Эссе жазу әдістемесі» атты әдістемелік ұсынымдамамен танысуға болады.

Аттестаттаудың эссе жазу кезеңінен сәтті өтуіңізге тілектеспіз!

3-кезең. Педагогтерге біліктілік санаттарын беру (растау)

3.1 Қызмет нәтижелерін кешенді талдамалық жинақтауды өткізу тәртібі

Педагог келесі кезекті аттестаттаудан өту үшін бес жыл бойы қызмет нәтижелерін портфолиода жинақтайды және оны аттестаттау Қағидаларында берілген өлшемшарттарға сәйкес әзірлейді. Педагогтерді аттестаттаудан өткізу Қағидалары мен шарттарының 12-қосымшасында Біліктілік санатын беру (растау) үшін жалпы орта білім беру ұйымдары педагогтерінің портфолиосын бағалаудың келесі өлшемшарттары ұсынылған:

- 1) Соңғы үш оқу жылындағы білім алушылардың білім сапасы;
- 2) Үлгерімі нашар оқушылармен жұмыс;
- 3) Сабақтың бейнежазбасы (аттестатталушының аты-жөні, жұмыс орны, лауазымы, тобы, оқу мақсаттары, сабақ тақырыбы көрсетіледі), ұзақтығы – 10 минут;
- 4) №514 бұйрығына сәйкес конкурстарда, олимпиадаларда немесе жарыстарда білім алушылардың жетістіктері;
- 5) №514 бұйрығына сәйкес педагогтің кәсіби конкурстағы немесе олимпиадалардағы жетістіктері;
- 6) Педагогикалық тәжірибені жинақтау(семинарларда, конференцияларда, форумдарда сөз сөйлеу, жариялау, авторлық бағдарламаның немесе тиісті деңгейдегі деректер банкіне тәжірибе енгізу туралы құжат).

Бірінші өлшемшарт бойынша білім алушылардың біліктері мен дағдылардың қалыптасуы туралы ақпарат ҰБДҚ-дан(НОБД) түсіріледі немесе бірінші басшының қолы қойылынған сканерленген нұсқа электрондық форматта ұсынылады және деректердің дұрыстығына педагог пен білім беру ұйымының басшысы жауапты болады.

Екінші өлшемшарт бойынша үлгерімі нашар білім алушылармен жұмыс жоспары, жұмыс түрлері көрсетіледі және білім сапасының төмендеуінің нақты себептері жазылады.

Үшінші өлшемшарт бойынша сабақтың он минуттық бейнежазбасы бағаланады. Бұл жерде айта кету керек – әр педагогтің әдістемелік тақырыбы бойынша іздену материалдары, яғни жинақталған тәжірибенің негізгі кезеңдерін көрсету, яғни озық тәжірибені жариялау. Сонымен қатар, сабақтардың бақылау парақтары да жіберіледі. Бірінші сабақтың бақылау парағы – білім беру ұйымының басшысының қатысуымен және қолы қойылған бақылау парағы; екінші, үшінші сабақтарда – мектеп директорының оқу

жұмысы жөніндегі орынбасары қатысқан және қолы қойылған бақылау парақтары ұсынылады.

Төртінші өлшемшарт бойынша Оқу-ағарту министрлігі бекіткен №514 бұйрыққа сәйкес конкурстар, олимпиадалар немесе жарыстар бойынша білім алушылардың жетістіктері бағаланады.

Бесінші өлшемшартта Оқу-ағарту министрлігі бекіткен №514 бұйрыққа сәйкес конкурстар, олимпиадалар педагогтердің жетістіктері бағаланады.

! Ескерту: *4-5 өлшемшарт бойынша тек қана 514 бұйрықта қарастырылған олимпиада мен конкурстардың тізіміне сәйкес жетістіктер қана қарастырылады.*

Алтыншы өлшемшарт бойынша озық тәжірибе бағаланады және тәжірибе негізінде әр түрлі форумдарда сөз сөйлеу.

3.2 Педагогтерге біліктілік санаттарын беру (растау) тәртібі

Біліктілік санаттарын берудің (растаудың) өтініш берілген біліктілік санатына сәйкестігі рәсімін жүргізу үшін әрбір пән бойынша немесе бағыт бойынша жеке Сараптама кеңесі (бұдан әрі – Сараптама кеңесі) құрылады. Сараптама кеңесі аттестаттаудан өту Қағидаларының 13-қосымшасына сәйкес нысан бойынша сабақтарды/оқуларды бақылау парақтарын ескере отырып, аттестаттаудан өту Қағидаларының 12-қосымшасына сәйкес нысан бойынша біліктілік санаттарын беруге (растауға) арналған педагогтердің портфолиосын бағалау өлшемшарттарына сәйкес біліктілік санаттарын беруге (растауға) педагогтердің портфолиосын қарайды және бағалайды. Сараптама кеңесі аттестаттаудан өту Қағидаларының 14-қосымшасына сәйкес нысан бойынша біліктілік санаттарын беру (растау) үшін педагогтердің портфолиосын бағалау парақтарын және Қағидалардың 15-қосымшасына сәйкес нысан бойынша білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындаған мерзімде (осы жылдың 5 маусымына және 5 желтоқсанына дейін) Комиссияға әрбір педагог бойынша өтініш берілген біліктілік санатына сәйкестік/сәйкессіздік туралы ұсыныс жасайды. Педагогтерге біліктілік санаттарын беру (растау) туралы соңғы шешімді Комиссия қабылдайды.

Әрбір педагог бойынша Сараптама кеңесінің ұсынымдарын қарағаннан және алғаннан кейін Комиссия педагогтердің портфолиосын қарайды және мынадай шешімдердің бірін шығарады:

- 1) өтініш берілген біліктілік санатына сәйкес келеді;
- 2) өтініш берілген бір деңгейге төмен біліктілік санатына сәйкес келеді;
- 3) "педагог" біліктілік санатына сәйкес келеді (өтініш берілген біліктілік санаты сәйкес келмеген кезде);
- 4) өтініш берілген біліктілік санатына сәйкес келмейді.

Комиссияның шешімі аттестаттау Қағидаларының 17-қосымшасына сәйкес нысан бойынша хаттамамен ресімделеді. Аттестаттаудан сәтті өткен

педагогтердің тізімі аттестаттауды өткізген мемлекеттік органның немесе білім беру ұйымының Интернет-ресурсында жарияланады.

3.3 Педагогтерге біліктілік санаттарын мерзімінен бұрын беру тәртібі

Педагогке біліктілік санатын мерзімінен бұрын кезекті аттестаттаудан кейін екі жыл өткен соң беріледі. Педагог Біліктілік тестілеуін сәтті тапсырғаннан соң және соңғы екі жыл ішінде тиісті қызмет нәтижелері жиналғаннан кейін аттестациядан өту Қағидасының 19-қосымшасына сәйкес нысан бойынша мерзімінен бұрын аттестаттауға өтініш береді.

"Педагог-модератор" біліктілік санатын мерзімінен бұрын беруге педагогтер кемінде мынадай екі талапқа сәйкес болған жағдайда қатысады:

1) **пәнді ағылшын тілінде оқыту құқығымен жоғары оқу орнын бітірген, ағылшын тілін C1 деңгейінен төмен емес (сефр (CEFR) шкаласы бойынша) білетіндігін растайтын сертификаты (куәлігі) бар** немесе ғылыми-педагогикалық бейіні бойынша **"магистр" академиялық дәрежесі** бар педагогтер;

2) білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес аудан (облыстық/республикалық маңызы бар қала) деңгейінде кәсіби шеберлік конкурстарының жүлдегерлері немесе жеңімпаздары;

3) білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес облыстық деңгейде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздарын немесе жүлдегерлерін дайындаған педагогтер.

"Педагог-сарапшы" біліктілік санатын мерзімінен бұрын алуға мынадай талаптардың кемінде алтауына сәйкес келетін педагогтер (осы тармақтың бесінші абзацында көрсетілген адамдарды қоспағанда) қатыса алады:

1) білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес облыстық, республикалық деңгейлерде кәсіби шеберлік конкурстарының жүлдегерлері немесе жеңімпаздары;

2) білім беру саласындағы уәкілетті орган бекіткен тізбеге сәйкес облыстық, республикалық деңгейлерде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздары немесе жүлдегерлері;

3) ағылшын тілін C1 (сефр (CEFR) шкаласы бойынша) деңгейінен төмен емес деңгейде меңгерген және **пәндерді ағылшын тілінде оқытатындар**;

4) жоғары оқу орнынан білім беру ұйымдарына педагогикалық жұмысқа ауысқан, кемінде екі жыл педагогикалық жұмыс өтілі болуы тиіс;

5) білім беру ұйымдарына өндірістен (білім беру ұйымдарында кадрларды даярлау бейініне сәйкес келетін ұйымдар, мекемелер мен кәсіпорындар), бейінді ұйымдардан педагогикалық жұмысқа ауысқан, мамандығы бойынша кемінде үш жыл жұмыс өтілі бар мамандар;

6) бейіндік пән бойынша халықаралық дәрежедегі кандидат немесе спорт шебері;

7) бейіні бойынша ең жоғары біліктілік разряды бар өндірістік оқыту шеберлері;

8) аудандық/қалалық деңгейдегі "Үздік педагог" атағына ие болған адамдар;

9) білім беру мазмұнын сараптау республикалық ғылыми-практикалық орталығының "Сарапшылардың электрондық базасына" сәйкес немесе Республикалық оқу-әдістемелік кеңес ұсынған оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдарды сараптау жөніндегі сарапшылардың құрамына кіретін адамдар;

10) облыс, ел телевидениесінде трансляциялауға енгізілген бейне-, теле сабақтар дайындаған педагогтер.

"Педагог-зерттеуші" біліктілік санатын мерзімінен бұрын алуға мынадай талаптардың кемінде алтауына сәйкес келетін педагогтер қатысады:

1) Оқу-ағарту министрлігінің №514 бұйрығына сәйкес республикалық, халықаралық деңгейлерде кәсіби шеберлік конкурстарының жүлдегерлері немесе жеңімпаздары;

2) республикалық, халықаралық деңгейлерде олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздары мен жүлдегерлері;

3) Оқу-ағарту министрлігі бекіткен оқулықтардың, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдардың тізбесіне енгізілген, басып шығарылған оқулықтардың, оқу-әдістемелік құралдардың авторлары (тең авторлары) ;

4) ғылым кандидаты/докторы немесе PhD докторы ғылыми дәрежесі және кемінде үш жыл педагогикалық жұмыс өтілі бар тұлғалар;

5) кәсіпорыннан, бейінді ұйымнан педагогикалық жұмысқа ауысқан, кемінде үш жыл жұмыс өтілі бар мамандар;

6) Білім беру мазмұнын сараптау республикалық ғылыми-практикалық орталығының "Сарапшылардың электрондық базасына" сәйкес Республикалық оқу-әдістемелік кеңес ұсынған оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдарды сараптау жөніндегі сарапшылардың құрамына кіретін адамдар;

7) еліміздің, облыстың телевидениесінде трансляциялау үшін енгізілген бейне -, телесабақтар дайындағандар;

8) облыстық деңгейдегі "Үздік педагог" атағына ие болғандар;

9) "Қазақстан мұғалімі" ұлттық сыйлығының қатысушысы немесе жүлдегері немесе жеңімпазы;

"Педагог-шебер" біліктілік санатын мерзімінен бұрын алуға мынадай талаптардың кемінде алтауына сәйкес келетін педагогтер қатысады:

1) Оқу-ағарту министрлігінің №514 бұйрықтың тізіміне енген халықаралық деңгейдегі олимпиадалардың, конкурстардың, жарыстардың жеңімпаздары немесе жүлдегерлері;

2) халықаралық кәсіби шеберлік конкурстарының жеңімпаздары немесе жүлдегерлері ;

3) Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы жанындағы Республикалық оқу-әдістемелік кеңесте мақұлданған авторлық бағдарламаларды әзірлеген педагог;

4) Оқу-ағарту министрлігі бұйрығымен бекіткен оқулықтардың, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдардың тізбесіне енгізілген оқулықтардың, оқу-әдістемелік құралдардың авторлары (тең авторлары);

5) еліміздің телевидениесінде трансляциялау үшін енгізілген бейне -, телесабақ дайындауға қатысқан педагогтер;

6) Білім беру мазмұнын сараптау республикалық ғылыми-практикалық орталығының "Сарапшылардың электрондық базасына" сәйкес Республикалық оқу-әдістемелік кеңес ұсынған оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендер мен оқу-әдістемелік құралдарды сараптау жөніндегі сарапшылардың құрамына енгендер;

7) ғылым кандидаты/докторы немесе PhD докторы ғылыми дәрежесі және кемінде бес жыл педагогикалық жұмыс өтілі бар тұлғалар;

8) Қазақстан Республикасының "Үздік педагог" атағына ие болған адамдар;

9) "Қазақстан мұғалімі" ұлттық сыйлығының қатысушысы немесе жүлдегері немесе жеңімпазы [3].

1.4 Педагогтерге оңайлатылған тәртіп бойынша біліктілік санатын беру

Президенттің кадр резервіне кірген тұлғаларға, "Болашақ" бағдарламасы бойынша шетелдік жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының түлектеріне жұмысқа орналасу сәтінде жоғары оқу орнын аяқтағаннан кейін бес жылдан кешіктірілмей біліктілік санатын беру рәсімінсіз Комиссия шешімімен "педагог-сарапшы" біліктілік санаты беріледі. Кезекті аттестаттау осы Қағидаларда белгіленген мерзімде өткізіледі.

Сонымен қатар, тек қана шетел тілі мұғалімдеріне ғана келесі біліктілік талаптары бойынша оңайлатылған тәртіп бойынша біліктілік санаттары беріледі:

1) **"Педагог-модератор"** біліктілік санаты клил (CLIL) әдістемесі (болған жағдайда) және шет тілін меңгеру деңгейі бойынша сертификаттары бар шетел (ағылшын, неміс, француз) тілдерінің педагогтеріне жеке өтініші негізінде Біліктілік тестілеуі рәсімінен өтпей беріледі:

ағылшын тілі: айелтс (IELTS) - 6,5 балл; тойфл (TOEFL) – 60 - 65 балл;

француз тілі: дельф (DELFI) - C1;

неміс тілі: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) - C1.

2) **"Педагог-сарапшы"** біліктілік санаты клил (CLIL) әдістемесі (болған жағдайда) және шет тілін меңгеру деңгейі бойынша сертификаттары бар шетел (ағылшын, неміс, француз) тілдерінің педагогтеріне жеке өтініші негізінде Біліктілік тестілеуі рәсімінен өтпей беріледі:

ағылшын тілі: айелтс (IELTS) - 6,5 балл; тойфл (TOEFL) – 66 - 78 балл;
француз тілі: дельф (DELFI) - C1;
неміс тілі: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) - C1.

3) **"Педагог-зерттеуші"** біліктілік санаты клил (CLIL) әдістемесі (болған жағдайда) және шет тілін меңгеру деңгейі бойынша сертификаттары бар шетел (ағылшын, неміс, француз) тілдерінің педагогтеріне жеке өтініші негізінде Біліктілік тестілеуі рәсімінен өтпей беріледі:

ағылшын тілі: айелтс (IELTS) - 7 балл; тойфл (TOEFL) - 79-95 балл;
француз тілі: дельф (DELFI) - C2;
неміс тілі: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) - C2.

4) **"Педагог-шебер"** біліктілік санаты клил (CLIL) әдістемесі (болған жағдайда) және шет тілін меңгеру деңгейі бойынша сертификаттары бар шетел (ағылшын, неміс, француз) тілдерінің педагогтеріне жеке өтініші негізінде Біліктілік тестілеуінен өтпей беріледі:

ағылшын тілі: айелтс (IELTS) - 7,5 балл; тойфл (TOEFL) – 96 - 110 балл;
француз тілі: дельф (DELFI) - C2;
неміс тілі: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) - C2.

Жоғарыда аталған сертификаттары жоқ шет тілдерінің педагогтері біліктілік санатын беру рәсімінен жалпы негізде өтеді [3].

2. Авторлық бағдарлама туралы

Қазіргі уақытта мектеп педагогтерін алаңдатын мәселе – авторлық бағдарлама. «Педагог -шебер» санатына өткенде, педагогтің авторлық бағдарламасы болуы шарт және авторлық бағдарлама Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы жанындағы Республикалық оқу-әдістемелік кеңесімен мақұлдануы қажет. Сондықтан педагогтер арасында келесі сұрақтар туындауы мүмкін:

- Авторлық бағдарлама деген не?
- Авторлық бағдарлама қандай болуы керек?
- Авторлық бағдарламаны әзірлеуді неден бастау қажет?
- Оның құрылымы қандай?
- Ол қалай рәсімделеді?
- Курс бағдарламасы білім алушыларды қандай нәтижеге жеткізеді?

Сондықтан бұл әдістемелік ұсынымдаманың мақсаты – педагогтерде авторлық бағдарлама бойынша түсінік қалыптастыру. Білім саласына қатысты қазақстандық нормативтік құқықтық актілерде «авторлық бағдарламаның» анықтамасы берілмеген. Алайда, негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында **оқу бағдарламаларына, жоспарларына** анықтамалар ұсынылған. Сондықтан бағдарлама бойынша түсінік қалыптастыру үшін, ең біріншіден, аталған терминдердің сипаттамасына тоқталайық:

1) білім беру бағдарламасы – оқытудың мақсатын, нәтижелері мен мазмұнын, білім беру процесін ұйымдастыруды және оларды іске асыру тәсілдері мен әдістерін, оқыту нәтижелерін бағалау өлшемшарттарын қамтитын білім берудің негізгі сипаттамаларының біртұтас кешені [2];

2) үлгілік оқу бағдарламасы – әрбір ұйымдастырылған оқу қызметі бойынша меңгеруге тиіс білім, білік, дағдылар мен құзыреттіліктердің мазмұны мен көлемін айқындайтын бағдарлама [5];

3) оқу бағдарламасы – әрбір оқу сабағы, әрбір оқу пәні және (немесе) модуль бойынша меңгерілуге тиіс білімнің, машықтың, дағды мен біліктіліктің мазмұны мен көлемін айқындайтын бағдарлама;

4) үлгілік оқу жоспары – оқу пәндерінің (сабақ) тізбесін регламенттейтін және тиісті білім беру деңгейінің оқу жүктемесінің инварианттық және вариативтік компоненттерінің көлемін айқындайтын құжат[5].

Қазіргі таңда педагогтер **элективті курс** бойынша сабақ өткізеді. Сондықтан элективті курстың да анықтамасын анықтап алайық. Элективті курс – білім алушылардың таңдауы бойынша курс, білім алушылардың білім дайындығын кеңейтуге бағытталған оқу жоспарының вариативті компонентінің құрамдас бөлігі [5]. Элективті курс таңдау курсы болғандықтан, оған әр педагог авторлық бағдарлама жасайды. Сондықтан авторлық бағдарлама не екенін ұғынып алайық.

Шетелдік тәжірибеде авторлық бағдарламаға әр түрлі анықтама берілген. Олар төмендегіндей:

Авторлық бағдарлама – жеке ғалымдар немесе ұжым құрастырған, оқыту мен тәрбиелеу саласындағы авторлық тұжырымдаманы іске асыруға бағытталған білім беру бағдарламасы [6].

Авторлық бағдарлама белгілі бір білім шеңберінің авторлық нұсқасы және білімді игеруге жеке көзқарас [6].

Авторлық бағдарлама – бұл мұғалім өзінің әдістемелік жүйесі негізінде өткізілген оқу-тәрбие процесі. Ол білім беруде инновациялар енгізуге және жоғары нәтижелерге қол жеткізуге арналған.

Авторлық бағдарлама – бұл мұғалімнің ұзақ мерзімді зияткерлік қызметінің нәтижесі, оның үнемі өзін-өзі жетілдіруі мен өзін-өзі дамытуының көрінісі [6].

2.1 Авторлық бағдарламаны әзірлеу технологиясы

Автор оқу бағдарламасын әзірлеуге толық дайын болуы тиіс. Ол үшін автор авторлық бағдарламаның теориялық және әдістемелік негіздерін білуі тиіс. Егер педагог дайындалмаса, ізденбесе, онда аталған аспектілерді білмеуі көптеген кемшіліктерге апарды. Олардың негізгілері:

- мектептің мақсат, міндеттерін есепке алмайды;
- бағдарламаның құрастыру негіздемесі толық болмайды. Мысалы: курстың мақсат-міндеттері, білім, икем, дағдыға қойылатын талаптар, т.б.;
- ұсынылған бағдарламаны қажетті оқу-әдістемелік кешенмен қамтамасыз ету қарастырылмайды;
- білім аумағындағы өзге бағдарламалармен сабақтастық принципін сақтамайды.

Бағдарламаны әзірлемес бұрын, педагог бағдарлама жасаудың типтік алгоритмін ескеріп және авторлық бағдарламаның құрылымын білуі тиіс. Ең маңыздысы, педагог келесі сұрақтарға жауап бере алуы тиіс:

-Қандай мақсатта бағдарлама жасалуда (типтік бағдарламаның жоқтығы, педагог өз әдістемесімен оқу процесін ұйымдастыруы және т.б.)?

-Педагог бағдарламаны қай тұрғыдан жасауда (типтік білім беру ұйымдары, балаларға қосымша білім беру мекемелері үшін немесе аналогі жоқ өз іс тәжірибесі, әдістемесі және өзіндік ерекшелігі арқылы жасау, бөлісу)?

-Бағдарламаның ерекшелігі мен жаңалығы неде?

-Бағыты ұқсас басқа да авторлық бағдарламаларға қарағанда күтілетін нәтижесі (жаңашылдығы, өзгешелігі) қандай болмақ?

-Бағдарламаны жүзеге асыруда қандай қиындықтар болуы мүмкін және оларды шешу жолдары қандай?

-Қандай оқыту құралдары, ресурстар, әдіс-тәсілдер, оқытуды ұйымдастырудың негізгі формалары және қандай жаңа педагогикалық технология пайдаланылды?

2.2 Авторлық бағдарламаның құрылымы

Авторлық және жаңартылған бағдарлама келесі құрылымдық элементтерді қамтуы қажет:

Бағдарламаның құрылымы

I. Мұқабә (титул беті)

1. Білім беру мекемесінің толық атауы;
2. Бағдарламаны бекітуге жауапты қызметкердің аты-жөні, қызметі;
3. Бағдарламаны бекіту мерзімі;
4. Бағдарламаны жүзеге асыру мерзімі;
5. Бағдарлама қай сыныпқа арналған?
6. Бағдарлама авторының аты-жөні, қызметі;
7. Қала, аудан атауы, жасақталған жылы.

II. Түсінік хат

- Пәннің мәні, ерекшелігі; осы сатыдағы оқушыларды оқытудың білімділік мақсатына, міндеттеріне жеткізу үлесі.

- Мақсатқа жетудің әдістемелік жүйесі, құралы. Әр сатыға байланысты мақсаты.

- Бағдарламаның өзектілігі, курстың негізгі идеялары, концепциясы.

- Оқыту сабақтастығы.

- Бағдарламаның қай пәндермен логикалық байланысы бар. Шартты белгілерді түсіндіру.

III. Оқыту пәнінің мақсат – міндеттері

- Курс мақсаты мен міндеттері;

- Күтілетін нәтиже;

- Білім, әрекет әдісі, тәжірибе. Осы бағдарламаны меңгергенде қандай жеке тұлғаның(оқушының) құзыреттілігі қалыптасады.

IV. Пәнді меңгеру деңгейіне қойылатын талаптар

Курсты аяқтағаннан кейін білім, құзыреттілік деңгейі. Білім, икем, дағды тізімі, оқушы шеше алатындай мәселелер тізімі.

V. Тақырыптық жоспар

- Курс тақырыбы, оқытылу реті, оқыту формасы, сағат саны/толық курс немесе жартыжылдық курс/ Таблица түрінде беруге де болады.

VI. Оқу курсының тақырып мазмұны

-Тақырып. Сағат. Негізгі сұрақтар. Тәжірибелік, сарамандық жұмыстар, экскурсия т.б. Пәнаралық байланысты көрсету. Бақылу түрі, тест.

VII. Тәжірибелік бөлім

Құзыреттіліктерді қалыптастыру. Тәжірибелік, сарамандық жұмыстар, экскурсия т.б.

VIII. Оқу деңгейін бағалау/бақылау

-Қорытынды,жартыжылдық,тақырыптық.
-Бағалау/ тест, сынақ .

IX. Ұсынылатын әдебиеттер тізімі

Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес рәсімделуі қажет.

3.10 Иллюстрациялардағы суреттер тізімі мен мәтіндегі суреттерге сілтеме болуы тиіс.

Электрондық нұсқадағы суреттер мен иллюстрациялар TIF немесе JPG форматта ұсынылады 300 dpi аспауы керек.

3.11 Математикалық формулалар Microsoft Equation Editor редакторында жазылуы тиіс (әрбір формула бір объект).

Үлгі:

1. Ұстаз жеке тәжірибесінің зерттеуі. Әдістемелік құрал/ Сагинов К.М., Атейбек С.Т., Ермагамбетова Г.Н. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 147 б.

X. Пәнді оқу – әдістемелік жағынан қамтамасыз ету (апробацияның 1-2 жыл өткеннен кейін, білім беру ұйымының ӘК қаралады және сыртқы рецензия алу үшін бағдарламаға қоса күнтізбелік-тақырыптық жоспар мен қолданылған материалдар қоса жолданады)

Оқыту – теориялық : оқулық, әдістемелік құралдар, оқу материалдары.

Оқыту – практикалық: жаттығулар мен тапсырмалар, тест жинағы, тәжірибелік, сарамандық жұмыстар жинағы.

Оқыту – әдістемелік: курсты ұйымдастыруға әдістемелік ұсыныстар, бағалау жұмысын орындауға кеңес, зерттеу жұмысын сипаттау.

Оқыту – анықтамалық: сөздік, анықтама.

Оқыту – көрнекілік: альбом, атлас.

Оқыту – библиографиялық.

Титул парағы және бағдарламаны рәсімдеуге қойылатын талаптар

Бағдарлама– әр түрлі мақсатта (педагогтің еңбек ақысын төлеуге негіз болады, оның кәсіби деңгейінің сапасын көрсетеді, білім алушыларға білім беру мен дамытудағы педагогтің теориясы болып табылады) дайындалады және оның рәсімделуі де талаптарға сәйкес орындалуы тиіс.

Мұқаба және басқа да бағдарламаның парақтарында шет жол сақталуы (поля) тиіс.

Бағдарлама компьютерде Times New Roman шрифтiсiмен 1,5 интервал аралығында 14 кегельмен жазылғаны дұрыс.

Бағдарламаға мөр басылып, мекеме басшысының қолымен бекітілгеннен кейін, бағдарлама бойынша жұмыс жасауға рұқсат етіледі, яғни апробациядан өткізуге болады.

Бағдарлама мәтінін нөмірлеу екінші (немесе 3-4) бетінен бастауға болады. Тек мәтіні сол бетінен басталуы тиіс. Парақ беттерінің нөмірі жоғары жақтың ортасына қойылады.

ҚОРЫТЫНДЫ ЕСЕП

Оқушылардың бағдарламаны меңгеруі.

Туындаған проблемалар.

Пән мұғалімінің пікірі

Жинақталған оқу материалдары, әдістемелік құрал

3. Авторлық бағдарламаны дайындау бойынша ұсынымдар

3.1. Авторлық бағдарламаны дайындау жолдары

Қазіргі таңда педагогтер үшін авторлық бағдарламаны әзірлеу – өзекті мәселелердің бірі. Сондықтан екінші тарауда авторлық бағдарлама ұғымына қысқаша тоқталып, оны әзірлеу жолдары мен рәсімдеу талаптарына тоқталдық.

Авторлық бағдарламаны жасар алдында, әр мұғалім өзіне мынадай сұрақтарды қоюы тиіс:

Бағдарламаның мәні неде?

Оны жүзеге асыру нәтижесі қандай болады?

Авторлық бағдарламаның жаңашылдығы неде?

Авторлық идея балалардың шынайы қажеттіліктеріне, қызығушылықтары мен күтілетін нәтижесіне сәйкес келе ме?

Бағдарлама балаларға қандай пайда береді?

Сіздің ұйымыңызда, аймағыңызда бұл бағдарламаға деген қажеттілік бар ма?

Бағдарламаны жүзеге асыру үшін тиісті жағдай (материалды, техникалық, қаржылық) жасалған ба? - деген сауалдарға жауап дайын болса, онда авторлық бағдарламаны жасауға болады.

Бірақ, мұнымен қай уақыттан бастап айналысқан дұрыс?-деген сауал педагогтерді тағы мазалайды. Олай болса, келесі бөлімде берілген сұраққа жауап табасыз.

3.2. Авторлық бағдарламаны дайындау мерзімі

Ең алдымен, мұғалім «педагог-сарапшы» деңгейіне жеткеннен кейін алдағы 5 жылда ол «педагог-зерттеуші» санатына дайындалуы қажет. Сондықтан мынадай жұмыстарды атқаруы тиіс:

1) Білім берудің дамуы мен стратегиясын анықтау үшін білім берудегі негізгі мәселелерге баса назар аударуы қажет. Сол арқылы мұғалім өзінің бағытын айқындауы шарт.

2) Бұдан соң педагог оқу процесіне үңіліп, бағалау құралдарын әзірлеп, білімалушының зерттеушілік қабілетін дамыту жолдарын зерделеуі қажет.

3) Аймақтық деңгейде жұмыс тәжірибесін насихаттап, облыс деңгейінде өз тәжірибесін таратады. Әріптестерімен кері байланыс жасап, өзгертулер енгізуге мүмкіндік алады. Дайын болғаннан кейін ғана «педагог-зерттеуші» біліктілік санатына өтініш береді.

4) Мақсатқа жетіп, «педагог-зерттеуші» санатын алғаннан кейін, 5 жыл бойы «педагог-шебер» санатына дайындалуы қажет. Ол үшін, алдымен, қолға алған зерттеу жұмыстарын әрі қарай жалғастырады. Зерттеуді жүргізу жолдары әдістемелік ұсынымдаманың **«Педагогтердің зерттеу құзыреттілігі»** атты бірінші тарауында ұсынылған. Педагог зерттеу

нәтижесін өзінің жұмыс тәжірибесіне енгізеді. Білім беру ұйымында тәжірибені апробациядан өткізіп, нәтижеге жеткеннен кейін, бірнеше мектепте, аудан, облыс/қала деңгейінде тәжірибені таратады.

5) Инновациялық авторлық жұмыс дайын болғаннан кейін, Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жанындағы республикалық оқу-әдістемелік кеңестің мақұлдауына қала/облыс әдістемелік кабинетінің шешімімен(хаттама) жіберіледі.

Республикалық оқу-әдістемелік кеңестің мақұлдауын алу үшін төмендегі қадамдарды жасау қажет:

Біріншіден, авторлық бағдарламаны рәсімдеп, ұсыну.

Екіншіден, авторлық адалдық (плагиат)анықтаманы алу. Яғни бағдарламаны антиплагиаттан өткізіп, түпнұсқалығын дәлелдеу.

Үшіншіден, осы бағдарламаны соңғы 1-2 жылда оқу процесінде қолданғаныңызды дәлелдейтін материалдарды ұсыну.

Төртіншіден, басқа білім беру мекемелерінде қолданысқа енгенін растайтын жұмыс оқу жоспары мен ғылыми-әдістемелік жұмыс жоспарының сканерленген көшірмесін ұсыну.

Бұдан бөлек, бағдарламаның енгізілгені туралы актіні ұсынып, оны насихаттау барысында танысқан ғалымдардың, педагог-шебер немесе педагог-зерттеушінің пікірін жинайсыз.

Бесіншіден, ескеретін жайт, олар өзіңіз тұратын аймақтан емес, еліміздің басқа өңірінен болуы шарт.

Аймақтық әдістемелік кабинеттің сараптамалық қорытындысын алған соң, оны аймақтық білім беру басқармасы жанындағы Комиссия шешімімен бірге портфолиоға қосу қажет. Барлық құжат түгенделгеннен кейін, облыстық аттестаттаудан өткізу Комиссиясы материалдарды республикалық Сараптамалық кеңестің қарауына жібереді.

Авторлық бағдарламаны бекітудің жүзеге асыру реті осындай.

Барша озық педагогтерге авторлық бағдарламаны әзірлеуде сәттілік тілейміз!

3.3 Бағдарламаның авторы кім бола алады?

Курс бағдарламасының авторы – жұмыс тәжірибесі мен өзіндік ізденіс, зерттеу тәжірибесі бар, жақсы нәтиже беретін білім беру ұйымының кәсіби педагогі. Бағдарламалардың авторлары тәлімгер, жаттықтырушы бола алады, өйткені олар өздерінің жұмыс тәжірибесімен бөлісіп, жас мамандарға сабақтарды қалай өткізу керектігін үйрете алады.

Авторлық бағдарлама әзірлеушілер не істей алуы керек?

Авторлық бағдарлама әзірлеушілердің төмендегідей білім, дағдысы болуы тиіс:

- оқу пәнінің мазмұнын, оқытудың тиімділігін бағалай білу, сарапшы болу. Әдетте, мектепте нәтижелі тәжірибесі бар орта білім беру саласындағы мамандар;

- оқыту стандарттары мен оқу бағдарламаларына қойылатын талаптарды егжей-тегжей білуі тиіс;
- пән бойынша қысқа мерзімді, орта мерзімді жоспарларды құрастыра алу;
- оқытудың тәсілдері мен принциптерін білу;
- оқулықтар, оқу бағдарламалары немесе басқа оқу құралдарын, ресурстарды бағалай білу;
- оқытудың инновациялық технологиялары мен әдістерін, жаңа стандарттарды меңгеру және авторлық оқу бағдарламаларын әзірлеу мақсатында мұғалімнің тұлғалық даму жоспарын құра алу;
- бағдарламаның тиімділігін анықтау немесе апробация кезінде кездескен мәселелерді анықтау мақсатында білім алушылардың жетістіктерін талдай және оның шешімін таба білу;
- қажет болған жағдайда мониторингтік зерттеулердің нәтижелерін дайындай алу.

Авторлық бағдарламаны әзірлеушіде болуы тиіс дағдылар

Авторлық бағдарламаны әзірлеушілер оқыту мен оқуды жақсартудың негіздемесі мен әдістерін дайындап, ұсына алуы керек. Олардың оқыту тәжірибесі, сондай-ақ, кейбір негізгі әкімшілік және үйлестіру дағдылары болуы қажет. Бұған мыналар кіруі мүмкін:

Тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары

Авторлық бағдарламаны әзірлеушінің жетістігі: оның мұғалімдермен және басқалармен жақсы кәсіби қарым-қатынас құра білуі және оны әрі қарай жетілдіру қабілеті.

Коммуникациялық дағдылары

Авторлық бағдарламаны құрастырушылар әріптестеріне, басқа мұғалімдерге авторлық бағдарламаны түсіндіру үшін жеңіл және күрделі ақпараттарды ұсына алуы керек. Жазбаша, диалог арқылы түсіндіре білуі, презентация жасай білуі қажет.

Сыни талдау және шешім қабылдау дағдылары

Автор статистикалық мәліметтерді білу және тест нәтижелерін түсіндіре алуы қажет. Сондай-ақ, әр түрлі оқулықтардың, оқыту әдістерінің және басқа да зерттеулердің артықшылықтары туралы, оқу бағдарламаларындағы кейбір өзгерістерді айта білуі және сендіре білуі қажет.

Көшбасшылық және тәлімгерлік дағдылары

Авторлық бағдарламаларды әзірлеушілердің көшбасшылық және тәлімгерлік дағдылары болуы керек. Олар басқа педагогтермен ынтымақтаса отырып, басқа авторлармен конструктивті қарым-қатынас жасай білуі қажет.

3. 4 Авторлық бағдарламаны әзірлеу алгоритмі

Авторлық бағдарламаларды құрастырушылар – мектепте бес және одан жоғары тәжірибесі бар мұғалімдер болуы тиіс. Олар бастауыш, негізгі және орта мектепте оқыту стратегияларын жақсарту үшін бағдарламалар жасайды. Бағдарламаларды жобалауды білетін және ұсына алатын кәсіби білікті мұғалімдерге олардың оқыту әдістерін қалай жақсартуға болатындығын, педагогтерге оқу материалдарын құруға көмектесетін және олардың мазмұны академиялық стандарттарға сәйкес келетіндігіне көз жеткізе алатындар.

1-қадам

Оқу курсының мақсатын анықтаңыз

Сіздің оқу жоспарыңызда нақты мақсат болуы керек. Тақырып оқушылардың жасына және оқу бағдарламасы оқытылатын ортаға сәйкес келуі керек.

* Егер сіз курсты әзірлегіңіз келсе, өзіңізге курстың жалпы мақсаты туралы келесі сұрақтар қойыңыз:

- Неліктен мен бұл курсты жүргіземін?
- Білім алушылар нені білуі керек?
- Олар не істеді үйренуі керек?
- Оларда қандай дағды, машық қалыптасуы тиіс?
- Аталған курс қандай нәтижеге жеткізеді?

2-қадам

Қажетті тақырыпты таңдаңыз. Оқу мақсатына байланысты оқу жоспарының атауын анықтау қарапайым процесс немесе мұқият ойластыруды қажет ететін процесс болуы мүмкін.

Бағдарламаның атауы жасөспірімдер үшін тартымды болуы керек және олардың қажеттіліктерін ескеруі тиіс.

3-қадам

Уақыт шкаласын орнатыңыз. Курсты оқытуға қанша уақыт кететіні туралы мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасарымен сөйлесіңіз. Кейбір курстар бір жылға созылады, ал басқалары тек жарты жылға ғана арналған болуы мүмкін.

Сізде уақыт шкаласы болған кезде, сіз өзіңіздің оқу бағдарламаңызды кішігірім тақырыпшаға бөле аласыз.

4-қадам

Талдау

- Білім алушылардың қажеттіліктерін зерделеу;
- зерттеу нысанын, тақырыбын анықтау;
- мәселені зерттеу;
- оқыту әдістерін зерттеу, нақтылау.

Әдетте, оқу бағдарламаларын әзірлеу қажеттілігі бір немесе бірнеше сыныптың маңызды мәселесіне қатысты алаңдаушылықтан туындайды. Бұл қадамда мәселені анықтау үшін, кейбір сұрақтарға жауап беру қарастырылады. Сонымен қатар, мәселені шешу оқу бағдарламасының мазмұнының жалпы көлемін (не қамтылатынын) анықтауға қызмет етеді.

5-қадам

Курсты дайындау

Жиналған материал негізінде курс құрастыру. Содан кейін оны бағалау және қажет болса түзетулер енгізу.

Мәселе анықталғаннан кейін, авторлық топ құрылып, қажеттіліктер бағаланып, талданып және басымдықтар нақтыланғаннан кейін, курстың мақсат-міндеттерін, күтілетін нәтижені анықтау.

Бұл қадам мыналарды қамтиды:

- (1) болжамды нәтижелерді анықтау;
- (2) күтілетін нәтижелердің құрамдас бөліктерін (шарттар, көрсеткіштер) нақтылау;
- (3) болжанған нәтижелердің мысалдарын келтіру;
- (4) оқыту модельдеріне шолу жасау;
- (5) оқыту материалын тақырыптарға бөлу;
- (6) курстың күнтізбелік-тақырыптық жоспарын құру;
- (7) курсқа қатысты барлық материалдарды зерделеп шығу, қажет болған жағдайда, өзгерістер енгізу.

6-қадам

Пайдаланыңыз

- контент;
- педагог өзі дайындаған контент;

- үшінші тараптың лицензияланған контенті.

Авторлық бағдарламаны әзірлеу процесіндегі негізгі міндеттердің бірі – білім алушының білім сапасын өзгертетін, жақсартатын мазмұнды тандау. Бұл кезеңде негізгі сұрақ: «Білім алушыда қандай білім, дағды, көзқарас пен мінез-құлық қалыптасады?»

7-қадам

Жүзеге асыру

Курсты бастаңыз. Оның жоспарын бағалаңыз, түзетіңіз және қайта бағалаңыз. Курсты бастау-үздіксіз жетілдіруді қажет ететін үздіксіз процесс.

Қорытындылай келе, егер бәрі дұрыс жасалса, онда процеске бағытталған оқу жоспарын әзірлеу стратегиялары сіздің курсыңызды ұзақ мерзімді нәтижеге жеткізетінін атап айтқымыз келеді. Қолыңызда курстың дұрыс құрылымы, мазмұны болса, сіз білімалушыраңызбен бірге жақсы нәтиже беруге дайын боласыз.

Бағалау – бұл авторлық бағдарламаны әзірлеу моделіндегі кезең, сонымен қатар, нақты қадам. Авторлық бағдарламаны әзірлеу кезінде бағалаудың түрін анықтаңыз.

Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының нәтижелерін өлшеу және есеп беру үшін жүргізіледі. Бұл кезеңде бағалау стратегиялары қарастырылады және нақты ақпарат алу үшін қарапайым процедуралар ұсынылады.

Қорытынды бағалау процесін бағыттау үшін бірқатар сұрақтар қойылады және болжалды бағалау форматы ұсынылады.

Нәтижесінде:

Авторлық бағдарламаны құрастырушы өз сабағын бағалай білуі, өз сабағы мен әріптестерінің сабақтарының артықшылықтары мен айырмашылығын білуі керек. Курс нәтижелі болып, жетістіктерге жеткен жағдайда педагог:

1. Авторлық бағдарламаны әзірлейді;
2. Курс мазмұнын апробациядан өткізгеннен кейін, әріптестерімен талқылайды, бөліседі. Қажет болған жағдайда автор оқу бағдарламасына өзгерістер енгізеді;
3. Әріптестер арасында жұмыс тәжірибесін таратады және олармен кері байланыс жүргізеді, толықтырады.

Жалпы, курсқа авторлық бағдарламаларды әзірлеушілер аталған қадамдарды жасауы тиіс.

Қорытынды

Әдістемелік ұсынымдама – педагогтерге көмекші құрал ретінде дайындалды. Ұсынымдамада педагогтер аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарымен таныстырылып, «біліктілік», «авторлық бағдарлама», «озық тәжірибе» ұғымдарының анықтамасы берілді. Сонымен қатар, авторлық бағдарламаны дайындау және озық тәжірибені жинақтау алгоритмі ұсынылды.

Педагогтерге біліктілік санатын беру қағидалары "Педагог мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 14-бабына сәйкес әзірленеді және педагогтерге біліктілік санаттарын беру тәртібін айқындайды. Білім беру ұйымы жыл сайын 1 қыркүйекке дейін алдағы қаржы жылына біліктілік санаттарын берудің (раस्ताудың) перспективалық жоспарын жасайды және бекітеді, сонымен қатар, қажеттілігіне қарай түзетіледі.

Педагогтерге санаттар беру тәртібін жүзеге асыру үшін Сараптамалық кеңестің және аттестаттаудан өткізу Комиссиясының отырыстары өткізіледі. Авторлық бағдарламалар Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында орналастырылған Сараптамалық кеңес Ережесінде көрсетілген өлшемдерге сәйкес бағаланады.

Авторлық бағдарлама оң пікір алып, мектепте апробациядан өтіп, нәтижесін берсе, бұл бағдарлама аудан немесе қаланың бірнеше мектептерінде озық тәжірибе ретінде таратылады. Содан кейін курс бойынша мониторингілеу зерттеулері жүргізіледі. Ауданның, қаланың бірнеше мектептерінде осы бағдарлама іс жүзінде оң нәтиже берсе, бұл жағдайда Сараптамалық кеңес авторлық бағдарламаны облыстың Сараптамалық кеңесінің қарауына жібереді, одан кейін мақұлдау алынғаннан кейін, авторлық бағдарлама Комиссияның шешімімен Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Республикалық оқу-әдістемелік кеңесі жанындағы Сараптамалық кеңестің қарауына ұсынылады.

Сондай-ақ, ұсынымдамада авторлық бағдарламаның анықтамасы, дайындау алгоритмі және құрылымы ұсынылды.

Кез келген педагог аталған ұсынымдамада берілген ұсыныстарды ескере отырып, авторлық бағдарламаны әзірлеп, жүйелеп, апробациядан өткізіп, нәтижеге жететініне сенімдіміз.

Барша педагогтерге сәттілік тілейміз!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2009 жылғы 17 тамызда Нормативтік құқықтық кесімдерді мемлекеттік тіркеудің тізіліміне N 5750 болып енгізілді

2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы

3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің ҚР Білім және ғылым министрінің 12.11.2021 № 561 бұйрығы

4. «Жалпы білім беретін пәндер бойынша республикалық және халықаралық олимпиадалар мен ғылыми жобалар конкурстарының (ғылыми жарыстардың), орындаушылар конкурстарының, кәсіби шеберлік конкурстарының және спорттық жарыстардың тізбесін және оларды іріктеу өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2011 жылғы 7 желтоқсандағы № 514 Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2011 жылы 27 желтоқсанда № 7355 тіркелді.

5. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 5 тамызда № 29031 болып тіркелді.

6. Авторская программа – это что такое, определение, описание и структура. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://fb.ru/article/453042/avtorskaya-programma---eto-chto-takoe-opredelenie-opisanie-i-struktura>

7. "Білімді ұлт" сапалы білім беру" ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы.

8. Всемирный банк. [Электронный ресурс]. Режим доступа: worldbank.org/ru/country

9. Киселева Т.В. Профессиональное становление педагога в инновационной образовательной среде общеобразовательной школы. / дисс.

канд. пед. наук. – СПб. 2002. – 217 с.

10. «Правила проведения аттестации педагогических работников и приравненных к ним лиц в филиалах автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» //nis.edu.kz

11. Setting Up and Revising Curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://teaching.unsw.edu.au/setting-and-revising-curriculum>

12. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://teaching.unsw.edu.au/setting-and-revising-curriculum>

13. Planning the Best Curriculum Unit Ever. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.edutopia.org/blog/planning-best-curriculum-unit-ever-todd-finley>

14. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.cde.ca.gov/re/cc/>

15. K-12 online school curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.connectionsacademy.com/curriculum>

16. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.pdesas.org/ContentWeb/Content/Content/6095/UnitPlan>

17. Turning Points Transforming Middle Schools. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED509803.pdf>

18. How to Craft a Learning Objective from a Common Core State Standard. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dataworks-ed.com/blog/2014/07/how-to-craft-a-learning-objective-from-a-common-core-state-standard/>

19. How to Develop a Curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.wikihow.com/Develop-a-Curriculum>

**Орта білім беру саласындағы
РОӘК**

төрайымы _____

Мұғалімнің ТАӘ _____

мекенжайы _____

**байланыс телефоны/электрондық
поштасы**

ӨТІНІШ

РОӘК-тің

сараптамалық

кеңесінің

отырысында

мәселесі (тақырыбы) бойынша педагогикалық жұмыс тәжірибемді қарастыруыңызды сұраймын.

Тиісті құжаттар қоса берілді. Беттердің жалпы саны _____.

Мерзімі «__» _____ 20__ ж.

Қолы _____

№ р/ с	Тіркеу мерзім і	Мате риал атау ы	Матери алды ұсынуш ының ТАӘ	Матери алды тапсыр ушы қолы мен мерзімі	Материалды қабылдаған хатшының ТАӘ	Хатшы қолы және матери алдарды қабылд аған мерзімі	Хатшы қолы және рецензиялан ған материалдар ды қайтару мерзімі	Ескерту (СК шешімі)

Инновациялық педагогикалық тәжірибенің ақпараттық картасы
(ұсынушы тараппен толтырылады (әдістемелік бірлестіктің,
аудандық/қалалық әдістемелік кабинеттің басшысы, әкімшілік / конкурстың
қазылар алқасы)

I. Жалпы мәліметтер

Тәжірибе авторының ТАӘ	Тәжірибе авторының жұмыс істейтін оқу орны, индексі бар мекенжайы	Оқытылатын пәні немесе орындалатын функционалы көрсетілген лауазымы	Лауазымдағы жұмыс өтілі
------------------------------	--	---	----------------------------

II. Тәжірибенің маңызды сипаттамалары

1. Инновациялық педагогикалық тәжірибе (ИПТ) тақырыбы	
2. Өзгерістер дереккөзі (қарама-қайшылықтар, оқытудың жаңа құралдары, білім беру қызметінің жаңа шарттары т.б.)	
3. Өзгерістер идеясы (ИПТ мәні неде: білім беру, коммуникациялық-ақпараттық немесе басқа да технологияларды пайдалануда, білім беру мазмұнын өзгертуде, оқу немесе тәрбие процесін ұйымдастыруда т.б.)	
4. Өзгерістер тұжырымдамасы (тәсілдері, олардың баламаларынан артықшылықтары және жаңалығы, шектеулері, еңбек сыйымдылығы, тәуекелдер)	
5. Өзгерістерді іске асыру шарттары (педагогтің жеке-кәсіби сапасын және ол қол жеткізген кәсібилік деңгейін қоса алғанда)	
6. Өзгерістер нәтижесі	
7. Ұсынылған инновациялық педагогикалық тәжірибе туралы жарияланымдар	

III. Оқытушының инновациялық тәжірибесінің сипаттамасы

Еркін түрде орындалады, оқытушының өзінің инновациялық тәжірибесін 1 бетке дейін деректермен сипаттауы (1800-2000 б.)

IV. Рецензия

Өзгерістерді таратудың болжамды ауқымы мен формалары	
Рецензенттің тегі, аты, әкесінің аты, оның байланыс телефондары, электрондық пошта мекенжайы, пошталық мекенжайы	

V. Тәжірибенің ақпараттық сипаттамалары **

Инновациялық сипаттамасы	тәжірибенің	Оқыту	Тәрбиелеу	Қосымша білім беру
1. Құндылықтар мен құндылықты бағдарлар				
2. Мақсаты мен міндеттері				
3. Білім беруді басқару (ОО үшін, оқытушылар мен кураторлар үшін)				
4. Білім беру мазмұны				
5. Технологиялар, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар				
6. Құралдар				
7. Әдістер				
8. Ұйымдастыру формалары				
9. Білім беру ортасы				
10. Ақпараттық-әдістемелік орта				
11. Ақпараттық ресурстар				
12. Ұйымдастырушылық ресурстар				
13. Мотивациялық ресурстар				
14. Кадрлық ресурстар (оқу орындарында іске асырылатын инновацияларды сипаттау үшін)				
15. Ғылыми-әдістемелік ресурстар (оқу орнына да, оқытушылар үшін де маңызды)				

16. Материалдық-техникалық ресурстар (оқу орны үшін де, оқытушылар үшін де маңызды)			
17. Нормативтік-құқықтық ресурстар (оқу орнында іске асырылатын инновацияларды сипаттау үшін)			

«Тәжірибенің ақпараттық сипаттамалары» кестесі тәжірибенің мазмұнын білдіретін білім құрауыштарына сәйкес тәжірибенің мазмұнды сипаттамалары негізінде толтырылады (II тармақ). Оқытушының инновациялық педагогикалық тәжірибесін ұсынған кезде 3, 14, 17 тармақтары толтырылмайды.

Баған тәжірибе мазмұнын білдіретін білім құрамдастарын қамтиды.

Таңдалған ұяшыққа ұсынылған тәжірибенің маңыздылығын құрайтын өзгерістерді көрсететін 3-5 кілт сөзді жазыңыз.

_____

(оқу бағдарламасына, концепцияға, ТСЖ бағдарламасына, даму бағдарламасына және т.б.)

ШІКІР

Білім беру ұйымы: _____

Автор _____

Тақырыбы _____

1. Жұмыстың өзектілігі (тұжырымдамалар, бағдарламалар, зерттеу немесе тәжірибелік-эксперименттік жұмыс тақырыптары және т.б.)

_____

2. Жұмыстың ғылыми-әдістемелік деңгейі: _____

_____

3. Жұмыстың жаңашылдық дәрежесі, білім беру жүйесінде (қала / аудан, аймақ, республика, шетелде) үйлесімділіктің болуы немесе болмауы): _____

_____

4. Жұмыстың ғылымилығы: _____

_____

5. Ішкі бірлікті бағалау және жұмыстың әдіснамалық негізінің сипаттамасы (логикалық, нәтижелердің әдіснамалық негіздермен өзара байланысы, қарама-қайшы еместігі). _____

_____

6. Әрбір нәтиженің, ғылыми жағдайдың, жұмыстың тұжырымдары мен қорытындыларының негізділігі мен дәйектілігінің дәрежесі. _____

_____

7. Жұмыстың практикалық маңыздылығы _____

_____

8. Жұмыстың аралық және қорытынды нәтижелерін ұсыну формалары мен тәсілдері: _____
_____

9. Ресімдеу талаптарына сәйкестігі. Жұмыстың мазмұны бойынша кемшіліктер мен ескертулер: _____
_____

10. Жұмысты пайдалану бойынша қорытындылар мен ұсыныстар: _____
_____

Рецензент:
Ұйымның атауы,
ғылыми дәрежесі,
ғылыми атағы көрсетілген лауазымы _____
ТАӘ
қолы, күні

**НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ БІЛІМ БЕРУДІ
ЖАҢҒЫРТУ ОРТАЛЫҒЫ**

**НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ ӘКІМДІГІНІҢ «№66 МЕКТЕП-ЛИЦЕЙ»
ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
КОММУНАЛДЫҚ КӘСІПОРНЫ**

АЛГЕБРА ӘЛЕМІ

Таңдау курсының бағдарламасы

7-сынып

НҰР-СҰЛТАН, 2021

Қалалық оқу-әдістемелік Сараптамалық кеңес отырысында қарастырылып, Республикалық Сараптамалық кеңесте қарастыруға жіберілді (хаттама №1, 12.11.2021 ж.)

Пікір берушілер:

Тілеулесова А.Б. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің физика-математика ғылымдарының кандидаты, «Іргелі математика» кафедрасының доценті

Нагашбекова А.Т. – Алматы қаласы Республикалық Физика – Математика Мектебінің математика пәнінің шебер-педагогі

Құрастырушы: Парманова С.К. Алгебра әлемі. Таңдау курсының бағдарламасы - Нұр-Сұлтан, 2021.-16б.

Бұл бағдарлама негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты және жаңартылған білім беру мазмұнын негізге алып құрастырылды. 7-ші сыныпқа арналған «Алгебра әлемі» атты таңдау курсының бағдарламасы Н.А.Оразахынованың «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын қолданып құрастырылған. Таңдау курсы оқушыларға алгебраның ережелері мен формулаларын дұрыс қолдануды үйретеді, қиындығы жоғары есептерді тиімді шығаруға дағдыландырады, оқушылардың ақыл-ой өрістерін, математикалық сауаттылықтарын дамытады.

ТҮСІНІК ХАТ

Бұл бағдарлама негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты және жаңартылған білім беру мазмұнын негізге алып құрастырылды. 7-ші сыныпқа арналған «Алгебра әлемі» атты таңдау курсының бағдарламасы Н.А.Оразахынованың «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын қолданып құрастырылған. «Алгебра әлемі» атты таңдау курсы оқушылардың өмірмен байланысты есептерді шығару дағдыларын дамытуға, оқушылардың ақыл-ой өрістерін, математикалық сауаттылықтарын дамытуға арналған.

Адамның жалпы кең ауқымды, жан-жақты білім алу, біліктілігін жетілдіру күн тәртібіндегі өзекті мәселе болып отыр. Олардың біліктілігін, дағдыларын қалыптастыру қажеттілігі еліміздегі ғылым мен техниканың және әлеуметтік мәдени жетістіктерінің қарыштап дамуынан туындайды. Мектеп қабырғасында берілетін білім терең де, жан-жақты болуы керек. Сондықтан математиканы оқыту жүйесі болашақ жастарымызды оқыту мен тәрбиелеудің жалпы теориясын осы технологияның көмегімен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Математиканы оқытудың негізгі міндеті – қазіргі қоғамның әрбір мүшесінің күнделікті тынысы мен еңбек әрекетіне қажетті білімін одан әрі жалғастыруға, жеткілікті математикалық білім мен біліктілікті жүйелі түрде тиянақты әрі саналы меңгеруін қамтамасыз ету болып табылады.

Білім алушыларымыз математика пәнінің жалпы заңдылықтарын, мақсаттары мен мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, әдістемелік зерттеулерді, есеп шығарудың және оларды түсіндірудің жолдарын мектеп қабырғасында жүргенде-ақ тиянақты да жоғары дәрежеде игерулері тиіс. Әрбір сынып бойынша алынған білім негізі дұрыс қалыптасқан жағдайда ғана әрбір шәкірттің келешегі зор болмақ. «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын жақсы меңгерген оқушылар өмірмен математиканы байланыстыра алатын болады, өмірде, үй шаруасында, техникада, құрылыста тағы басқа түрлі ортада математиканың заңдылықтарын біле отырып, түрлі мәселелерді шеше алатын болады. Сонымен қатар ұлттық бірыңғай тест кезінде жақсы білім нәтижесін көрсетуге мүмкіндігі зор.

Бағдарлама мақсаты – Н.А.Оразахынованың «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын негізге ала отырып, білім алушылардың есептерді шығаруда алгебраның ережелері мен формулаларын дұрыс қолдану мен талдауға үйрету, қиындығы жоғары есептерді тиімді жолмен шығаруға дағдыландыру, оқушылардың ақыл-ой өрістерін, математикалық сауаттылықтарын дамыту.

Міндеттері:

- алгебра пәнін Н.А.Оразахынованың «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын қолдану арқылы үйрету;
- «Бүтін көрсеткішті дәреже», «Көпмүшелер», «Функция», «Функция графигі», «Қысқаша көбейту формулалары», «Алгебралық бөлшектер» тақырыптарының ережелері мен формулаларын тиімді қолдану мен талдауға үйрету;

- қиындығы жоғары есептерді тиімді шығаруға дағдыландыру, оқушылардың ақыл-ой өрістерін, математикалық сауаттылықтарын дамыту.

Күтілетін нәтиже:

- Н.А.Оразахынованың «Сатылай кешенді оқыту» технологиясын алгебра пәнін меңгеруде қолдана алады.
- «Бүтін көрсеткішті дәреже», «Көпмүшелер», «Функция», «Функция графигі», «Қысқаша көбейту формулалары», «Алгебралық бөлшектер» тақырыптарының ережелері мен формулаларын қолданады, талдайды;
- қиындығы жоғары есептерді тиімді жолмен шығаруға дағдыланады, оқушылардың ақыл-ой өрістері дамиды.

ОҚУШЫЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

- ❖ Алгебралық тақырыптарды сатылай кешенді талдай отырып, ауызша сөйлей білуге, өз ойын тұжырымдай алуға ынтасы;
- ❖ өздігінен жұмыс жасауға дағдысы;
- ❖ топпен жұмыс жасау арқылы белсенділікке тартылуы;
- ❖ біріне-бірі көмек көрсетуге, сыни пікір айтуға, бірін - бірі түзете алу дағдысы;
- ❖ ережелер мен теоремаларды қорытып жазуға, тақырыптың маңызды түйінін анықтай білуге ынтасы;
- ❖ өз бетінше ізденуге машықтану, өзіне деген сенімділігі мол болып, күзіретті тұлға болуға ұмтылысы;
- ❖ қиындығы жоғары есептерді тиімді шығаруға дағдыландыру; ❖ ақыл-ой өрістерін, математикалық сауаттылықтарын дамыту.

«АЛГЕБРА ӘЛЕМІ» КУРСЫ БОЙЫНША ИГЕРГЕН БІЛІМДЕРІНІҢ НӘТИЖЕСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КЕЛЕСІДЕЙ ҚАБІЛЕТТЕРІ ҚАЛЫПТАСАДЫ

- ❖ натурал көрсеткішті дәреже анықтамасын және оның қасиеттерін біледі;
- ❖ санның дәрежесі қандай цифрға аяқталатынын анықтайды;
- ❖ натурал көрсеткішті дәреженің қасиеттерін қолданады;
- ❖ шаршы мен текшенің сызықтық өлшемдерінің өзгеруіне байланысты олардың ауданы мен көлемі қалай өзгертінін бағалайды;
- ❖ бүтін теріс көрсеткішті дәреженің анықтамасын және оның қасиеттерін біледі;
- ❖ алгебралық өрнектерді ықшамдауда дәрежелердің қасиеттерін қолданады;
- ❖ бірімүше анықтамасын білу, оның коэффициенті мен дәрежесін табады;
- ❖ бірімүшені стандарт түрде жазады;
- ❖ бірімүшелерді көбейтуді орындай алады және бірімүшені көбейткіштердің көбейтіндісі түрінде көрсете алады;
- ❖ көпмүше анықтамасын біледі және оның дәрежесін табады;
- ❖ көпмүшені стандарт түрге келтіре алады;
- ❖ көпмүшелерді қосу және азайтуды орындай алады;
- ❖ алгебралық өрнектерді ортақ көбейткішті жақша сыртына шығару және топтау тәсілдері арқылы көбейткіштерге жіктеу;
- ❖ қысқаша көбейту формулаларын біледі және қолдана алады;
- ❖ алгебралық өрнектерді қысқаша көбейту формулалары арқылы көбейткіштерге жіктей алады;
- ❖ қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепе-тең түрлендірулерді орындай алады
- ❖ алгебралық бөлшектерді танып біледі;
- ❖ алгебралық бөлшектерді қосу және азайтуды орындай алады;

- ❖ алгебралық бөлшектерді көбейту және бөлуді, дәрежеге шығаруды орындайды;
- ❖ құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындайды;
- ❖ көпмүшелерге амалдар қолдану, көпмүшелерді көбейткіштерге жіктеу арқылы алгебралық өрнектерді тепе-тең түрлендірулерді орындауды үйренеді;
- ❖ қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепе-тең түрлендірулерді орындауды біледі;
- ❖ құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындай алады;
- ❖ алгебралық бөлшектерді қосу және азайтуды орындайды;
- ❖ алгебралық бөлшектерді көбейту және бөлуді, дәрежеге шығаруды орындайды;
- ❖ құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындайды;
- ❖ көпмүшелерге амалдар қолдану, көпмүшелерді көбейткіштерге жіктеу арқылы алгебралық өрнектерді тепе-тең түрлендірулерді орындайды;
- ❖ алгебралық бөлшектерді көбейту және бөлуді, дәрежеге шығаруды орындау;
- ❖ құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындау;
- ❖ функциясының графигін салуды үйренеді және оның қасиеттерін біледі.

**«АЛГЕБРА   ӘЛЕМІ»   КУРСЫ   БОЙЫНША
ТАҚЫРЫПТЫҚКҮНТІЗБЕЛІК ЖОСПАР**

7-сынып

№	Тақырыптар	Тақырыптар мазмұны	Мақсаты	Шығармашылық жұмыс	Сағат саны
1.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін білу	7.1.2.1 натурал көрсеткішті дәреже анықтамасын және оның қасиеттерін білу	Натурал көрсеткішті дәреженің өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу	1
2.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін білу	7.1.2.15 натурал көрсеткішті дәреженің қасиеттерін қолдану	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін білу, есептеулер жүргізу	1

3.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін білу	7.4.2.3 шаршы мен текшенің сызықтық өлшемдерінің өзгеруіне байланысты олардың ауданы мен көлемі қалай өзгертінін бағалау	Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін білу, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу	1
4.	Бүтін көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	Дәрежелерді көбейту және бөлу, көбейтіндіні, бөліндіні, дәрежені дәрежеге шығару, бүтін көрсеткішті дәреженің қасиеттерін білу.	7.1.2.3 нөл және бүтін теріс көрсеткішті дәреженің анықтамасын және оның қасиеттерін білу	Бүтін көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	1
5.	Бүтін көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау.	Санды өрнектердің мәндерін табуда бүтін көрсеткішті дәреже қасиеттерін қолдану;	7.1.2.4 бүтін көрсеткішті дәреженің санды мәнін анықтау және берілген сандарды дәреже түрінде көрсету	Санды өрнектердің мәндерін табуда бүтін көрсеткішті дәреже қасиеттерін қолдану. Өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу, есептеу жүргізу.	1

		көрсеткіші нөлге тең дәреженің негізіндегі айнымалының мүмкін мәндерін табу;			
6.	Бүтін көрсеткішті дәреже және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау	Алгебралық өрнектерді ықшамдауда дәрежелердің қасиеттерін қолдану;	7.1.2.6 көрсеткіші нөлге тең дәреженің негізіндегі айнымалының мүмкін мәндерін табу	Өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1

7.	Бірмүшені және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау	Бірмүше және оның стандарт түрін білу, бірмүшелерді көбейту, бірмүшелерді дәрежеге шығару	7.2.1.1 санды өрнектердің мәндерін табуда бүтін көрсеткішті дәреже қасиеттерін қолдану	Бірмүшені және оның қасиеттерін сатылай кешенді талдау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
8.	Көпмүшелер, көпмүшелерді қосу және азайтуды сатылай кешенді талдау	Көпмүшелерге амалдар қолдана білу, көпмүшелерді топтау тәсілімен көбейткішке жіктей алу.	7.2.1.5 көпмүше анықтамасын білу және оның дәрежесін табу; 7.2.1.6 көпмүшені стандарт түрге келтіру	Көпмүшелер, көпмүшелерді қосу және азайтуды сатылай кешенді талдау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
9.	Көпмүшелер, көпмүшелерді қосу және азайтуды сатылай кешенді талдау	Көпмүшелер. Көпмүшенің дәрежесі және стандарт түрге келтіру	7.2.1.7 көпмүшелерді қосу және азайтуды орындау	Көпмүшелерді қосу және азайтуды орындау, есептеулер жүргізу	1
10.	Көпмүшелер, бірмүшеге көпмүшені , көпмүшеге көпмүшені көбейту және көпмүшені көбейткіштерге жіктеуді сатылай кешенді талдау	Көпмүшелерге амалдар қолдана білу, көпмүшелерді топтау тәсілімен көбейткішке жіктей алу.	7.2.1.8 көпмүшені бірмүшеге көбейтуді орындау; 7.2.1.9 көпмүшені көпмүшеге көбейтуді орындау	Көпмүшелер, бірмүшеге көпмүшені , көпмүшеге көпмүшені көбейту және көпмүшені көбейткіштерге жіктеуді сатылай кешенді талдау	1
11.	Көпмүшелер, бірмүшеге көпмүшені , көпмүшеге	Көпмүшелерге амалдар қолдана білу, көпмүшелерді	7.2.1.12 алгебралық өрнектерді ортақ көбейткішті	Көпмүшелер, бірмүшеге көпмүшені көпмүшеге	1

	көпмүшені көбейту және көпмүшені көбейткіштерге жіктеуді сатылай кешенді талдау	топтау тәсілімен көбейткішке жіктей алу.	жақша сыртына шығару және топтау тәсілдері арқылы көбейткіштерге жіктеу	көпмүшені көбейту және көпмүшені көбейткіштерге жіктеуді есептеулер жүргізу	
--	---	--	---	---	--

12.	$y = ax^2$ және $y = ax^3$ түріндегі функцияларының графиктері мен қасиеттерін сатылай кешенді талдау	Функциялардың түрлерін білу, тәсілдерін білу, координаталық жазықтықта графикін сыза білуге үйрету.	7.4.1.10 $y = ax^2$ ($a \neq 0$) функциясының графикін салу және оның қасиеттерін білу	Өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
13.	$y = ax^2$ және $y = ax^3$ түріндегі функцияларының графиктері мен қасиеттерін сатылай кешенді талдау	Функциялардың түрлерін білу, тәсілдерін білу, координаталық жазықтықта графикін сыза білуге үйрету.	7.4.1.11 $y = ax^3$ ($a \neq 0$) функциясының графикін салу және оның қасиеттерін білу	Функциялардың түрлерін білу, тәсілдерін білу, координаталық жазықтықта графикін сызу. Өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
14.	k $y = \frac{k}{x}$ функциясы және оның графикін сатылай кешенді талдау	Функциялардың түрлерін білу, тәсілдерін білу, координаталық жазықтықта графикін сыза білуге үйрету.	$y = \frac{k}{x}$ ($k \neq 0$) 7.4.1.12 функциясының графикін салу және оның қасиеттерін білу	$y = \frac{k}{x}$ ($k \neq 0$) функциясының графикін салу және өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
15.	k $y = \frac{k}{x}$ функциясы және оның графикін сатылай кешенді талдау	Функциялардың түрлерін білу, тәсілдерін білу, координаталық жазықтықта графикін сыза білуге үйрету.	7.4.1.12 $y = \frac{k}{x}$ ($k \neq 0$) функциясының графикін салу және оның қасиеттерін білу	$y = \frac{k}{x}$ ($k \neq 0$) функциясының графикін салу және өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
16.	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру арқылы сатылай кешенді талдау	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру	7.2.1.10 $a^2 - b^2 = (a - b)(a + b)$, $(a \pm b)^2 = a^2 \pm 2ab + b^2$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру; өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
17.	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының	7.2.1.10 $a^2 - b^2 = (a - b)(a + b)$,	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық	1

	квадратын түрге айыру және түрлендіру арқылы сатылай кешенді талдау	квадратын түрге айыру және түрлендіру	$(a \pm b)^2 = a^2 \pm 2ab + b^2$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	
18.	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру арқылы сатылай кешенді талдау	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру	7.2.1.10 $a^2 - b^2 = (a - b)(a + b)$, $(a \pm b)^2 = a^2 \pm 2ab + b^2$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
19.	Екі өрнектің қосындысының және айырмасының квадратын түрге айыру және түрлендіру арқылы сатылай кешенді талдау	қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепетең түрлендірулерді орындау;	7.2.1.10 $a^2 - b^2 = (a - b)(a + b)$, $(a \pm b)^2 = a^2 \pm 2ab + b^2$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
20.	Екі өрнектің квадраттарының айырмасы және екі өрнектің кубтарының қосындысы мен айырмасын сатылай кешенді талдау	қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепетең түрлендірулерді орындау;	7.2.1.11 $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
21.	Екі өрнектің квадраттарының айырмасы және екі өрнектің кубтарының қосындысы мен айырмасын сатылай кешенді талдау	тиімді есептеу үшін қысқаша көбейту формулаларын қолдану;	7.2.1.11 $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	тиімді есептеу үшін қысқаша көбейту формулаларын қолдану; сатылай кешенді талдау, өмірмен байланысын табу	1

22.	Екі өрнектің квадраттарының айырмасы және екі өрнектің кубтарының қосындысы мен	қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепе-	7.2.1.11 $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3$	тиімді есептеу үшін қысқаша көбейту формулаларын қолдану; сатылай кешенді талдау,	1
-----	---	--	--	---	---

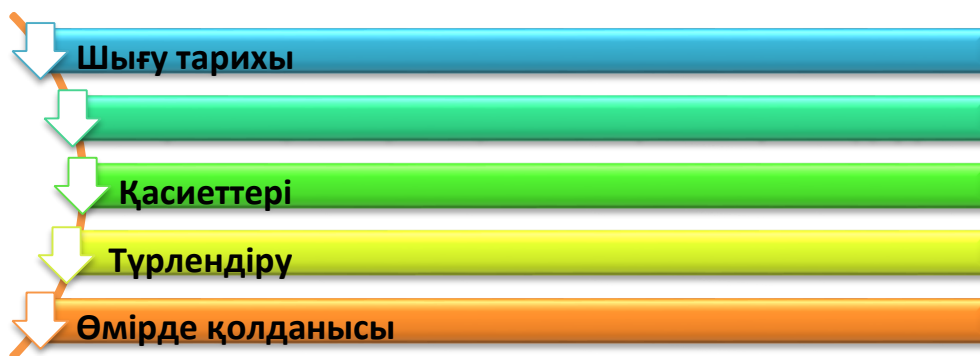
	айырмасын сатылай кешенді талдау	тең түрлендірулерді орындау;	қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	өмірмен байланысын табу	
23.	Екі өрнектің қосындысы мен айырмасының кубын сатылай кешенді талдау	қысқаша көбейту формулалары арқылы алгебралық өрнектерді тепетең түрлендірулерді орындау;	7.2.1.11 $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
24.	Екі өрнектің қосындысы мен айырмасының кубын сатылай кешенді талдау	қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану;	7.2.1.11 $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$, $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3$ қысқаша көбейту формулаларын білу және қолдану	Тақырыпты сатылай кешенді талдау, практикалық жұмыс жасау, өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
25.	Бүтін рационал өрнектерді түрлендіруді сатылай кешенді талдау	Алгебралық өрнектерді тепетең түрлендіру	7.2.1.16 алгебралық бөлшектерді танып білу	Алгебралық өрнектерді тепетең түрлендіру. Өмірмен байланысын табу	1
26.	Бүтін рационал өрнектерді түрлендіруді сатылай кешенді талдау	Алгебралық өрнектерді тепетең түрлендіру	7.2.1.16 алгебралық бөлшектерді танып білу	Алгебралық өрнектерді тепетең түрлендіру; талдау, зерттеу жүргізу	1

27.	Рационал өрнектерді түрлендіруді сатылай кешенді талдау	Рационал өрнектерді түрлендіру	7.2.1.16 алгебралық бөлшектерді танып білу; 7.2.1.18 алгебралық бөлшектің негізгі $\frac{ac}{bc} =$ қасиетін қолдану: $\frac{a}{b}, b \neq 0, c \neq 0$	Рационал өрнектерді түрлендіру; өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
28.	Рационал өрнектерді түрлендіруді сатылай кешенді талдау	Рационал өрнектерді түрлендіру	7.2.1.16 алгебралық бөлшектерді танып білу; 7.2.1.18 алгебралық бөлшектің негізгі $\frac{ac}{bc} =$ қасиетін қолдану: $\frac{a}{b}, b \neq 0, c \neq 0$	Рационал өрнектерді түрлендіру; өмірмен байланысын табу; талдау, зерттеу жүргізу.	1
29.	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын сатылай кешенді талдау	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын түрлендіру	7.2.1.19 алгебралық бөлшектерді қосу және азайтуды орындау	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын түрлендіру. Өмірмен байланысын табу;	1
30.	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын сатылай кешенді талдау	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын түрлендіру	7.2.1.19 алгебралық бөлшектерді қосу және азайтуды орындау	Рационал бөлшектердің қосындысы мен айырмасын түрлендіру. Өмірмен байланысын табу;	1
31.	Рационал өрнектерді көбейту және бөлуді скт	Рационал өрнектерді көбейту және бөлуді түрлендіру	7.2.1.20 алгебралық бөлшектерді көбейту және бөлуді, дәрежеге шығаруды орындау	Рационал өрнектерді көбейту және бөлуді түрлендіру. Сатылай кешенді талдау, зерттеу жүргізу	1

32.	Рационал өрнектерді көбейту және бөлуді скт	Алгебралық өрнектерді тепетен түрлендіру	7.2.1.20 алгебралық бөлшектерді көбейту және бөлуді, дәрежеге шығаруды орындау	Алгебралық өрнектерді тепетен түрлендіру. Сатылай кешенді талдау, зерттеу жүргізу.	1
33.	Бөлшекрационал өрнектерді тепетен түрлендіруді скт	Бөлшекрационал өрнектерді тепетен түрлендіру	7.2.1.21 құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындау	Бөлшек-рационал өрнектерді тепетен түрлендіру Сатылай кешенді талдау, зерттеу жүргізу.	1
34.	Бөлшекрационал өрнектерді тепетен түрлендіруді скт	Алгебралық өрнектерді тепетен түрлендіру	7.2.1.21 құрамында алгебралық бөлшектері бар өрнектерді түрлендіруді орындау	Алгебралық өрнектерді тепетен түрлендіру Сатылай кешенді талдау, зерттеу жүргізу.	1

ҚЫСҚАША ӘДІСТЕМЕЛІК НҮСҚАУ

Адамдар күнделікті тіршілікте, өмірде, ғылымды игеруде болсын, еңбек ету саласында болсын, үй шаруасында болсын - математикалық теорияны, тәсілдерді қолданып, талдау жүргізу арқылы пайда болған сұрақтарына жауап алады. Математиканы өмірде қолдана алатын тұлға - жетістікке, үлкен нәтижеге жететін кемелденген адам. Барлық ғылымның, техниканың дамуына математиканың маңызы зор. Жас өспірімдердің математикалық ой өрісін, логикасын, ойлау қабілеттерін шындап, математикалық сауаттылықты дамыту мақсатында осы таңдау курсы бағдарламасын әзірлеп ұсынып отырмын. Бұл курсты жүргізетін ұстаздар «Сатылай кешенді оқыту» технологиясының тірек сызбаларын дұрыс қолданулары аса маңызды. Ал білім алушылар әр талдау сатысын тізбектеп, алгоритммен қолдана отырып, білім, іскерлік дағдылары қалыптасып, сыни ойлауға, талдап, саралауға, өмірде кездесетін математиканың сырларын шешуге үйренеді. Сатылай кешенді талдау сатылары а) тақырыптың шығу тарихы, ә) теориялық саты (Анықтама. Теоремалар. Салдар). б) қасиеттері, в) түрлендіру, г) өмірде қолданысы.

Теориялық

саты (Анықтама. Теоремалар. Салдар).

I.	Тақырыптың шығу тарихы.	Оқушыларды математика пәніне қызықтыру мен зерттеуге баулу мақсатында	PBL элементтерін қолдану
II.	Теориялық саты (Анықтама. Теоремалар. Салдар).	Оқушыларға математикалық білім беру	Білу, түсіну (Блум таксономиясы)
III.	Қасиеттері	Практикалық жұмыстар	Қолдану (Блум таксономиясы)
IV.	Түрлендіру	Зерттеу жұмыстары, жоғары деңгейдегі тапсырмалар орындау	Талдау, жинақтау (Блум таксономиясы)
V.	Өмірде қолданысы	Математикалық сауаттылық, PISA есептерін талдау	Бағалау (Блум таксономиясы)

Тақырыптың шығу тарихы.	Оқушыларды математика пәніне қызықтыру мен зерттеуге баулу мақсатында	PBL элементтерін қолдану
Теориялық саты (Анықтама. Теоремалар. Салдар).	<p>Анықтама. Егер a – кез келген сан, ал n – бірден үлкен немесе бірге тең натурал сан болса, онда a санының n рет көбейтіндісі a санының n-ші дәрежесі деп аталады.</p> <p>Тану. Жазылуы: a^n</p> <p>Оқылуы: a-ның n-ші дәрежесі</p> <p>Мағынасы: Бірнеше тең көбейткіштердің көбейтіндісі, яғни a санының n рет</p>	Білу, түсіну (Блум таксономиясы)

	<p>Математикалық белгісі: a^n көбейтіндісі</p> <p>Мысалы, $4 = 4 \cdot 4 \cdot 4 = 64$, $(-2)^3 = (-2) \cdot (-2) \cdot (-2) = -8$</p>	
Қасиеттері	<p>Практикалық жұмыстар (қасиеттерді қолданып, оқулықтардан есептер шығарады)</p> <p>+ Қасиеттері:</p> <p><u>Дәрежелерді көбейту.</u> $a^m \cdot a^n = a^{m+n}$ Негіздері бірдей дәрежелерді көбейткенде, олардың дәреже көрсеткіштерін қосып, негізін өзгеріссіз қалдырамыз.</p> <p>Мысалы, $t^3 \cdot t^5 = t^8$</p> <p><u>Дәрежелерді бөлу.</u> $m > n$ болатын m және n натурал сандары мен кез-келген $a \neq 0$ саны үшін $a^m : a^n = a^{m-n}$ теңдігі орындалады.</p> <p>Негіздері бірдей дәрежелерді бөлгенде, бөлінгіштің дәреже көрсеткішінен бөлігіштің дәреже көрсеткішін азайтып, негізін өзгеріссіз қалдырамыз.</p> <p>Мысалы, $k^5 : k^2 = k^3$</p>	Қолдану (Блум таксономиясы)

$a^0 = 1, a \neq 0$ теңдігі орындалады.

Нөлден өзге a санының нөл дәрежесі 1ге тең. Мысалы, $3^0 = 1$.

Көбейтіндіні дәрежеге шығару. Кез келген a, b сандары мен кез келген натурал n саны үшін

$$(ab)^n = a^n b^n$$

теңдігі орындалады. Себебі, көбейтіндіні дәрежеге шығару үшін көбейткіштердің әрқайсысын осы дәрежеге шығарып, нәтижелерін көбейтеміз.

Мысалы, $(2ab)^3 = 2^3 a^3 b^3 = 8a^3 b^3$

Теріс санның жұп дәрежесі – оң сан, ал теріс санның тақ дәрежесі – теріс сан болады. Мысалы, 1) $(-5cm^2)^2 = 25c^2m^4$

Бөлшекті дәрежеге шығару.

$$\left(\frac{a}{b}\right)^n = \frac{a^n}{b^n}$$

Кез келген a және b ($b \neq 0$) сандары мен кез келген натурал n саны үшін

$\left(\frac{a}{b}\right)^n = \frac{a^n}{b^n}$ теңдігі орындалады, яғни

бөлшекті дәрежеге шығарғанда, оның алымын да, бөлімін де жеке-жеке сол дәрежеге

$$\left(\frac{2y}{3z}\right)^2 = \frac{(2y)^2}{(3z)^2} = \frac{4y^2}{9z^2}$$

шығарамыз.

Мысалы, 1)

2) $\left(-\frac{3x}{4y}\right)^3 = -\frac{(3x)^3}{(4y)^3} = -\frac{27x^3}{64y^3}$

Дәрежені дәрежеге шығару Кез келген a саны мен кез келген m және n сандары үшін $(a^m)^n = a^{mn}$ теңдігі орындалады.

Дәрежені дәрежеге шығарғанда, негізін өзгертпей дәреже көрсеткіштерін өзара көбейтеміз. Мысалы, 1) $(m^7)^3 = m^{7 \cdot 3} = m^{21}$

2) $(2xy^3)^5 = 2^5 \cdot x^5 y^{3 \cdot 5} = 32x^5 y^{15}$

**«АЛГЕБРА ӘЛЕМІ» курсы жүргізу барысында ұсынылатын
әдебиеттер тізімі:**

Мұғалімдер үшін:

1. Ә.Н.Шыныбеков Алгебра: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналға оқулық / 4-басылымы. – Алматы: Атамұра, 2017.-200 б.
2. А.Әбілқасымова Алгебра: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналға оқулық, Алматы: Мектеп, 2018ж.-261б.
3. Н.А.Оразахынова, К.Ә.Әбдреймова, Қ.Ш.Молдасан Сатылай кешенді талдау, Алматы.: - 2005ж.-165б.
4. Н.Я.Виленкин, А.Н.Виленкин, Г.С.Сурвилло, Ю.А. Дробышев, И.В.Дробышев, А.И. Кудрявцев Алгебра 8 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений и с углубл.изучением математики - М.: Просвещение, 2010. – 303 с.
5. М.Л.Галицкий, А.М.Гольдман, Л.И.Звавич.-Сборник задач по алгебре. 8-9 классы- 16-е изд.-М.:Просвещение, 2011.-301с.
6. А.Г.Мордкович, Е.Е.Тульчинская Алгебра. 7-9 классы.Тесты для учащихся общеобразовательных учреждений- 9–е изд., - М.:Мнемозина, 2011.- 191б. 119с.
7. А.П.Ершова, В.В Голобородько, А.С.Ершова, Самостоятельные и контрольные работы по всем важнейшим темам курса алгебры и геометрии 8 класса. -8 –е изд., испр. и доп. – М.:-2014,-240 с.

Оқушылар үшін:

1. Ә.Н.Шыныбеков Алгебра: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналға оқулық / 4-басылымы. – Алматы: Атамұра, 2017.-200 б.
2. А.Әбілқасымова Алгебра: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналға оқулық, Алматы: Мектеп, 2018ж.-261 б.
3. Н.А.Оразахынова, К.Ә.Әбдреймова, Қ.Ш.Молдасан Сатылай кешенді талдау, Алматы.: - 2005ж.-165 б.
4. Н.Я.Виленкин, А.Н.Виленкин, Г.С.Сурвилло, Ю.А. Дробышев, И.В.Дробышев, А.И. Кудрявцев Алгебра 8 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений и с углубл.изучением математики - М.: Просвещение, 2010. – 303 с.
5. М.Л.Галицкий, А.М.Гольдман, Л.И.Звавич.-Сборник задач по алгебре. 8-9 классы- 16-е изд.-М.:Просвещение, 2011.-301 с.
6. А.Г.Мордкович, Е.Е.Тульчинская Алгебра. 7-9 классы.Тесты для учащихся общеобразовательных учреждений- 9–е изд., - М.:Мнемозина, 2011.- 119 с.
7. А.П.Ершова, В.В Голобородько, А.С.Ершова, Самостоятельные и контрольные работы по всем важнейшим темам курса алгебры и геометрии 8 класса. -8 –е изд., испр. и доп. – М.:-2014-240 с.

ЭССЕ ЖАЗУ

Кіріспе

Білім беру саласындағы уәкілетті органның шешімімен педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттары өзгерді. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 12 қарашадағы №561 бұйрығымен «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығына (бұдан әрі – Қағидалар) өзгерістер енгізілді. Жаңа өзгерістегі жаңалық – педагогтерді аттестаттау тәртібіне «эссе» кезеңі енгізілді. Нәтижесінде аттестаттаудан өтетін барлық педагогтерден эссе жазу талап етіледі.

Қағидаларға сәйкес педагогтер аттестаттаудың 4 кезеңінен өтеді:

- 1) біліктілік тестілеу;
- 2) эссе;
- 3) біліктілік бағалау;
- 4) қызмет нәтижелерін кешенді талдамалық жинақтау.

Эссенің басқа кезеңдерден ерекшелігі – бағаланбайды. Бірақ, аттестаттаудан өтетін педагогтерден эссе жазу талап етіледі және жұмысты аттестаттау комиссиясы қарайды. Эссе арқылы педагогтің тақырыпты құрылымдай білуі, ойды дәйектеуі мен ақпаратты сауатты жеткізу, өз көзқарасын білдіру, оның дәлелдеу қабілеттері бағаланады. Егер педагогтердің біліктілік санаттарын алудағы біліктілік тестілеу, біліктілік бағалау және қызмет нәтижелерін кешенді талдамалық жинақтау кезеңдері педагогтердің біліктілік деңгейін айқындау мақсатында жүргізілетін рәсім болса, эссе жазу арқылы педагогтің өз көзқарасын негіздеу, ойын жүйелі жеткізу және сыни ойлау қабілетін байқауға болады.

Эссе – прозалық әдеби жанр. Үлкен энциклопедиялық сөздікте «Эссе – бұл философиялық, әдеби-сыни, тарихи-өмірбаяндық, публицистикалық прозаның жанры, ол автордың жеке ұстанымын көрсетеді» [1]. «Эссе» сөзі француз тілінен енген және тарихи түрде латынның *exagium* (өлшеу) сөзінен шыққан. Француз тілінен аударғанда «очерк» немесе «нобай» деген мағынаны білдіреді.

Эссе автордың субъективті көзқарасын, белгілі бір мәселеге қатысты ұстанымы мен ойын көрсетеді. Жазудың бұл стилі автордан белгілі бір сұраққа толық жауап беруді талап етпейді, тек сол мәселеге қатысты өз ойын нақты жеткізуін және оны негіздермен дәйектеуін талап етеді. Сол себепті эссе жазу арқылы автор өз ойын қисынды, нақты, дәйекті және оқырманға сауатты жеткізу қабілетін дамытады. Бұл жанр педагогтердің өз ойын қағазға сауатты түрде түсіріп жеткізе білу қасиетін ашады.

Әдістемелік ұсынымдарда педагогтерге эссе жазуда ескерілетін үлгілер

ұсынылған, эссенің түрлері, құрылымы, стилі туралы ақпарат берілген.

Әдістемелік ұсынымдар үш тараудан тұрады. Бірінші тарауда эссе және оның түрлері туралы түсінік жазылған. Екінші тарауда мазмұны, құрылымы және оған қойылатын талаптар көрсетілген. Үшінші тарауда эссе жазу бойынша педагогтерге ұсынымдар мен үлгілер ұсынылған.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беру ұйымдардың педагогтеріне, әдіскерлеріне және эссе жазуға қызығушылық танытқан көпшілікке арналған.

1. Шетелдік және отандық тәжірибеге шолу: эссе туралы түсінік

Эссе деген терминге әртүрлі түсініктемелер беріледі. «Қазақ әдебиеті тілінің сөздігі» атты он бес томдық түсіндірме сөздігінде «Эссе – әдеби, философиялық, әлеуметтік және басқа да тақырыпта еркін түрде жазылған жүйеге салынбаған, ғылыми емес очерк» [2] деп анықталған. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «Эссе – бір нәрсенің әсерінен болатын толғаныстан туған шағын әдеби шығарма» [3], ал баспа және полиграфия терминдерінің түсіндірме сөздігінде «Эссе – берілген тақырып бойынша өз ойы мен пайымдауын жеткілікті еркін формада баяндай алатын шағын жазба жұмысы» [4] деп көрсетілген. Жетекші эссеист Олдос Хаксли эссе дегенімізге «Эссе – бұл кез-келген нәрсені айтуға мүмкіндік беретін әдеби әдіс» [5] және «Дәстүр бойынша, эссе-бұл қысқа үзінді» деп түсініктеме берген.

Эссе жанрының негізін қалаушы француз жазушысы, философ Мишель Монтень болды. Ол 1580 жылы «Тәжірибелер» атты еңбегінде қоғам мен адамның тағдыры туралы ойларымен бөлісті [6]. Дегенмен басқа да авторлардың да осындай жанрлық шығармалары болғанын айтып өткен жөн. Мысалы, орта ғасырда заманауи Қытай аумағында мемлекеттік қызметшілер жұмысқа тұруға үміткерлерден алынатын сегіз кезеңнен тұратын жазбаша емтихан эссе болатын [7]. Бұл емтиханда үміткерлердің Конфуций ілімін, үкіметтік идеалдарды білуі тексерілді, сонымен қатар дәйекті жазу, дәлел келтіру сияқты басқа да дағдыларына мән берілді. Ал, эссеге жақын жазу стилі Жапонияда «дзуйхицу» деп аталатын әдеби жанрмен дамыған. Бұл жанрдағы шығармалар автордың жеке ойлары мен фрагменттік идеяларымен ерекшеленеді [8].

Эссе соңғы жылдары емтихандарда, аттестаттаулар мен сынақтарда кең қолданылады. Бүгінгі таңда эссе жазу білім беру ұйымдарының оқу бағдарламаларына енгізілген және жұмысқа орналасуда талап етіледі [9]. Мысалы, Америка Құрама Штаттары, Ұлыбритания сияқты елдерде эссе жазу білім алушылар мен студенттердің білімін тексерудің маңызды құралы болып табылады [10]. Сондай-ақ, кейбір жұмыс орындарына, әсіресе Америка Құрама Штаттары мен еуропалық елдердегі мемлекеттік және жеке ұйымдардағы лауазымдарға тұру үшін үміткерлерден эссе жазу талап етіледі. Осы арқылы жұмыс берушілер үміткерлердің өз ойын жазбаша жеткізу, дәйектеу, аргументтер мен контраргументтер келтіру қасиеттерін сынайды.

Эссе түрлері

Эссені дұрыс жазу үшін, алдымен, оны басқа жанрлардан ажырататын ерекшеліктерін білу қажет. Эссенің кейбір белгілері:

– өрбітетін нақты тақырыптың немесе сұрақтың болуы. Эссе жанрындағы жазба бір мәселе төңірегінде дамып, көтеріліп отырған тақырыпты ашуға, талдауға, ойды аргументтеуге арналады.

– эсседе белгілі бір тақырып немесе мәселе бойынша автор жеке көзқарасын білдіреді және оны аргумент арқылы дәлелдейді, тақырыпты толық түсіндіру, жан-жақты ашу талап етілмейді.

– әдетте, эссе дәлелдеуді, сол мәселеге субъективті көзқарасты қажет етеді, мұндай жұмыс философиялық, тарихи-өмірбаяндық, публицистикалық, әдеби-сыни, ғылыми-көпшілік немесе таза көркемдік сипатта болуы мүмкін;

– эссе мазмұнында ең алдымен автордың жеке көзқарасы, оның дүниетанымы, ойлары мен сезімдері көрсетіледі [11].

Жоғарыдағы белгілерден шығатын түйін – эссе жанры авторға шығармашылық еркіндік беріп, авторға өз ойын еркін білдіруге, берілген тақырыпты субъективті бағалауға, материалды біржақты ұсынуға мүмкіндік береді. Эсседе авторлық көзқарас және ол көзқарастың қалыптасуына негіз болған аргументтер келтіріледі. Басқа жазба жанрлардан, оның ішінде шығармадан айырмашылығы, эссе оқырманды ойлануға, автордың көзқарасына қарай бейімделуіне бағыттайды.

Төменде эссенің кең тараған түрлері және олардың арасындағы айырмашылықтар туралы қысқаша ақпарат ұсынылған (1-сурет).

1-сурет. Эссенің түрлері

Сипаттамалық эссе – бұл кез-келген нысанды (зат, адам, жануар, құбылыс, процесс және т.б.) сипаттауға арналған эссе жанрының бір түрі. Эссе жазу барысында нысанның негізгі сипаттамаларын ғана емес, сонымен қатар автордың сезімдері мен эмоцияларын көрсету маңызды. Мәтінде сынға алу және талдау болмайды.

Сипаттамалық эссе жазудың негізгі критерийлері – оқырмандар үшін тақырыпты жаңа қырынан көрсету жолдарын табу, қызықтыру. Оқырмандарға автордың не айтқысы келетініне елестетуге және сезінуге мүмкіндік беру.

Сипаттамалық эссе жазбас бұрын, ең бірінші, нақты тақырып таңдап алу қажет, себебі жалпылама немесе нақты емес тақырып болса, бұл авторға

тақырып мазмұнын толық ашуға және мәтін көлемін сақтауға қиындық туғызады. Тақырыпты анықтағаннан кейін әдебиеттерге шолу жасап, әртүрлі дереккөздерден қызықты фактілерді іздестіру қажет.

Эссе мазмұны оқырманды қызықтыруға арналғандықтан, алғашқы жолдардан бастап эссені әрі қарай оқығысы келетін маңызды, құнды, қызықты нәрсе айту керек. Бұл қандай да бір өзекті мәселе туралы тың мәліметтер, статистика, ерекше ақпараттар, қызықты оқиғалар, дәйексөздер болуы мүмкін.

Хабарламалық эссе – оқиғаларды белгілі бір ретпен сипаттайды, көбінесе хронологиялық, белгілі бір оқиғаны баяндайды. Әдетте, автор оқиғалардың реттілігін көрсетіп қана қоймай, оларға деген көзқарасын да білдіреді.

Аргументативті эссе – логикалық негізделген фактілерге сүйене отырып, оқырманды белгілі бір пікірмен келісуге, кейбір әрекеттерді орындауға немесе екеуін де жасауға көндіруге тырысады. Бұл эсседе автор пікір ғана білдіріп қоймай, бір нәрсені жақтап немесе оған қарсы дәлел келтіреді және бұл дәлелді фактілермен растайды. Аргументативті эссенің авторлары өз мақсатына беделді тұлғалардың пікіріне, статистикалық мәліметтерге және т.б. пайдаланып ұтымды әсер беруге қол жеткізеді. Кәсіби салаларда кең таралған жазбаша шығармашылықтың түрі.

Эссенің бұл түрінің мақсаты – кез келген мәселені немесе тақырыпты терең қарастырып, дәлелдер келтіру арқылы шешу жолдарын көрсету. Мұндай эсседе әр түрлі көзқарастарды келтіре отырып, талқыланатын тақырыптың барлық аспектілерін жан-жақты зерттеу керек.

Аргументативті эсседе автор өз көзқарасын нақты білдіріп, оның басқа көзқарастардан артықшылықтарын көрсетіп, осыған негізделген қорытынды жасауы керек.

Салыстырмалы эссе – қарастырылып отырған нысанның ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау. Тақырыптағы ұқсастығын көрсету – салыстырмалы эссенің мәні. Алайда, айырмашылықтарды атап өту қажет. Содан кейін тиімді салыстыру үшін екі нысанның да айырмашылықтарын зерттеу керек. Екеуінің арасындағы айырмашылықтарды зерттей отырып, олардың байланысы туралы түсініктеме беру қажет. Бастаудың ең тиімді тәсілі – салыстырып отырғандардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарының тізімін жазу.

Қорытындылай келе, эссе – бұл академиялық жазба. Автордың белгілі бір тақырып немесе мәселе бойынша жеке көзқарасы мен ойын білдіреді.

Эссе жазу авторға ойларын анық және сауатты тұжырымдауға, ақпаратты құрылымдауға, талдауға, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға, ұғымдарды тиісті мысалдармен суреттеуге, өз тұжырымдарын дәлелдеуге мүмкіндік береді.

2. Эссенің құрылымы мен талаптарының негізгі бағыттары

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 12 қарашадағы №561 бұйрығымен «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығына (бұдан әрі – Қағидалар) өзгерістер енгізілді. Қағидалардың «Аттестаттауды өткізу тәртібі» деп аталатын 2 тарауына сәйкес аттестациядан өту барысында педагогтерге эссе жазу кезеңі енгізілген⁶.

Қағидалардың «Эссе жазу тәртібі» деп аталатын 2-параграфында эссе бойынша аттестаттаудан өтушілерге қойылатын негізгі шарттар көрсетілген. Осы параграфтың 54 тармағына сәйкес «Тестілеу аяқталған соң педагог эссе жазады.

Берілетін уақыт – 30 минут.

Қолданылатын сөз саны – 250-300 сөз.

Жыл сайын эссе тақырыбын білім беру саласындағы уәкілетті орган анықтайды.

Жазылған эссе педагогтің жеке кабинетінде ngt.testcenter.kz сілтемесі бойынша көрсетіледі» және Қағидалардың 55 тармағына сәйкес жазылған эссе педагогтің жеке кабинетіне жолданады.

Эссе жазу шарттары:

– эссе жазуға берілетін уақыт – 30 минут, жазбаны мерзімінен ерте аяқтауға болады, алайда одан асыруға болмайды;

– эсседегі сөз саны 250-ден кем болмауы және 300-ден аспауы тиіс;

– аттестаттаудан өтушілер жазуы тиіс эссе тақырыбын Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі бекітеді;

– эссе педагогтің жеке кабинетінде сақталады, сондықтан ол кабинетке кіруге рұқсаты бар тұлғалардан (уәкілетті органдардың қызметкерлері мен аттестаттау комиссиясы мүшелері) басқаларға жазба қолжетімсіз.

Эссе құрылымы

Эссе көп жағдайда бір тақырып аясындағы мәселені қозғайды. Сондықтан эссенің құрылымы бірнеше абзацқа бөлінеді, себебі бір тақырыпты бір абзацпен жазу күрделі және оқырманға түсінуге ауыр. Әр абзацта тақырып аясындағы бір ой жазылады, сол арқылы автордың көзқарасы негізделеді. Барлық абзацтар кіріспе және қорытынды бөлімдер арқылы біріктіріледі. Егер

---

⁶ Ескертпе: Эссе тек педагогтердің – педагог-модератор, педагог-сарапшы, педагог-зерттеуші және педагог-шебер біліктілік санатына өту үшін ғана жазылады.

автор жазбаны дұрыс құрылымдай алса, онда эссе сапалы шығады. Сондықтан эссені жазғанда, оның құрылымын дұрыс қарастыру, абзацтарға тиімді бөлу маңызды.

Алдыңғы тарауда жазылып кеткендей эссенің ортақ қабылданған стандартты құрылымы жоқ. Бұл еркін жанр болғандықтан, оны автор өзінің еркіне қарай құрылымдай алады. Алайда, эссенің құрылымы қисынға сай болуы керек. Эссе құрылымын анықтайтын жалғыз шарт – логика. Көп жағдайда эссе Кіріспеден, автордың көзқарасы дәйектелетін абзацтардан (Негізгі бөлім) және жалпы ой түйінделетін Қорытындыдан тұрады.

Кіріспе

Бұл бөлімде тақырыптың негізгі мәні, автордың ұстанымы және эссенің құрылымы немесе автордың ойы бұдан әрі қалай өрбитіні көрсетіледі. Кіріспе бөлімде мәселенің тұжырымдамасы және оның маңызы, риторикалық сұрақ, дәйексөз т.б. болуы мүмкін. Кіріспе бөлімінің мазмұнын мынандай бағытта өрбіту ұсынылады:

- тақырып және эссенің мақсаты жазылады;
- оқырманды қызықтырады;
- автордың тақырыпқа қатысты ұстанымы ұсынылады;
- автор өз ұстанымын қалай дәйектейтінін баяндайды.

Кіріспе оқырманды баурап алатындай болғаны жөн. Бұл бөлім оқырманға эссе жайлы алғашқы пікірді қалыптастырады, сондықтан басынан бастап қызықтыруға тырысу қажет. Жақсы жазылған кіріспе оқырманның қызығушылығын оятып, эссені аяғына дейін оқуға итермелейді. Сондықтан, осы абзацты жазуға ерекше ықылас қойып, оқырманды қаралатын мәселеге тарту маңызды.

Негізгі бөлім

Бұл бөлім көп жағдайда екі немесе одан да көп абзацтан тұрады. Негізгі бөлімде автордың ойлары тезистермен ұсынылуы керек, әр тезис дәлелдермен расталуы қажет. Әр абзацта бір тезис дамытылады, автордың ұстанымы дәлелдермен нақтыланады. Әдетте, негізгі бөлімдегі абзац бірнеше тармақшалардан тұрады:

- тезис;
- дәлелдеу (тезисті дәлелдеу үшін пайдаланылатын деректер);
- тұжырым (негізгі мәселеге жауап).

Көбіне абзацтың алғашқы сөйлемі автордың көзқарасын, ойын білдіретін тезиспен басталады. Келесі сөйлемдерде сол пікірді негіздейтін дәлелдер (аргументтер) беріледі. Дәлелдерге оқырманды қандай да бір көзқарастың шынайылығына сендіруге бағытталған фактілер жатады. Бұл жағдайда дәлел ретінде статистикалар, өмірлік мысалдар, түрлі зерттеулердің нәтижелері, ғалымдардың пікірлері, құбылыстар мен оқиғалардың салдарлары, заттар т.б. қарастырылады. Автордың жеке ойы, жалаң фактілер

дәлел ретінде қарастырылмайды. Әдетте негізгі бөлімдегі әрбір абзац жалпы тұжырыммен аяқталады. Мұндай жағдайда абзацтың формуласы былай болады:

ТЕЗИС + ФАКТ/ДӘЛЕЛ + ТАЛДАУ + ТҰЖЫРЫМ

Осы формула негізгі бөлімдегі абзацтардың санына байланысты 2-3 рет қайталанатын.

Эсседе автор өз ойын түрлі аргумент арқылы дәлелдеуі маңызды болғандықтан, келтіретін дәлелдер мен мысалдардың нақтылығы өзекті. Дәлел келтіргенде мыналарды ескерген жөн:

- дәлел мағыналы, логикалық, оқырманды сендіретін болуы тиіс;
- дәлел эссе авторының пікірімен ұштасуы керек;
- дәлелдің түсіндірмесі аясында толық мағлұмат беру маңызды;
- мысалдар арқылы дәлелдеу және өз дәлелдерін негізгі идеямен байланыстыру өзекті;
- алынған мысалдардың тақырыпқа сай, орынды қолданылуын ескеру қажет.

Қорытынды бөлім

Соңғы абзац негізгі бөлімде талқыланған мәселелерді қорытып, бір тұжырымға келген сөйлемдерден тұрады. Бұл тармақта негізгі бөлімде ұсынылған және дәйектелген барлық тұжырымдар біріктіріледі. Соңында мәселе қайта қайталанатын және қорытынды шешім жасалады. Ал оқырман берілген дәлелдер негізінде автордың қисынды көзқарасын түсінеді.

Эссе жазудың алгоритмін құру қадамдары

Эссе жазу процесі жоспарлы түрде жүзеге асады (жоспарға бағынады, немесе жоспарлауды қажет етеді), автор жазбаны қағазға түсірудің әрбір қадамын алдын ала білгені абзал. Қағидаларға сәйкес аттестаттаудың эссе кезеңіне берілетін уақыт 30 минут. Бұл эссе жазушының әдебиеттер, материалдар мен дереккөздер іздеуіне қосымша уақыты болмайтынын білдіреді. Сондықтан педагог өзінің осыған дейін жинаған білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, эссе жазуды жоспарлайды.

Жазу процесін жоспарлау белгілі бір алгоритмнен тұрады. Қағидаларда көрсетілген талаптарға икемделіп жасалған эссе жазудың алгоритмі 1-кестеде берілген. Эссені ұсынылған алгоритм қадамдары негізінде жазуға болады. Кестеде әр кезең үшін жұмсалатын ықтимал уақыт көлемі де берілген, педагогтердің эссе барысында уақытты ұқыпты есептеуі өте маңызды.

1-кесте. Эссе жазудың алгоритмі

№	Кезең	Ықтимал уақыт
1	Тақырып таңдау, мәселені түсіну	1 минут
2	Тақырып бойынша идеяларды, ақпаратты жүйелеу	3 минут
3	Кіріспе бөлімін жазу	3 минут
4	Негізгі бөлімнің бірінші абзацын жазу	7 минут
5	Негізгі бөлімнің келесі абзац(тар)ын жазу	8 минут
6	Қорытынды бөлімді жазу	3 минут
7	Мәтінді сыни көзқараспен қайта оқып шығу	5 минут

Бұл алгоритмдегі ең бірінші қадам – тақырып таңдау. Себебі кез келген жазба жұмысы, алдымен, тақырыпты таңдаудан және тақырыпта нақты қандай мәселе көтеріліп отырғандығын анықтаудан және түсінуден басталады. Тақырып таңдағанда автор төмендегі сұрақтарды өзіне қоюы маңызды:

- Тақырып қай салаға қатысты?
- Не туралы жазуды талап етіп отыр?
- Тақырыптағы кілт сөздер қандай?
- Тақырып туралы не білемін?

Мысалы: «Көшбасшы педагог қандай болуы керек?» тақырыбында эссе жазу керек. Алдымен, тақырыптың негізгі кілт сөздерін анықтап алу керек. Бұл жағдайда кілт сөздер «көшбасшы» және «педагог» болып тұр. Эссе заманауи педагогті басқа әріптестерінен ерекшелейтін, озықтығын көрсететін қасиеттері туралы жазуы қажет. Тақырыпты деконструкциялау арқылы ондағы сөздердің ара-жігін ажыратқан адам ғана эссені жақсы жазады.

Эссе жазудың екінші кезеңі – тақырып бойынша ақпараттарды бір жүйеге келтіру. Бұл тұста уақыт тапшылығына байланысты педагогтерге тақырып бойынша жазылатын ақпаратты ойында жүйелеу туындайды. Автор ақпаратты оқырманға қалай жеткізетінін, эссені қалай құрылымдайтынын, қандай тезистер мен аргументтер келтіретінін, мәтіндегі сөйлемдерді ауызша құрастыра бастайды. Сондықтан бұл жазбаның архитектуралық үлгісі сызылатын кезең.

Автор тақырып бойынша өз білімі мен тәжірибесіндегі ақпаратты ауызша жүйелегеннен кейін, оларды қағазға түсіру кезеңдері басталады. Бұл кезең эссе жоспарындағы абзацтарға сәйкес жазылады. Осы кезеңде педагог әр абзацті жазу барысында ойындағы жоспарды қайта қарап, түзетіп отыруы маңызды. Алайда түзету барысында жалпы құрылым сақталып, берілген тақырыптан ауытқымау қажет.

Эссе жазудағы ең соңғы қадам – жазылған мәтінді сыни көзқараспен шолып шығу. Автор міндетті түрде осы кезеңге уақыт қалдыруы тиіс. Себебі соңғы шолу кезеңінде автор мәтіндегі сөз тіркестерінің, терминдер мен анықтамалардың орынды пайдаланылғандығын тексереді. Сөйлемдердегі орфографиялық, стилистикалық және пунктуациялық қателерді түзетеді. Сонымен қатар, жалпы идеяны дұрыс беру мақсатында эсеге кішігірім өзгерістер енгізуге мүмкіндігі болады. Осындай себептерге байланысты соңғы кезеңде түзетуден өткен эссенің сапасы жоғары болады.

Сондай-ақ, эссе сапалы шығуы үшін төмендегі параметрлерге де назар аударған жөн:

- автордың жеке көзқарасын білдіру;
- мәтінді жинақы, анық, түсінікті етіп жазу;
- логикалық заңдылықты және ойдың бірізділігін сақтау;
- креативтілік, тың және жаңа идеяларды қолдану, басқалардан ерекшелену;
- сөз тіркестерін, синонимдерді, терминдерді қолдану (алайда қысқарған және ауызекі сөздерді пайдаланбау);
- жалғаулық шылаулар мен есімдіктерді (сілтеу, жалпылау, т.б.) орынды қолдану;
- сауатты жазу (грамматикалық, пунктуациялық, орфографиялық және стилистикалық);
- аргументтерді дәйекті етіп беру (ғылыми негіз, статистикалық фактілер, нақты өмірлік мысалдар).

Аталған параметрлер эссе жазу барысында ескеріліп, оның сапалы болуына, оқырманның көңілінен шығуына ықпал етеді. Бұл өз кезегінде оқырман эссе авторы туралы оң көзқарасты қалыптастырады. Сонымен қатар, эссе жазуға дағдыланған адам тек жазбаша емес, ауызша да өз ойын жинақы және түсінікті етіп жеткізу қабілетін дамытады.

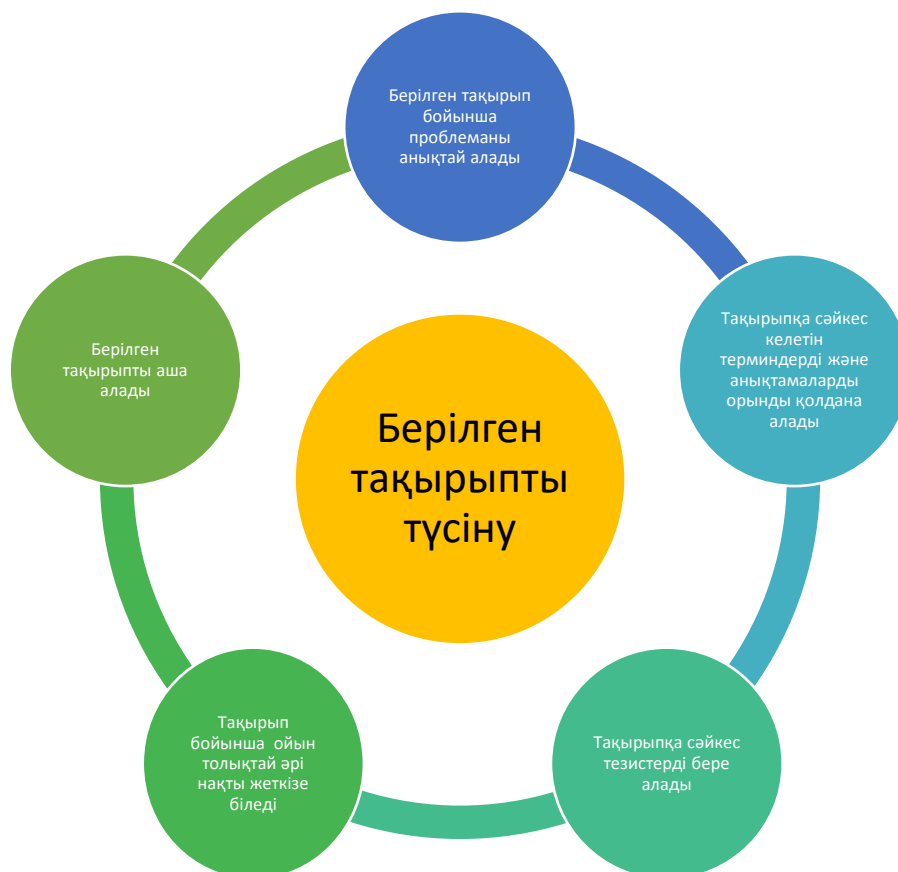
Эссені бағалау критерийлері

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес педагог қызметкерлерінің аттестаттаудан өту барысында жазылған эсселері бағаланбайды, тек біліктілік тесттен өту межесі мен ұсынылған құжаттамалар қаралады. Дегенмен, эссе Қағидаларға сай жазылуы тиіс және осы Әдістемелік ұсынымдарда көрсетілген талаптар мен баршаға мәлім шарттарға сай болуы маңызды. Сондықтан қосымша ақпарат ретінде келесі абзацтарда эссені бағалаудың кең тараған критерийлері ұсынылған. Себебі бағалау критерийлерін назарға ала отырып жазылған эссенің сапасы жоғары болады.

Эссені бағалаудың көптеген тәсілдері мен критерийлері бар. Ол эссені қабылдаушы тараптың шарттарына сәйкес өзгеруі мүмкін. Дегенмен, жазбаша мәтінді бағалаудың кең тараған тәсілі ол – тақырыпты ашу, құрылым, дәйектілік, сауаттылық және сыни пайым қолданылуына негізделген. Төменде осындай үлгіге негізделген бағалау шарты ұсынылады. Бұл бағалау тәсілі ITEST жүйесінде берілген бағалау критерийлері негізінде әзірленді [15].

Автордың берілген тақырыпты толығымен түсінуі, оны жан-жақты ашуы эссе жазудағы ең басты талаптардың бірі. Бұл аспектіде эссені нақты тақырыпқа жауап ретінде жазуы, сол мәселе шеңберінде ғана тезистер ұсынуы, тақырыпқа қатысты түсініктерді орынды пайдалануы, тақырыпты толықтай әрі нақты жеткізе білуі қарастырылады. Тақырыптың ашуын айқындайтын дескрипторлар 1-диаграммада берілген.

1-диаграмма. Берілген тақырыпты түсінуі

Диаграммада автордың берілген тақырыпты түсінуін бағалайтын өлшемдер – эссе мазмұнында көтерілген мәселе төңірегінде өрбуін және ойдың толық аяқталуын бағалайды. Сол себепті кез келген эсседе тақырыптан ауытқымау өзекті. Сондықтан эссені дұрыс құрылымдау маңызды. Автордың нақты бір көзқарасын немесе идеясын алып, сол көзқарасты әртүрлі аргументтер арқылы дәйектелген, мазмұны нақтыланған ғана эссе сапалы шығады.

2-диаграмма. Дәлелдерді келтіру және эссе құрылымдарының сақталынуы

Эсседегі маңызды бағалау критерийлердің бірі – ол жазбаның құрылымының дұрыс және жүйелі құрылуы. Бұл тұста автордың эссе мазмұнын абзацтарға дұрыс бөле алу қабілеті маңызды. Сондай-ақ, эссені жазушының өз ойын дәлелдеу үшін тақырыпқа сай негіздемелер мен аргументтер келтіре алу қабілеті де ескеріледі. Осы критерийлер шеңберіндегі бағалау үлгісі 2-диаграммада берілген.

3-диаграмма. Логика мен дәйектілік, тұжырымдардың болуы

Бағалау критерийлерінің тағы бір параметрі – эссені жазудағы логикалық реттілік пен дәйектілік. Мәтін жазу барысында автор ойының жүйелілігі, мазмұнын дұрыс тізбектей алуы, дәлелдерді нақты көрсете білуі, тезистерді қолдауға бағытталған аргументтерді негіздей отырып өзіндік тұжырым жасай алу қабілеті тексеріледі. Автордың өз көзқарасын орынды дәлелдермен негіздеуі және эссенің өн бойында жүйеліліктің сақталуы бағалаудың басты шарттарының бірі. Бұл бағалау жүйесінің дескрипторлері 3-диаграммада ұсынылды.

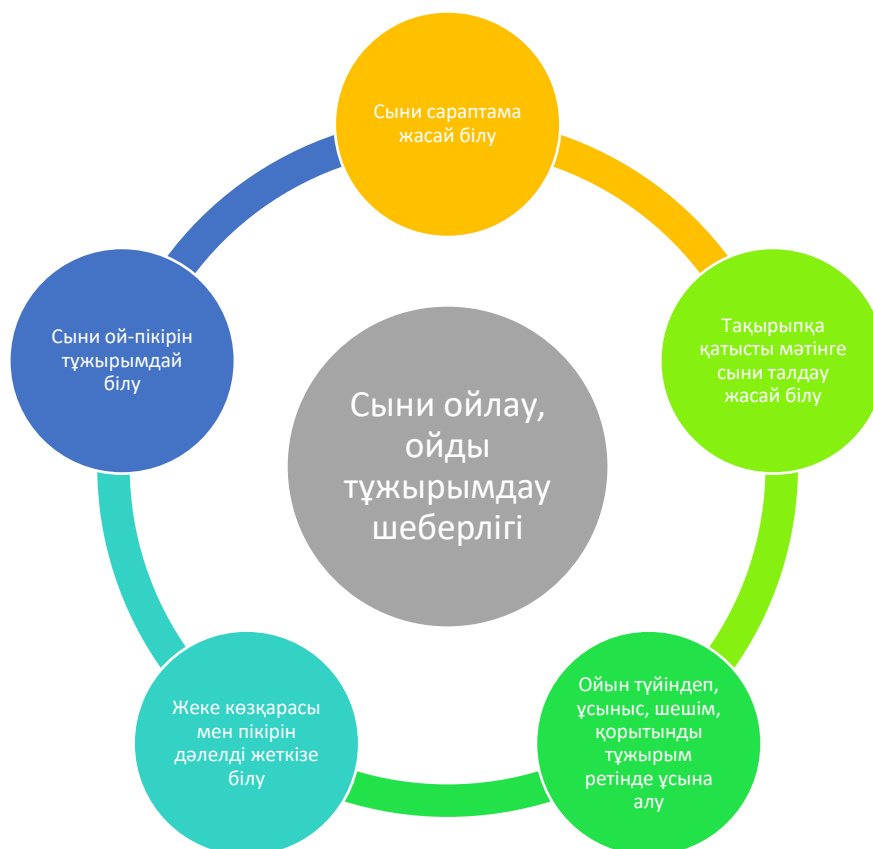
4-диаграмма. Жұмыстың грамматикасы

Көп жағдайда жазуға берілген уақыт мөлшері аз болғанымен берілген уақыт аралығында жазылған эсседегі грамматикалық сауаттылық тексеріледі. Кез келген жазба жұмысын бағалау критерийлерінің арасына автордың стилистикалық, грамматикалық, орфографиялық, пунктуациялық сауаттылығын және лексикалық қорын тексеру кіреді. Бұл тұста жазылған эссенің талаптарға (сөз саны), жазба жұмысынан талап етілетін нормаларға сәйкестігі қаралады. Бұл дескриптор бойынша толық ақпарат 4-диаграммада көрсетілген.

Эсседе бағаланатын келесі параметр – автордың сыни пайымы. Көп жағдайда эссені жазғызу жолымен сынақ алудың өзі автордың сыни ойлау қабілетін тексеру үшін жасалады. Мұндағы мақсат автордың берілген материалды түсіну, қорыту, жүйелеу, талдау, стандарттан тыс ойлау, өзіндік пікір қалыптастыру және оны орынды дәлелдей алу әлеуетін бағалау. Автордың берілген тақырып бойынша көпшілікке белгілі тривиалды фактілерді қайталамай, керісінше ақпаратты талдай отырып сынауы, соның нәтижесінде жаңаша тұжырым ұсынуы маңызды. Бұл бағыттағы дескрипторлер 5-диаграммада берілген.

5-диаграмма. Автордың сыни пайымы

Эссе жазу барысында соңғы дескрипторлерді ескеру, автордың мәтін арқылы оқырманға жаңаша ой тастауы, сыни сараптама жасауы, талдау жүргізуі, ұсыныс беруі және оны шешу жолдарын көрсетуі автордың шеберлігін байқатады.

Қорыта айтқанда, автордың жоғарыда берілген бағалау критерийлерімен танысуы және оларды эссе жазу барысында ескеруі өзекті. Эссе кезеңі бағалауға жатпаса да, мәтіннің мазмұны педагогтің жалпы білімін, сауаттылығын, сыни пайымын, жазбаша түрде ойын дұрыс жеткізе білу қабілеттерін көрсетеді.

Эссені рәсімдеу талаптары

Эссе жазуда ескерілуі тиіс маңызды шарттардың бірі – оның рәсімделуі. Қағидаларда эссені рәсімдеу талаптары көрсетілмеген, алайда аттестатталушылардың жазба жұмыстарында рәсімдеуде бірізділікті сақтау мақсатында төмендегі талаптар үлгі ретінде ұсынылады.

Эссе электронды нұсқада жіберілген жағдайда республикада қалыптасқан ғылыми мақала және ресми хат жазудың төмендегі рәсімделу стилі сақталғаны дұрыс:

- мәтін: мәтінді Microsoft Word мәтіндік редакторының көмегімен Times New Roman қаріп стилімен теру;
- қаріп өлшемі: 14;
- аралық интервал: 0;
- жол аралығы: дара;
- эссе көлемі: 250-300 сөз;
- парақтардың параметрлері: қағаз көлемі – А4;
- бағыты – кітапша;
- шет жолдары: жоғарғы – 2,5 см; төменгі – 2,5 см; сол жағы – 3 см; оң жағы – 2 см.

Қолмен жазылған жағдайда:

- таза параққа жазылуы керек және жазба оқырманға түсінікті, шимайсыз, өшірілмеген (штрих, корректорсыз) болуы тиіс;
- эссе көлемі: 250-300 сөз;
- парақтардың параметрлері: қағаз көлемі – А4;
- бағыты – кітапша;
- шет жолдары: жоғарғы – 2,5 см; төменгі – 2 см; сол жағы -3 см; оң жағы – 2 см.

3. Педагогтерге эссе жазу бойынша әдістемелік ұсынымдар

Эссе жазу бұл – педагогтер үшін өз ойларын нақты және тиімді жеткізуді талап етеді әрі шығармашылық қабілеттерін көрсете алуына мүмкіндік береді. Педагог эссе жазу арқылы өзінің пікірін, ойын, көзқарасын, білімі мен қызығушылығын көрсетеді. Сонымен, эссе жазу дегеніміз – белгілі бір аудиторияға, оқырмандарға қажетті деңгейде әсер ете алу мен тақырыпқа қатысты өз ойын білдіру үшін бірнеше параграфтарды жүйелі негізде қолдану арқылы бір немесе бірнеше идеяны нақты және дәлелді жазбаша түрде жеткізе білу [16].

Қағидаларда көрсетілген шарттар шеңберінде эссені ықтимал абзацтарға бөлудің үлгісі 2-кестеде берілген. Автордың эссенің негізгі бөлімін 2 немесе одан да көп абзацтарға бөлуі өз ойын дәйектейтін аргументтер санына байланысты екенін айтып өту керек.

2-кесте. Эссенің құрылымдық мазмұны мен элементтерінің көлемі

Эссенің құрылымы	Көлемі	Мазмұны
Кіріспе (1 абзац)	30-50 сөз	Тақырыптың өзектілігі Автордың ұстанымы/көзқарасы Негізгі бөлімде қарастырылатын ойлар қысқаша беріледі
1-негізгі бөлім (2-абзац)	100-110 сөз	1. Абзацтағы негізгі тезисті беру. 2. Негізгі тезис бойынша аргумент. 3. Аргументті негіздейтін дәлел немесе мысал. 4. Дәлелді талдау немесе түсіндіру. 5. Абзацтағы ой бойынша жалпы тұжырым жасау.
2-негізгі бөлім (3-абзац)	100-110 сөз	1. Абзацтағы негізгі тезисті беру. 2. Негізгі тезис бойынша аргумент. 3. Аргументті негіздейтін дәлел немесе мысал. 4. Дәлелді талдау немесе түсіндіру. 5. Абзацтағы ой бойынша жалпы тұжырым жасау.
Қорытынды (4-абзац)	20-30 сөз	Негізгі бөлім тезистерін жалпылап соңғы ойды жазу. Жаңа ой жазылмайды
Нәтижесінде	250-300 сөз	

Кестеде берілген үлгіні басшылыққа ала отырып «Бүгінгі білім берудің мақсаты туралы менің философиям» тақырыбында жазылған эссенің жобасы ұсынымда берілген.

Шәкіртке білім беру туралы менің философиям

Білім алушыларды оқыту барысында мұғалім ұстанатын концептуалды қағидаларды біріктіретін философиялық көзқарас болуы тиіс. Философиялық көзқарас педагогтің шәкірттерге білім беру мен тәрбиелеудегі бағдарының мәнін білдіреді. Менің оқушыларды оқытудағы ұстанатын философиям екі негізгі субстанцияға негізделген. Олар: шәкірттің пәнге деген құштарлығын ояту, өз бетінше іздену дағдысын қалыптастыру.

Санасы енді қалыптасып келе жатқан жеткіншек үшін ұстаз еліктейтін модель болғандықтан, оған қарап бой түзейді, берген сабағының сапасына және сыныппен орнатқан қарым-қатынасына қарай пәнге ынтасы оянады. Менің ойымша, барлық жанның көз алдында мектепте ерекше із қалдырған педагогтің бейнесі өмір бойы сақталады. Сол себепті мектепте қай пәннің ұстазы білікті болса, сол пәннен болашақ мамандық иелері көптеп шығады. Әлеуметтік зерттеулердің қорытындысы бойынша әрбір үшінші студентке мамандықты таңдауда мектептегі мұғалімі ықпал еткені анықталған. Осыған қарап, ұстаздың өз пәні бойынша біліктілігі, білім алушылармен қарым-қатынасы, жеке басының жүріс-тұрысы маңызды екені байқалады. Оқытушы жеткіншектердің алдында өзінің осындай зор ықпалы барын түсінуі керек, соған сай жауапкершілік алып, оқушылардың өзі оқытатын пәнге деген қызығушылығын оятуы тиіс.

Өз бетімен ақпаратты іздеу және табу дағдысы қазіргі заманда барлық индивидке қажет маңызды қасиет деп ойлаймын. Осы қасиет азаматтың бойында мектеп кезінде қалыптасуы маңызды. Білім ұясында жеке іздену әдетін үйренбеген, тек мұғалім берген және сұраған мәліметті үйренумен шектелген шәкірттер өмір бойы біреудің түсіндіріп беруін, айтып беруін қалап тұратыны жасырын емес. Мұндай азаматтар мен азаматшалардың бойында жаңалықты әртүрлі көздерден іздеу, оларды салыстыру, талдауға қарағанда, естігенін хабарлау басым. Осыны ойлап, мен сабақ бергенде оқушыларымның үйде ізденіп, зерттеп, кітапханаға барып, адамдардан сұрап, сыныпта айтылған ақпараттан тыс деректермен танысып келуіне мән беремін.

Жазбада жазылғандарды қорытындылай келе айтарым - оқушының қай пәннен мықты болатыны және білім алуға деген қызығушылығының оянуы ұстазына байланысты. Мен осы әлеуетімді пайдаланып, шәкіртке дұрыс бағдар беруді, ұрпаққа адал болудың өнегесі деп білемін.

Төменде «Шәкіртке білім беру туралы менің философиям» тақырыбында жазылған Үлгілік эссені екінші тарауда берілген бес критерий бойынша бағалаудың нәтижесі берілген.

- Берілген тақырыпты түсіну – эссенің мазмұны берілген тақырып шеңберінде жазылған, ауытқымаған, түсінікті анық әрі толық аша алған. Жазу барысында қолданылған терминологиясы тақырыпқа сай. Барлық абзацтарда ой толық берілген. Таңдалынып алынған тақырыпқа сәйкес тезистер мен түсініктерді енгізу арқылы ойын оқырманға жеткізе білді.
- Эссе құрылымын сақтау – эссенің мазмұны абзацтарға дұрыс бөлінген, әрбір тезиске жеке бөлім арналған. Әр бөлім қойылған талаптарға сай құралған. Тақырыпқа сай пікірін, көзқарасын, аргументтерін тиісті жерде пайдалана алған. Орфографиялық қателіктер жоқ. Тақырыптың проблемасы айқындалып мәселені шешу жолдары жан-жақты қарастырылып дәлелдемер арқылы ұсынылған. Ой түйіні мен қорытынды тұжырымдамасы ұсынылған талаптарға сай келеді.
- Логика мен дәйектілік, тұжырымдардың болуы – берілген тезистердің барлығына дәйектеме берілген. Абзац соңында айтылған ой қорытындыланып, тұжырым жасалған. Ой жүйелілігі мен дәйектілігі сақталынған. Тақырыпқа сай өзіндік ой тұжырымы ұсынылған, тезистерге аргументтері сай. Жазылым стилі алынған тақырыпқа сай ұтымды пайдаланылған.
- Жұмыстың орындалу сауаттылығы – автор «субстанция», «индивид» терминдерін, сонымен қатар «ұстаз», «мұғалім», «педагог», «оқытушы» және «білім алушы», «оқушы», «шәкірт» сөздерінің синонимдерін жақсы қолданылған. Дегенмен сөз тіркестері қолданылмаған және орфографиялық, пунктуациялық қателер кездеседі «азамтшалардың». Мәтінде сөздер мен ой қайталанбайды, жазудың жүйелілігі байқалады, терминдер орынды әрі сауатты қолданылған. Сөз саны талаптарға сәйкес. Орфографиялық пайымдауы қанағаттанарлық. Мәтінде лексикалық нормалар сақталған.
- Сыни ойлау, ойды тұжырымдау шеберлігі – автордың өз дәйектеріне талдау жасайды, дәлелдерге интерпретация береді. Жалпы мазмұн мен дәйектер осыған дейін баршаға мәлім аргументтерге негізделсе де, автордың ойы мен дәлелдері ұтымды. Тақырып бойынша сыни талдау жасалынып, ойын түйіндеп, қорытынды шешім тұжырымдамасын ұсына білген.

Эссе жазып үйренейік

Педагогтерге 2-кестедегі үлгіні басшылыққа ала отырып жаттығу жазу маңызды. Жаттығу барысында берілген тапсырманы ұсынылған мерзім шеңберінде орындауға дағдылану мақсатында белгіленген уақыт шеңберінде жазу ұсынылады. Сонымен қатар, 1-кестеде берілген Эссе жазудың алгоритмін назарға ала отырып, эссенің әр кезеңі үшін педагог мөлшермен неше минут жұмсайтынын есептеп отыру маңызды. Уақытпен жұмыс жасау педагогтің эссені теру немесе қолмен жазу жылдамдығын да анықтауына мүмкіндік береді.

Эссе жазу бойынша жаттығулар мен ұсынымдар:

Берілген тапсырманы орындау үшін құрылған жоспармен танысып, эссе жазу.

Тапсырма: Педагог ұстануы тиіс этикалық қағидалар

Жоспар

I. Кіріспе бөлімінде:

Тақырыптың өзектілігі көрсетіледі. Автордың ұстанымы және негізгі бөлімде қарастырылатын ойлар қысқаша беріледі. Көлемі 1 абзац (30-50 сөзден тұрады).

II. Негізгі бөлім:

1-параграф:

Абзацтағы негізгі тезисті беру. Негізгі тезис бойынша аргумент. Аргументті негіздейтін дәлел немесе мысал. Дәлелді талдау немесе түсіндіру. Абзацтағы ой бойынша жалпы тұжырым жасау.

Көлемі 1 абзац 110-120 сөзден тұрады.

2-параграф:

Абзацтағы негізгі тезисті беру. Негізгі тезис бойынша аргумент. Аргументті негіздейтін дәлел немесе мысал. Дәлелді талдау немесе түсіндіру. Абзацтағы ой бойынша жалпы тұжырым жасау.

Көлемі 1 абзац 110-120 сөзден тұрады.

Қорытынды

Негізгі бөлім тезистерін жалпылап соңғы тұжырым жазу. Соңғы тұжырымның негізінде оқырманға ой тастау.

Педагог ұстануы тиіс этикалық қағидалар

Кіріспе

1-негізгі бөлім

2-негізгі бөлім

Қорытынды

---

*Эссе тақырыбы: Мұғалім – мәртебелі мамандық!*⁷

Кіріспе

Негізгі бөлім

Біріншіден, шәкірт тәрбиелейсің, қоғамды, тәуелсіздігімізді тұғырландыратын тұлға дайындайсың. Ал «бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық» ұрпақ тәрбиелеу оңай емес. Алдына әр түрлі мінез-құлықты, әлеуметтік жағдайы сан түрлі отбасының балалары келеді. Мұғалім алуан түрлі ортадан шыққан оқушыларды бір мұратқа жұмылдыра білуі тиіс. Заманның көшіне сай азамат болуына қажетті құндылықтарды санасына сіңіріп, қабілет-қасиеттерін танып, соған сай ұстанымын қалыптастыруы керек. Оқушы тұлға болудың үлгісін жырақтан емес, алдындағы мұғалімнен табуын ойлайсың. Сол үшін өмір бойы оқисың, үздіксіз ізденесің. Ізденіс тәжірибенді молайтады, шындаласың, шәкірт жүрегіне жол табудың қыр-сырына қанығасың. Ұстаз – өзгені дамытатын және сол жолда өзің де үнемі жетілдіруді талап ететін кәсіп иесі.

Екіншіден, оқушыны ойлау мен ойлануға жетелейсің, дұрыс шешім қабылдауға бағыт-бағдар бересің. Ойлай алатын, тың идеялар ұсына білетін, ұлы әрі игі істерге бастайтын жаңалық ашатын өскелең ұрпағы бар мемлекет қашан да алда тұратыны аян. ХХІ ғасыр үшін маңызы тіпті ерен, өйткені қазір дағдылар дәуірі. Ал мұғалім оқушыларды қажетті құзыреттермен қаруландырады. Ал оқушының заулаған заманның тамырын ыңғайымен басып, өмірдің өрі мен еңісін таразы басында екшей алып, өз жолын адаспай тапқанын білсең, сенен бақытты жан жоқ. Шәкірттің сауатты азамат болып өскенін көргенде, еңбектің еш кетпегендігін сезініп, қуаттанасың.

Қорытынды

---

⁷ Ескертпе: жаттығуда эссенің тақырыбы мен негізгі бөлімі ұсынылады, тапсырма эссенің кіріспе және қорытынды бөлімдерін жазу қажет.

Мұғалім – мәртебелі мамандық

Ұстаз – ұлы есім. Ұстаздық – қадір тұтар ең қайырлы іс. Мұғалімдік – әлемдегі ең ардақты мамандық. Мен осы мәртебелі мамандықты таңдаған жанның бірімін. Бұл күнде осы мамандықтың иесі болғанымға қуанамын. Менің мамандығымды басқалармен салыстыруға келмейді. Оған бірнеше себеп бар.

Оның бірінші себебі – ұрпақ тәрбиесі. Біздер елдің ертеңіне ие болатын болашақты тәрбиелейміз. Бір сәт ойланып отырсаң, Жаратушыдан кейінгі үлкен рөл мұғалімдердікі ме деп те ойлайсың. Жазу-сызудан еш хабары жоқ кішкене ғана баланы алдыңа әкелген соң, бар жан-тәніңмен өз білгеніңді үйретіп қана қоймай, өмірге бейімдейсің, адам болуға жетелейсің. XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Бізге ой-өрісі жоғары, зерделі, құндылықтарды дәріптейтін парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармаймын. Мен үшін баламен жұмыс жасаудан артық бақыт жоқ. Мінез-құлқы әр түрлі баланы бір мақсатқа жұмылдырып, әрқайсысымен жеке-жеке тіл табысу, ол – өнердің өнері.

Ал екіншісі – мамандығыңа деген сүйіспеншілік. Өзге пәндерден ерекшеленіп тұратын қазақ тілі мен әдебиетін бала күнімнен сүйіп оқитынмын. Сол сүйіспеншілік менің осы мәртебелі мамандықты таңдауыма әсер етті. «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» демекші, шәкірт бойындағы ұстамдылық пен тәрбиелілік көбіне ұстаздан болады. Ескендір Зұлқарнайын: «Данқ пен абыройға кенелуімде мен бір адамға қарыздармын, ол – ұстазым Аристотель», – десе, Абылайхан Төле биді, Шәкәрім ұлы Абай ақынды ұстазым деп, шексіз құрметпен өткен екен. Ендеше, менің үлгі тұтар, аяулы ұстаздарым – Қоныс Егінбайқызы, Намаз Төлеубайұлы, Төлеутай Есенжолқызы, Жұмагүл Төлемісқызы секілді жандар. Бұл кісілер менің мұғалімдікті таңдауыма өздерінің мамандықтарына деген сүйіспеншілігімен өнеге бола білді.

Сөзімнің соңында айтарым, бүгінгі білім мен білік бәсекелес заманда ұрпақ тәрбиелеуде оқушыларымының биіктен көрінуіне күнделікті ісімдегі жаңашылдығым, жан-жақты берген білім мен тәрбием, мамандығыма деген сүйіспеншілігім арқылы қол жеткізудемін. Әр баланы жас ерекшелігі, мінез-құлқы, өскен ортасына қарай танып, азамат қылып қалыптастыру – менің педагогтік мұратым.

Берілген тақырыптар бойынша эсселер жазыңыз⁹

- 1) Ұстаздың басты жетістігі туралы менің ойым
- 2) Білікті педагогтың бойындағы қасиеттер
- 3) Заманауи тәрбие құндылықтарының өзекті проблемалары
- 4) Бәсекеге қабілетті ұстаздың дағдылары
- 5) Менің этикалық принциптерім
- 6) Сабақта қолданатын заманауи тәсілдер
- 7) Менің мұғалімдікке келуімнің алғышарттары
- 8) Оқушы тұлғасын дамытудағы педагогтің рөлі
- 9) Педагогтің шәкірт тәрбиелеудегі ұстанымы
- 10) Жақсы ұстаз болу – мамандық па әлемде өмірлік ұстаным ба?
- 11) Заманауи педагогтың қажетті дағдысы – креативтілікке жататын қасиеттер
- 12) Білім деңгейін арттыру жолдары туралы ұсынысыңыз
- 13) Заманауи педагогтың табысты болу жолдары
- 14) Педагог мәртебесін қалай көтеруге болады? Сіздің көзқарасыңыз!
- 15) Ғылыми-техникалық прогрестің адамдарға әсері
- 16) Әлеуметтік медиа: жақсы және жаман жақтары
- 17) Білім сапасын арттырудағы білім беру ұйымдарындағы менеджменттің рөлі
- 18) Педагог үшін медиасауаттылықтың маңызы
- 19) Мектептегі булингпен күресудің жолдары
- 20) Өзін-өзі басқару оқушылардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастырудың шарты ретінде

Берілген тақырыптарға эссе жазу барысында алдымен автордан не сұрап тұрғанын анықтап алу маңызды. Эссе тақырыбы жазудың қай бағытта

---

⁹ ЕСКЕРТПЕ:

- ✓ Уақытпен жазып үйреніңіз
- ✓ Сөз санына назар аударыңыз
- ✓ Әдістемелік ұсынымдарда берілген кеңестерді ескеріп сыни көзбен жазылған эссені қарап шығыңыз

дамитынын айқындайды. Мысалы: «Жақсы ұстаз болу – мамандық па әлде өмірлік ұстаным ба?» тақырыбын таңдаған кезде жақсы ұстаз болу үшін не мамандықты немесе өмірлік ұстаным қағидаттарының біреуін таңдап ашып жазу керек. Бұл жерде автор алдымен жақсы ұстаз болу мамандық немесе ұстаным екенінің бірін таңдап, одан кейін оны дәлелдеуге ұмтылады.

Келесі мысал, «Әлеуметтік медиа: жақсы және жаман жақтары» тақырыбында эссе жазу талап етілген жағдайда, автор әлеуметтік медианың оң және теріс жақтарын салыстырып жазады. Мұндай эссенің кіріспе бөлімінде негізгі бөлімде айтылатын ең маңызды фактілері ұсынылып, келесі абзацтарда олар сипатталады.

Екінші абзацта әлеуметтік медианың жақсы жақтары, оң ықпалы, пайда жақтары туралы аргументтер келтіріледі.

Үшінші абзацта әлеуметтік медианың теріс жақтарын жазу керек. Автор нақты бір жаман ықпалын алып, оны дәйектеуге кіріседі.

Қорытынды абзацта жоғарыда жазылған ақпаратты түйіндеп, автордың ойы тұжырымдалады. Бұл кезеңде әлеуметтік медианың қай жағын қолдайтынын (жақсы және жаман) туралы өз пікірін білдіреді.

Қорытынды

Бұл әдістемелік ұсынымдарда педагогтерге эссе жазуда мән беретін тұстары көрсетілді.

Әдістемелік ұсынымдарда эссе жазудың шетелдік және отандық тәжірибесі зерделеніп, педагогтерге эссе жазудың талаптары мен шарттары ұсынылды. Сонымен қатар, педагогтердің эссе жазу дағдысын дамытуға арналған жаттығулар берілді. Ұсынымдар педагогтерге әдістемелік құрал ретінде әзірленіп ұсынылды.

Бірінші бөлімде эссенің пайда болуының шетелдік тарихы зерделеніп, ұсынылды. Эссенің тарихын білу арқылы ертеден келе жатқан эссе жазу үрдісінің мүмкіндіктерін кеңінен танып, педагог эссе түрлерімен таныса алады.

Екінші бөлімде эссенің құрылымы мен талаптарының негізгі бағыттары сипатталып ұсынылды. Бөлімде талаптардың заңнамаларға сәйкестігі, әр құрылымдық бөлімшеде жазылатын ақпараттардың талаптары айқындалды.

Үшінші кезеңде педагогтерге эссенің үлгілері мен жазу жолдары мысалдарымен ұсынылды. Қойылған барлық талаптар мен тапсырмаларды орындау арқылы әр педагогте эссені жазу дағдысы қалыптасады.

Әдістемелік ұсынымдамада аттестаттаудан өту Қағидаларында эссеге қойылған талаптар жан-жақты түсіндірілді. Сонымен қатар, ұсынымдамада эссенің түрлері, бағалау критерийлері, техникалық рәсімдеу жолдары да көрсетілді.

Ұсынымдамада теориялық ақпарат қана емес, сонымен қатар практикалық жазу үлгілері де ұсынылды. Эссе жазу ұсынымдарында әр бөлімнің құру жолдары мысалдарымен қарастырылды. Бұл нұсқаулықпен танысқан педагог аттестациядан өту кезеңдерінің бірі – эссе жазуға дайын болады.

Қорытындылай келе, эссе қазіргі таңда сынақтан өтушілерден талап етілетін ең көп таралған сынақ түрлерінің бірі. Себебі жазудың бұл түрі үміткерлердің өз ойын жеткізу және оны дәлелдеу қабілетін көрсетеді. Сондықтан эссе – педагогтердің бойында бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеуде алатын орны зор. Заманауи педагог білікті де білімді болуы тиіс, сонымен қатар өзіндік ойын жүйелі құрай алуы, дәйекті ойын тиянақты жеткізе білуі - заман талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1999. С. 1413.
2. Қазақ әдебиеті тілінің сөздігі. Он бес томдық. 15-том./ құраст.: А. Жанабекова, Т. Жанұзақов, Б. Әбілқасымов және т.б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011.Т.15: - Ү – Я. – 824 бет.
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі/ Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов, - Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
4. Баспа және полиграфия терминдерінің түсіндірме сөздігі/ С. Медеубекұлы, Б. Омарова, Р. Әбдиева. – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2013 – 232 б.
5. Олдос Хаксли, Сборник эссе , «Предисловие», Лондон: Harper and Brothers, 1960, рv.
6. Высоколян Н.Е. Методические рекомендации по написанию эссе. Ухта, 2013. С.4.
7. Princeton University. Eight-Legged Essay // <https://www.princeton.edu/~elman/documents/Eight-Legged%20Essay.pdf>
8. Шанс, Линда Х. (1997). Бесформенное в форме: Кенко, Цурезурегуса и риторика японской фрагментарной прозы. Стэнфорд: Stanford UP, с. 46.
9. Высоколян Н.Е. Методические рекомендации по написанию эссе. Ухта, 2013. С.4.
10. Оуэнс, Дерек (1996). "Сочинение". Ключевые слова в исследованиях композиции . Портсмут, Нью-Хэмпшир: Бойнтон/Кук. стр. 85–88. ISBN 0-86709-399-4.
11. Эссені қалай жазады – барлық ережелер <https://stan.kz/esseni-kalay-zhazadi-barlik-erezheler-311643/>
12. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 12 қарашадағы № 561 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100025208>
13. Еркінбай Ұ., (2020). Эссені тексеруге бергенге дейін оны не үшін редакциялау керек? 6 п.
14. Назерке Муса. Эссе жазудың ең тиімді тәсілі. <https://bilimland.kz/kk/news-articles/articles/esse-zhazudyn-en-tiimdi-tasili>
15. Эссені бағалау критерийлері <https://itest.kz/kz/attestation/esse-4157/nusqaular/lecture/esseni-bahalau-kriterijleri>
16. Эссе және оның түрлері: Оқу құралы. Е.Т. Оспанов – Алматы: «ОНОН»баспасы, 2022. - 18 б.

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ	3
ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ	5
ПЕДАГОГТІҢ АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАНЫ ӨЗІРЛЕУІ	87
ЭССЕ ЖАЗУ	148

Министерство просвещения Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

**МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
ПЕДАГОГОВ ОРГАНИЗАЦИЙ СРЕДНЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Астана – 2022

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 12 от 15 ноября 2022 года)

Методическое сопровождение педагогов организаций среднего образования – Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2022. - 400 с.

Данные методические рекомендации охватывают три важные темы по оказанию методической помощи педагогам. В первой главе методических рекомендаций изложены пути развития исследовательских навыков педагогов. Во второй главе представлены рекомендации по разработке авторской программы и ее распространению. В третьей главе изучен зарубежный и отечественный опыт написания эссе, предложены педагогам требования и правила написания эссе.

Методические рекомендации содержат информацию актуальную в контексте совершенствования профессиональных навыков педагогов, а также полезную в качестве вспомогательного средства для прохождения ими аттестации.

Методические рекомендации предназначены для педагогов организаций среднего образования, методистов методических кабинетов и специалистов, работающих в системе образования.

© Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина,
2022

ПРЕДИСЛОВИЕ

Быстро меняющиеся условия XXI века привели к появлению новых требований для специалистов всех отраслей. Стремительное развитие науки, быстрое обновление технологий, социальные изменения, трансформация культурных и социальных институтов актуализировали постоянное приспособление к новым условиям и приобретение навыков, необходимых требованиям времени. Другими словами, чтобы стать конкурентоспособным специалистом на рынке труда необходимо регулярное саморазвитие и самосовершенствование. Поэтому одной из наиболее часто используемых сегодня фраз является понятие «обучение на протяжении всей жизни». Обучение на протяжении всей жизни, постоянное обучение, постоянное повышение квалификации стали жизненными принципами любого специалиста, стремящегося стать профессионалом своей области.

Профессиональная квалификация педагогов организаций среднего образования, закладывающий фундамент знаний и воспитывающий культуру поведения будущих специалистов, необходимых для рынка труда и помогающая сформировать отношение обучающихся к жизни. Педагоги организаций среднего образования формируют основы будущего человеческого капитала в государстве, а также воспитывают и прививают необходимые ценности гражданам, формирующим специфику будущего общества. В этой связи, в целях повышения профессиональной квалификации педагогов и оказания им методической помощи разработаны настоящие методические рекомендации.

Методические рекомендации охватывают три актуальные для педагогов темы: проведение научного исследования, разработка авторской программы и написание эссе. Темы были отобраны на основе потребностей методистов методических кабинетов и педагогов организаций среднего образования. Эти темы актуальны не только в контексте повышения квалификации учителей в рамках современных требований, но и важны для прохождения аттестации педагогов в рамках последних изменений, внесенных в нормативную систему. Объединение этих трех вопросов в одну методическую рекомендацию, с одной стороны, полезно для читателя с точки зрения взаимосвязи тем, а с другой стороны, позволяет читателю сосредоточиться на содержании главы, на основе которой хочется больше расширить свои знания по данной проблеме.

В первой главе изложены пути развития исследовательских навыков педагогов. Информация в данном разделе содержит материалы, необходимые педагогам для проведения научных исследований, написания научных статей. В данной главе кратко изложены все этапы проведения научного исследования – от выбора темы проекта до публикации полученных результатов. Содержание представленной информации и примеры структурированы таким образом, чтобы иллюстрировать педагогом пути совмещения педагогической и исследовательской деятельности на базе организаций образования.

Во второй главе представлены рекомендации по разработке авторской программы и ее распространения. Информация, представленная в данной

главе, расширяет знания педагогов по разработке авторской программы – одного из необходимых условий для получения квалификационной категории «педагог-мастер».

В третьей главе изучен зарубежный и отечественный опыт написания эссе, предложены педагогам требования и условия написания эссе. Содержание данной главы сочетает теоретическую информацию с практическими упражнениями, которые позволяют педагогам расширять свое знание и навыки по написанию краткого письменного сочинения. В целом, представленная информация содействует написанию качественного эссе во время аттестации педагогов.

Методические рекомендации актуальны в контексте совершенствования профессиональных навыков педагогов и оказания им методической помощи. Поэтому данный материал является ценным инструментом и для методистов областных методических центров и районных методических кабинетов. Кроме того, имеет познавательное значение специалистам, работающим в структурах системы образования, широкой общественности, интересующейся областью среднего образования и педагогической деятельностью. Методические рекомендации предназначены для педагогов общеобразовательных организаций, методистов методических кабинетов и специалистов, работающих в системе образования.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ПЕДАГОГА

Глоссарий

В данной главе методических рекомендаций использованы следующие термины и сокращенные слова (при этом следует учитывать, что определение многих терминов, понятий меняется в зависимости от направления науки, школы и др.).

Академическая честность – это придерживание и соблюдение правильных принципов, ценностей и морали во время обучения, преподавания и исследований.

Информированное согласие – это соглашение, заключаемое между исследователем и участником исследования, подтверждающее, что сторона, участвующая в исследовании, получила необходимую информацию об исследовании.

Социальный феномен (явление) – поведение, действия индивида, индивидов, и между индивидами в обществе.

Дедуктивный подход – структурирование процесса исследования, аргументации от общего к частному (обычно используется в количественном подходе).

Предположение исследования – это убеждение в предположении (обычно используемое в качественном подходе), которое постулирует, что исследование направлено на определение того, что происходит.

Гипотеза исследования – это фактическое заявление (обычно используемое в количественном подходе), в котором делается вывод о том, на что направлено исследование.

Дизайн (стратегия) исследования – это план исследователя о том, как будет осуществляться исследование.

Обобщение – это распространение результатов и выводов исследования к более широкому контексту.

Этика исследования – это принципы, которыми исследователь руководствуется в проведении исследовательского проекта в соответствии с академической честностью и в обеспечении безопасности и предотвращении какого-либо негативного воздействия на участника исследования.

Индуктивный подход – структурирование процесса исследования, аргументации от частного к общему (обычно используется в качественном подходе).

Лист согласия – это краткая информация об исследовательском проекте, представляемая участнику исследования для получения информированного согласия.

Корреляция – определение уровня связи между двумя или более переменными.

Моделирование – это копирование или создание модели сложной системы, объекта для проведения прямого исследовательского испытания с целью понимания и объяснения свойств оригинала.

Нарратив – это рассказ, повествование написанный или рассказанный индивидом о чем-либо.

Плагиат – это преднамеренная или непреднамеренная передача от своей имени текста или идеи, принадлежащих другому лицу.

Анализ – разбор явления, проблемы, информации на части с целью понимания сущности.

Триангуляция – это рассмотрение исследуемой проблемы несколькими способами или методами для повышения качества исследования. Триангуляция обычно часто используется в качественном подходе. В отличие от смешанного метода и мультиметодного исследования, триангуляция подразумевает использование вспомогательных методов с целью подтверждения того, что исследование является действительным и надежным.

Рандомизация – повышение объективности и достоверности процесса исследования путем уменьшения искажений, затрачиваемых на выборку путем случайного выбора лиц, предметов или мест, участвующих в исследовании

Введение

Педагогические исследования важны для совершенствования системы образования и повышения качества образования в государстве. Исследовательская работа в области педагогики включает в себя вопросы преподавания и обучения, оценку и измерение качества образования, воспитание и формирование личности, совершенствование стандартов и учебных программ в области образования, воспитание обучающихся, проектирование и оснащение организаций образования в соответствии с потребностями обучающихся и воспитанников, формирование системы внутренних и внешних коммуникаций, влияние семейного положения и когнитивных особенностей обучающегося на получаемые знания, взаимодействие с родителями и другими сторонами, повышение эффективности управления в сфере образования и т.д. Результаты исследований помогают выявить факторы совершенствования качества образования и обучения. Выводы, полученные в результате исследований в области образования, позволяют принимать научно обоснованные государственные решения для улучшения системы образования, содействуют специалистам и педагогам, работающим в сфере образования стремиться к улучшению своей деятельности через применение на практике итогов исследования. Качественное образование способствует развитию человеческих ресурсов путем увеличения грамотных граждан и квалифицированных кадров в государстве, что в конечном итоге улучшает благосостояние всего общества. В связи с этим многие государства поддерживают исследования в области образования и поощряют исследовательскую деятельность педагогов. В результате такого внимания количество научных поисков в области образования с каждым годом увеличивается.

В этом направлении педагоги, как практики могут внести большой вклад растущий объем исследований в области образования. Поскольку практическая деятельность дает возможность постоянно вести наблюдение за поведением обучающихся, экспериментировать, а также оценивать влияние политики в сфере образования, инновационных технологий и новых методик на качество обучения. Педагоги также могут проводить этот процесс наблюдения и оценки в течение длительного времени. Другими словами, у педагога есть ресурс времени для изучения в течение нескольких лет какие методики, технологии обучения, способы взаимодействия оказывают положительное влияние на обучающихся. В ходе такого длительного наблюдения можно оценить факторы, которые положительно и отрицательно влияют на образование молодого поколения. Кроме того, исследовательская деятельность педагога актуальна с точки зрения повышения качества образования. Поскольку, результаты проведенные педагогом в соответствии с научными требованиями наблюдение и эксперимент позволяют выявить факторы, повышающие качество образования, и распространить их по всей системе. Более того, это увеличивает объем информации, собранный научным

методом, относящимся к системе образования, и формирует более широкое понимание о процессах в ней. В этом контексте, учитывая значимость педагогов занятие исследовательской работой. Данные методические рекомендации разработаны для поощрения участия учителей в научно-исследовательской деятельности через повышение их осведомленности о стандартах и требованиях академической среды. Предоставленная в данной главе информация способствует повышению исследовательской компетентности педагогов.

Существуют правила, требования, стандарты, нормы и этапы проведения исследований, принятые в академическом сообществе и соблюдаемые учеными. Эти требования и стандарты в большинстве случаев являются общими для всех областей науки, независимо от направления и вида дисциплины. Любое научное исследование должно проводиться в рамках стандартов и требований, установленных в академической среде, и соблюдать эти правила, чтобы оно могло быть признано другими исследователями, и публиковаться в научных изданиях. Потому что стандарты в науке – это традиция, основанная на многовековом накопленном опыте проведения исследований и лекало, обеспечивающий качественную реализацию исследовательского проекта. По этой причине в таких программах, как магистратура, докторантура, которые присуждают академические степени, основное внимание уделяется обучению правилам и требованиям проведения исследования, принятых в академической среде. Только усвоивший эти требования исследователь способен производить качественный продукт и присоединиться к дискуссии в научной среде.

В данной главе методических рекомендаций изложены понятия и принципы исследовательского процесса, укоренившиеся в научном сообществе с целью повышения компетентности педагогов. Данная глава методических рекомендаций «Исследовательская компетентность педагогов», была разбита на несколько разделов в соответствии с компонентами дизайна проведения исследования. Разбивка главы на подразделы удобна для восприятия информации читателем.

В первом подразделе был рассмотрен вопрос выбора и обоснования темы исследования. Изложены проблемы, с которыми чаще всего сталкиваются исследователи при выборе темы, и предложены успешные кейсы их преодоления. Были описаны элементы, на которые следует обратить внимание при выборе темы и раскрыты ловкости сужения исследовательского вопроса по теме проекта.

Затем были даны разъяснения по разработке дизайна (плана) исследования. Обоснована значимость дизайна и его влияние на дальнейшие этапы исследования, а также изложены эффективные способы разработки плана проекта. Были описаны виды дизайна исследования, выделены их основные особенности и продемонстрированы на примере нескольких исследовательских проектов.

Вопросы академической честности обсуждались в третьем подразделе. Кратко изложена важность академической честности и добросовестности в

исследовательской деятельности. Были описаны элементы академической честности, нормы, на которые исследователь должен обратить внимание, и ошибки, которые следуют избегать, чтобы не испортить репутацию в академической среде.

В следующем разделе изложена актуальность разработки этических принципов для проведения исследования качественно и правильно в рамках академических норм. Обосновано влияние этических принципов на качество исследования и их содействия на минимизацию негативного воздействия на участников проекта. Продемонстрированы способы разработки этических норм исследовательского проекта. Разъяснены причины изменения строгости этических требований в зависимости от выбранного подхода исследования, количественного и качественного метода.

Значимость литературного обзора описана в подразделе степень научной разработанности темы. В данном подразделе разъяснены способы проведения обзора литературы для определения актуальности темы, объяснены методы разработки гипотезы и предположение исследования на основе результатов предыдущих исследований, а также обоснование методологии проекта, исходя из предыдущих научных работ. Кроме того, были обсуждены три способа передачи информации из других источников: цитирование или прямая ссылка, перефразирование или пересказ текста без существенных изменений, резюмирование или краткое изложение сути написанного текста.

В следующем подразделе были описаны распространённые в научном сообществе стили ссылок. Были даны краткие сведения об особенностях этих стилей и подчеркнута важность правильного выбора формы ссылки. Также перечислены компьютерные программы, которые автоматизируют оформление ссылки документа.

Выбор методологии исследования, одного из наиболее важных этапов исследовательской работы, и связанные с ним вопросы изложены в дальнейших подразделах. Сначала описана актуальность методологии и элементы, на которые следуют обратить внимание при выборе методов исследования. Приведены примеры как выбранная методология влияет на структуру исследовательского проекта. Коротко разъяснено почему методы сбора и анализа данных классифицируют на количественный подход и качественный подход.

В следующем подразделе были рассмотрены особенности организации исследовательского процесса в рамках качественного подхода. Дана информация о методах, относящихся к качественному подходу, особенности их применении.

Затем был написан исследовательский дизайн количественного подхода. Описаны шаги количественного подхода, методы сбора данных, используемые программы, преимущества и недостатки этого подхода.

В трех последующих подразделах были обсуждены три наиболее часто используемые педагогами-практиками методы исследования. В частности, предоставлена базовая информация о том, как можно проводить исследования

с использованием методов педагогического наблюдения, исследования действий и учебная интервенция. Преимущество перечисленных методов в том, что эти инструменты сбора данных позволяют педагогу совместить исследовательскую деятельность с педагогической работой. Другими словами, данные методы не мешают, наоборот эффективно дополняют основную деятельность педагога.

В большинстве случаев результаты исследования публикуются. Поэтому несколько подразделов данной главы методических рекомендаций посвящены предоставлению информации по написанию научной статьи на основе проведенного исследования. Сначала обоснована актуальность публикации результатов исследования в виде статьи, доклада. Написана регулярно встречаемая структура оформления научной статьи. В частности, изложена часто используемая исследователями социальных и гуманитарных наук изложения результатов исследования структура IMRaD (аббревиатура, англ.: Introduction, Methods, Results, and Discussion. Русь.: Введение, Методы, Результаты и Обсуждение). Кроме того были даны рекомендации по визуализации данных и значимость предоставления на рассмотрение широкой публики отдельной информации в качестве приложения.

Содержание данной главы методических рекомендаций способствует развитию исследовательской компетенции педагога. Исследование, проведенное в рамках данных рекомендаций и рукопись, разработанные с учетом представленной информации содействуют публикации качественного продукта. Поэтому важно внимательно ознакомиться с содержанием глав и в исследовательской работе руководствоваться рекомендациями.

Выбор темы исследования

Первым этапом исследования является выбор темы. Это работа, требующая всестороннего мышления, обсуждения. Потому что тема – это фундамент, который полностью определяет последующие этапы исследования. При выборе темы необходимо обратить внимание на несколько элементов. Тема, разработанная с учетом этих элементов, оказывается хорошо обоснованной. В следующих абзацах кратко описаны элементы, на которые следует обратить внимание при выборе темы.

В первую очередь исследуемый вопрос, тема должна быть интересна исследователю. Здесь исследователь берет на себя проблему, которая его волнует, наблюдает в своей повседневной практике и стремится понять, почему это так. Здесь важно, чтобы исследователь пытался взять в качестве темы проблему, которая не мешает его основной работе, не отнимает у него времени. Другими словами, исследователь должен взять в качестве исследования тему, удобную для его трудового договора, условий труда. Для педагогов это пути повышения эффективности обучения, факторы, влияющие на качество образования.

Любое исследование будет направлено на решение одной проблемы в природе, обществе, улучшение или более глубокое понимание того, почему происходит явление. Это означает, что полученные в результате исследования данные свидетельствуют о том, что это практико-ориентированный проект, способствующий улучшению текущей ситуации. Поэтому при выборе темы лучше продумать ее практическую значимость. Необходимо разработать, какое практическое значение имеет результат этого исследования.

Во-вторых, необходимо подумать о теоретической значимости исследования. В большинстве случаев научные исследования проводятся для того, чтобы проверить существующие теории, исправить их, расширить область применения, либо предложить новую теорию, либо сделать выводы для теории. При обосновании темы исследователя важно, чтобы в большинстве случаев исследование указывало, какое из них было направлено на создание.

Следующим важным элементом является написание вклада исследования в научную литературу. Это написано на основе предварительного обзора литературы по теме. Здесь исследователь показывает, чем его тема отличается от других исследований по этой теме. Например, в исследованиях, проведенных по этой теме, часто использовался качественный подход, тогда как в этом исследовании использовался количественный подход. Другой пример: предыдущие исследования не учитывали влияние коммуникативных навыков учащихся на успеваемость в классе, и это исследование заполняет этот пробел. Здесь можно отметить не обязательно изученную проблему, но и малоизученную или с другой стороны. Таким образом, исследователь также демонстрирует значение, которое он придает научной литературе.

Вывод из изложенного выше состоит в том, что определение темы исследования – это процесс, который требует времени и требует глубокого мышления. По этой причине сложилась традиция разбивать процесс выбора темы на несколько шагов. Разделение обозначения темы на этапы упрощает ее уточнение. В таблице приведены примерные этапы определения темы исследования.

Примерные этапы определения предмета исследования

Шаги	Работа, которую нужно сделать
Выберите интересную проблему, идею	Исследователь выбирает несколько идей, которые ему интересны и имеют потенциал для исследования, и записывает их. Предварительный просмотр публикаций, связанных с письменными идеями. На этом этапе вы можете записать несколько черновиков альтернативных тем. На последующих этапах она будет исправлена, а актуальная тема останется.
Обсуждение, консультация	Обсуждает идеи в проекте с другими коллегами, исследователями. Определяет конкретную изучаемую проблему.
Уточнить тему	Превращает изучаемую проблему в конкретную тему.
Более глубокое изучение темы	Дается углубленный обзор материалов по теме, научных публикаций. Цель и задачи темы, выводы, которые будут проверяться в ходе исследования.
Преобразование темы в исследовательские вопросы	В рамках исследования устанавливаются вопросы, ответы на которые будут востребованы. Исследование будет направлено на поиск ответов на эти вопросы.

Еще один момент, который следует учитывать здесь, заключается в том, что важно, чтобы исследователь мог понять тему так, чтобы она была удобной не только для себя, но и для других людей. Хорошо, что тема исследования

должна раскрывать содержание изучаемой работы и быть понятной общественности. Очень длинная тема в большинстве случаев снижает интерес других людей.

После того, как тема исследования определена, необходимо извлечь исследовательские вопросы из этой темы. Правильно структурированные и уточненные вопросы к проблеме способствуют не только качеству исследования, но и легкости дальнейшего проведения работы. Ведь правильно поставленный вопрос открывает путь к получению правильных ответов.

Исследователи предлагают сосредоточиться на таких атрибутах при разработке исследовательского вопроса:

1. Исследовательский вопрос будет оригинальным, соответствующий теме.

2. Вопрос должен быть реализуемым, таким, чтобы можно было провести исследование. Конкретно риторических, философских и т.п. вопросов быть не должно.

3. Исследовательский вопрос должен быть ясным. Прочитав исследовательский вопрос, читатель должен понять его цель, на какую проблему он ищет ответ.

4. Вопрос исследования должен быть ориентирован на конкретную проблему. Ответ на широкие вопросы также неясен. Узкие вопросы, направленные на конкретную проблему, могут помочь вам получить компактный ответ, предназначенный для решения этой проблемы.

5. Вопрос об исследовании нужно писать кратко. В большинстве случаев исследовательский вопрос ограничивается одним предложением. Он хочет, чтобы само предложение было кратким.

6. Однако вопрос исследования необходимо структурировать таким образом, чтобы можно было провести дискуссию. Исследовательский вопрос не должен основываться на ответе «Да» или «Нет».

Здесь проблема, которую следует учитывать, заключается в том, что структура исследовательского вопроса меняется в зависимости от количественного и качественного подходов.

Дизайн исследования (стратегия исследования)

После определения темы и вопросов исследования необходимо разработать дизайн исследования. Дизайн исследования – это стратегия, которая отвечает на вопросы исследования. Другими словами, дизайн исследования – это план, в котором записывается, как проводится работа, какими методами собираются и обрабатываются данные, как выбираются респонденты, а также возможное время исследования. Правильно составленный дизайн исследования, как и любой план работы, упрощает выполнение и позволяет достичь желаемого результата. Кроме того, повышает доверие общественности к качеству исследований.

Основу дизайна исследования составляет методология. Исследователь сначала пишет, какую методологию он использует, чтобы ответить на эти вопросы после написания проблемы, которую предполагается исследовать, ее актуальности, темы, цели исследования, вопросов исследования. В зависимости от методологии меняется название дизайна исследования. Ниже будут описаны типы широко используемых исследовательских дизайнов.

Описательный (диагностический) дизайн исследования: фокусируется на описании проблемы или ситуации. Исследователь стремится изложить сложившуюся ситуацию. Например, «как ежегодно меняются показатели обучающихся на едином национальном тестировании?» или «как часто родители выбирают педагогическую профессию? исследования, описывающие ситуацию на основе полученных данных». Данные, полученные в результате таких исследований, затем помогают в исследованиях, направленных на выявление причины.

Дизайн исследования, ориентированный на понимание: направлен на объяснение сути ранее неизведанной, малоизученной проблемы. Такая стратегия исследования предполагает изучение внутренней основы одной ситуации, социальной среды. Примером может служить вымышленный кейс, подобный этому. Педагог в своей практике замечает, что дети, выросшие на местности, в поле, имеют склонность к литературе. Поэтому он задается вопросом: «почему ребенок, выросший на природе, ближе к литературе?» ищет ответ на вопрос. В ходе литературного обзора выясняется, что данная проблема изучена очень мало, имеются только публицистические публикации. По этой причине он создает дизайн исследования, по которому стремится понять эту ситуацию и объяснить ее другим.

Дизайн экспериментального исследования помогает отслеживать эффективность сделанных изменений с помощью тестов. В большинстве случаев участников эксперимента делят на две группы, первой группе предлагается новое изменение, второй группе предлагается прежняя система. В результате сравниваются показатели между двумя группами, если показатели группы, в которой представлены изменения, высоки, это означает, что новизна эффективна. Например: «насколько использование виртуальной реальности влияет на качество знаний учащихся?» если эксперимент проводится с целью ответа на вопрос. Обучающихся, участвующих в зачете,

делят на две группы, первую обучают технологии виртуальной реальности, вторую обучают традиционной методике. По прошествии определенного времени качество знаний обеих групп проверяется. В результате будут вынесены соответствующие рекомендации.

Дизайн корреляционного исследования: он направлен на определение наличия или отсутствия связи между двумя или несколькими вариациями. Такой дизайн исследования также способствует выявлению причинно-следственной связи между одной проблемой и другой. Примером этого дизайна является вопрос: «насколько существует связь между уровнем образования родителей и успеваемостью ребенка». Сначала происходит градиент успеваемости обучающихся, затем степень знаний их родителей. Если выясняется, что по мере повышения степени образования родителей учащийся также улучшается в успеваемости, то делается вывод, что существует положительная корреляция, если нет, то отрицательная корреляция.

В общем, дизайн исследования – это план, который включает не только методы, но и последующие этапы. Поэтому важно составить этот план четко и понятно.

Академическая честность

Как и в любой отрасли, в научной среде важно, чтобы исследователь делал свое дело правильно, качественно и добросовестно. Концепция, которая требует, чтобы исследователи обладали такими качествами, называется «академической честностью». Само понятие академической честности состоит из множества внутренних понятий. Эти внутренние концепции представлены на рисунке ниже. Здесь важно отметить, что каждое понятие, представленное на рисунке, имеет свою категорию, необходимо читать специальную литературу для более широкого ознакомления с ними. Литературы по академической честности предостаточно, есть даже специальные сайты, сообщества ученых. Например, The International Center for Academic Integrity (ICAI) - <https://academicintegrity.org> / такие организации, как.

Необходимость академической честности во многом обусловлена следующими факторами. Во-первых, обеспечить качество исследования, чтобы исследователь не прибегал к различным искажениям на пути к достижению своей цели. Во-вторых, исследователь просит оценить труды других коллег, относиться к ним с уважением. В-третьих, это, прежде всего, требует, чтобы исследователь не причинял какого-либо вреда респондентам, участвующим в исследовании, заботился о соблюдении их прав и требований, безопасности.

Репутация исследователя, который небрежно относится к требованиям академической честности, сильно пострадает. В такой ситуации исследователю трудно восстановить свою репутацию. По этой причине любой молодой исследователь, только начинающий исследование, должен очень бережно относиться к соблюдению академической честности.

Основные понятия академической честности

Одним из наиболее важных понятий, относящихся к категории академической честности, является этика исследований. Задача любого исследователя быть знакомым с этическими принципами и требованиями. В следующем разделе дается краткое изложение исследовательской этики.

Этика исследований

Самым важным компонентом любого исследования является этика исследования. Этика исследования принципов, которыми должен руководствоваться исследователь или группа исследователей при проведении исследовательского процесса. Важность наличия такой этики во многом обусловлена двумя аргументами: во-первых, она необходима для того, чтобы не допустить причинения какого-либо физического или психологического негативного влияния (ущерба) лицам, участвующим в исследовании; во-вторых, актуальна с точки зрения качественного проведения исследования. В связи с этим у исследователей сложилась традиция рассматривать этические нормы в рамках стратегии исследования.

Приверженность исследователей определенным этическим принципам при проведении исследования свидетельствует о том, что участники исследования задумывались о сохранении безопасности, минимизации негативного воздействия на них. Это компонент исследовательской стратегии, на который обязательно должны обратить внимание ведущие исследования в области образования, в том числе в отношении несовершеннолетних детей. Очевидно, что объектом исследования педагогов, работающих в организациях среднего образования, будут в основном обучающиеся. Поэтому педагогам, желающим провести исследование, необходимо быть знакомыми с этическими правилами, установленными в науке.

Этика исследования составляет определенный набор норм и принципов. Они устанавливаются заранее до начала практического этапа исследования. Иными словами, в процессе разработки стратегии исследования эти этические нормы должны быть определены. На всех последующих этапах исследования руководствуются определенными этическими нормами.

В общей науке нет общепринятого правила исследовательской этики или набора норм, которые во многом различаются в зависимости от направления науки (Социальные науки, Естественные науки, медицина и т. д.), требований сообществ и объединений, в которых объединились исследователи, объекта исследования, методологии исследования и норм, утвержденных государственными структурами и т. д. Поэтому педагогам, заинтересованным в проведении исследования, важно сначала изучить несколько ресурсов и в результате анализа содержащихся в них принципов определить нормы исследования по своей теме.

Любой исследователь должен сначала ознакомиться с этикой исследования, сложившейся внутри сообщества в своей области. В стране действует этический кодекс исследователей образования в Казахстане,

разработанный общественным объединением «казахстанское общество исследователей в области образования» (далее-этический кодекс). Важно, даже задача, чтобы педагог, желающий провести исследование, ознакомился с этим этическим кодексом, знал нормы в нем.

Последующий вопрос, на который следует обратить внимание – это формирование этических норм в зависимости от темы, формы и методологии исследования. Здесь следует изучить этические аспекты, предложенные учеными, использующими этот подход, в рамках данной темы, направления, которым следовали исследователи. Он утверждает, что этические аспекты являются рекомендациями, установленными в научном сообществе или разработанными учеными с учетом проблем, с которыми они столкнулись в своей практике. Для этого педагогам предлагается рассмотреть научные публикации, написанные по этике и исследовательской практике. В результате обучения в опубликованных академических публикациях по этическому вопросу и со ссылкой на них исследователь может обосновать этические нормы, которых он придерживается.

Важный момент, который следует учитывать здесь, заключается в том, что в зависимости от способа исследования меняется строгость этических норм и требований к исследователю. Исследования, проводимые с помощью количественного подхода, в большинстве случаев препятствуют существованию прямых отношений между исследователем и объектом исследования (участниками исследования), сбору большего количества данных, касающихся личности респондентов. В связи с этим этические принципы, которых придерживаются те, кто проводит исследования с таким подходом, при качественном подходе относительно упрощаются по сравнению с нормами, которыми руководствуются исследователи. А поскольку исследователи, использующие качественный подход, в большинстве случаев собирают данные путем непосредственного контакта, очной встречи с респондентами, участвующими в исследовании, этические нормы, предъявляемые к ним, ужесточаются. Это связано с тем, что в ходе прямого контакта исследователь получает информацию и имеет возможность осуществлять наблюдение над личной жизнью, здоровьем, отношениями с другими индивидами, психолого-эмоциональным состоянием, коммуникативно-речевым стилем, физико-антропологическим обликом, имиджево-стилевым положением респондента. Кроме того, участник исследования может узнать видение общества, окружающей среды, других людей внешнего мира в целом. Никто не имеет права распространять информацию, относящуюся к внутреннему миру участника исследования и не согласившуюся им делиться с внешней средой. Исследователи должны учитывать это и использовать только ту информацию, с которой участник дал согласие и никому не делиться оставшейся информацией. Ну а если участники исследования несовершеннолетние, то даже сложные. В таком случае требования, сформированные внутри научного сообщества, обязывают исследователя получить согласие родителей или опекунов и предлагают подумать о состоянии возраста, который только формируется как личность. В

целом, педагогам, желающим вести научный поиск, следует рассматривать материалы о подходе исследования и традициях, принятых в академической среде в зависимости от возрастных особенностей участников, дискуссии между учеными.

Следующий вопрос, на который должен обратить внимание человек, желающий заняться исследованием – это нормативно-правовые акты. В частности, законодательство в государстве, скорее всего, будет содержать требования к процессу исследования, в том числе к взаимодействию с респондентами, участвующими в исследовании. Важно, чтобы исследователь знал эти требования и соблюдал их. Поэтому после выявления субъекта и респондентов, участвующих в исследовании, необходимо проверить наличие или отсутствие каких-либо норм в правовых документах, относящихся к нему.

Кроме того, необходимо изучить внутренние правила организации, в которой проводится исследование, а точнее проходит испытательный этап исследования. После обдумывания общего исследования и его этапов, разработки проекта исследовательской стратегии необходимо показать руководителям организаций. Для педагогов, если исследовательский проект будет проходить на базе организации образования, то сначала нужно будет получить разрешение директора или его заместителей. Также рекомендуется предоставить членам методического объединения в организации образования информацию об исследовании, его процедурах и важности и пройти их одобрение. Это позволяет пропустить исследовательский проект через критику со стороны коллег, тем самым усилив его качество.

Этика исследования в большинстве случаев включает такие вопросы, как:

Во-первых, пишется самоанализ, размышления исследователей об исследовании. Характеризует полезность, необходимость проводимого научного проекта. В этом пункте исследователи рассматривают возможные отрицательные результаты исследования, вредное влияние, которое они могут оказать на участников исследования. Если в результате проведения исследования высока вероятность наличия каких-либо отрицательных выводов, то тест лучше не проводить. При минимальных возможных отрицательных выводах процесса исследования, в том числе при низком физическом и психологическом вреде, наносимом участникам исследования, продумываются способы предотвращения или максимального предотвращения этого негативного воздействия. Также рассматривается вопрос обеспечения безопасности участников исследования, особенно несовершеннолетних. Например, лучше заранее продумать, в каком месте, в какой среде будет проходить встреча с респондентом и будет ли доступ к ней и удобна ли встреча для участника, не вызовет ли какой-либо дискомфорт. Об этих проблемах исследователь пишет в полной и ясной форме. Все они обосновывают точку зрения исследователя или исследовательской группы на исследование.

На этом этапе следует учитывать два момента: поддержку участников исследования после завершения проекта и прекращение процесса

исследования в случае выявления вреда для участников. Если есть вероятность того, что исследование окажет какое-либо негативное влияние на участника, необходимо подумать о том, какая поддержка будет оказана ему после завершения исследования. Например, упоминание о том, что предоставляется психологическая или другая помощь. Затем, в некоторых случаях, наблюдается, что испытательный период проекта оказывает негативное влияние на участников исследования на более поздних этапах. Другими словами, даже если исследователь или группа исследователей предполагают, что отрицательное влияние на участника от реализации проекта низкое, на этапе тестирования видно, что это действительно наносит ущерб. Если отрицательное влияние исследования на участника было выявлено в ходе реализации проекта, то лучше еще раз рассмотреть, насколько необходимо дальнейшее проведение испытания, и сразу же прекратить в случае высокого негативного воздействия.

Исследователи также должны принять во внимание следующую проблему. Процесс исследования не может нанести физического или прямого психологического вреда участнику проекта. Однако его карьера, его отношения с другими людьми, скорее всего, окажут негативное влияние и, как следствие, нанесут ущерб. Для педагогов в организациях среднего образования можно привести такой пример. Информация, предоставленная обучающимся, будет содержать вероятность встречи с данными, которые негативно повлияют на его общение с родителями, учителем, который преподает, или одноклассниками. В таком случае исследователь должен быть очень осторожен, чтобы эта информация никому не передавалась.

Во-вторых, предоставляется информация об исследовательском проекте. Прописывается цель и задачи проекта, методология, записывается информация, содержащая необходимые и понятные постороннему человеку сведения об общем исследовании. Он также рассказывает о том, как обрабатывается, анализируется информация, собранная в ходе исследования. Здесь исследователь также показывает, как и где он использует информацию, полученную в результате исследования. Кроме того, в этом пункте руководитель исследовательской группы или исследователь записывает свои средства связи, контакты организации, в которой он работает. Это позволяет внешним лицам общаться, если у них есть какие-либо вопросы, связанные с исследованием, если они хотят получить дополнительную информацию, если у них есть жалоба на проект или исследователя. При этом участникам исследования также следует указать, что компенсация выплачивается/не выплачивается. Вся эта информация необходима для того, чтобы этический совет, участники исследования, посторонние лица, которым необходимо знать об исследовании в целом, имели полное представление о шагах, предпринимаемых в рамках проекта.

При этом учитывается также указание на то, что во время процесса исследования участнику требуются какие-либо дополнительные действия. Другими словами, информировать участника о том, что у него будут запрошены такие условия, как съемка видео или фотографий, запись

сказанных слов на диктофон, работа с дополнительными устройствами, участие в физико-психологических тестах, потребление различных продуктов. Другая проблема заключается в том, что при наличии каких-либо рисков (рисков) от участия в исследовании, их также необходимо предупредить. Важно не только предоставить информацию об этом, но и записать ее в лист согласия, который должен заполнить участник.

В-третьих, предоставляется образец листа согласия, который исследователь получил от респондентов, участвующих в исследовании. На этой странице исследователь показывает, какую информацию он предоставил респонденту, как он получил согласие. В качестве информации участнику предоставляются сведения, указанные в пункте выше. Этим исследователь подтверждает, что получил «информированное согласие» от участников проекта. Кроме того, выдается образец согласия, полученного от родителей, опекунов несовершеннолетних участников. Перед получением согласия исследователь или группа исследователей передают информацию родителям участника. В соглашении отмечается, что на любом этапе исследования участник может отказаться от участия в проекте и попросить не использовать предоставленные им сведения. Участник исследования подписывает лист согласия.

Здесь следует учитывать, что подписанный участниками лист соглашения не выдается посторонним лицам, если они не являются членами специальных организаций, таких как этическая комиссия. Это потому, что он содержит данные, которые должны храниться в секрете от посторонних лиц, такие как имя и подпись участника. Поэтому в материалах, которыми делятся с общественностью, дается только образец.

В-четвертых, держать в секрете сведения об участниках исследования. Это важно с точки зрения сохранения анонимности, конфиденциальности респондентов. На всех этапах исследовательского процесса информация об участниках должна храниться анонимно. Лучше продумать и тот аспект, который сделает информацию недоступной третьей стороне, а именно посторонним лицам. С этой целью имена участников исследования в большинстве случаев сохраняются под аббревиатурой, понятной только исследователю. Сведения, касающиеся их личности, представляются общественности таким образом, чтобы обеспечить конфиденциальность участника. Если информация, предоставленная предметом исследования или участником, может вызвать общественный резонанс, привести к конфликту или критике с другими людьми, ответственность за защиту такой информации от внешних лиц вообще возрастает.

Еще один актуальный вопрос, который следует рассмотреть здесь – это сохранение файла, содержащего данные, относящиеся к личности участников исследования, на отдельном устройстве или электронном устройстве, защищенном специальным шифром, ключевым словом. Рекомендуется не хранить такую информацию на устройствах, которые используются совместно с лицами, не имеющими отношения к исследованию. Это необходимое

условие для того, чтобы данные о респондентах не были доступны посторонним лицам.

В-пятых, актуально соблюдение субординации, манер между исследователем и участниками исследования. В любом типе исследования исследователь сталкивается с необходимостью общаться с внешними людьми, связанными с его проектом. Здесь важно всегда поддерживать культуру общения, сложившуюся в обществе. В зависимости от отношения внешнего лица к исследованию, согласия или несогласия с оказанием помощи, не следует выходить за рамки нормы взаимоотношений между гражданами. Это особенно актуально при работе с несовершеннолетними лицами.

Указателем для учителей, работающих в организациях образования, может служить приказ министра образования и науки Республики Казахстан от 11 мая 2020 года № 190 «О некоторых вопросах педагогической этики». Исследователь, обративший внимание на правила, указанные в данной норме, имеет документальное основание в проведении своего проекта.

В-шестых, рассмотрение сохранности данных, собранных в ходе исследования, после завершения проекта. Материалы, собранные в ходе исследования, не подлежат дальнейшей обработке по прошествии определенного времени. Другими словами, после обработки собранных данных и убедившись, что они не используются в другое время, исследователь должен удалить их. Однако в случае, если исследователь реализует проект на основе определенного грантового финансирования или заказа какой-либо другой организации, заказчик может потребовать, чтобы собранные материалы были переданы ему. При наличии такого условия исследователь передает заказчику все, кроме сведений, позволяющих идентифицировать личности участников проекта. В дальнейшем их правильное хранение подлжит ответственности заказчика.

Ситуация, которая учитывается в этом пункте, заключается в том, что необходимо удалить все данные, относящиеся к личности, идентификации участников исследования. При необходимости дальнейшего использования такие сведения следует немедленно удалять.

В-седьмых, прозрачность исследования и конфликт интересов. От исследователей требуется обеспечить прозрачность исследовательского процесса. Это требование должно соблюдаться на всех этапах исследования. Согласно общепринятой здесь этической традиции, одной из сведений, подлежащих обнародованию, является указание на наличие или отсутствие конфликта интересов. В данном пункте речь идет о финансовой, ресурсной, материальной, человеческой и т.д. поддержке какого-либо юридического или физического лица реализуемого или реализованного проекта. В некоторых случаях поддержка заинтересованных лиц, внешних сторон способствует объективности исследования, доверию читателя к полученным результатам. Поэтому, в случае такой поддержки, напишите, способствовала ли она процессу исследования и полученным результатам. Просто чтобы представить себе пример, давайте подумаем об этой ситуации. Исследование, проведенное по заказу компании, выпускающей электронные учебники или электронные

устройства, пришло к выводу, что длительное использование таких инструментов менее вредно для здоровья обучающихся. Если исследователи расскажут о компании, которая оказала им финансовую поддержку, то степень доверия читателя к этому проекту будет другой. Читатель с большей вероятностью попытается критически взглянуть на выводы, сделанные исследователями, сравнить с другими фактами. При условии, что реализаторы проекта не пишут о спонсоре, уровень доверия читателя к сделанному заключению будет совершенно другим. По этой причине важно, чтобы исследователи предоставляли максимально прозрачную информацию о проекте и освещали конфликт интересов.

При этом следует учитывать только те виды поддержки, которые могут привести к конфликту интересов, факторы, которые могут способствовать объективности исследовательского процесса. По этой причине надо указать те, кто оказал финансовую/грантовую поддержку проекту. Это повышает уважение читателя к группе исследователей и уверенность в достоверности выводов проекта.

Следующие аспекты исследовательской этики связаны с публикацией результатов проекта. Исследователи объясняют процесс исследования в вербальной или письменной форме, чтобы вывести полученные результаты на обсуждение научного сообщества. На этапе интерпретации исследования необходимо соблюдать все этические нормы. Исследователь также принимает во внимание проблему академической честности в своем исследовании, которая не допускает каких-либо искажений, дезинформации и компиляции. Учет и правильное толкование всего этого свидетельствует о том, что исследователь очень внимательно относился к своему проекту.

Здесь следует проявлять осторожность при распространении отдельных других связанных материалов, собранных участниками исследования во время исследования. Например, при публикации фото/видео материалов о процессе исследования, объекте, в котором проводилось исследование, важно получить разрешение их владельцев. В случае несанкционированного доступа такие сведения не следует разглашать. Ну, а если публикация данных очень важна для исследователя, то лучше давать так, чтобы публика не различала (например, размыта).

Несоблюдение этических норм исследования, обращение к искажениям в ходе реализации проекта с намерением достичь намеченного результата свидетельствует о несоблюдении исследователем норм академической честности. Его последствия приводят к тому, что его репутация в научных кругах становится грязной.

В заключение, как уже упоминалось, принципы исследовательской этики различаются в зависимости от темы и методологии проекта. Поэтому этические нормы каждой темы исследования, стратегии различаются. Например, исследование, проведенное в социальной сети с целью анализа, сообщений и мнений своих пользователей, и изучение лайков и склонностей пользователей сети, имеют отдельные этические аспекты. В первом исследователь считает, что сеть не распространяет личные данные о

пользователе без его согласия при анализе его мнения, а во втором вероятность сбора и распространения других связанных личных данных ниже, поскольку она обобщенно анализирует количество лайков и материалов, на которых смотрит больше всего. В этой связи, помимо общепринятых этических норм педагога, желающего заниматься исследованием, в обязательном порядке предлагается всесторонне задуматься и о необходимости новых принципов, связанных со спецификой собственной исследовательской стратегии. Такое отражение не уменьшит, если не повысит качество исследования.

Часто задаваемые вопросы по этике

№	Вопросы	Да	Нет	Примечание
1.	Ознакомлены ли Вы Этическим кодексом исследователей в сфере образования			
2.	Разработали ли Вы этические принципы исследования			
3.	Запланирован ли прямой контакт с участниками (респондентами) исследования			
4.	Рассматривает ли исследование какое-нибудь вознаграждение участникам			
5.	Будут ли участвовать несовершеннолетние			
6.	Предполагает ли манипулирование участников исследования ради эксперимента			
7.	На Ваш взгляд, предполагает ли проект физическое воздействие (даже минимальное) участникам исследования			
8.	На Ваш взгляд, предполагает ли проект психологическое воздействие (даже минимальное) участникам исследования			
9.	На Ваш взгляд, предполагает ли проект какое-нибудь негативное воздействие на окружающую среду			
10.	Предполагает ли Ваше исследование опыт над животными, другими живыми организмами			

Степень научной разработанности темы исследования и обзор литературы

Важным этапом после определения темы, по которой проводится исследование, является изучение научных работ, выполненных по этому вопросу. Этот этап называется литературным обзором. На этапе литературного обзора анализируются в основном академические публикации, соответствующие направлению и форме изучаемой темы. Если количество научной литературы, написанной в направлении, совпадающем с содержанием исследуемой проблемы, невелико, то обращение и к ненаучным данным воспринимается положительно. Другими словами, если в базе данных специальных научных баз редко встречаются другие исследования, связанные с темой, то можно рассмотреть публицистические публикации, аналитические заметки и доклады государственных органов и различных организаций, сборники конференций, диссертации и даже неопубликованные материалы. Обзор литературы важен с точки зрения нескольких факторов.

Сначала литературный обзор дает исследователю представление о том, насколько хорошо изучена тема, выводы других авторов по проблеме. Исследователь должен полагаться на определенные данные для обоснования исследуемой проблемы. Кроме того, исследователь определяет, какие результаты были получены другими исследователями по теме, Какие рекомендации он дал последующим исследователям.

Во-вторых, исследователь через литературный обзор показывает, что он знаком с работами других авторов по этой теме. Исследователь по академической этике должен быть знаком с трудами предшествующих ему ученых. Это важно не только с точки зрения определения исследуемого уровня темы, как было сказано выше, но и с точки зрения признания, уважения заслуг других авторов. Если исследователь не ссылается на важные работы, написанные по этой теме на этапе литературного обзора, то читатель с большей вероятностью воспримет этот труд как нечитаемый. В результате складывается мнение, что даже в сознании читателя исследование проводилось неправильно.

В-третьих, написав литературный обзор, исследователь демонстрирует свою позицию в академических дебатах. Если есть более изученная тема, вполне естественно, что между учеными по этой теме существует дискуссия. В такой ситуации, когда одна группа ученых выступает за проблему и имеет доступ к доказательствам, поддерживающим ее, другие выступают против нее и демонстрируют отрицательные результаты. Например, один из ученых может получить результат, доказывающий, что переход на электронный учебник в образовательном процессе повышает качество образования. А второе исследование ученых, скорее всего, выявит негативное влияние электронных учебников на здоровье ребенка. Посредством литературного обзора исследователь показывает, к какой из этих сторон он принадлежит.

Самый важный навык, необходимый при рецензировании литературы – это умение критически оценивать публикации других авторов. При этом

критическая оценка заключается не только в том, чтобы увидеть в работе других исследователей недостатки, но и в том, чтобы посмотреть на обоснованность доказательств, сделанных другими авторами в результате их исследования. Изучить, какие выводы были сделаны другими авторами в результате исследования, удалось ли им аргументировать выводы, качественно ли организован процесс исследования. Например, в результате педагогического наблюдения за поведением нескольких обучающихся исследователь не может составить рекомендации для всех обучающихся. Другой пример, даже результаты исследования, которые ограничиваются проведением опроса и описанием результата, менее убедительны, если не написано критическое размышление о значениях репрезентативности опроса, доверительного интервала и т. д. В результате следует рассмотреть только публикации, в которых процесс исследования правильно организован и выводы сделаны последовательно, дать ссылку. В таблице ниже приведены основные критерии, на которые следует обратить внимание при оценке научной статьи, публикации в целом (публицистическая статья, доклад, анализ). Задавая вопросы в графе «заданные вопросы», представленной в качестве примера, читатель может оценить качество другой статьи, публикации.

Типовые критерии оценки публикации и часто задаваемые вопросы

Критерий	Часто задаваемые вопросы
Авторы	Имеют ли авторы или институт, в котором они работают, какое-либо отношение к этой области? Есть ли статья, которую исследователи ранее публиковали в этой области?
Партнер авторов, спонсор	Нет ли конфликта интересов? Не заинтересована ли финансирующая организация в выводах исследования?
Время выхода	Публикация была недавно опубликована? Является ли публикация важной/классической работой в этой области?
Издание	Публикуется ли статья/публикация в академическом издании, имеющем отношение к отрасли? Статья / публикация (доклад, анализ, книга) издана организацией, сообществом, имеющим отношение к отрасли?
Подлинность, последовательность	Цели и задачи исследования, вопросы исследования ясны, понятны? Содержание вращается вокруг вопросов исследования, на которые даны ответы? Выводы, сделанные в заключении, исходят из соображений, обсуждаемых в предыдущих разделах?

	Собирали ли авторы и анализировали ли какие-либо данные, чтобы обосновать свои выводы?
Транспарентность, рефлексия	Предоставили ли авторы полную информацию о рассматриваемой проблеме в публикации? Размышляли ли авторы о своем исследовании, анализе?
Оформление	Правильно ли оформлена публикация, нет ли ошибок? Есть ссылки, библиография?

В процессе оценки исследований других авторов, чтения общенаучной публикации в качестве читателя, необходимо ознакомиться с понятийным аппаратом в науке, чтобы понять, что пишут исследователи. Трудно оценить качество исследования, прежде чем вы узнаете теоретические соображения, термины или структурные особенности по теме. Например, исследователь, собирающий данные численным методом, может обосновать результат своего анализа статистическими отклонениями, коэффициентами. В этом случае для оценки авторской достоверности необходимо знать значение содержащихся в ней терминов, понятий, средств.

При этом сложные математико-статистические, философско-методологические понятия могут быть глубоко изучены только практиками-исследователями. А человек, не использующий такой подход в процессе исследования, может ограничиться формированием базовых представлений, общего отношения к нему. В большинстве случаев даже базовых знаний о методе исследования, академических дискуссиях по теме, теориях и концептах достаточно для понимания, критики академических работ. Поэтому важно, чтобы вместе с развитием науки исследователь постоянно пополнял свой научный лексический запас.

При литературном обзоре обязательно должна быть дана ссылка на идеи, выводы, взгляды, полученные от других авторов. Это важно с точки зрения поддержания академической честности. Исследователь, написавший идеи других авторов без ссылки, скорее всего, найдет плагиат. Это пачкает репутацию исследователя и подрывает его репутацию в академических кругах. Даже если исследователь ошибается и неосознанно допускает плагиат, восстановить свою репутацию будет сложно. Поэтому обязательно должны быть ссылки на мысли и отрывки из других публикаций.

Есть три основных способа, которыми исследователь передает в своей статье идею из трудов других авторов: цитирование или прямую ссылку, перефразирование или пересказ текста без существенных изменений, резюмирование или краткое изложение сути написанного текста. В таблице ниже описаны различия между тремя упомянутыми подходами.

**Основные отличия методов «Цитирование»,
«Перепаразирование» и «Резюмирование»**

Способы написания идеи из другой литературы		
<i>Цитирование</i>	<i>Перепаразирование</i>	<i>Резюмирование</i>
<p>Буквально копирует мысли другого автора. Здесь исследователь не добавляет своих слов. Если объем текста, взятого у другого автора, невелик, то фрагментированный текст заключается в кавычки. Если текст от другого автора объемный, то лучше представить его в другом стиле. Например, написав строчными буквами или подчеркнув.</p> <p>Некоторые члены академического сообщества критически относятся к тому, как используются цитаты. Это связано с тем, что вывод другого исследователя автор воспринимает как беглое копирование путем цитирования, не уделяя времени его осмыслению и анализу. Поэтому к этому методу лучше не прибегать часто.</p>	<p>Рерайт путем трансформации полученного текста с полным сохранением идеи другого автора. По этому методу текст упоминаемого автора не копируется дословно, а изменяется с помощью синонимов, по-другому создается структура предложения.</p>	<p>Обобщить основные идеи другого автора, резюмируя и обобщая их. Важно сохранить в содержании идеи и мысли других авторов, его изменение может привести к инсинуациям.</p> <p>Контент считается лучшим способом написать чужую авторскую идею. Потому что, используя этот метод, автор показывает, что он полностью понял мысль, написанную другим исследователем, что он потратил много усилий, чтобы наполнить свой текст содержанием, изменив его.</p>

Как видно из таблицы, существуют важные различия между использованием трех подходов к извлечению текста из оригинального труда. В большинстве случаев в процессе написания статьи исследователю приходится прибегать ко всем этим подходам, применять все смешанное.

Потому что в некоторых случаях оригинальные идеи можно передать только одним из этих трех способов. Показано, какой подход лучше всего использовать при низких условиях.

Цитирование используется в основном в те времена, когда только путем передачи оригинальной идеи можно правильно передать мысль другого автора. Лучше всего использовать цитату в следующих условиях:

– в тех случаях, когда необходимо передать мысли другого автора. Например, в отрывках, взятых для ссылки на слова политика, когда респондент передает игру и т.д.

– литература, текст которой нельзя изменить. Например, нормативные документы, предложения с числовыми данными, содержание которых не может быть изменено, архивные документы и т.д.

– в случае несогласия с мыслью автора, когда необходимо выделить разработанную им концепцию.

В конце отрывка, взятого в качестве цитаты, указывается, с какой страницы был получен исходный текст.

Перефразирование часто используется для того, чтобы сделать идею другого автора более лаконичной и понятной читателю:

– при невозможности изменения объема текста с целью сохранения идеи другого автора;

– поскольку основная идея в оригинальном тексте представлена несколькими предложениями, когда его необходимо сжать в одно предложение.

Исследователь, который использовал способ перефразирования, лучше всего изменил структуру предложения в оригинале.

Резюмирование используется для передачи ядра мысли путем записи основной мысли в одном конкретном случае или интеграции нескольких данных, которые сделали аналогичный вывод. Например, вывод о том, что «использование виртуальной реальности позволяет обучающимся легче усваивать сложные темы», подтверждается результатами нескольких исследований, исследователь пишет: заключение ряда исследований показало положительное влияние виртуальной реальности на восприятие информации обучающимися (ссылки). Резюмирование целесообразно применять в следующих случаях:

– в написании информации об уровне изученности темы, о концептуальных выводах, о теориях;

– в выводе, объединяющем основные выводы из нескольких данных;

В большинстве случаев содержание часто используется во вступительных, литературных обзорных разделах.

Стили ссылок

Есть много распространенных стилей оформления литературы, ссылок, используемых в академических кругах. Эти стили во многом различаются в зависимости от особенностей научной школы, области науки, географии и т. д. Поэтому желательно, чтобы исследователь был проинформирован об основных различиях и сходствах между этими стилями, ссылках и примечаниях, передаваемых в тексте, и особенностях в порядке оформления библиографического списка, отображаемого в нижней части или в конце страницы в тексте. Ведь рукопись, не оформленная в стиле, отвечающем требованиям журнала, конференции, не проходит техническую экспертизу. На рисунке ниже представлены наиболее распространенные стили библиографического письма и области, в которой они наиболее используются.

Стили ссылок

ГОСТ	<ul style="list-style-type: none"> • Распространенный стиль в научном сообществе постсоветского пространства
APA	<ul style="list-style-type: none"> • Распространенный стиль среди исследователей в области психологии и образования
MLA	<ul style="list-style-type: none"> • Стиль, часто используемый представителями гуманитарной сферы в англоязычном пространстве
CHICAGO	<ul style="list-style-type: none"> • Стиль, распространенный среди исследователи в сфере бизнеса и искусства
IEEE	<ul style="list-style-type: none"> • Стиль, который широко используется специалистами и учеными в технической, инженерной и компьютерной областях
AMA/Ванкувер	<ul style="list-style-type: none"> • Стиль, часто используемый в медицинских дисциплинах

На рисунке показано, что в государствах СНГ, в том числе в Казахстане, часто применяется давно установленный стандарт, получивший название «ГОСТ». ГОСТ руководствуется большинством изданий страны, так как это давно привычный стиль для ученых Казахстана и рекомендован Межгосударственным советом по стандартизации, метрологии и сертификации, работающим в направлении унификации стандартов на территории СНГ. Более того, в соответствии с приказом министра образования

и науки Республики Казахстан от 12 января 2016 года № 20» Об утверждении требований к научным изданиям для включения в перечень изданий, рекомендуемых для публикации результатов научной деятельности", для включения в список уполномоченного органа журналы должны руководствоваться положениями, указанными в ГОСТ. Поэтому исследователям, стремящимся оформлять библиографические списки в соответствии с ГОСТ, лучше ознакомиться с двумя нижеприведенными правилами:

– Принятый Межгосударственным советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 1:3-98 от 28 мая 1998 г.) «Журналы, сборники, информационные издания. Печатное оформление публикуемых материалов» (ГОСТ 7.5-98);

– Принятый Межгосударственным советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 12 от 2 июля 2003 г.) «Библиографическая запись. Библиографический характер. Общие требования и правила составления» (ГОСТ 7.1-2003).

Помимо приведенного выше ГОСТ, в других государствах, в том числе в англоязычном пространстве, где публикуется большая часть научных исследований, существует множество стилей создания внутри текстовой ссылки и сноски, списка использованной литературы. Среди них наиболее распространены APA, MLA, Chicago, IEEE. Среди каждого из этих стилей много крупных и мелких особенностей. Все это очень сложно выучить наизусть. По этой причине существуют сообщества, которые обновляют каждый из них в соответствии с современными тенденциями, создавая специальные веб-сайты, выпуская руководства, чтобы проиллюстрировать порядок интерпретации и формализации на конкретных примерах. Например, по стилю APA, предлагаемому Американской ассоциацией психологов <https://apastyle.apa.org> / сайт работает, и опубликовано 7-е издание руководства, объясняющее его на конкретных примерах. Это руководство будет обновляться в зависимости от того, как оформить ссылку на него, если появятся новые источники. В частности, с появлением интернета указывается порядок ссылки на опубликованные в нем материалы, после появления блогов и социальных сетей на опубликованные там посты. Наличие такого объединения, которое упорядочивает библиографический список, внутри текста, в конце системы выдачи ссылок, обеспечивает наличие определенной системы в этой области.

Бывают случаи, когда исследователям приходится менять процедуру библиографического и ссылочного перевода с одного стиля на другой в зависимости от различных условий. В такой ситуации ручная смена утомительна и отнимает много времени из-за монотонной работы. По этой причине лучше использовать специальные программы или приложения, которые автоматически оформляют как ссылку, так и список использованной литературы. В таком случае вы можете автоматически переключать стиль быстрого оформления с помощью программы, когда вам нужно изменить его. Позволяет автоматизировать в Microsoft Word. Для этого в строке меню можно

перейти ссылки – стиль и выбрать нужный стиль. Кроме того, существуют специально разработанные платные и бесплатные программы для компиляции ссылок, потенциал которых намного выше, чем у приложения Microsoft Word. Ниже приведены некоторые из них:

- EndNote
- Zotero
- Paperpile
- Citation Machine
- BibMe
- CiteMaker
- Citefast
- KnightCite

Вывод из приведенных выше абзацев состоит в том, что существует множество стилей и требований библиографического оформления статьи. Поэтому желательно, чтобы исследователь определился, какой из них выберет, начиная с того момента, как он планирует начать писать статью. Это может сэкономить время и энергию. Для этого необходимо рассмотреть требования издания, в которое предполагается направить рукопись.

Выбор методов исследования

Одним из важнейших этапов проведения исследования является разработка методологии исследования. Это этап, который будет записан и основан на процесс выбора методов исследования и применения выбранных методов. Другими словами, определение способа/средства сбора данных об исследуемом объекте и обработки собранных данных и запись того, как они использовались. Метод исследования влияет на сроки реализации проекта, необходимые ресурсы, объективность, достоверность полученных результатов. Поэтому написание методологии исследования и обоснование выбранных методов исследования требует комплексного мышления и усердия.

При выборе методов исследования исследователям рекомендуется обратить внимание на три таких элемента.

В первую очередь, учитывать, что они полностью обеспечены необходимыми ресурсами. Для реализации любого научного проекта необходим ресурс. Здесь в качестве ресурса рассматриваются не только финансово-материальная оснащенность, но и такие компоненты, как время, физические возможности, исследовательская среда. Исследователь должен заранее продумать свои возможности, оснащенность необходимыми ресурсами для реализации проекта. Потому что процесс исследования, скорее всего, займет от нескольких месяцев до нескольких лет. Для качественной реализации такой долгосрочной работы должна быть правильно выбрана методология. В частности, для применения ряда методов исследования исследователю потребуется больше ресурсов, и он сможет реализовать их только в группе. А некоторые методы сбора и обработки данных, если таковые имеются, дают исследователю возможность осуществлять с помощью личных и ограниченных ресурсов. В связи с этим исследователь должен подумать о том, какие ресурсы потребуются при выборе методов и имеет ли он потенциал для использования методов.

Затем следует обращение к результатам литературного обзора, связанного с темой. Польза от этого заключается в том, что исследователь знает, какие методы использовали другие ученые о проблеме, которую он планировал проанализировать. В результате можно использовать методы, которые редко использовались или вообще не использовались другими учеными. Например, другой исследователь или исследователи, скорее всего, предложат использовать количественный подход для качественного изучения особенностей работы с одаренными учащимися и обобщения полученных выводов. Поэтому литературный обзор по теме также полезен с методологической точки зрения. Такой подход позволяет проверить исследуемую проблему с новой точки зрения. Тем самым возрастает ценность выводов, полученных в результате исследования, и привлекает внимание других исследователей. Другими словами, увеличивается количество ссылок на статью и повышается авторитет исследователя в научном сообществе.

После проведения литературного обзора по теме исследования и определения удобных методов сбора данных с учетом рекомендаций других ученых по исследуемой проблеме рекомендуется изучить литературу, написанную о методологии. В частности, отфильтровывать материалы, написанные об актуальных проблемах методологии в науке, особенностях применения каждого метода. Преимущества такой работы дают информацию о применении выбранного метода на практике, его преимуществах и недостатках.

Далее всем, кто в курсе своего опыта, какого метода с личной точки зрения. Методов исследования много, и исследователи не могут быть знакомы со всеми, использовать их. По этой причине в большинстве случаев исследователи привыкли собирать и обрабатывать данные только несколькими удобными для них способами. Педагогам также предлагается в процессе выбора метода получить наиболее благоприятные для общего личного общения, благоприятные для среды, объекта исследования, оптимальные. Например, SPSS (англ. «Statistical Package for the Social Sciences», Рус. Статистический пакет для социальных наук), Stata (Statistical software for Data science, Рус. Для исследователя, который никогда не работал с программами для анализа и обработки количественных данных, такими как статистическая программа для работы с данными), использование численного подхода является сложной задачей. Следующим примером является то, что стремление исследователя, менее осведомленного о психологической науке, к экспериментированию путем манипулирования, также будет этически ошибочным. Если у исследователя нет опыта использования какого-либо метода, то лучше объединиться с другими людьми, которые могут использовать тот же метод.

Ситуация, которую следует учитывать здесь, имеет много преимуществ для реализации исследования в группе. Во-первых, это облегчает реализацию проекта. Стремление исследовать проблемную тему как команду позволяет облегчить нагрузку, поступающую в ходе реализации проекта, путем обмена между членами группы. Во-вторых, усиливает качество исследований. Если исследование проводится несколькими людьми, то каждый шаг может быть принят наиболее эффективным путем обсуждения между членами команды. Поэтому педагогам будет выгодно изучать сложные темы совместно с другими коллегами, исследователями.

Методология исследования, методы сбора и обработки данных многочисленны. В рамках этих методических рекомендаций невозможно остановиться на всех этих методах. Поэтому в настоящее время дается краткая информация о трех подходах, актуальных в сфере образования, особенно распространенных среди зарубежных педагогов. Но прежде, чем писать о подходах, предлагается познавательная информация о различиях между качественным подходом и количественным подходом, методах, к которым он относится, и их реализации в ходе исследования.

Качественные и количественные подходы к исследованию

Как уже упоминалось, существует множество методов сбора и обработки данных для проведения исследований. В науке сложилась традиция классифицировать эти методы как количественный подход и качественный подход. Хотя на первый взгляд может показаться, что нет большой разницы, на самом деле между этими двумя подходами есть много различий. В таблице 2 представлены основные различия между подходом качественного исследования и подходом количественного исследования.

Таблица 2. Различия между подходом качественного исследования и подходом количественного исследования

Особенность	Качественный подход	Количественный подход
Вывод, который предполагается проверить путем исследования	Более глубокое понимание причины социального феномена, проверка предположений, объясняющих, почему это происходит	Проверка гипотез
Цель анализа	Данный подход придает большое значение анализу субъективного опыта, отношения участников исследования, респондентов	Этот подход придает большое значение анализу поведения людей в целом
Специфика исследовательских вопросов	Открытые вопросы без четкого ответа	Закрытые вопросы, основанные на конкретном ответе
Методы сбора данных	Углубленные интервью, фокус-группы, этнографические обзоры	Опрос, эксперименты
Особенности собираемых данных	Собираются описательные данные, ведущие к более глубокому пониманию феномена	Цифровые данные собираются
Этические нормы	Допускается взаимосвязь субъекта и объекта исследования, в процессе исследования исследователю предоставляется больше свободы	Желательно, чтобы не было тесной связи между субъектом и объектом исследования, процесс исследования соответствует требованиям

Стиль изложения результатов исследования	Исследователь может свободно излагать, структура письма, принятая в научных кругах, строго не соблюдается, допускается и письмо от первого лица	Желательно соблюдать структуру письма и повествования, принятую в научных кругах, не писать от первого лица, стиль письма должен быть четким и ясным
Проблема обобщения результатов исследования	Обычно выводы, сделанные в результате исследования, не обобщаются	Результаты исследования можно обобщить

Качественный и количественный подходы различаются в зависимости от выводов, которые проверяются путем проведения исследования. Количественный подход фокусируется на доказательстве или отрицании истинности конкретных гипотез. Ну а качественный подход помогает понять суть ситуаций, встречающихся в большинстве случаев в жизни, но не имеющих четкого научного осмысления. Вот пример из области знаний. Идея о том, что обучающиеся, которые хорошо отдохнули и отдохнули 1-2 дня имеют высокие результаты в едином национальном тестировании, широко распространена среди общественности. Чтобы проверить правильность этой идеи, пользователи количественного подхода проводят опрос среди участников теста, в результате чего, если у обучающихся, заявивших, что они хорошо отдохнули, показатели высоки, то делают соответствующие выводы. А пользователи качественного подхода стремятся понять суть того, почему те, кто недосыпает, достигают хороших показателей. Поэтому с ними проводится углубленное интервью. Анализирует мысли, объясняющие, почему они достигают хороших результатов с помощью интервью.

Существует также разница между двойным подходом в зависимости от цели анализа при проведении исследования. Качественный подход позволяет проанализировать субъективный опыт индивида, выявить факторы, повлиявшие на сложившуюся точку зрения. Количественный подход придает большое значение анализу поведения, рациональности людей в целом. Например, можно изучить как качественный, так и количественный подход к тому, почему некоторые учащиеся менее мотивированы к обучению. Путем изучения качественным методом можно понять внутреннюю точку зрения обучающихся, конечные факторы, влияющие на мотивацию. А количественный метод позволяет определить влияние факторов организации образования, семьи, среды и т.д. на образование.

Также есть разница в вопросах, заданных респондентам в ходе исследования. В большинстве случаев качественный подход задает вопросы, которые побуждают респондента дать длинный ответ. В свою очередь, количественный подход обычно требует, чтобы респондент обозначил заранее подготовленные вопросы и ответы.

Количественный подход и качественный подход также различаются процессом сбора и обработки данных. Качественный подход отдает приоритет такому методу, как углубленные интервью, фокус-группы, этнографические обзоры, раскрывающие внутреннюю душу, психологию респондента. Количественный подход основан на использовании методов опроса, эксперимента, который проверяет, правда это явление или нет.

Здесь следует учитывать один момент: некоторые методы могут быть применены как количественным, так и качественным способом. Для примера возьмем сбор данных с помощью углубленного интервью. Если исследователь кодирует собранные данные в соответствии с сущностью высказанной респондентом мысли, содержащимися в них идеями и нарративом и анализирует их значение, то это относится к качественному методу. Ну а если исследователь кодирует мысли, идеи респондента и подсчитывает частоту встречаемости этой идеи, создавая иерархию закодированных идей по количеству, то это относится к количественному методу.

Как уже неоднократно говорилось ранее, данные, собранные методами, относящимися к качественному подходу, приводят к более глубокому пониманию социального феномена и собирают описательные данные, объясняющие поведение респондента. Собираются количественные данные, показывающие корреляцию, доказывающие факт, определяющие неизвестное.

Также существует различие между количественным и качественным подходами в зависимости от этических норм. В качественном подходе допускается взаимосвязь субъекта и объекта исследования, в процессе исследования исследователю предоставляется больше свободы. При количественном подходе лучше не иметь тесной связи между субъектом и объектом исследования, процесс исследования идет в соответствии с требованиями.

Требования также различаются по стилю изложения результатов исследования. Тем, кто проводил исследования качественным способом, дали свободу в написании. Другими словами, структура письма, принятая в научных кругах, строго не соблюдается, допускается и письмо от первого лица. В то время как количественный подход требует соблюдения структуры письма и повествования, принятой в научных кругах. Желательно не писать от первого лица, стиль письма должен быть четким и четким.

Качественный подход

Полезно использовать качественный подход, чтобы получить первоначальную информацию или более глубокое понимание изучаемой темы, проблемы. Качественный подход используется для того, чтобы люди знали игру о мире, окружающей среде, обществе, понимали, что они в ней чувствуют. Исследователи отдают предпочтение качественным методам для понимания или интерпретации поведения, мотивации и внутреннего мира человека или группы. Этот подход к исследованиям также широко

используется в области знаний. Это связано с тем, что позволяет узнать эмоции, отношения обучающихся, педагогов, отношение к новым продуктам или услугам, игру о новых идеях.

Методы качественного подхода направлены на сбор данных посредством мониторинга и общения на собеседовании. Наблюдение или интервью традиционно проводятся лицом к лицу. Тем не менее, в последние годы онлайн-мониторинг или интервью широко распространены с точки зрения экономии времени и финансов. В рамках качественного исследования часто используются такие методы, как углубленное интервью, фокус-группы, этнографическое исследование, кейс-стади, контент-анализ, тематическое исследование.

Углубленное интервью – один из наиболее распространенных методов качественного подхода. Это личное интервью, собеседование, проводимое с одним респондентом. В ходе продолжительной беседы респондент свободно высказывает свое отношение к рассматриваемой исследователем проблеме. Свободно общаясь с респондентом, исследователь получает информацию из его внутренней мысли. Одним из преимуществ этого метода является то, что можно собирать точные данные о том, во что верят люди и каковы их мотивы.

Исследователь может заранее подготовить вопросы, которые будут заданы респонденту, или вообще не подготовить вопрос. Исключение здесь – задавать вопросы в зависимости от ответа респондента. Другими словами, задавать вопросы не только из перечня конкретных вопросов, но и по сюжету. Если участник собеседования отклоняется от темы или ему нужна дополнительная информация по проблеме, о которой он говорит исследователю, он должен задать следующий вопрос. Если исследователь умеет задавать правильные вопросы, то метод углубленного интервью поможет собрать важные данные.

Вопросы задаются не таким образом, чтобы респондент коротко ответил «Да» или «нет», а скорее таким образом, чтобы игра была максимально удобной. Например, если родителей спрашивают, то «расскажите, пожалуйста, свою точку зрения на воспитание детей?».

Углубленные интервью можно проводить лично, по телефону или через онлайн-платформы. При этом углубленное интервью проводится лицом к лицу, исследователь позволяет оценить движения респондентов и, следовательно, оценить уровень их эмоций по проблеме или насколько правильно они передают информацию. Обычно продолжительность одного интервью может составлять от получаса до нескольких часов. Во многом это зависит от того, насколько респондент хочет поговорить по теме.

В углубленном интервью информацию, предоставленную респондентом, необходимо изложить на бумаге в виде текста. Эта работа важна для получения правильных данных из собеседования. Однако исследователю может потребоваться более 10 часов, чтобы расшифровать записи одного интервью. Некоторым исследователям такая работа кажется утомительной.

В рамках качественного подхода одним из наиболее часто используемых методов сбора данных является **фокус-группа**. Этот метод также похож на углубленное интервью. Разница в том, что в то время, как в углубленном интервью участвует только один респондент, в фокус-группе обычно участвуют несколько человек (обычно 5-10 респондентов). Поэтому лучше, чтобы у исследователя была способность овладеть группой, опыт модерации на съемочной площадке.

Основная цель Фокус-группы позволяет собрать данные в результате взаимной дискуссии группы респондентов о рассматриваемой исследователем проблеме. Обычно это используется для того, чтобы сложные процессы были объединены несколькими респондентами. Исследователь обычно делает выводы, проводя несколько фокус-групп и сравнивая их тексты.

В настоящее время развивается проведение онлайн фокус-групп с помощью платформ Zoom и Microsoft Teams. Это позволяет привлечь в фокус-группу респондентов из разных регионов.

К одному из давних методов сбора данных качественного подхода относится **этнографическое наблюдение**. Этнографическое исследование – метод наблюдения, позволяющий собирать данные путем изучения людей в их естественной среде. Метод этнографического наблюдения удобен для использования в большинстве мест. Используя этот метод исследования, исследователь пытается понять, наблюдая за культурами, проблемами, мотивациями и параметрами. Например, наблюдая за активностью обучающихся в игре, педагог замечает их лидерские, коммуникационные, дипломатические способности. Если оно проводится в рамках научных стандартов, то это субъективное наблюдение позволяет собирать очень ценные данные и проводить исследования.

Метод этнографического исследования имеет несколько недостатков. Первый требует больше времени. Исследователю сложно получить свежие данные из нескольких дней наблюдения, сделать убедительные выводы. Поэтому нужно будет следить месяцами и даже годами. Второй большой недостаток-субъективность. В ходе этнографического наблюдения исследователь анализирует только те действия, которые он наблюдал и которые он считал важными. По этой причине на заключение исследования влияет подход исследователя.

В последние годы одним из наиболее широко используемых методов, особенно в сфере бизнеса, является **кейс-стади**. В настоящее время этот метод также часто используется в сферах образования, социальных наук и т. д. Данный метод подразумевает анализ данных, собранных в результате изучения только одного человека, Организации, объекта. Таким образом, тематическое исследование является одним из самых простых и эффективных способов проведения исследования, поскольку оно позволяет собирать глубокие данные об объекте исследования и анализировать его уникальный опыт. Например, если одна образовательная организация часто выдает победителя международных олимпиад, то, анализируя его опыт, исследователь может определить, какое действие приведет к такому успеху.

Самый большой недостаток метода кейс-стади состоит в том, что мало оснований предполагать, что результаты, полученные из одного опыта, можно применять повсеместно. Например, причина, по которой вышеназванная организация образования выпускает больше победителей Олимпиады, скорее всего, связана с ее отбором одаренных обучающихся. В таком случае этот опыт может быть применен только для школ с такими обучающимися.

Количественный подход

Методология, которая обычно объединяет гибкие методы для работы со сбором и анализом данных на основе количественного измерения с целью подтверждения или отрицания конкретной гипотезы, получила общее название «количественный подход». Количественный подход во многом основан на работе с большими количественными данными, такими как массовый опрос, статистические данные. Таким образом, пользователи этого подхода стремятся привлечь больше участников. В отличие от качественного подхода, исследования, проводимые в рамках количественного подхода, обычно проходят через четко определенные шаги. Другими словами, желательно строго руководствоваться планом исследования. Шаги численного подхода представлены в таблице ниже.

Шаги количественного подхода

Шаги	Работа
Теоретическая основа	Как правило, при количественном подходе теоретическая основа обсуждается после определения исследуемой проблемы. Это означает теорию, которая дает объяснение изучаемому явлению, основываясь на выводах других исследований.
Формулировка гипотезы	Вывод вывода, разработанного на основе теории, который можно проверить с помощью исследования, взятого из теории. Именно на этом этапе разрабатываются вопросы исследования.
Дизайн исследования	Затем разработать план исследования, в том числе уточнить методологию, время, место, участников и т.д.
Операционализация концепций	На этом этапе проводится работа по замене концепций, идей, которые трудно измерить количественным измерением, на значения или формулировки, которые приходят к измерению.
Определение популяции	На этом этапе определяется исследуемая социальная группа, объект и устанавливаются пути их отбора. Например, исследование касается только учащихся 7 классов или изучаются только школы-гимназии.
Отбор респондентов (определение выборки)	После того, как социальная группа или объект, рассматриваемый в исследовании, определены, рассматривается, как респонденты будут отобраны из них. Например, за каждой третьей и пятой партой будет

	присутствовать только учащийся 7 класса, или будут отобраны только школы-гимназии с четным номером.
Сбор данных	Собираются данные от отобранных респондентов. Например, они отвечают на вопросы социального опроса или участвуют в эксперименте.
Обработка и анализ данных	На этом этапе проводится анализ собранных данных. Анализируются данные, относящиеся к гипотезе, вопросу исследования, определяется уровень корреляции между переменными.
Изложение результатов	На последнем этапе изучаются результаты обработки и анализа данных, начинается этап работ по превращению исследования в научную публикацию.

Здесь следует отметить, что шаг, дизайн исследования различаются в зависимости от метода, используемого исследователем. Например, закономерно, что исследователи, стремящиеся собирать данные с помощью экспериментального метода исследования, имеют различия в дизайне и планах исследователей, которые планируют собирать данные с помощью социального опроса. В целом понятно, что в исследовательском плане каждого исследователя есть исключения.

Существует много типов или областей количественного исследования. Он определяется в зависимости от того, какую проблему исследователь намеревался изучить, или стремится определить проблему. Исследователь может планировать проведение корреляционного исследования с целью выяснить тайну одного явления, провести эксперимент с целью доказательства или с намерением определить влияние одного фактора на другой. В зависимости от характера такого исследования широко распространена классификация количественного подхода. В таблице ниже показана распространенная модель группировки типов исследований в рамках количественного подхода. Эта модель помогает исследователю определить, в каком направлении будет развиваться его исследование.

Виды и содержание количественного исследования

Тип исследования	Содержание
Описательное исследование	<p>Это исследование, направленное на определение характера конкретного объекта, популяции. Это исследование помогает сформировать информацию о неизвестной проблеме. Например, исследование, в котором планируется проанализировать возраст жителей, рождаемость, отношение к планированию семьи и т. д., чтобы определить потребность в строительстве образовательного учреждения в одном населенном пункте или территории.</p>
Исследование, направленное на измерение корреляционной связи	<p>Это имеет тенденцию определять уровень связи между двумя или более переменными (факторами). Например, по мере того, как у человека повышается образование, увеличивается и его доход, а также улучшается его здоровье. Другой пример-изучение корреляции между количеством учащихся в классе и качеством их знаний. Здесь связь между ними может быть положительной или отрицательной, а в некоторых случаях и вовсе отсутствовать. Этот тип исследования уделяет больше внимания изучению взаимосвязи между ними, чем выяснению причины, по которой один фактор влияет на другой.</p>
Исследование, направленное на выявление причинно-следственных связей	<p>Причинно-следственное исследование близко к корреляционному исследованию, разница в том, что этот тип исследования определяет, насколько причинно-следственное влияние одной переменной (фактора) на другую переменную</p>

	<p>(фактора). Например, по мере того, как знания педагога повышаются, знания обучающегося повышаются, а это означает, что для повышения знаний обучающегося необходимо повышать профессиональную квалификацию педагога. Причинно-следственные исследования важны для определения того, какую причину следует изменить, чтобы что-то изменить.</p>
<p>Исследование лонгитюда</p>	<p>Предполагает длительное наблюдение за определенным объектом. Как правило, со стороны исследователя не совершаются какие-либо манипуляции с объектом, находящимся под наблюдением, вмешательства не происходит. Например, ежегодное наблюдение за изменениями в отношении обучающихся к педагогам.</p>

Вышеуказанные виды исследований зависят от того, что направлено на выявление исследуемой проблемы, какой аспект проблемы рассматривает исследователь. Однако для достижения этой цели исследователям необходимо собирать данные. Поэтому методы сбора данных разделены. Методы сбора данных в рамках количественного подхода представлены на диаграмме ниже.

Опрос. Среди количественного подхода данные являются одним из наиболее часто используемых методов. Исследователи используют анкету, состоящую из определенных вопросов и ответов, чтобы проанализировать мнение людей о проблеме, которую они изучают. В отличие от качественного подхода, опрос в количественном подходе имеет конкретные вопросы и ответы, поэтому способность респондента свободно отвечать ограничена.

Эксперимент и квази-эксперимент. Обычно это метод, используемый исследователями для сбора данных, направленный на выявление причинно-следственной связи. Этот метод используется в качестве эксперимента для изучения влияния одной или нескольких независимых переменных на другие зависимые переменные. Например, взять в качестве эксперимента два класса для изучения влияния количества обучающихся в классе на качество знаний, настроение детей, в одном большее количество обучающихся, в другом меньше. Здесь эксперимент не обязательно означает проведение в рамках лаборатории или специальную выборку, иногда можно провести сравнение двух случаев, которые произошли сами по себе. Например, Сравнение двух образовательных организаций с меньшим количеством обучающихся в классе

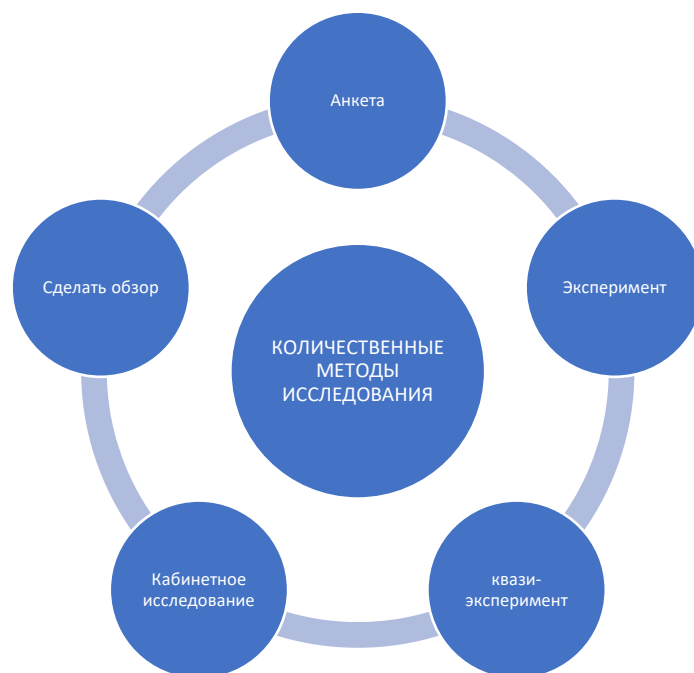
и большим количеством обучающихся. Конечно, для сравнения эти две организации должны иметь схожий характер, оснащение, расположение и т. д.

Во втором случае экспериментальное исследование принято называть квази-экспериментом. Квази эксперимент отличается от эксперимента тем, что здесь выборка не проходит через рандомизацию. Часто в зависимости от ситуации отбираются сформированные объекты.

Наблюдение (Обзор). Сбор данных путем наблюдения также относится к методу численного подхода. Исследователь может наблюдать человека, группу людей и т. д. Наблюдение может проводиться открытым (через информирование объекта наблюдения) или закрытым (без информирования объекта наблюдения) способом. В отличие от качественного подхода, в наблюдении, проводимом с помощью количественного подхода, исследователь наблюдает четко определенные паттерны поведения. Например, чтобы отслеживать, сколько раз в день обучающийся смотрит по мобильному телефону, в столбце таблицы помещают количество обучающихся, участвующих в наблюдении, а в строке-частоту времени и заполняют ее. В результате этого собираются числовые данные.

Кабинетное исследование. Другой метод сбора данных в рамках количественного подхода – это кабинетное исследование или обработка и анализ ранее собранных данных. Для этого используются данные, собранные другими исследователями, организациями и др. Например, данные, собранные в результате опроса переписи населения, или данные статистического учреждения.

МЕТОДЫ СБОРА ДАННЫХ В РАМКАХ КОЛИЧЕСТВЕННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Цифровой подход означает обработку, очистку, анализ и визуализацию больших данных. Ручная обработка и анализ таких больших данных занимает много времени, что невозможно даже в современных условиях. Поэтому лучше работать с помощью специальных программ (программных средств). В настоящее время существует большое количество таких программ, среди которых есть платные и бесплатные. В приведенной ниже таблице представлены несколько программ и их описание для обработки и анализа данных, собранных с помощью численного подхода. Проблема, которую следует учитывать, заключается в том, что лучше всего практиковать только одну программу и углублять навыки работы над ней, а не пытаться освоить несколько из этих программ.

Программы для обработки и анализа цифровых данных и их характеристика

Название программы	Описание
Statistical Package for Social Science (SPSS)	Программа, часто используемая исследователями в области социальных наук, образования. Обычно это удобно для обработки и анализа данных, собранных в результате массового опроса. Эта программа позволяет создавать изображения с таблицами, диаграммами и т. д., что удобно для того, чтобы результаты цифровых данных были понятны читателю. Программа проста в освоении.
STATA	Это относится к программе, которую легко освоить новому пользователю. Поэтому среди программ много пользователей. Вы также можете создавать таблицы, диаграммы, графики и т. д. с помощью STATA.
R	Самое главное преимущество этой программы в том, что она бесплатна. По этой причине пользователей тоже достаточно. Однако по сравнению с другими программами сложнее освоить инструмент. Эффективен для обработки и анализа больших данных.
SAS	Статистические данные, удобно для общих объемных количественных данных. Поэтому он эффективен для исследователей, стремящихся работать с большими данными. Новичкам сложно освоить сразу из-за потенциальной программы.

Python	Программа, которая в последние годы получила широкое распространение. Как и R , это приложение также бесплатное. В отличие от R, с помощью этой программы можно выполнять не только обработку данных, но и многие другие работы, поэтому практика требует времени.
Microsoft Excel	Microsoft Excel позволяет обрабатывать числовые данные, и данные, выходящие за рамки данных, которые необходимо анализировать, большие или специальные, также могут быть проанализированы с помощью этой программы. Поэтому многие исследователи, специалисты привыкли создавать качественные продукты с помощью этой программы. С помощью этой программы также можно показать читателю особенности анализируемых данных с помощью иллюстраций. Короче говоря, исследователь может легко редактировать, очищать, анализировать, визуализировать и импортировать данные, которые он собирает, с помощью Microsoft Excel, доступного почти на каждом компьютере с установленной Windows.

Как и качественный подход, количественный подход имеет свои преимущества и недостатки. Основные преимущества количественного подхода:

- Строго структурированные требования дизайна исследования позволяют обобщать результаты, полученные количественным способом;
- Отбор участников исследования происходит случайно (случайно), что снижает искажения;
- Больше доверия к результатам, поскольку в исследовании участвует больше респондентов;
- Можно быстро собирать и обрабатывать данные;
- Исключается проблема непосредственного общения между субъектом и объектом исследования или исследователем и участниками исследования;
- Этических вопросов не так много.

Основные недостатки количественного подхода:

- Не помогает понять сущность социального феномена;
- Причинно-следственные, корреляционные связи трудно определить;
- Иногда требуется больше ресурсов.

Метод педагогического наблюдения

Одним из распространенных методов в педагогической науке, в исследованиях по общему образованию является метод педагогического наблюдения. Применение этого метода, относящегося к качественному подходу, удобно для педагогов-практиков. Ниже приведен отрывок из материала, написанного исследователями, которые объяснили метод наблюдения:

Метод наблюдение. Это один из наиболее часто используемых методов при изучении педагогических проблем. Наблюдение относится к распознаванию педагогических явлений через восприятие в обычных условиях. Научное наблюдение проводится по специальному плану. В плане должны быть правильно указаны цель и задачи, объект наблюдения (урок, экскурсия, работа учащихся в лаборатории, мастерской, учебно-опытном участке), методы и техника проведения. Умело разработанный план на научной основе благотворно влияет на результативность исследовательской работы. Научное наблюдение требует правильного и достоверного учета изучаемого педагогического явления. Поэтому результат наблюдения зависит от педагогических умений, способностей исследователя и его высокой степени грамотности. Педагогическое наблюдение – это познавательный метод длительного и планового изучения того или иного явления. Глядя на цель и содержание исследуемой темы, можно проводить наблюдения массово и частично. Для изучения общих проблем в учебно-воспитательном процессе (познавательная деятельность учащихся над уроком, активизация внимания учащихся, деятельность детского коллектива и др.) используется метод массового наблюдения. Метод частичного наблюдения используется для изучения индивидуальных проблем (работа, которую некоторые учащиеся выполняют с книгой, картой, наблюдение за поведением отдельного учащегося). Для правильного вывода результатов наблюдений исследователь широко использует различные формулы, таблицы, фотографии, чертежи, особенно технические средства, съемку в кино, запись на видеомаягнитофон и др. Полученные материалы записываются в специальный дневник или протокол. С помощью метода наблюдения невозможно получить полностью достоверные данные о внутреннем процессе педагогического явления. Опираясь на метод наблюдения, можно изучать и записывать заочное поведение учащихся, различные действия, ответы на вопросы. С учетом этих условий наблюдение проводится в сочетании с другими методами [<https://zharar.kz/id/75365>].

Как и любой способ сбора данных, метод педагогического наблюдения следует определенному плану, процедурам. Предварительно определив исследуемую проблему, составив план исследования и проанализировав написанную по теме литературу, педагог скорректировал допущения, которые будут проверяться в ходе исследования. Затем процедуры педагогического наблюдения определяют эти предположения для проверки. Данную процедуру рекомендуется заполнять как специальный протокол исследования. В протоколе записываются детали того, как происходит наблюдение, время, обучающиеся или воспитанники, участвующие в наблюдении, как данные

собираются, обрабатываются в ходе наблюдения и т.д. В ходе наблюдения педагог может не только изучить действия респондента во внешнем поведении, общении и т.д., но и получить данные путем собеседования, собеседования, чтобы понять изменения во внутреннем мире, психологии.

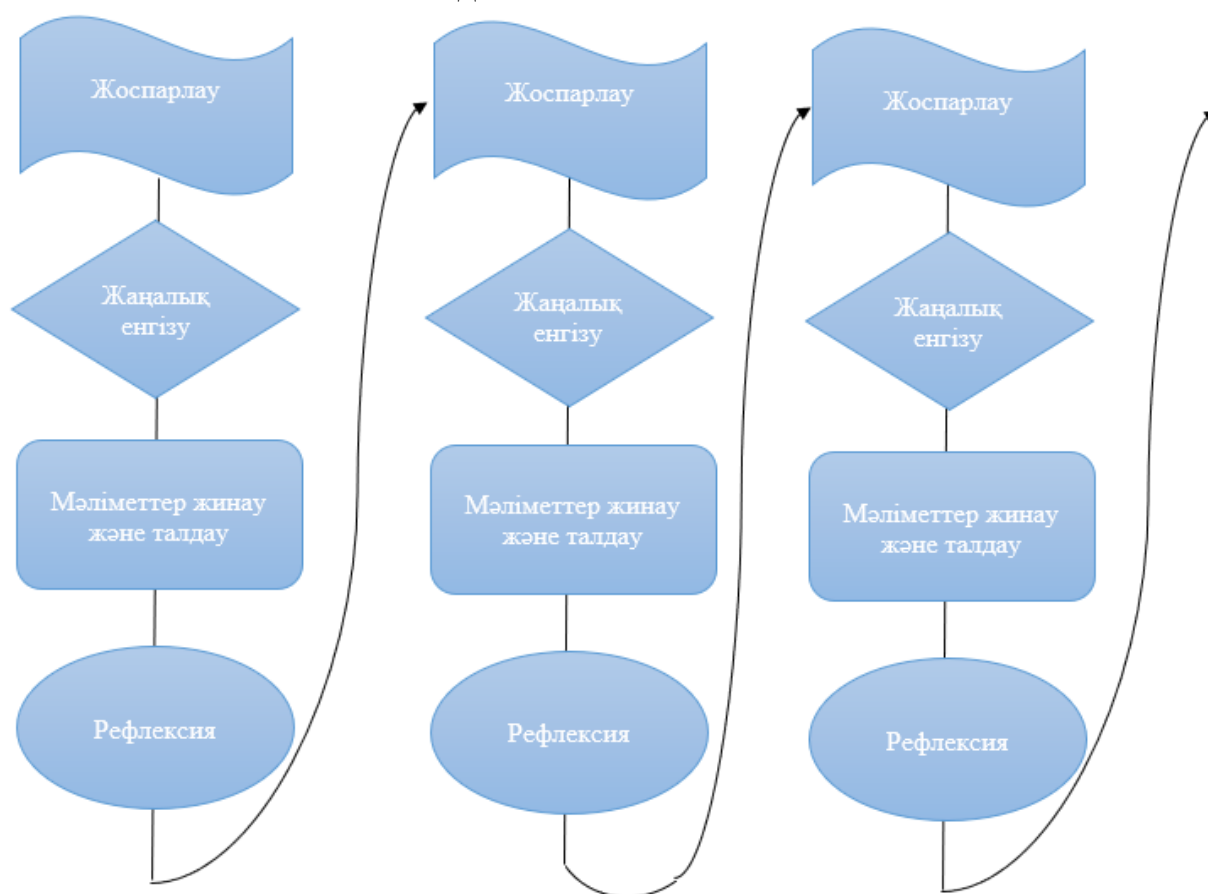
У любого метода исследования есть свои преимущества и недостатки. В качестве эффективности метода педагогического наблюдения можно отметить легкость применения, малую ресурсоемкость. В качестве главных упоминаются недостатки, присущие качественному подходу. Педагогу важно знать эти преимущества и недостатки и учитывать их при формулировании результатов исследования.

Исследование действий

Исследование деятельности (англ. Action research-иногда переводится на казахский язык как практическое исследование) - стремление педагога или администрации школы к совершенствованию своего опыта путем системного анализа, исследования. На практике это происходит так: сначала педагоги, воспитатели, работающие в организации образования, проводят исследование своей деятельности, деятельности с критической рефлексией, совершенствуют свою работу путем внесения необходимых нововведений с учетом полученных в результате исследования выводов, затем вновь исследуют действие применения введенных нововведений на практике, вносят необходимые коррективы... Другими словами, это спиральный процесс, при котором изучение собственной деятельности и внедрение необходимых действий идут рука об руку. Результат такой деятельности приводит к трансформационным изменениям в деятельности и качестве образования педагога.

Концепция исследования действий была впервые введена в академический оборот профессором Куртом Левином из Массачусетского технологического института в США. По этой причине исследование действия проводилось по Левин спираль (англ.: Lewinian spiral). На рисунке показано, как происходит изучение действия по этой спирали, в иллюстративных целях.

Циклы улучшения обслуживания посредством исследования действий

Как видно из графика, основа метода исследования деятельности состоит из четырех этапов. Здесь следует отметить, что среди исследователей путей совершенствования и эффективной реализации метода исследования действия нет единого мнения относительно количества и содержания его этапов. Некоторые исследователи с большей вероятностью разделят четыре, другие-три или пять этапов. Однако, несмотря на изменение количества периодов, нет большой разницы в общей реализации. Ниже приводится краткая информация об особенностях четырех этапов, показанных на графике.

Планирование. На данном этапе выявляется исследуемая проблема, изучаются пути ее решения. Этот этап является вопросом исследования, литературного обзора и т. д. Этап, на котором составляется первоначальный план исследования. В качестве примера ряд студентов стремятся понять, почему им трудно учиться, и определить, какая методология может быть наиболее эффективной для повышения их скорости обучения. Сначала проведут литературный обзор и ознакомятся с результатами других исследований по этому вопросу. В результате исследователь стремится понять, что мешает ему учиться. Затем определяет методику по ее решению.

Внесение новшеств или реализация плана. На этом этапе начинается реализация запланированной работы. Другими словами, это практический этап.

Этап сбора и анализа данных. Анализируемый этап эффективности реализованного плана. На данном этапе педагог группирует данные, позволяющие оценить, насколько эффективна была его деятельность. Здесь данные можно собирать с помощью таких методов, как интервью, опросы, наблюдения. После анализа собранных данных педагог видит результативность своего плана.

Рефлексия. Это период критического размышления о том, насколько эффективным был его план, глядя на результаты собранных данных. Если собранные данные свидетельствуют о том, что действия педагога были эффективными, то педагог переходит к плану по совершенствованию следующего вопроса в своей деятельности. Если собранные данные свидетельствуют о том, что нововведение, внесенное педагогом, мало что изменило, то он переходит к плану решения проблемы другим способом. В целом данный этап предназначен для проведения педагогу анализа своей работы.

В результате этой работы педагог может поделиться тем, насколько результативными были действия, которые он предпринял, путем выступления с докладами или написания статей на конференциях и симпозиумах.

Метод исследования деятельности является одним из наиболее часто используемых в последние годы со стороны педагогов-практиков и специалистов в области образования. подход к образовательным исследованиям, которые они часто используют для проверки и, в конечном итоге, улучшения своей педагогики и опыта. Этот метод может использовать любой специалист в области знаний, стремящийся совершенствовать свою деятельность и желающий проанализировать эффективность своей работы.

Над разъяснением практического применения метода исследования деятельности также проделали некоторую работу отечественные специалисты. Особо следует отметить материалы, выпущенные Центром педагогического мастерства при автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы». Поэтому имеются материалы, методические пособия по изучению и практическому применению деятельности как на казахском, так и на русском языках.

Плановая педагогическая интервенция

У людей разные способности, таланты, накопленный опыт. Гибкость человека в направлении во многих случаях наблюдается с раннего возраста. Все дети одарены, хотя под влиянием различных факторов, скорее всего, будут одержимы специализацией в каком-то направлении. Одни дети близки к искусству, другие любят логико-математические задания, третьи склонны к чтению, третьи способны к спорту. Из-за этого одним детям легко изучать одни предметы, а другим может быть трудно их освоить. Плановая педагогическая интервенция или *дополнительное плановое обучение* в таких условиях (англ.: Instructional Intervention).

Под плановой педагогической интервенцией понимается дополнительное обучение организации образования специальной программой обучающихся, испытывающих трудности в освоении некоторых дисциплин. В большинстве случаев, в отличие от дополнительной помощи и обучения ребенка педагогом-предметником неформального обучения, обучение в плановой преподавательской интервенции происходит по утвержденному плану. Организация образования (например, консультируясь в методическом объединении, педагогическом совете) разрабатывает специальный план обучения для того, чтобы обучающиеся с низкой мотивацией успеваемости на уроке достиг уровня других соклассников. Этот план составляется на определенное время. За это время проверяется наличие или отсутствие изменений в успеваемости обучающегося. Если нет изменений в успеваемости, усвоении дисциплины обучающимся, опять же, требуется вмешательство, то может потребоваться специальное обучение, инклюзивное образование. Если нет, значит, нужно корректировать, разрабатывать учебную интервенцию по-другому.

Учебную интервенцию в большинстве случаев выгодно применять обучающимся начальных классов. Это может помочь определить предрасположенность ребенка к инклюзивному обучению в раннем возрасте. Другими словами, трудности обучающегося в освоении предмета, в отличие от других одноклассников, могут быть связаны с качеством дошкольного образования или могут возникать из-за когнитивных навыков. Плановая преподавательская интервенция определяет это. Например, ребенок, говорящий на другом языке в семье, может испытывать трудности с усвоением предметов, особенно при поступлении в казахский класс. В такой ситуации специальное обучение такого ребенка поможет ему быстро догнать других одноклассников.

Здесь важно следить за наличием или отсутствием прогресса в обучении обучающегося. Точнее, лучше иметь индикаторы учебной интервенции. Эти индикаторы должны измерять показатели обучающегося в начале и конце обучения. Если плановая педагогическая интервенция запланирована на длительный срок, то лучше поставить и промежуточные показатели.

Для исследовательских целей собираются данные о личностной и демографической характеристике обучающегося, прогрессе успеваемости в обучении, внешних изменениях в поведении и психологии, связанных с темой и др. Чтобы проиллюстрировать эти детали, ниже приведена примерная таблица.

Оценка успеха учащегося

Личные данные			
Возраст			

Родной язык или язык, склонный к разговорной речи			
Качество дошкольного образования			
Участие в дополнительных кружках			
Помощь родителей в выполнении домашних дел			
Взаимосвязь родителей с классным руководителем о ребенке			
Оценка школьной коммуникации (3 балла)			
Работа в команде	1	2	3
Высказывать свое мнение	1	2	3
Играть с другими детьми	1	2	3
Оценка достижений в ходе интервенции по предмету казахский язык (3 балла)			
По грамматике	1	3	3
В чтении	1	2	3
В понимании	1	2	3

Педагоги, желающие использовать учебную интервенцию, обязательно следует читать дополнительную литературу. Об этом методе имеется достаточно материалов на открытом доступе, особенно на английском языке.

Научная статья – описание результатов научных исследований

Любой результат исследования должен пройти обсуждение, критику. Чтобы выполнить это требование, исследователи обычно обсуждают выводы своих проектов в научном сообществе. Другими словами, делится полученными результатами со своими коллегами. В большинстве случаев это происходит путем выступления на конференциях/симпозиумах и публикации статей в научных изданиях. Таким образом оценивается качество исследований, которые были проанализированы академическими дебатами.

Разрабатывая и создавая доклад на конференциях или симпозиумах, исследователь быстро получает обратную связь по своему проекту. Это подходит ему для выявления ошибок и недочетов, допущенных в ходе реализации проекта и исправления их по мере возможности. По этой причине исследователь в большинстве случаев участвует в конференциях, круглых столах и т. д. с целью обмена первоначальными результатами проекта. Однако, поскольку в таких мероприятиях участвует только ограниченный ученый, а у исследователя мало возможностей подробно объяснить все этапы исследования, результаты исследования обычно публикуются в виде статей в научных журналах.

Второй и основной способ представления итогов исследования на обсуждение публикация статей в научных журналах. Процесс, который, скорее всего, займет месяцы или даже годы, чтобы превратить исследование в статью и опубликовать ее. Следующие абзацы и разделы содержат краткое изложение этого процесса. Здесь следует отметить, что в некоторых случаях также существует традиция публикации итогов исследования в виде масштабного доклада, главы книги, монографии. Но недостатком такого разделения исследования является то, что оно связано с вероятностью того, что диапазон глав останется узким среди научного сообщества.

На начальном этапе написания статьи лучше выбрать журнал, в котором представлена рукопись. Так как формат статьи, размер, стиль, оформление и т.д. Требования к каждому журналу разные. На начальном этапе, выбирая журнал, исследователь оформляет статью в соответствии с требованиями этого издательства. Это способ сэкономить время и энергию. Поэтому необходимо ознакомиться с требованиями журнала и оформить его соответствующим образом. Приложение 4 содержит требования к оформлению статей журнала «Білім-Образование», издаваемого Национальной академией образования имени И. Алтынсарина. Данные требования разработаны на основе структуры, представленной уполномоченным органом, и поэтому являются общими стандартами для многих научных изданий, публикуемых на территории республики.

При выборе журнала исследователь должен обратить внимание на соответствие издания своей области, направлению. В противном случае, если целевая аудитория публикует статьи в другом журнале, работа исследователя с большей вероятностью останется незамеченной другими коллегами, специализирующимися в той же области.

Научная статья имеет свой порядок оформления, структурирования. Здесь нет единого общего правила или требования, поэтому оно может измениться. Но есть порядок оформления и структура написания статьи, которая часто встречается в научных кругах, сложилась, сохраняется многими исследователями. Любой исследователь должен стремиться сохранить эту структуру. Потому что существует большая вероятность того, что статья, не написанная в соответствии со структурой, во-первых, не будет подвергнута технической экспертизе, а во-вторых, рецензенты, комментирующие статью, могут критически относиться к статьям, написанным вне установленной структуры. В таком случае качественно проведенное исследование будет отозвано, а рукопись останется неопубликованной. На рисунке ниже показана наиболее распространенная структура статьи и краткое изложение того, что должно быть написано в каждом разделе.

Часто используемая структура научной статьи

Аннотация/Абстракт	<ul style="list-style-type: none"> • Дает читателю краткую информацию о статье, заинтересует
Введение	<ul style="list-style-type: none"> • Какой вопрос исследуется? • Как это соотносится с другими исследованиями • Цель, задачи, вопросы исследования
Методология	<ul style="list-style-type: none"> • Как исследуется проблема
Результаты	<ul style="list-style-type: none"> • Какие ответы были получены на вопросы исследования
Обсуждение	<ul style="list-style-type: none"> • Значение исследования и сравнение результатов с другой литературой по этой теме
Заключение	<ul style="list-style-type: none"> • По результатам исследования даны краткие выводы
Әдебиеттер	<ul style="list-style-type: none"> • Список данных, на которые есть ссылки в статье
Қосымшалар	<ul style="list-style-type: none"> • Дополнительные материалы, помогающие читателю понять информацию в статье

Публикация в специальных социальных сетях, используемых учеными после того, как проект статьи будет готов, с пометкой «Проект», «Не давать ссылку», позволит статье пройти предварительную критику. Этим исследователь может выявить недостатки своей статьи и исправить их перед публикацией в журнале. Вероятность того, что журнал отклонит рукопись, подвергнувшись такой критике, снижается.

Как уже говорилось ранее, стиль написания, структура, оформление статьи варьируется в зависимости от методологии исследования, традиций, сложившихся в направлении исследования, требований журнала и др. Поэтому требования различаются в зависимости от специфики каждой отрасли, темы исследования. В такой ситуации сложно представить одно требование в качестве образца. Тем не менее, в социальных и гуманитарных науках IMRaD (аббревиатура, англ.: Introduction, Methods, Results, and Discussion. Гусь.: Введение, методы, результаты и обсуждение) часто используется структурированный формат, называемый. В следующих разделах рассказывается о каждой структуре этой аббревиатуры.

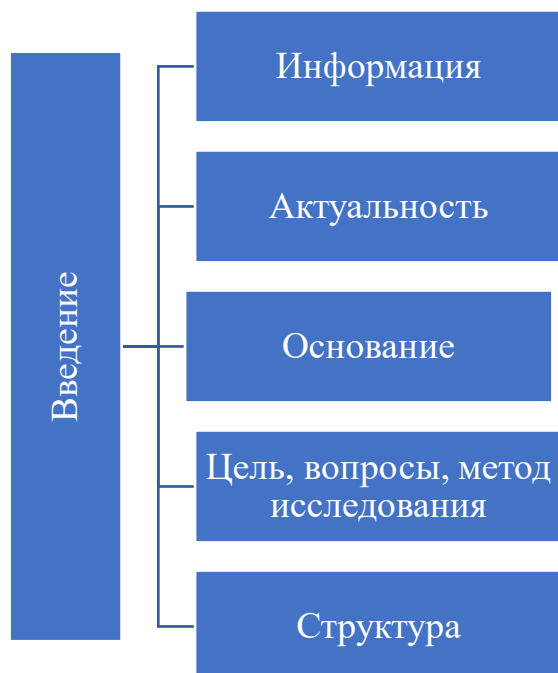
Одна из самых больших ошибок, которую совершают авторы при написании статей или других научных статей, – это повторение. В большинстве случаев, если в статье есть несколько повторений одной и той же мысли, высказывания, то это не будет положительно воспринято критиками. По этой причине важно не повторять мысль, предлагая только материалы, которые подтверждают выводы, сделанные в результате исследования.

Что пишется во введении

Любая запись, включая научную публикацию, будет иметь вводную часть. Во введении записывается исходная информация об исследовании. Этот раздел в большинстве случаев помогает читателю принять решение о том, читать дальше или нет. Другими словами, читатель после прочтения введения к статье определяет, насколько необходимо для себя читать эту работу. Кроме того, введение формирует исходное мнение в сознании читателя о качестве исследования. Поэтому лучше быть осторожным при написании вступления.

Написание введения не имеет фиксированной структуры. Он варьируется в зависимости от точки зрения исследователя, его стремления показать во введении, какие проблемы он считает важными, содержания проекта. Структура и объем введения пропорциональны общей длине записи. Однако наиболее распространено содержание введения, в том числе введения в научной статье. На рисунке ниже показана структура введения, которое будет написано в соответствии с этим содержанием. Каждый пункт в нем систематизирует предоставление читателю максимально широкой и точной информации по исследованию.

Структура введения

Краткая информация по вопросам, значение которых должно быть дано в процессе написания каждой ветви структуры, представленной на рисунке, представлена в следующих параграфах.

В информационном абзаце или пункте введения дается общая информация по проблеме исследования, теме. Информация, написанная здесь, дает читателю представление о контексте темы, о том, на какую проблему он обращает более глубокое внимание. Точнее, записывается информация, составляющая содержание исследуемой проблемы, идеи и позволяющая в полной мере понять и оценить ее. Таким образом, можно сказать, что этот абзац является преамбулой введения.

В разделе «Актуальность» дается краткая информация о других исследованиях по этой теме, что показывает, чем это исследование отличается от них. В частности, этот абзац описывает лауну или пустое место в научной литературе, написав, что это исследование заполняет эту пустоту. Например, «есть заключение исследований о том, что в случае перевода обучающихся из одной образовательной организации в другую в большинстве случаев возникают психологические дискомфортные и коммуникативные трудности [ссылки], однако мало изучено, как происходит интеграция обучающегося при смене класса внутри образовательной организации». При этом не должна формироваться мысль о том, что исследование обязательно должно проводить анализ ранее не изученной проблемы. Некоторые исследователи рассматривают ранее изученную тему с нового ракурса, другие проверяют теории, выводы других ученых в локальном контексте. Второй пример: «результаты многочисленных зарубежных исследований [ссылки] доказали, что длительный перерыв положительно влияет на эмоции обучающихся и

повышает мотивацию к следующему уроку, что в исследовании проверяется достоверность данного утверждения в контексте Казахстана».

В третьем параграфе обосновывается, почему необходима реализация проекта, изучение темы. Здесь освещаются вопросы практической значимости исследования, вклада в научную литературу и др. В целом этот абзац размышляет о пользе от реализации исследования, получения результатов. Например, «выводы, сделанные в результате этого исследования, могут помочь расширить научное понимание учащихся, заменивших класс. Практическая значимость исследования определяется тем, что класс способствует быстрой интеграции переведенных обучающихся в новую среду».

В следующем параграфе дается информация о цели, задачах, методологии исследования. Выводы, предлагаемые к обсуждению, полученные в результате исследования, могут быть записаны. Короче говоря, этот раздел предоставляет информацию о внутреннем содержании исследования в целом и процессе исследования.

В последнем абзаце введения описывается краткая структура общей записи о том, из каких разделов она далее состоит. Это необходимо с точки зрения предоставления читателю информации по содержанию статьи.

Как уже упоминалось, нет утвержденной нормы о том, из каких абзацев состоит введение исследовательской статьи. Поэтому от автора зависит, как его структурировать. Главный принцип заключается в том, что введение должно формировать представление об общем письме, о его важности. Второй принцип-предоставить читателю точную и компактную информацию, не записывая во введении мысли, не связанные с исследованием. При таком подходе раздел повышает интерес читателя к дальнейшему прочтению статьи.

Что пишется в разделе методология

Все разделы статьи важны и взаимосвязаны. Однако основу статьи составляет раздел методологии. Потому что в этом разделе представлена информация, объясняющая, как был получен вывод общей статьи. В разделе методологии путем интерпретации методов исследования исследователь рассказывает, какой и сколько материала он собрал, почему собрал, как собрал и как проанализировал, чтобы получить выводы, которые он сделал. Читатель оценивает качество исследования, глядя на информацию, содержащуюся здесь. В некоторых случаях читатель сразу же оглянется на раздел методологии и откажется. Читать статью дальше, если будет разочарован информацией, содержащейся в ней. Поэтому важно, чтобы исследователь подробно изложил методологию в своей статье.

Структура раздела методологии исследования варьируется в зависимости от выбранных методов. В зависимости от количественного подхода и качественного подхода происходит различие в содержании раздела методологии. Например, в качественном подходе он много пишет об этике, а

в количественном-больше внимания уделяет объяснению того, как он обрабатывал данные. Не только эти два подхода, но также могут варьироваться в зависимости от типов методов сбора и анализа данных внутри этих подходов. Например, существуют исключения в написании методологии работы, в которой использовался экспериментальный метод исследования, и методологии работы, в которой использовался социологический опрос. Поэтому при определении структуры раздела методологии исследователь должен руководствоваться применяемым методом. Тем не менее, какой бы метод исследования ни был, есть компоненты, которые часто должны быть включены в раздел методологии. На рисунке ниже представлены те же компоненты. Информация о содержании этих компонентов представлена в следующих абзацах.

Информация, записываемая в разделе методология

Шаги	Описание
Контекст	Характеризуется среда исследования
Процедура исследования	Обосновываются методы исследования
Метод сбора данных	Записывается, каким методом собираются данные
Метод анализа данных	Объясняет, как анализируют собранные данные
Этические нормы	Написание исследовательской этики
Повторение других исследователей	Предоставление подробной информации другим исследователям, стремящимся повторить исследование с помощью этого метода

В первом абзаце раздела методологии прописывается вопрос, по которому в большинстве случаев проводится исследование. Здесь речь пойдет об исследовательской среде, ее особенностях. Например, педагог пишет, что в 7 классе в качестве объекта принимаются дети этого класса, так как происходит изучение того, как изменилась программа предмета истории, как новая программа воспринимается обучающимися.

Во второй части обосновывается, какой метод необходимо использовать для изучения указанной проблемы. В этом абзаце объясняется, почему он выбрал указанный метод. Рассказывает об отличии своего метода от других исследований.

В следующем абзаце описывается метод сбора данных. Здесь обсуждаются вопросы о том, сколько данных, откуда они были собраны.

Объясняет, как данные, собранные в методе анализа данных, обрабатываются. Манипуляции с данными, используемые формулы записываются.

В параграфе этические нормы исследователь дает краткую или полную информацию в зависимости от метода предмета. Информация здесь предназначена для описания безопасности, прав участника исследования, того, как он защищен от возможных негативных факторов.

В целом, одна из целей передачи информации в разделе методологии состоит в том, чтобы показать, как исследователь собирал и обрабатывал данные, которые легли в основу выводов, которые он сделал, а другая цель – дать объяснение людям, которые хотели провести исследование таким же образом. Вторая цель состоит в том, чтобы убедиться, что другие исследователи проверяют результаты, сделанные путем повторения того же исследования, с тем же результатом в другом контексте

Хотя все эти компоненты важны, исследователь должен стараться не предоставлять ни в одном из них лишнюю информацию, мало полезных данных, которые не нужны читателю. Слишком много информации может привести читателя не к объяснению методологии, а скорее к путанице. По этой причине можно использовать визуализацию для сокращения некоторой информации, лучше всего загрузить ряд информации в приложение. Даже часть информации, относящейся к методологии и актуальной, можно загрузить на другие электронные ресурсы, сайты. В этом случае читатель, желающий получить дополнительную информацию о методологии, может посмотреть там.

Что записывается в разделе полученные результаты

В рукописи, написанной по структуре IMRaD, пост методологический раздел писать о полученных результатах. Раздел результатов отличается описанием важности данных, полученных в результате исследования. В этом разделе записывается, какие результаты дали методы сбора и анализа данных, и происходит интерпретация. Другими словами, содержание этого раздела состоит в том, чтобы представить читателю полученный результат относительно вопросов исследования, описать, что означает результат, и показать, какие выводы или мысли из него сделал автор. В этом разделе критическому размышлению не уделяется особого внимания, оно записывается в следующем разделе – Обсуждение. Раздел результатов представляет собой раздел, содержащий описание основных результатов исследования, в то время как раздел обсуждения объясняет результаты для читателей и обеспечивает важность выводов.

В этом разделе следует сосредоточиться на демонстрации важных результатов, которые подтверждают или опровергают гипотезу/

предположению исследования. Например, если исследователь намеревался проверить гипотезу о том, что «дети, родители которых часто контактируют с классным руководителем, имеют более высокую успеваемость», он может использовать метод педагогического наблюдения для анализа взаимосвязи между частотой общения и успеваемостью ребенка и представить полученный результат в виде таблицы. В таблице указывается частота обращения родителей к классному руководителю и успеваемость ребенка. Если среди них выявляется положительная динамика, то из таблицы видно, что тесная связь родителей с классным руководителем способствует успеваемости ребенка. При этом возможны отклонения, успеваемость ребенка может быть не высокой, несмотря на частые контакты одного или двух родителей (любое число с низкой долей участников) с классным руководителем. Исследователь пытается объяснить, почему. Например, во время исследования родитель часто связан с классным руководителем из-за дополнительных факторов, в других случаях он не поддерживает тесную коммуникацию или успеваемость ребенка высока, но в то же время он не может должным образом сосредоточиться на уроке по другим причинам и т. д. Ну, положительная динамика между частотой общения родителей с образовательной организацией и успеваемостью ребенка если нет, то исследователь пишет, что его исследование получило такой результат. Отрицание гипотезы в результате теста не снижает ценности исследования. Обратное помогает увеличить информацию о проблеме.

Здесь следует отметить, что раздел результатов является обширным, поэтому читателю будет удобно разбить его на более мелкие главы. Структуру раздела результатов лучше организовать по вопросам исследования. Внутренняя структура раздела результатов должна быть в логическом и хронологическом порядке, удобном для читателя.

Слишком много информации вводит читателя в заблуждение. Поэтому в разделе «полученные результаты» лучше уделить больше внимания результатам, касающимся только вопросов исследования, и свести к минимуму количество посторонней информации. При этом объем статьи сужается, чтобы дать некоторые результаты, связанные с исследовательским вопросом. Включите ваши наименее важные данные в качестве дополнительных материалов при отправке в журнал.

Для качественного написания раздела полученных результатов следует учитывать следующие моменты:

1. Записывать только значимые результаты, полученные в результате реализации исследования
2. Стараться по возможности передавать информацию с иллюстрацией, объяснять смысл содержащихся в ней данных
3. Не допускать повторения полученных результатов в процессе интерпретации (не записывать что-либо ни в тексте, ни в визуальном изображении)

4. Если объем полученных результатов велик, разделить этот раздел на более мелкие главы, попытаться назвать основной результат при присвоении заголовка каждой главе

5. Обратит внимание на соответствие результатов исследовательских вопросов во введении

6. Не размышлять о них, ограничиваясь только представлением полученных результатов

Также стоит отметить обилие дополнительной литературы о том, как качественно написать раздел полученных результатов, об оформлении иллюстраций в нем, советов ученых, имеющих большой опыт написания статей в социальных сетях.

Что пишется в разделе обсуждения

Последний раздел исследования завершается обсуждением полученных результатов. Типовая структура раздела обсуждения представлена в таблице ниже. Суть раздела обсуждения изложена в первом и втором разделах, в большинстве случаев его содержание развивается вокруг этих двух пунктов. Остальные три раздела являются кратким выводом исследования.

Проблема, которую следует учитывать здесь, заключается в том, что некоторые авторы вместе пишут разделы для обсуждения и заключения. Другие, однако, рассматривают эти два раздела отдельно. Если выводы, которые будут рассмотрены в разделе Обсуждения, обширны, то заключение лучше рассматривать отдельно. В таком случае третья, четвертая и пятая части таблицы уходят в заключительную главу.

Типовая структура раздела обсуждения

Структура	Обсуждаемые вопросы
Первая часть	Напишите краткое изложение проблемы исследования, вопросов и основных результатов
Вторая часть	Критическая рефлексия, сравнение с другими исследованиями в этой области, обсуждение общих и отсутствующих результатов в других статьях.
Третья часть	Делаем выводы по результатам исследования
Четвертая часть	Напишите недостатки исследования
Пятая часть	Напишите предложения

Чтобы качественно написать раздел о полученных результатах, лучше учесть следующие вопросы.

Подчеркивать только важные результаты и объяснять, почему они важны. В результате любого исследования будут получены десятки, а то и больше результатов. Показать их все очень сложно. Поэтому необходимо уметь выводить только те результаты, которые касаются проблемы и отвечают на вопросы исследования.

Результаты необходимо сравнить с другими статьями. Если любое открытие будет обнаружено только в заключении одной научной статьи, то уверенности в таком открытии будет мало. По этой причине после того, как вы сформулировали важные результаты исследования, вы должны сравнить их с выводами других исследований и посмотреть, сделали ли они именно здесь или аналогичные выводы. При этом некоторые выводы могут не совпадать с другими исследованиями. Объясняя, почему такие выводы могут не совпадать с другими исследованиями, исследователь предлагает необходимость дополнительных исследований для проверки их достоверности. Здесь удобно сравнивать результаты исследования по приведенной ниже картине с выводами других статей. Такая таблица удобна для немедленной сортировки выводов, которых нет в другой литературе.

Сравнение результатов исследований с результатами других исследований

Одна актуальность сравнения результатов исследования с другими исследованиями заключается в том, что они не позволяют делать неправильные выводы. В общем, избегать необоснованного обобщения, неверной интерпретации результатов своего исследования исследователю, делать непроверенные выводы. Для этого следует учитывать и недостатки исследования.

Важный момент, который должен быть изложен в этом разделе, – это недостатки исследования. Любая научная работа будет иметь недостаток, область, которую нельзя использовать. Такие проблемы написаны самим автором, что подразумевает критический анализ, рефлексивную мысль. Например, вывод некоторых исследований, проведенных в классе с числом обучающихся менее 20, может быть неприменим для организаций образования с числом детей в кабинете 30-40. Следующий пример, основанный только на результатах опроса, проведенного среди родителей учащихся начальной школы, с большей вероятностью будет ошибочным сделать вывод о том, что так думают родители всех классов. По этой причине тот факт, что исследователь сказал, что опрос проводился только среди людей, чьи дети учатся в младших классах, и сказал, что респонденты, у которых есть дети из старших классов, могут думать иначе, свидетельствует о его критическом размышлении.

В заключительной части этой главы или заключительной главе выносятся важные выводы, полученные в результате исследования, даются рекомендации по итогам исследования, даются необходимые и осуществимые на практике рекомендации.

Визуализация информации

Одна важная проблема, которую следует учитывать при разработке текста научной статьи – это придание значения визуализации информации. В тексте любого научного доклада, статьи желательно наличие иллюстративного материала в виде таблиц, диаграмм, изображений. Даже содержание качественных исследований, в которых мало количественных данных, содержит не менее 1-2 изображений. Здесь следует упомянуть, что визуализация данных в области науки имеют отличия от других областей. В науке иллюстрация сложна и используется для систематической передачи большого количества данных. Поскольку изображение важно в научных публикациях, SciVis (англ. Scientific visualization, каз. «научная визуализация») появилась аббревиатура, в которой работают специальные онлайн-дискуссионные площадки с целью усовершенствования и обмена опытом.

Изображения и таблицы в содержании пословицы делают информацию об исследовании более наглядной. Использование таких иллюстраций также полезно для читателей, поскольку помогает им воспринимать большие данные таким образом, чтобы они могли их компактно, сравнивать и интерпретировать. Вы можете использовать графики или фигуры для

сравнения различных групп. А таблицы – удобный наглядный инструмент для представления больших объемов данных и реальных значений. В науке необходимость соединения данных с иллюстративными изображениями определяется несколькими аргументами. Три основных фактора из них описаны в следующих параграфах.

Во-первых, рисование данных на графиках, диаграммах и т. д. На изображениях упрощает анализ. Другими словами, при интеграции собранных данных, количественных данных в специальный график можно выявить актуальные тренды, корреляции, группировки и т.д. Затем исследователю удобно искать причинно-следственную связь между ними. Кроме того, он упрощает удаление ненужных деталей.

Во-вторых, изображения в содержании статьи позволяют читателю легко воспринимать информацию. Это также одна из основных целей при добавлении иллюстрации – донести сложную проблему, идею до читателя, насколько это возможно. Для этого актуальна правильная визуализация данных, выбор изображения в соответствии с содержанием данных.

Затем визуализация информации помогает сократить объем статьи, сделать текст более компактным. Например, передача текста демографической характеристики сотен или тысяч респондентов занимает много места. Что ж, передача данных одним изображением сокращает количество слов. Необходимость сокращения объема статьи актуальна не только с точки зрения исключения излишней информации, но и соблюдения стандартов, устанавливаемых научными изданиями для размера рукописи. Другими словами, почти все публикации имеют размерное ограничение, которое они накладывают на рукопись, что важно для того, чтобы избавиться от лишних слов, чтобы соответствовать норме.

Здесь необходимо упомянуть важный вопрос описание иллюстративного материала в тексте. Исследователь должен либо записать собранный им материал, игру или результат исследования, о котором он пытается рассказать, обычно в тексте, либо проиллюстрировать иллюстративным изображением. Лучше выбрать один из этих двух. Это особенно важно для пользователей цифрового подхода. Исследователь должен выбрать, какой из этих двух вариантов предпочтительнее. Например, рационально давать цифры и ключевые слова или короткие мысли с таблицей или рисунком. Это потому, что нежелательно писать в нем длинные текстовые списки каждого коэффициента, легенды. Здесь следует помнить, что для результатов, которые вы выбираете для отображения в таблице или на рисунке, вы не должны предоставлять те же данные в тексте. Лучше всего цитировать, чтобы рассказать читателю о том, что важно. Затем вы должны предоставить читателю ссылку на таблицу или изображение, предлагающее дополнительную информацию, чтобы получить более подробную информацию.

Еще одна проблема, которую исследователь должен учитывать здесь – это не только разработка иллюстративного материала только для того, чтобы он был востребован, но и для того, чтобы его дизайн был привлекательным.

Очевидно, что изображения с привлекательным дизайном и удобным для понимания содержанием будут тепло приняты большим количеством читателей. Это, в свою очередь, способствует более широкому распространению, обсуждению исследований.

Данные можно визуализировать с помощью приложений Microsoft Word, Excel. Кроме того, существуют специальные платные и бесплатные программы, которые позволяют отображать данные в виде изображений. С их помощью есть возможность не только визуализировать данные, но и анализировать, обрабатывать. Такие программы: Tableau, Qlik Sense, Klipfolio, Looker, Zoho Analytics, Domo. Еще одно преимущество использования дополнительных программ заключается в том, что они имеют широкий выбор различных изображений, таких как диаграммы, графики и т. д. Среди изображений в этом фонде исследователь получает наиболее удобную для иллюстрации своих данных.

Приложения

В конце исследовательских статей часто предоставляется дополнительный материал. Даже некоторые издания требуют наличия дополнительного материала. В качестве дополнительной информации предоставляется информация, не вошедшая в Содержание статьи. Но важно отметить, что в основном тексте содержится дополнительная информация. Среди дополнительной информации могут быть текстовые, документальные, табличные, иллюстративные материалы, рисунки, аудио-видео материалы. Все это дает читателю дополнительную информацию об исследовании.

Добавление дополнительных материалов определяется следующими потребностями.

Во-первых, дополнительные материалы расширяют понимание читателем исследования, его содержания. Например, после прочтения статьи некоторые читатели могут захотеть узнать об исследовательской среде. В случае, если автор статьи представляет в качестве дополнительной информации сведения об образовательной организации, в которой проходил зачет, то указывает на открытость исследования другим лицам. Поэтому более подробную информацию о методологии исследования также можно предоставить в приложении.

Во-вторых, путем добавления некоторой информации в приложение автор дает читателю только заархивированный текст в содержании статьи. Предоставление таких материалов, как вопросы, заданные респондентами, в приложении, во-первых, расширяет объем текста, чтобы только заинтересованные читатели могли читать дополнительные материалы. Кроме того, следует отметить, что данные, объем которых очень велик, передаются в приложении. Например, набор текстов, собранных для изучения.

При этом следует отметить, что требования к оформлению дополнительной информации, объему, формату и т.д. По стандартам меняются в зависимости от журнала. Поэтому, планируя отбор и включение дополнительных материалов, лучше предварительно ознакомиться с правилами издания.

Научная статья, публикация представляют на обсуждение общественности, в том числе профессионалов, и, в первую очередь, академического сообщества, выводы, исследованные по одному вопросу и полученные в результате. У представителей академического сообщества преобладает критический взгляд на любую запись. Поэтому качество поста для такого читателя тоже должно быть высоким. Цель исследователя-продвигать, внедрять на практике, включать в научный оборот выводы, которые он нашел убедительными и правильными в результате своего исследования. Другими словами, способствовать решению той же изученной проблемы, проблемы. Для этого важно сначала получить положительное мнение читателя, то есть его коллег по отрасли и партнеров по науке. Чтобы получить их теплую критику, процесс исследования должен быть правильно организован, после чего важно иметь возможность правильно

интерпретировать этот процесс для читателя как научную публикацию. Цель научного письма также состоит в том, чтобы привлечь внимание читателя и убедить его, что исследование было проведено качественно. Информацию о нем читатель получает, читая разделы, посвященные актуальности исследования и вопросам исследования в содержании статьи, литературного обзора, методологии, полученных результатов и обсуждения. Поэтому при написании статьи необходимо аргументировать каждую мысль и решение, максимально понятное читателю, без лишних эмоций. Лишние предложения, информация, общеизвестные факты, сухие слова, которые утомляют читателя, бесполезны. Необходимо ограничиться предоставлением информации, которая более конкретна, лаконична и необходима для обоснования узлов исследования.

Заключение

В данной главе, написанной с целью методического сопровождения исследовательской деятельности педагога, представлена информация об этапах проведения научного поиска. Дается доступная и исчерпывающая информация о том, как определяется проблема или тема для исследования, через какие процедуры проходят этапы научного поиска, как разрабатываются этические принципы и др. процессы исследовательской работы. Также, формирует представление о дизайне (плане) исследования, об акцентах вовремя сбора и обработке данных, как трансформировать итоги исследования на научную публикацию.

Вместе с тем, все детали проведения научного поиска сложно вписать в одну главу или даже в одну книгу. Поэтому информация, представленная в данной главе, полезна с точки зрения формирования базового образования об исследовательской деятельности. Педагогу, начавшему исследовательскую деятельность, рекомендуется ознакомиться с дополнительной литературой, которая подробно объясняет каждую процедуру исследовательской деятельности в соответствии выбранному направлению.

У педагога с многолетним педагогическим стажем формируется собственный опыт о том, какие подходы оказывают положительное влияние на обучающихся. В частности, педагог замечает методики, технологии, средства коммуникации, способствующие улучшению знаний обучающегося или воспитанника. Педагог также ощущает влияние на обучающегося других внешних факторов, таких как материально-техническое оснащение школы, комфортная среда, количество детей в классе, внимание родителей к ребенку и т.д. Важно поделиться этим накопленным опытом в результате долголетнего наблюдения с общественностью, чтобы его можно было обсудить с другими коллегами, широкой общественностью. Тем самым собирается больше информации о факторах, способствующих повышению качества образования. Собранная информация способствует устранению негативных элементов, и продвигая факторы, оказывающие положительное влияние на систему образования. В этом контексте актуально распространение педагогами своего накопленного опыта.

Поскольку, опыт педагога, в большинстве случаев накапливается в результате субъективного наблюдения и в ходе формального и неформального обмена мнениями с коллегами, он будет очень редко восприниматься и оцениваться академическим сообществом несмотря на вероятную истинность. Другими словами, педагогическое наблюдение не было произведено в рамках академических требований, соответственно читателю трудно критически оценить обоснованность и тщательность полученных результатов. Поэтому важно, чтобы педагоги осуществляли свое наблюдение и тестировали свое предположение в рамках стандартов, установленных в результате многолетней эволюции науки. Сделанные в рамках научных критериев выводы вызывает больше доверие общественности, в том числе научного

сообщества. В связи с этим актуальным является ознакомление и применение педагогом норм проведения научного исследования.

В академической среде сложилась традиция публиковать результаты исследований в виде публикаций. Публикация не только полезна с точки зрения распространения полученного результата, но и актуальна с точки зрения выдвижения на обсуждение общественности, в том числе на критику научного сообщества. По этой причине в научной статье все процедуры исследования расписываются компактно и четко.

Следует отметить, обычно ученые перед публикацией презентуют предварительные результаты исследования на конференциях, круглых столах или блог платформах для предварительного обсуждения и получения обратной связи. Это происходит путем выступления на научных мероприятиях, таких как конференции, симпозиумы, публикации в специализированных блогах, где сидят ученые. Такая деятельность дает возможность получить критическую оценку результатов исследования, и исправить ошибки или отсеивать не обоснованные выводы.

Выводы исследования должен быть преобразован в публикацию (статью, доклад) для включения в академическую дискуссию. Научная публикация – это представление на обсуждение общественности и экспертов, в первую очередь на рассмотрение академического сообщества, выводы исследования, сформулированные в результате тщательного наблюдения. У представителей академического сообщества преобладает критический взгляд и критическая оценка на публикации. Поэтому качество рукописи для такого читателя должно быть высоким.

Цель исследователя – продвигать, внедрять на практике, включать в научный оборот выводы, которые он нашел убедительными и правильными в результате своего исследования. Другими словами, тем или иным способом содействовать решению изученной проблемы, предлагая механизмы, которые исследователь считает правильными на основе проведенного исследования. Важнейшая позиция в процессе разработки записи заключается в том, что исследователь должен убедить читателя в правильности прохождения процесса исследования, достоверности, достоверности собранных данных, обоснованности результатов и вкладе в науку. После публикации исследования он присоединяется к научным дебатам в этой области и начинает получать отзывы от других ученых.

Чтобы получить позитивную критику, процесс исследования должен быть правильно организован, полученные результаты корректно интерпретированы. Тогда исследователь сможет убедить читателя, что исследование было проведено качественно и выводы обоснованные. Информацию о нем читатель получает, читая разделы статьи, посвященные актуальности исследования, литературного обзора, методологии, полученных результатов и обсуждения. Поэтому при написании статьи необходимо аргументировать каждую идею, транслировать мысль максимально понятными предложениями и без лишних эмоций. Лишняя информация, общеизвестные факты, необоснованные утверждения, сумбурные мысли

утомляют читателя. Необходимо ограничиться предоставлением информации, которая более конкретна, лаконична и необходима для обоснования утверждений исследователя.

В целом, исследовательская деятельность является длинным процессом, требующей времени, энергии, материалов и скрупулёзности. Реализация такого сложного процесса требует от индивида большого количества ресурсов. В связи с этим в последние годы широко распространено совместное проведение исследовательских проектов несколькими исследователями, в качестве исследовательской группы. Реализация исследовательского проекта с командой имеет несколько преимуществ. Во-первых, совместная работа дает возможность распределить нагрузку между членами группы, что позволяет снизить бремя. Во-вторых, если исследование проводится несколькими людьми, то каждый может обсудить каждый шаг и принять наиболее эффективное решение путем обмена мнениями. Поэтому педагогам рекомендуется исследовать сложные темы совместно с другими коллегами, исследователями.

Список использованной литературы

Загрянная Т.А. (2015). Исследовательская деятельность педагога как условие повышения качества образования. Человек и образование, (3 (44)), 203-207. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatelskaya-deyatelnost-pedagoga-kak-uslovie-povysheniya-kachestva-obrazovaniya> (дата обращения: 22.11.2022).

Кудерёва С.Н. (2015). Исследовательская деятельность учителя как условие развития его профессиональных компетенций. URL: <https://s.siteapi.org/bc2cc0c1af8475c.ru/docs/3d585916d3484c882c509656a3763373a24271a9.pdf> (дата обращения: 22.08.2022).

Колдина М.И., Трутанова А.В. (2017). Научно-исследовательская деятельность как условие профессионального развития педагога // Международный студенческий научный вестник. – № 5. URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=17804> (дата обращения: 22.11.2022).

Юлия А.Х. (2022). Исследовательская деятельность педагога // Образовательный портал «Справочник». URL https://spravochnik.ru/pedagogika/issledovatelskaya_deyatelnost_pedagoga/ (дата обращения: 22.11.2022).

Рыбалева И.А., Тулейкина М.М. (2013). Место и роль исследовательской деятельности как компонента в структуре педагогической деятельности // Современные проблемы науки и образования. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=11392> (дата обращения: 22.11.2022).

Турдиева, Р.У. Кенжаев, А.Л. Юсупова. Ф.М. (2015). Исследовательская деятельность как одна из форм профессиональной самореализации педагога // Молодой ученый. – № 10 (90). URL: <https://moluch.ru/archive/90/19011/> (дата обращения: 22.11.2022).

Косолапова Л.А. (2011). Профессионально-исследовательская деятельность современного учителя. Наука и школа, (3), 49-56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalno-issledovatelskaya-deyatelnost-sovremennogo-uchitelya> (дата обращения: 22.11.2022).

Садуакаскызы, К., Тапаева, А. П. Байымбетова, Г. Т., Торебек. Б. Ж. (2014). Педагогикадағы ғылыми зерттеу әдістері және педагогикалық зерттеудегі логика. Молодой ученый. – №20.1 (79.1). -URL: <https://moluch.ru/archive/79/14118/> (дата обращения: 22.11.2022).

Абдыгалиева, Н.Н., Тәубеева Ә.Т. (2021). Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық ерекшеліктерінің мазмұны. Алматы технологиялық университетінің хабаршысы. №2. DOI: 10.48184/2304-568X-2021-2-54-60

Пустовалова Н. И. Әлеуметтік педагогтың зерттеу мәдениеті = Исследовательская культура социального педагога: учебно-методическое пособие : оқу-әдістемелік құрал. - Петропавловск : СКГУ им. М. Козыбаева,

2019. – 109 с. URL : <https://www.books-up.ru/ru/book/leumettk-pedagogty-zertteu-mdeniet-12358952/> (дата обращения: 22.11.2022).

Уилсон Э. Как проводить исследование в действии (Глава 15). <https://kst.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2018/01/КАК-PROVODIT-ISSLEDOVANIE-V-DEJSTVIJ.pdf> (дата обращения: 22.11.2022).

Куракбаев, К.С. (2013) Action Research как подход к исследовательской деятельности педагога-практика [Action Research педагог-практиктің зерттеу жүргізу тәсілі ретінде]. Ұстаз – зерттеуші, 7 (128).

Sagor, R. (2005) The action research guidebook: a four-step process for educators and teams [Іс-әрекеттегі зерттеу нұсқаулығы: білім берушілер мен командаға арналған 4 қадамдық үдеріс]. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Schmuck, R. A. (1997). Practical action research for change [Өзгеріс енгізуге арналған тәжірибелік іс-әрекеттегі зерттеу]. Arlington Heights, IL: Skylight Professional Development.

Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2018

Іс-әрекеттегі зерттеу. Әдістемелік құрал/Аушева И.У., Ғабдоллақызы Б. редакциясымен – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2012. – 96 б.

Ұстаз жеке тәжірибесінің зерттеуі. Әдістемелік құрал/ Сагинов К.М., Атейбек С.Т., Ермагамбетова Г.Н. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 147 б.

Сыншы дос: мұғалімнің кәсіби дамуындағы ынтымақтастық тәсілі. Әдістемелік құрал/ Ғабдоллақызы Б. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 46 б.

Action Research жобасын енгізу тәжірибесінен. Әдістемелік құрал/ Ермұханова Г.К., Жақсылықова Г.К., Қалиева З.С. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 82 б.

Іс-әрекеттегі зерттеу барысында деректермен жұмысты қалай ұйымдастыруға болады. Әдістемелік құрал/ Абдраманова Қ.С., Жансүгірова Ж.Д. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 56 б.

Іс-әрекеттегі зерттеуді жүргізу бойынша тәжірибелік нұсқаулық. Әдістемелік құрал/ Идришева З.Е., Ултанбаева С.Е. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 42 б.

«Искусство преподавания: концепции и инновационные методы обучения». А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова (Учебное пособие. Алматы 2012).

Collier, C. (2016). *Instructional Intervention: Planning & Review. CrossCultural Developmental Education Services*. URL: <https://www.k12.wa.us/sites/default/files/public/migrantbilingual/pubdocs/ipr2016.pdf>

Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления. – Москва: ИПК Издательство стандартов, 2004. URL: https://nauka.kz/upload/files/02._GOST_7.1-2003.pdf

Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов. URL: https://nauka.kz/upload/files/04._GOST_7.5-98.pdf

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдар тізбесіне қосу үшін ғылыми басылымдарға қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 20 бұйрығы.

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association 2020: the official guide to APA style* (7th ed.). American Psychological Association.

О’Лири Зина. Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – 2020. – 472 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/gylymi-zertteu-zhurgizu-distemesi>

Синглтон Ройс А., Стрэйтс Брюс С. Әлеуметтік зерттеу әдістері. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 816 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/aleumettik-zertteu-disteri>

Шунк Дейл Х. Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 жыл. – 608 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/oqytu-teoriyasy-bilim-beru-kokzhiegi>

Элен Битэм, Рона Шарп. Педагогиканы цифрлық дәуірде қайта зерделеу. ХХІ ғасырдағы оқыту дизайны. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – 2019 жыл. – 328 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/pedagogikany-cifryq-d-uirde-qayta-zerdeleu-hhi-gasyrdagy-oqytu-dizayny>

Бартлетт Стив, Бертон Диана. Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 464 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/bilim-berudegi-zertteuler>

Хили Д.Ф. Статистика негіздері: әлеуметтік зерттеу құралы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020.– 576 бет. URL: <https://openu.kz/kz/book/statistika-negizderi>

Білім беру зерттеулеріне кіріспе: теория, әдістер және тәжірибелер. Монография / Аида Сағынтаева, Әсел Қамбатырова, Лаура Қарабасова, Гүлмира Қанай, Айнұр Әлмұхамбетова – Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі, 2022 – 232 б. URL: <https://gse.nu.edu.kz/wp-content/uploads/2022/07/Bilim-beru-zertteulerine-kirispe.pdf>

Введение в образовательные исследования: теория, методы и практики. Монография / Аида Сагинтаева, Асель Камбатырова, Лаура Карабасова, Гүлмира Қанай, Айнур Альмухамбетова, – Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2022. – 232 с. URL: <https://gse.nu.edu.kz/wp-content/uploads/2022/07/Vvedenie-v-obrazovatelnye-issledovaniya.pdf>

Утверждено
Председателем Правления – Ректором
НАО «Казахский национальный педагогический
университет имени Абая»

ПОЛОЖЕНИЕ ПО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ЭТИКЕ ИССЛЕДОВАНИЙ¹⁰

ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Исполнитель научного исследования, связанного с участием людей как субъектов исследования.

Информированное согласие – документальное подтверждение добровольного, осознанного характера участия реципиентов в исследовании.

Конфиденциальность – обязательство исследователя образования не использовать персональные данные об участниках исследования для каких-либо целей, кроме той, для которой она была предоставлена.

Конфиденциальная информация – доверительная информация, доступ к которой и распространение которой ограничены нормативными правовыми актами и/или специальным соглашением между исследователем образования и участником исследования (согласно информированному согласию).

Конфликт интересов – ситуация, в которой материальные или нематериальные факторы создают или могут создать препятствия к независимому и непредвзятому выполнению исследователем своих обязанностей.

Положительное заключение Этической комиссии - одобрение Заявки Комиссией, которое является официальным подтверждением того, что предполагаемое исследование выполнено в соответствии с этическими нормами при проведении научных исследований с участием людей.

Отрицательное заключение Этической комиссии – отклонение Заявки Комиссией, которое является официальным подтверждением того, что предполагаемое исследование не выполнено в соответствии с этическими нормами при проведении научных исследований с участием людей.

Персональные данные участника исследования – любые сведения, на основании которых можно идентифицировать личность данного участника (паспортные данные, электронный адрес, номер телефона, фотография, национальность, профессия, семейный статус, религиозные воззрения, IP адрес, логины/домены, др.).

---

¹⁰ Положение по институциональной этике исследований. НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая». Режим доступа: file:///C:/Users/Uba.29/Downloads/pol_22.pdf

Получение разрешения администрации на проведение исследования – получение разрешения на проведение исследований уполномоченного лица/органа (руководителя организации или исследовательского структурного подразделения, представителя органа управления и др.).

Польза исследования для его участников – ценная или желаемая выгода, получаемая участником исследования благодаря участию в исследовании (косвенная польза - благо для всего общества; прямая польза - обучение, безвозмездные услуги и др.).

Риск от проведения исследования – вероятность причинения участнику исследования физического, психологического, имущественного, репутационного и иного вреда в результате его участия в исследовании.

Исследование с минимальным риском – в котором вероятность и масштабы возможного вреда от его проведения не больше того, с которым сталкивается участник исследования в своей повседневной жизни.

Исследование с максимальным риском - в котором вероятность и масштабы возможного вреда от его проведения больше того, с которым сталкивается участник исследования в своей повседневной жизни.

Участник исследования – лицо, принимающее участие в научном исследовании, которое подписывает письменное согласие на свое участие.

Уязвимые участники исследования – категория лиц, положение или характеристики которых не позволяют им в полной мере защитить свои права и интересы в качестве участников определенного исследования (дети (несовершеннолетние); беременные женщины; женщины в определенный период их жизни (до-, послеродовой период и др.); лица с недостаточным (ограниченным) уровнем образования; малоимущие; студенты (при взаимодействии с преподавателем); работники (при взаимодействии с работодателем); лица, отбывающие наказание в учреждениях пенитенциарной системы; лица с отклонениями в психическом и физическом здоровье; лица, имеющие зависимость (алкогольную, наркотическую, игровую и др.)).

Законный представитель участника исследования – лицо, осуществляющее на основании законодательства защиту прав и интересов другого физического лица, которое лишено возможности делать это самостоятельно в силу недостижения совершеннолетия или своего физического или психического состояния (родители, усыновители, опекуны, попечители и иные лица, на попечении или иждивении которых оно находится).

1.1 Миссия и ценности

В связи с новыми, заявленными на уровне МОН РК стандартами проведения научных исследований в области образования (социологические исследования, педагогический эксперимент и др.) и научных публикаций, требующих сертификации исследовательских продуктов на институциональном уровне, на базе КазНПУ им. Абая все научные изыскания должны соответствовать институциональной этике исследований.

Положение по институциональной этике исследований – это система

требований, призванная защищать права, благополучие и конфиденциальность людей, привлекаемых для участия в исследованиях, проводимых под эгидой университета, а также сертифицировать соблюдение исследовательской этики в получении и предоставлении результатов в научных публикациях.

Ценности: соблюдение права человека на неприкосновенность частной жизни, защиту его здоровья и персональных данных, соблюдение международных требований к материалам научных публикаций.

Миссия - контроль соответствия исследовательской деятельности с участием людей (ППС, научных сотрудников, обучающихся КазНПУ им. Абая) международным стандартам исследовательской этики, международным правилам и процедурам проведения научных исследований.

1.2 Стандарты проведения исследования с учетом международных этических требований:

уважение прав человека и человеческого достоинства при проведении научных

исследований (Декларация ЮНЕСКО о науке и использовании научных знаний 1999 г.); этические аспекты рецензирования в международных журналах (конфликт интересов, ранее неопубликованная работа, инклюзивный язык, вклад авторов, роль спонсора и др.).

1.3 Требования институциональной этики к проведению исследований с участием людей (в рамках педагогического эксперимента и др.):

Исследования с участием людей в качестве субъектов, проводимые научными

сотрудниками, ППС или обучающимися КазНПУ им. Абая, должны быть рассмотрены и одобрены Комиссией по этике научных исследований в области образования (Этической комиссией (ЭК)) до начала исследовательской деятельности и на конечном ее этапе.

Все исследователи (научные сотрудники, преподаватели, обучающиеся) обязаны следовать принципам научной этики при проведении исследований с участием людей.

Все исследователи должны следовать процедурам научных исследований, утвержденным ЭК при КазНПУ им. Абая.

При отклонениях от утвержденного ЭК положительного заключения или нарушениях в проведении исследований с участием людей, о них необходимо незамедлительно сообщить ЭК.

Исправления (изменения) в утвержденном ЭК положительном заключении об исследовании должны быть рассмотрены и утверждены ЭК до начала исследований и внедрения их результатов.

Процесс информированного согласия является центральным элементом в институциональной этике исследований, проводимых с людьми.

Во время процесса получения информированного согласия исследователь должен проинформировать потенциального участника о цели и задачах исследования, а также о любых возможных рисках или преимуществах, связанных с ним.

Цель процесса получения информированного согласия состоит в том, чтобы убедиться, что у потенциальных участников исследования есть вся необходимая информация о проводимом научном эксперименте, что они принимают полностью осознанное, информированное решение о том, хотят ли они участвовать в данном исследовании.

Исследователи обязаны предоставлять достоверную информацию при описании преимуществ и рисков участия в их исследовании всех участников научного эксперимента.

Положительное заключение ЭК о проведении исследований с людьми (например, в рамках научных проектов или дипломных/диссертационных исследований) утверждается ЭК сроком на 12 месяцев.

Продолжающиеся исследования должны проходить постоянную проверку ЭК не реже одного раза в 12 месяцев.

1.4 Обязанности исследователя образования в рамках Этического кодекса исследований РК

Этика исследований

- обозначение конфликта интересов (если имеется);
- информирование о рисках и пользе (выгоде) исследований;
- получение информированного согласия от участников научного эксперимента;
- работа с уязвимыми участниками исследования (несовершеннолетними, инвалидами и т.д.);
- обеспечение конфиденциальности доступа к данным;
- соблюдение стандартов в области публикации и распространения результатов исследований;
- соблюдение этики цифровых исследований.

Этика публикаций (авторство)

- 1) неприемлемо присвоение авторства чужого интеллектуального продукта;
- 2) в список авторов интеллектуального продукта входят только те, кто внес существенный вклад в его подготовку;
- 3) первый автор и последующий порядок авторов интеллектуального продукта определяется существенностью вклада в разработку научного исследования;
- 4) обучающийся указывается первым автором в публикации, если публикация основана на его исследовании;
- 5) академический статус, должность, регалии или любой другой показатель трудового/исследовательского опыта - не основание для указания в качестве первого автора интеллектуального продукта;

- 6) несущественный вклад признается в разделе “Благодарность”;
- 7) автор обязан гарантировать, что интеллектуальный продукт предоставляется к печати впервые;
- 8) публикация единовременно подается только в одно издание;
- 9) автор обязан указать спонсоров/грантодателей исследования.

Шаблон информированного согласия⁴⁰

Введение.

Вам предлагается принять участие в исследовании под названием «_____» (напишите название исследования).

Описание исследования.

Подробно опишите цели и методологию исследования, ожидаемую продолжительность и то, каким образом потенциальный участник исследования будет задействован в исследовании. Этот опрос / интервью займет примерно [_____] (длительность в минутах).

Риски.

Потенциальные риски участия в этом исследовании: укажите возможные риски (например, риск нарушения конфиденциальности, потраченное время и др.).

Ожидаемые выгоды от участия в исследовании.

Ожидаемые выгоды от этого исследования связаны с потенциальными выгодами для организации, общества, науки в целом и, возможно, самих участников.

Компенсация.

Никакой материальной компенсации за участие в исследовании Вы не получите. Результаты исследования будут доступны в виде статей, отчета, с которым Вы будете ознакомлены.

---

¹¹ Этический кодекс исследователей образования Казахстана. – Первое издание. – Нур-Султан: Казахстанское общество исследователей в области образования, 2020. – 68 с.

Конфиденциальность.

Любая информация, полученная в ходе этого исследования, будет оставаться конфиденциальной в максимально возможной степени. Будут предприняты все разумные усилия для сохранения конфиденциальности Вашей личной информации в транскрипте Вашей аудиозаписи, но полная конфиденциальность не может быть гарантирована.

(Опишите то, как данные будут храниться, где, кто будет иметь доступ к данным. Обычно все данные хранятся на компьютере научного руководителя проекта, имеющем пароль. Доступ к данным имеют также члены исследовательской команды, прошедшие обучение по исследовательской этике. Опишите случаи, при которых может возникнуть риск нарушения конфиденциальности хранения данных. Это может быть связано с уязвимостью сервера, жесткого диска, где хранится информация).

Добровольный характер исследования.

Участие в этом исследовании строго добровольное, и если даже Вы дали согласие участвовать в исследовании, в любой момент Вы можете без объяснения причин отозвать свое согласие без каких бы то ни было последствий для себя.

Контакты научного руководителя.

Предполагается, что в случае возникновения каких-либо вопросов или комментариев относительно данного проекта, следует обратиться к научному руководителю, доктору _____ (Ф.И.О.), номер телефона, электронная почта. Любые другие вопросы или проблемы могут быть адресованы Комитету по этике институциональных исследований _____ (название университета), электронная почта.

Заявление о согласии.

Я, _____,
(Ф.И.О. участника исследования)

даю мое добровольное согласие на участие в этом исследовании.

Исследователи четко объяснили мне основную информацию и цели исследования, а также что включает в себя мое участие в этом исследовании.

Я понимаю, что мое участие в этом исследовании является добровольным. Я могу в любое время и без объяснения причин отозвать свое согласие, и это не будет иметь никаких негативных последствий для меня. Я понимаю, что информация, собранная в ходе этого исследования, будет использована конфиденциально.

Подпись: _____ Дата: _____

Исследователь: _____
(Ф.И.О.)

Подпись: _____ Дата: _____

---

¹² Этический кодекс исследователей образования Казахстана. – Первое издание. – Нур-Султан: Казахстанское общество исследователей в области образования, 2020. – 68 с.

**ПОЛОЖЕНИЕ
О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ
«БІЛІМ – ОБРАЗОВАНИЕ»**

I. Правила оформления статей

1.1 Требования к публикации научных статей разработаны в соответствии с подпунктом 36-2) статьи 5 Закона РК от 27 июля 2007 года «Об образовании». Представленные статьи проходят через систему «Антиплагиат» и 75% текста должны быть аутентичными.

1.2 Научная статья – изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

1.3 Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы.

1.4 Объем статьи, включая аннотации, таблицы, рисунки, математические формулы и библиографию, не должен превышать 10 страниц текста, набранных на компьютере (редактор Microsoft Word); минимальный объем статьи – 5 страниц.

1.5 Научные статьи должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

1.6 В издательский центр предоставляется электронная версия статьи. Страницы статьи должны быть пронумерованы.

1.7 Статьи должны быть напечатаны в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS», гарнитура – Times New Roman (для русского и английского языков), KZ Times New Roman (для казахского языка), одинарный межстрочный интервал. Поля: левое – 30 мм, правое – 15 мм, верхнее – 20 мм, нижнее – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

1.8 Статьи всех авторов должны сопровождаться двумя рецензиями (1 внешней и 1 внутренней) ученых: доктора наук, кандидата наук /PhD. Одна из рецензий является внешней, ее представляет автор при подаче материалов. Вторая является внутренней, ее организация входит в компетенцию редакционной коллегии журнала.

1.9 Представленные материалы должны включать:

- ГРНТИ (Государственный рубрикатор научной технической информации);
- инициалы и фамилию (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописные буквы, жирный шрифт*);
- указание ученой степени, ученого звания;
- аффилиацию (место работы/учебы, город, почтовый индекс, страна) на казахском, русском и английском языках;
- название статьи (*прописные буквы, жирный шрифт, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русском, казахском, английском*);
- аннотацию – краткую характеристику назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи;
- ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования.

1.10 Аннотация должна быть информативной и структурированной, отражать цели работы и ее результаты. Дается на казахском, русском и английском языках. Рекомендуемый объем аннотации – 100-300 печатных знаков (*курсив, нежирный шрифт, 12 кегль*).

1.11 Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более трех, даются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

1.12 Текст статьи излагается в определенной последовательности его частей и включает в себя:

– ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*). Во введении отражаются результаты предшествующих (смежных) работ ученых, методы исследования, процедуры, параметры измерения и т.д.

– ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / ЗЕРТТЕУДІН МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

– МЕТОДОЛОГИЯ / ӘДІСНАМА / METHODOLOGY (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

– РЕЗУЛЬТАТЫ / НӘТИЖЕЛЕРІ / RESULTS (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

В научной статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме не только экспериментально, но и теоретически. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и др. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки.

– ЗАКЛЮЧЕНИЕ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (*нежирным шрифтом, шрифт-14 кегль, по центру*).

Собираются тезисы об основных достижениях проведенных исследований.

Они могут быть представлены в письменном виде и в виде таблиц, графиков, цифр и статистических показателей, характеризующих выявленные основные закономерности.

Заключение должно быть представлено без интерпретации со стороны авторов (не более 1 страницы).

– СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Порядок данных, следующий: сначала список ссылок. Далее следуют дополнительные данные, то есть данные, на которые в статье не ссылались.

Все ссылки должны быть даны на языке оригинала. Ссылки и сноски, приведенные в статье, пронумеровываются и заключаются в квадратные скобки.

Принципы отображения ссылок:

1. Во всех работах используется единый стиль

2. Ссылка состоит из двух частей:

– ссылка в тексте (образец [1,5 стр.]);

– ссылки на список использованных данных.

Наиболее важные данные при создании ссылок: ФИО автора, название материала, тип материала, дата создания/изменения материала, адрес главной страницы.

Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003

1.13 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

1.14 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

1.15 На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

– Полностью прописывается ученая степень и ученое звание, место работы (для публикации в разделе «Наши авторы»);

– полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

– название статьи и фамилия (-и) автора(-ов) на казахском, русском и английском языках.

1.16 Рукописи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами. Статьи, оформленные с нарушением требований к публикации не принимаются.

1.17 Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. Рукописи не возвращаются.

1.18 Рукопись и электронный вариант с материалами следует направлять по адресу: 010000, Республика Казахстан, г. Астана, пр. Мәңгілік Ел 8, БЦ «Алтын Орда», 15-й этаж, каб. 1502. Национальная академия образования имени И. Алтынсарина.

1.19 Контакты:

Тел.: (8 7172) 72 58 79

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

РАЗРАБОТКА АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГОМ

Введение

В настоящее время изменения в сфере образования требуют повышения качества профессионального педагогического образования, высокого уровня профессиональной компетентности специалиста в области образования. Кроме того, в статье 15 закона «О статусе педагога» прописаны следующие требования для педагога:

приобретение соответствующих профессиональных компетенций в своей работе;

соблюдение педагогических принципов обучения и воспитания, обеспечение качества обучения и воспитания на уровне не ниже требований, предусмотренных государственными общеобязательными стандартами образования;

постоянное повышение профессионального мастерства, исследовательского, интеллектуального и творческого уровня, в том числе повышение уровня квалификационной категории не реже одного раза в пять лет (или подтверждение).

Поэтому педагоги постоянно находятся в поиске, повышают свою профессиональную квалификацию и проходят аттестацию для ее подтверждения или повышения. Аттестация проводится с целью определения квалификационного уровня педагогов, по ее результатам присваиваются квалификационные категории.

В первой главе данных методических рекомендаций были разъяснены условия и принципы проведения аттестации учителей. Дана информация о том, какую подготовительную работу необходимо провести учителю для прохождения аттестации и какие нормативно-правовые акты он должен знать.

Аттестация педагогов является одним из инструментов обеспечения сферы образования квалифицированными кадрами и повышения их деятельности в образовании.

Подготовка к аттестации начинается в организации образования, где работает педагог и включает в себя следующие мероприятия:

1) составление графика аттестации педагогов в организации образования;

2) определяется состав аттестационной комиссии и издается приказ;

3) среди аттестующихся педагогов проводится разъяснительная работа о целях и порядке проведения аттестации;

4) аттестующийся разрабатывает и представляет необходимые документы, портфолио;

5) принимается решение аттестационной комиссии.

В первой главе были рассмотрены все этапы прохождения аттестации.

Во второй главе рассмотрены структура авторской программы, алгоритм разработки авторской программы, а также требования к оформлению авторской программы.

В соответствии с условиями аттестации педагогам в период прохождения аттестации на категорию "педагог-мастер" необходимо

подготовить авторскую программу. Педагог разрабатывает авторскую программу в соответствии с потребностями обучающихся. Также важно отметить, что авторская программа должна быть разработана в соответствии с требованиями ГОСО.

Авторская программа – вид образовательной программы, разрабатываемый индивидуально или коллективно на основе оригинальной идеи и собственного педагогического опыта, программа, отличающаяся своей новизной и актуальностью для решения конкретной задачи в определенной организации образования или в ряде организаций образования района, города, области. Так, например, в Восточно-Казахстанской области существовали авторские программы по учебному предмету «Казахский язык и литература» Канипы Битибаевой, в г. Алматы по предмету «Русский язык и литература» Рафики Нуртазиной, которые до сих пор используются их последователями.

В рекомендациях указано какими компетенциями должен обладать педагог, чтобы быть разработчиком авторской программы и автором передового опыта. Разработчиком авторской программы по элективному курсу может стать педагог-профессионал, имеющий высокий результат работы и опыт самостоятельной работы. Разработчики авторских программ также могут быть наставниками, потому что они могут обучать молодых специалистов как проводить занятия и разработке авторских программ.

Данные рекомендации предназначены заместителям директоров школ по учебной работе, методистам, курирующим данное направление деятельности, а также специалистам, заинтересованным в разработке авторских программ.

ПРАВИЛА И УСЛОВИЯ АТТЕСТАЦИИ ПЕДАГОГОВ

Процесс прохождения аттестации педагогам приходится нелегко, так как зачастую они не знают правила и условия аттестации, поэтому прежде, чем затронуть вопрос подготовки авторской программы, мы рассмотрим правила и условия аттестации педагогов. Так как педагогам для прохождения аттестации необходимо знать и соответствовать требованиям, предъявляемым на ту или иную категорию.

! Примечание: В 2023 году могут быть внесены изменения в правила и условия аттестации.

Требования к профессиональной квалификации педагога

В этом разделе, прежде всего, раскроем лексическое значение слова «квалификация».

Квалификационная категория – уровень профессиональной компетентности педагога в соответствии с утвержденными квалификационными требованиями [1].

В законе «Об образовании РК» понятию «квалификация» дано следующее определение: «квалификация» – процедура подтверждения личных способностей, профессиональных знаний, умений и навыков, необходимых для выполнения работы в рамках соответствующего вида профессиональной деятельности [2]. **Квалификация – это уровень профессиональной компетентности каждого педагога.** В связи с чем каждый педагог проходит аттестацию для повышения или подтверждения своей профессиональной квалификационной категории. Педагог **должен знать требования** к своей профессиональной квалификации для прохождения аттестации и для получения или подтверждения профессиональной квалификационной категории.

Требования к педагогу по стажу работы:

3) педагогический стаж работы должен быть для педагога-модератора - не менее 2 лет; для учителя-эксперта - не менее 3 лет; для педагога-исследователя - не менее 4 лет; педагогический стаж работы мастера-педагога - 5 лет [3];

2) каждый педагог, зная требования к своему квалификационному уровню, проходит аттестацию в соответствии квалификационному уровню.

Требования к квалификации по определению профессиональных компетенций:

1) "**педагог**":

-должен знать содержание учебного предмета, учебно-воспитательного процесса, методики преподавания и оценивания;

-планировать и организовывать учебно-воспитательный процесс с учетом психолого-возрастных особенностей обучающихся;

-способствовать формированию общей культуры обучающегося и его социализации;

-принимать участие в мероприятиях на уровне организации образования;

-осуществлять индивидуальный подход в воспитании и обучении с учетом потребностей обучающихся;

-владеть навыками профессионально-педагогического диалога, применять цифровые образовательные ресурсы;

2) "педагог-модератор":

должен соответствовать общим требованиям квалификации "педагог", а также:

-использовать инновационные формы, методы и средства обучения;

-являться участником или призером или победителем конкурса профессионального мастерств, или иметь участников или призеров или победителей олимпиад, конкурсов, соревнований на уровне организации образования, района (города областного значения) в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

3) "педагог-эксперт":

соответствовать общим требованиям квалификации "педагог-модератор", кроме того:

-владеть навыками анализа организованной учебной деятельности, учебно-воспитательного процесса;

-конструктивно определять приоритеты профессионального развития: собственного и коллег на уровне организации образования;

-являться участником или призером, или победителем конкурса профессионального мастерства или иметь участников или победителей, или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на уровне района (города областного значения), конкурсов, соревнований на уровне области в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

-подготовить видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении области, страны (при наличии);

4) "педагог-исследователь":

-должен соответствовать общим требованиям квалификации "педагог-эксперт", а также:

-владеть навыками исследования урока и разработки инструментов оценивания;

-обеспечивать развитие исследовательских навыков, обучающихся;

-обобщать опыт на уровне области, городов республиканского значения и столицы, республики (для республиканских подведомственных организаций и организаций образования отраслевых государственных органов);

-являться участником или призером, или победителем конкурса профессионального мастерства или иметь участников или победителей, или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на областном,

республиканском, международном уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

-являться участником или призером, или победителем Национальной премии "Учитель Казахстана", обладателем звания "Лучший педагог" (при наличии);

-осуществлять наставничество и конструктивно определять стратегии развития в педагогическом сообществе на уровне района (города областного значения), области (при наличии);

- участвовать в организации и проведении семинаров, конференций для педагогов, организованных подведомственными организациями образования соответствующего уполномоченного органа;

-входить в состав экспертов по экспертизе учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий в соответствии с "Электронной базой экспертов" Республиканского государственного предприятия на праве хозяйственного ведения "Республиканский научно-практический центр экспертизы содержания образования" Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее - Республиканский научно-практический центр экспертизы содержания образования) или рекомендованных РУМС при Департаменте технического и профессионального образования (при наличии) (далее – ДТПО);

-подготовить видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении страны, области, размещенные на образовательных порталах (при наличии);

-распространять опыт работы, используя интернет-ресурсы;

5) "педагог-мастер":

-должен соответствовать общим требованиям квалификации "педагог-исследователь", а также:

- иметь авторскую программу, получившую одобрение на РУМС при Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина или на РУМС при ДТПО или являться автором (соавтором) изданных учебников, учебно-методических пособий, включенных в перечень учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий, утвержденных уполномоченным органом в сфере образования или рекомендованных РУМС при ДТПО или входить в состав экспертов по экспертизе тестовых заданий, учебников, учебно-методических комплексов или являться экспертом чемпионатов WorldSkills или тренером по повышению квалификации педагогов;

-являться призером или победителем республиканских или международных профессиональных конкурсов, или олимпиад или подготовить победителей или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на республиканском или международном уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в сфере образования;

- являться участником или призером, или победителем Национальной премии "Учитель Казахстана", обладателем звания "Лучший педагог" (при наличии);

-распространять опыт работы, используя интернет-ресурсы;

-осуществлять наставничество и планирует развитие сети профессионального сообщества на уровне области, республики (при наличии);

-входить в состав экспертов по экспертизе учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий в соответствии с "Электронной базой экспертов" Республиканского научно-практического центра экспертизы содержания образования или рекомендованных РУМС при ДТПО (при наличии);

-обобщать опыт на уровне республики, участвовать в организации и проведении семинаров, конференций для педагогов, организованных подведомственными организациями образования соответствующего уполномоченного органа;

-подготовить видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении страны, области, размещенные на образовательных порталах (при наличии) [3].

Для прохождения аттестации каждый педагог **один раз в пять лет** или **досрочно** (после очередной аттестации через два года) должен **тщательно подготовиться и соответствовать** вышеуказанным требованиям по квалификации. Считаем, что здесь важно отметить, что *при оценке достижений обучающихся и педагогов учитываются только достижения на республиканских и международных олимпиадах и конкурсах, научных проектах (научных конкурсах), конкурсах исполнителей, конкурсах профессионального мастерства и республиканских и международных олимпиадах, специализированных олимпиадах, республиканских научных проектах по общеобразовательным предметам, указанных в приказе Министерства образования и науки № 514 (в новой редакции - приказе Министра образования и науки № 371) Республики Казахстан от 17.08.2022 «Об утверждении Перечня республиканских и международных олимпиад и конкурсов научных проектов (научных соревнований) по общеобразовательным предметам, конкурсов исполнителей, конкурсов профессионального мастерства и спортивных соревнований и критерии их отбора». Достижения педагогов и обучающихся, которые не входят в перечень приказа Министерства образования и науки № 514 (в новой редакции - приказе Министра образования и науки № 371) не засчитываются и баллы не начисляются [4].*

Аттестационная комиссия, их состав и полномочия

В данном подпункте педагог узнает о том, какая комиссия на каком уровне рассматривает аттестационные материалы педагога по квалификационным уровням.

В уполномоченных органах соответствующей области, в органах управления образованием области, городов республиканского значения и столицы, районов, городов областного значения (далее - аттестационный орган) приказом первого руководителя государственных органов по аттестации учителей назначаются Комиссии для следующих квалификационных категорий:

"педагог" - в организациях образования;

«педагог - модератор» - в органах управления образования района, городах областного значения;

«педагог-эксперт» и «педагог-исследователь» - в органах управления образованием области, городах республиканского значения и столицы;

«Учитель-мастер» - в уполномоченном органе в области образования.

После получения заявления от аттестованного кандидата в образовательной организации начинается подготовительная работа к аттестации. Для этого кандидат должен знать этапы аттестации, поэтому ниже мы приводим этапы аттестации.

Порядок проведения аттестации

Аттестация включает в себя следующие этапы:

(для педагогов)

- 1) квалификационное тестирование;
- 2) эссе;
- 3) квалификационная оценка;
- 4) комплексное аналитическое обобщение результатов деятельности.

1-этап. Порядок проведения НКТ

На первом этапе аттестации проводится НКТ. Для сдачи НКТ педагог подает заявление по специальности, указанной в дипломе или по основной должности по форме согласно приложению 1 настоящих Правил в Национальный центр тестирования Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее – НЦТ) или организацию им определенной. При подаче заявления на прохождение НКТ педагоги выбирают язык сдачи (казахский, русский), дату, время.

Образец заявления в Приложении 1 к Правилам:

Приложение	1
к Правилам	и условиям
проведения	аттестации педагогов

(руководителю
по проведению тестирования)

организации

Заявление на участие в национальном квалификационном тестировании

Я, _____

_____,

(Ф.И.О. (при его наличии) педагога)

ИИН _____

_____

_____ (специальность по диплому)

прошу допустить меня на участие в национальном квалификационном тестировании в 20__ году для аттестации – присвоения (подтверждения) квалификационной категории _____.

В настоящее время имею квалификационную категорию _____, действительную до ____ (день) ____ (месяц) _____ года или не имею. Язык сдачи тестирования (нужное подчеркнуть): казахский/русский.

Место работы:

_____

(наименование организации образования, должность)

Участвуя на национальном квалификационном тестировании, даю свое согласие на обработку моих персональных данных.

Я оповещен (-а) об ответственности за попытку использования одного из запрещенных предметов в здании, где будет проходить тестирование, об удалении с составлением соответствующего акта.

Оповещен (-а), что в случае обнаружения запрещенного предмета лишаясь права прохождения аттестации сроком на пять лет (руководители организаций образования – на три года).

Оповещен (-а), что при установлении фактов нарушения правил во время проведения национального квалификационного тестирования, а также обнаруженных при просмотре видеозаписи, независимо от срока сдачи, составляется акт и производится аннулирование результатов.

Запрещенные предметы:

мобильные средства связи (пейджер, сотовые телефоны, планшеты, айпад (iPad),

айпод (iPod), айфон (iPhone), смартфон (SmartPhone), Смартчасы);

ноутбуки, плееры, модемы (мобильные роутеры);

любые виды радиоэлектронной связи (вай-фай (Wi-Fi), блютуз (Bluetooth),

дест (Dect), 3G, 4G, 5G;
наушники проводные и беспроводные и прочее;
шпаргалки и учебно-методические литературы;
калькуляторы и корректирующие жидкости.

« ____ » _____ 20 ____ года
_____ (подпись)

НКТ проводится в электронном формате.

Заявление, поданное педагогом для сдачи тестирования, попадает в базу данных НЦТ или организацию им определенной. НЦТ или организация им определенной направляет в личный кабинет педагога пропуск на тестирование по форме согласно [приложению 2](#) к настоящим Правилам.

Приложение 2
к Правилам и условиям
проведения аттестации
педагогов
форма
Председателю
аттестационной комиссии

_____ (наименование организации
образования, районные
(городские) отделы, управления
образования областей, городов
республиканского значения
и столицы, уполномоченный
орган)

Пропуск на участие в национальном квалификационном тестировании

Область/Район/Школа
ПРОПУСК ПЕДАГОГА
Ф.И.О. (при его наличии): _____
ИКТ: _____
ИИН: _____
Планируемая квалификационная категория: _____
Уровень организации образования, в котором работает педагог: _____
Место тестирования: _____
Адрес: _____
Аудитория: _____
Язык сдачи тестирования: _____
Дата тестирования: _____

<p>Время начала регистрации на тестирование: _____</p> <p>Предметы тестирования: 1. _____ 2. _____</p> <p>Председатель аттестационной комиссии: _____ (подпись) (Ф.И.О. (при его наличии))</p> <p>Педагог: _____ (подпись) (Ф.И.О. (при его наличии))</p> <p>Дата выдачи пропуска: _____</p>	
<p>Памятка педагогу: Педагог должен иметь при себе пропуск на тестирование и оригинал документа, удостоверяющего личность (удостоверение личности или паспорт). Педагогу необходимо прибыть на место тестирования до окончания регистрации. Регистрация педагогов осуществляется 45 минут и заканчивается за 15 минут до начала тестирования.</p>	<p>Педагогу не допускается: Иметь при себе или пользоваться справочной литературой, записными книжками, диктофонами, сотовыми телефонами, электронными устройствами и тому подобным, а также сведениями, раскрывающими содержание тестов и кодов правильных ответов к ним; переговариваться с другими тестируемыми; пересаживаться с места на место; выходить из аудитории без разрешения и сопровождения дежурного. При нарушении правил и выявления запрещенных предметов составляется соответствующий акт, педагог удаляется из аудитории, результаты аннулируются. Результаты также могут быть аннулированы после завершения тестирования в рамках изучения видеоматериалов.</p>
<p>Я ознакомлен(а) с памяткой и претензий не имею. Подтверждаю, что данные на пропуске правильные.</p> <p>_____</p> <p>(Подпись педагога)</p>	

1.1 Сроки проведения НКТ

В Законе РК «Об образовании» к понятию «присвоение квалификации» дано следующее определение: присвоение квалификации – процедура подтверждения совокупности индивидуальных способностей, профессиональных знаний, умений и навыков, необходимых для выполнения работы в рамках соответствующего вида профессиональной деятельности. Поэтому каждый педагог раз в пять лет проходит квалификационное тестирование. Если досрочно, то через два года после прохождения последней

аттестации. Национальное квалификационное тестирование проводится педагогами в последовательности, указанной ниже:

- 1 (один) раз в календарный год – бесплатно;
- повторно 1 (один) раз на платной основе в течение календарного года;
- педагоги, претендующие на досрочную аттестацию 1 (один) раз в течение календарного года – бесплатно;
- пробные (по желанию педагога) – на платной основе в течение календарного года.

НКТ проводится в сроки, определенные уполномоченным органом в области образования, в соответствии с заявлением педагога.

1.2 Задания квалификационного тестирования

Педагоги начального образования сдают тестирование по предметам:

- "Педагогика, методика обучения" – тридцать заданий;
- "Содержание учебного предмета" (казахский или русский язык (по языку обучения), литературное чтение, математика) – семьдесят заданий;
- Для педагогов основного среднего и общего среднего образования:
  - "Педагогика, методика обучения" – тридцать заданий;
  - "Содержание учебного предмета" – семьдесят заданий.

1.2. О результатах тестирования

Каждый педагог должен знать, что результат тестирования считается положительным при получении следующих баллов:

Для педагогов начального обучения по направлению «Содержание учебного предмета»:

- квалификационная категория «педагог» – 50 %
- квалификационная категория «педагог-модератор» – 60%;
- квалификационная категория «педагог-эксперт» – 70%;
- квалификационная категория «педагог-исследователь» – 80 %;
- квалификационная категория «педагог-мастер» – 90 %;

по направлению «Педагогика, методика обучения»:

- квалификационная категория «педагог» – 30 %
- квалификационная категория «педагог-модератор» – 40 %;
- квалификационная категория «педагог-эксперт» – 50 %;
- квалификационная категория «педагог-исследователь» – 60 %;
- квалификационная категория «педагог-мастер» – 70 %.

Для педагогов основного среднего и общего среднего образования по направлению «Содержание учебного предмета»:

- квалификационная категория «педагог» – 50 %
- квалификационная категория «педагог-модератор» – 60%;
- квалификационная категория «педагог-эксперт» – 70%;
- квалификационная категория «педагог-исследователь» – 80 %;
- квалификационная категория «педагог-мастер» – 90 %;

по направлению "Педагогика, методика обучения":

- квалификационная категория «педагог» – 30 %;
- квалификационная категория «педагог-модератор» – 40 %;
- квалификационная категория «педагог-эксперт» – 50 %;
- квалификационная категория «педагог-исследователь» – 60 %;
- квалификационная категория «педагог-мастер» – 70 %;

Здесь стоит отметить, что у педагогов может возникнуть вопрос -как перевести проценты в баллы? Поэтому предлагаем шкалу перевода процентов в баллы.

1-таблица. Шкала перевода процентов в баллы
(для педагогов организаций среднего образования)

Категории	Блок	Баллы по предметам	Для прохождения квалификационного теста (%)	Для прохождения квалификационного теста (баллы)
Педагог-модератор	Содержание учебного предмета	70	60%	42
	Педагогика, методика обучения	30	40%	12
Педагог-эксперт	Содержание учебного предмета	70	70%	49
	Педагогика, методика обучения	30	50%	15
Педагог-исследователь	Содержание учебного предмета	70	80%	56
	Педагогика, методика обучения	30	60%	18

Педагог-мастер	Содержание учебного предмета	70	90%	63
	Педагогика, методика обучения	30	70%	21

НЦТ или определенная им организация формирует базу данных педагогов (прием заявлений, внесение персональных данных для информирования: Индивидуальный идентификационный номер, фамилию, имя, отчество (при его наличии), заявленная квалификационная категория, язык сдачи, место работы, предмет).

НЦТ или организация им определенная проводит подготовку программного обеспечения, его работу в период приема заявлений, проведения тестирования, во время апелляционных процедур; обработку и выдачу результатов тестирования после его завершения; проведение апелляции и выдачу результатов с учетом апелляции; выдачу написанного эссе.

После завершения тестирования педагог может ознакомиться с результатами тестирования, отображаемыми на экране компьютера.

Результат НКТ – сертификат о прохождении НКТ по форме согласно приложению 6 настоящих Правил направляется в личный кабинет педагога. При проведении апелляции сертификат о прохождении НКТ с учетом апелляции направляется в личный кабинет педагога.

НЦТ обеспечивает хранение электронной базы данных тестируемых, прошедших НКТ, в течение пяти лет.

НЦТ предоставляет в региональные управления образования и уполномоченный орган в области образования доступ для проверки электронных сертификатов с результатами тестирования и наличия эссе.

По завершении НКТ педагог знакомится с результатами (правильными и неправильными ответами) и при несогласии **подает апелляцию** с обоснованиями в Комиссию по апелляции посредством информационных коммуникационных технологий, **не выходя из зала тестирования. Заявления на апелляцию после выхода педагога из зала тестирования не принимаются.**

1.4 Апелляционная комиссия

Для решения спорных вопросов на период проведения тестирования уполномоченным органом в области образования создается Комиссия по апелляции, который обеспечивает прием апелляций посредством информационных коммуникационных технологий.

Председатель и состав Комиссии по апелляции утверждаются приказом уполномоченного органа в области образования.

В состав Комиссии по апелляции входят представители государственных органов, педагоги организаций дошкольного, среднего и общего среднего, дополнительного, технического и профессионального, высшего и послевузовского образования.

Комиссии по апелляции состоит из нечетного числа членов. Члены Комиссии по апелляции участвуют в заседаниях Комиссии по апелляции без права замены.

Срок действия полномочий Комиссии по апелляции составляет один календарный год.

Апелляция рассматривается в случаях:

1) по содержанию тестовых заданий:

не согласен с обоснованием правильного ответа;

отсутствует правильный ответ;

имеется более одного правильного ответа в тестовых заданиях с выбором одного правильного ответа из всех предложенных (указываются все варианты правильных ответов);

некорректно составленное тестовое задание.

2) по техническим причинам:

отсутствие фрагмента или текста в тестовых заданиях.

При подаче апелляции по содержанию тестовых заданий педагог указывает мотивированное обоснование (полное пояснение). Заявления на апелляцию по пересмотру всех тестовых заданий без указания мотивированного основания (полное пояснение, пошаговое решение задач) по каждому заданию рассмотрению не подлежат.

Решения Комиссии по апелляции оформляются протоколом, которые подписываются председателем, секретарем и членами комиссии. Протоколы заседаний Комиссии по апелляции хранятся в течение года в НЦТ.

По результатам апелляции, рассмотренной в режиме онлайн-приема, в личном кабинете педагога отображаются результаты тестирования.

При недостаточном количестве баллов на заявленную категорию при очередной аттестации педагога на присвоение (подтверждение) квалификационной категории в аттестационный период январь-май (август - декабрь) квалификационная категория сохраняется до истечения ее срока, далее квалификационная категория снижается на один уровень ниже. Данная квалификационная категория сохраняется до следующего аттестационного периода август-декабрь (январь – май). В следующий аттестационный период педагог проходит аттестацию по первоначально заявленной квалификационной категории после прохождения НКТ.

При несвоевременной подаче заявления педагогом на очередную аттестацию на присвоение (подтверждение) квалификационной категории в аттестационный период август-декабрь (январь – май) квалификационная категория снижается до квалификационной категории "педагог". Данная квалификационная категория сохраняется до следующего аттестационного периода август-декабрь (январь – май). В следующий аттестационный период

педагог проходит аттестацию на квалификационную категорию в соответствии с квалификационными требованиями согласно приказа № 338.

При недостаточном количестве баллов на заявленную категорию за педагогом, имеющим "вторую", "первую", "высшую" категории, в аттестационный период январь-май (август - декабрь) квалификационная категория сохраняется до истечения его срока, далее – снижается до категории "педагог". Данная квалификационная категория сохраняется до следующего аттестационного периода август-декабрь (январь – май). В следующий аттестационный период педагоги проходят аттестацию на квалификационную категорию в соответствии с квалификационными требованиями согласно приказа № 338.

2-этап. Порядок написания эссе

По окончании тестирования педагог пишет эссе. Общее затрачиваемое время - 30 минут. Поэтому педагог в заданное время должен выбрать тему эссе и приступить к ее написанию. Для этого каждый педагог должен знать этапы эссе. Эссе состоит из следующих этапов:

- Введение;
- Основная часть;
- Заключение.

Введение

Во введении педагог описывает актуальность темы, свое отношение к теме. Во введении раскрывается основное значение темы, позиция автора или то, как дальше будет развиваться авторская мысль.

В этом разделе определяется проблема и ее значение, риторический вопрос, цитата и др.

Введение может содержать следующее:

- тему и цель эссе;
- позицию автора по отношению к теме;
- аргументацию позиции автора.

Введение должно быть захватывающим для читателя, с первых минут заинтересовать автора, так как этот раздел формирует у читателя первое мнение об эссе. Хорошо написанное введение пробуждает интерес читателя и побуждает его читать до конца. Введение может состоять из 30-50 слов.

Основная часть

Эта часть в большинстве случаев состоит из двух или более абзацев. В основной части мысли автора должны быть представлены тезисами, каждый тезис должен быть подкреплён аргументами, которые подтверждают позицию автора. Обычно абзац в основной части состоит из нескольких пунктов:

- тезис (аргументированное мнение);

- доказательство (факты, используемые для доказательства тезиса);
- вывод (частичный ответ на основную проблему).

Часто первое предложение абзаца начинается с тезиса, выражающего точку зрения и мысль автора. В последующих предложениях приводятся доказательства (аргументы), обосновывающие одно и то же мнение. Аргументы включают факты, направленные на то, чтобы убедить читателя в правдивости той или иной точки зрения. В качестве доказательств в данном случае рассматриваются статистические данные, примеры из жизни, результаты различных исследований, мнения ученых, последствия явлений и событий и др. Обычно каждый абзац в основной части заканчивается общей формулировкой.

В первом абзаце дается первый тезис и записывается аргумент по тезису. Затем ему дается пример.

Написание тезиса во втором абзаце. Аргументация по основному тезису. Затем приводится аргумент или пример, который оправдывает аргумент. Анализ или интерпретация аргументов. Сделать общий вывод по идее в абзаце.

По третьему абзацу также проводится работа как и над вторым абзацем. Основная часть состоит из 200-220 слов.

Четвертый абзац - заключительный. В этом абзаце делается вывод о предыдущих тезисах.

Заключительная часть

Последний абзац состоит из предложений, которые обобщают вопросы, обсуждаемые в основной части и приводят к единому выводу. В этом разделе объединяются все выводы, представленные и аргументированные в основной части. В данном разделе необходимо повторить проблему и написать окончательное решение по данной проблеме. А читатель должен понять точку зрения автора на основании приведенных аргументов. Вывод может состоять из 20-30 слов.

Как правило, количество слов, используемых в эссе, составляет 250-300 слов. Тема эссе ежегодно определяется уполномоченным органом в области образования. Написанное эссе отображается в личном кабинете педагога по ссылке ngt.testcenter.kz.

Уважаемый педагог!

Мы познакомили вас с принципами, этапами написания эссе! Если вы хотите более подробно ознакомиться с методикой написания эссе, то «Методику написания эссе», разработанную Национальной академией образования имени И. Алтынсарина найдете в следующем разделе данных рекомендаций.

Желаем вам успешно пройти этап написания аттестационного эссе.

3-ий этап. Порядок присвоения (подтверждения) квалификационных категорий педагогам

3.1 Порядок проведения комплексного аналитического обобщения результатов деятельности

Педагог в течение последних пяти лет систематизирует результаты деятельности в портфолио, которое оценивается аттестационной комиссией организаций образования в соответствии с критериями, приведенными в правилах аттестации. В приложении 12 к правилам и условиям проведения аттестации педагогов представлены следующие критерии оценки портфолио педагога организаций общего среднего образования для присвоения (подтверждения) квалификационной категории:

- 1) Качество знаний обучающихся за последние три учебных года. С учетом динамики качества знаний (четверть/полугодие);
- 2) Работа со слабоуспевающими учащимися;
- 3) Качество преподавания (Видеозапись урока продолжительностью 10 минут);
- 4) Достижения обучающихся в конкурсах или олимпиадах, или соревнованиях в соответствии с приказом № 514;
- 5) Достижения педагога в профессиональных конкурсах или олимпиадах в соответствии с приказом № 514;
- 6) Обобщение педагогического опыта (выступление на семинарах, конференциях, форумах и т.д. Предоставляются копии программ, публикации в сборнике или разработка методических материалов);
- 7) Наличие выписки из протокола заседания педагогического совета согласно приложению 29 к настоящим Правилам;
- 8) для педагогов по предметам «Цифровая грамотность», «Информатика» - документ о прохождении дополнительного обучения по программам: «Основы программирования в Пайтон (Python)», «Обучение работе с Майкрософт (Microsoft)» (при наличии).

По первому критерию информация о динамике качества знания (четверть/полугодие) обучающихся выгружается из автоматизированной информационной системы базы данных (НОБД). В случае их отсутствия информация предоставляется в электронном формате - сканированный вариант за подписью первого руководителя. Ответственность за достоверность данных несут педагог и руководитель.

По второму критерию педагоги должны предоставить информацию о динамике обучаемости обучающихся (на уменьшение или на увеличение. Работа по предупреждению неуспеваемости (наличие плана работы, анализ и выявление (1 раз на начало учебного года), анкетирование (1 раз в конце учебного года).

По третьему критерию оценивается десятиминутная видеозапись занятия. Здесь следует отметить, что каждый педагог может предоставить накопленный материал по методической теме, то есть возможность показать

успешные этапы накопленного опыта. Кроме того, вместе с видеозаписью урока предоставляются листы наблюдения и анализы уроков заместителей директоров школ по учебной работе и руководителя организации образования (не менее 3-х уроков за текущий учебный год).

По четвертому критерию оцениваются достижения обучающихся конкурсов, олимпиад или соревнований в соответствии с приказом №514, утвержденным Министерством просвещения РК.

В пятом измерении оцениваются достижения педагогов конкурсов, олимпиад в соответствии с приказом №514, утвержденным Министерством просвещения.

! Примечание: по критериям 4-5 рассматриваются только достижения в соответствии со списком олимпиад и конкурсов, предусмотренных приказом 514.

По шестому критерию оценивается накопленный опыт и на основе опыта выступления на различных форумах.

3.2 Порядок присвоения (подтверждения) квалификационных категорий педагогам

Для проведения процедуры присвоения (подтверждения) квалификационных категорий на соответствие заявленной квалификационной категории создается экспертный совет отдельно по каждому предмету или по направлению (далее – Экспертный совет)

Состав Экспертного совета утверждается приказом руководителя органа управления образования района (города областного значения), уполномоченного органа соответствующей сферы (для республиканских подведомственных организаций и организаций образований отраслевых государственных органов). Экспертный совет рассматривает и оценивает портфолио педагогов на присвоение (подтверждение) квалификационных категорий в соответствии с критериями оценивания портфолио педагогов на присвоение (подтверждение) квалификационных категорий по форме согласно приложению 12 к Правилам аттестации, с учетом листов наблюдения уроков/занятий по форме согласно приложению 13 Правил аттестации педагогов.

Экспертный совет направляет листы оценивания портфолио педагогов на присвоение (подтверждение) квалификационных категорий по форме согласно приложению 14 Правил аттестации и рекомендации по итогам комплексного аналитического обобщения результатов деятельности о соответствии/несоответствии, о соответствии на один уровень ниже заявленной квалификационной категории по каждому педагогу в Комиссию в определенные уполномоченным органом в области образования сроки (до 5 июня и 5 декабря текущего года) по форме согласно приложению 15 к настоящим Правилам.

Окончательное решение по присвоению (подтверждению) квалификационных категорий педагогам **принимает Комиссия.**

После рассмотрения и получения рекомендаций экспертного совета по каждому педагогу Комиссия рассматривает портфолио педагогов и выносит одно из следующих решений:

- 1) соответствует заявленной квалификационной категории;
- 2) соответствует квалификационной категории, ниже заявленной на один уровень;
- 3) соответствует квалификационной категории "педагог" (при несоответствии заявленной квалификационной категории);
- 4) не соответствует заявленной квалификационной категории.

3.3 Порядок досрочного присвоения квалификационных категорий педагогам [3]

Досрочное присвоение квалификационной категории допускается через два года после очередной аттестации. Заявление на досрочную аттестацию педагог подает после успешной сдачи НКТ и наличия соответствующих результатов деятельности не менее, чем за последние два года в порядке, определяемом настоящими Правилами по форме согласно приложению 19 к настоящим Правилам.

Для досрочного присвоения квалификационной категории **«педагог-модератор»** участвуют педагоги при соответствии не менее двум следующим требованиям:

- 1) окончившие высшее учебное заведение с правом преподавания предмета (дисциплины) на английском языке, имеющие сертификат (удостоверение), подтверждающие знание английского языка не ниже уровня C1 (по шкале сефр (CEFR) или имеющие диплом с присвоением академической степени «магистра» по научно-педагогическому профилю;
- 2) являющиеся призерами или победителями конкурсов профессионального мастерства на уровне района (города областного /республиканского значения) в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;
- 3) подготовившие победителей или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на областном уровне в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

Для досрочного присвоения квалификационной категории **«педагог-эксперт»** участвуют педагоги при соответствии не менее шести следующим требованиям (за исключением лиц, указанных в пятом абзаце настоящего пункта):

- 1) являющиеся призерами или победителями конкурсов профессионального мастерства на областном, республиканском уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

2) подготовившие победителей или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на областном, республиканском уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

3) владеющие английским языком на уровне не ниже C1 (по шкале сефр (CEFR) и преподающие предметы на английском языке;

4) перешедшие на педагогическую работу в организации образования из высшего учебного заведения, имеющие стаж педагогической работы не менее двух лет;

5) перешедшие на педагогическую работу в организации образования с производства, из профильных организаций (организации, учреждения и предприятия, соответствующие профилю подготовки кадров в организации образования), имеющие стаж работы по специальности не менее трех лет;

6) являющиеся кандидатами или мастерами спорта международного класса по профилирующему предмету;

7) мастера производственного обучения, имеющие самый высокий квалификационный разряд по профилю;

8) удостоенные звания «Лучший педагог» районного/городского уровня;

9) подготовившие победителей или призеров областных чемпионатов уорлд скилс (WorldSkills);

10) входящие в состав экспертов по экспертизе учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий в соответствии с «Электронной базой экспертов» Республиканского научно-практического центра экспертизы содержания образования или рекомендованных Республиканским учебно-методическим советом;

11) подготовившие видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении области, страны.

Для досрочного присвоения квалификационной категории **«педагог-исследователь»** участвуют педагоги при соответствии не менее шести следующим требованиям:

1) являющиеся призерами или победителями конкурсов профессионального мастерства на республиканском, международном уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

2) подготовившие победителей или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на республиканском, международном уровнях в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

3) являющиеся авторами (соавторами) изданных учебников, учебно-методических пособий, включенных в перечень учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий, утвержденных уполномоченным органом в области образования;

4) имеющие ученую степень кандидата наук/доктора или доктора PhD и стаж педагогической работы не менее трех лет;

5) перешедшие на педагогическую работу с предприятия, профильной организации, имеющие стаж работы не менее трех лет;

б) входящие в состав экспертов по экспертизе учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий в соответствии с «Электронной базой экспертов» Республиканского научно-практического центра экспертизы содержания образования или рекомендованных Республиканским учебно-методическим советом при Департаменте технического и профессионального образования;

7) подготовившие видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении области, страны;

8) удостоенные звания «Лучший педагог» областного уровня;

9) являющиеся участниками или призерами, или победителями Национальной премии «Учитель Казахстана»;

10) подготовившие победителей или призеров республиканских или международных чемпионатов уорлд скилс (WorldSkills).

Для досрочного присвоения квалификационной категории **«педагог-мастер»** участвуют педагоги при соответствии не менее шести следующим требованиям:

1) подготовившие победителей или призеров олимпиад, конкурсов, соревнований на международном уровне в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

2) являющиеся победителями или призерами международных конкурсов профессионального мастерства в соответствии с перечнем, утвержденным уполномоченным органом в области образования;

3) разработавшие авторские программы, получившие одобрение на Республиканском учебно-методическом совете при Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина или на Республиканском учебно-методическом совете при Департаменте технического и профессионального образования;

4) являющиеся авторами (соавторами) изданных учебников, учебно-методических пособий, включенных в перечень учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий, утвержденных уполномоченным органом в области образования;

5) участвовавшие в подготовке видео-, телеуроки, включенные для трансляции на телевидении страны;

б) входящие в состав экспертов по экспертизе учебников, учебно-методических комплексов и учебно-методических пособий в соответствии с «Электронной базой экспертов» Республиканского научно-практического центра экспертизы содержания образования или рекомендованных Республиканским учебно-методическим советом при Департаменте технического и профессионального образования;

7) имеющие ученую степень кандидата наук/доктора или доктора PhD и стаж педагогической работы не менее пяти лет;

8) удостоенные звания «Лучший педагог» Республики Казахстан;

9) являющиеся участниками или призерами, или победителями Национальной премии «Учитель Казахстана».

3.4 Порядок присвоения квалификационной категории педагогам по упрощенному порядку

Лицам, вошедшим в Президентский кадровый резерв, выпускникам зарубежных организаций высшего и послевузовского образования, входящих в список рекомендованных для обучения по программе «Болашақ» в момент поступления, решением комиссии присваивается квалификационная категория «педагог-эксперт» без процедуры присвоения квалификационной категории в период не позднее пятилетнего срока после окончания организации высшего и послевузовского образования. Последующая аттестация проводится в сроки, определяемые настоящими Правилами.

Кроме того, только педагогам иностранных (английский, немецкий, французский) языков присваиваются квалификационные категории в упрощенном порядке по следующим квалификационным требованиям:

Квалификационная категория «педагог-модератор» присваивается без прохождения процедуры НКТ на основании личного заявления педагогам иностранных (английский, немецкий, французский) языков, имеющим сертификаты по методике клил (CLIL) (при наличии) и уровню владения иностранным языком:

английский язык: айелтс (IELTS) – 6,5 баллов; тойфл (TOEFL) – 60 - 65 баллов;

французский язык: дельф (DELFF) – C1;

немецкий язык: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) – C1.

Квалификационная категория «педагог-эксперт» присваивается без прохождения процедуры НКТ на основании личного заявления педагогам иностранных (английский, немецкий, французский) языков, имеющим сертификаты по методике клил (CLIL) (при наличии) и уровню владения иностранным языком:

английский язык: айелтс (IELTS) – 6,5 баллов; тойфл (TOEFL) – 66 - 78 баллов;

французский язык: дельф (DELFF) – C1;

немецкий язык: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) – C1.

Квалификационная категория «педагог-исследователь» присваивается без прохождения процедуры НКТ на основании личного заявления педагогам иностранных (английский, немецкий, французский) языков, имеющим сертификаты по методике клил (CLIL) (при наличии) и уровню владения иностранным языком:

английский язык: айелтс (IELTS) – 7 баллов; тойфл (TOEFL) – 79 - 95 баллов;

французский язык: дельф (DELFF) – C2;

немецкий язык: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) – C2.

Квалификационная категория «педагог-мастер» присваивается без прохождения НКТ на основании личного заявления педагогам иностранных

(английский, немецкий, французский) языков, имеющих сертификаты по методике клил (CLIL) (при наличии) и уровню владения иностранным языком:

английский язык: айелтс (IELTS) – 7,5 баллов; тойфл (TOEFL) – 96 - 110 баллов;

французский язык: дельф (DELF) – C2;

немецкий язык: гесэ цэтификат (Goethe Zertifikat) – C2.

Педагоги иностранных языков, не имеющие вышеназванные сертификаты, проходят процедуру присвоения квалификационной категории на общих основаниях [3].

2 РАЗРАБОТКА АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГОМ

На данный момент одной из волнующих проблем для педагогов при прохождении аттестации является авторская программа. Так как при получении категории «Педагог-мастер» педагог должен иметь авторскую программу и эта авторская программа должна быть утверждена Республиканским учебно-методическим советом при Национальной академии образования имени Алтынсарина. Зачастую педагоги задают следующие вопросы:

- Что такое авторская программа?
- С чего начать разработку авторской программы?
- Как оформляется эта программа?

Поэтому целью данных рекомендаций является формирование у педагога понятийного аппарата по авторской программе. В казахстанских нормативных правовых актах, касающихся сферы образования, определение авторской программы не дано. Однако определение **образовательных программ и планов** даны в государственном общеобязательном стандарте основного среднего образования. Для создания общепонятийного аппарата понимания авторской программы, прежде всего, сосредоточились на определении данных терминов:

1) образовательная программа - единый комплекс основных характеристик образования, включающий цели, результаты и содержание образования, организацию образовательного процесса и способы и методы их реализации, критерии оценки результатов обучения [2];

2) типовой учебный план – документ, регламентирующий перечень учебных дисциплин (предметов) и определяющий объем инвариантного и вариативного компонентов учебной нагрузки соответствующего уровня образования [5].

В настоящее время педагоги в школах ведут занятия по вариативному компоненту, то есть по **элективному курсу**. Поэтому давайте уточним определение элективного курса. **Элективный курс** – курс по выбору обучающихся, составная часть вариативного компонента учебного плана, направленная на расширение образовательной подготовки обучающихся [5]. Так как это курс по выбору, то каждый педагог создает для курса авторскую программу.

В зарубежной практике авторская программа определяется по-разному. Они следующие:

Авторская программа – это образовательная программа, разработанная отдельными учеными или коллективом, направленная на реализацию авторской концепции в области образования и обучения [6].

Авторская программа авторский вариант определенных рамок знаний и личностный подход к получению знаний [6].

Авторская программа – это образовательный процесс, проводимый преподавателем на основе его методической системы. Он предназначен для инноваций в образовании и достижения высоких результатов.

Авторская программа является результатом многолетней интеллектуальной деятельности педагога, проявлением его постоянного самосовершенствования и саморазвития [6].

2.1 Технология разработки авторских программ

Автор должен быть полностью готов к разработке учебного плана. Для этого автор должен знать теоретические и методологические основы авторской программы. Если педагог не знает данные аспекты, то это приведет ко многим недостаткам. Основные из них:

- не учитываются цели и задачи школы;
- обоснование программы будет неполным. Например, цели курса, требования к знаниям, навыкам и т. д.;
- не будет рассматриваться обеспечение предлагаемой программы необходимым учебно-методическим комплексом;
- не соблюдается принцип преемственности с другими программами в сфере образования.

Для разработки авторской программы педагог должен учитывать типовой алгоритм построения программы и знать структуру образовательной программы. Самое главное, педагог должен уметь ответить на следующие вопросы:

- С какой целью создается программа (отсутствие типовой программы, организация процесса обучения учителем по собственной методике и т.д.)?
- С какой точки зрения педагог создает программу (для типовых организаций образования, дополнительных образовательных учреждений, для создания и распространения собственного опыта работы, методики и инновации)?
  - Что особенного и нового в программе?
  - Каков будет ожидаемый результат (инновационность, уникальность) по сравнению с другими авторскими программами аналогичной направленности?
  - Какие возможны сложности при реализации программы и каковы пути их решения?
  - Какие средства обучения, методы, основные формы организации обучения и какие новые педагогические технологии использовались?

2.2 Структура авторской программы

Авторская программа должна включать следующие структурные элементы:

Структура программы

I. Обложка (титульный лист)

1. Полное наименование организации образования;
2. ФИО и должность сотрудника, ответственного за утверждение программы;
3. Срок утверждения программы;
4. Срок реализации Программы;
5. Для какого класса создана программа;
6. Ф.И.О. автора, должность автора программы;
7. Наименование города, района, области, год создания.

II. Пояснительная записка

- Сущность, специфика курса; учебные цели и задачи обучения обучающихся на данном этапе.
- Методологическая система, инструмент достижения цели.
- Актуальность программы, основные идеи, концепция курса.
- Как построена последовательность обучения?
- С какими предметами программы имеет логическую связь. Объяснение условных знаков.

III. Цели и задачи курса

- Цель и задачи курса;
- Ожидаемые результаты;
- Какие компетенции личности (обучающегося) будут сформированы при освоении данной программы.

IV. Требования к уровню освоения курса

Уровень знаний и компетентности обучающихся после прохождения курса. Комплекс знаний, перечень умений, навыков, перечень задач, которые обучающийся сможет решить.

V. Тематический план

- Название курса, порядок и последовательность обучения. Форма обучения, количество часов/полный курс может быть представлен в виде тем/таблицы.

VIII. Тематическое содержание учебного курса

- Тема. Часы. Основные вопросы. Практическая работа, экскурсионная и т.д. Демонстрировать междисциплинарные связи. Вид оценивания, вопросы.

IX. Практическая часть

Формирование навыков, умений. Практическая, творческая работа, экскурсия и т.д.

VIII. Оценка/мониторинг обучения

- Итоговые, полугодовые, тематические.
- Оценивание/тест, зачет.

IX. Список рекомендуемой литературы

Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003

Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

Например:

1.Рыбалева И.А., Тулейкина М.М. (2013). Место и роль исследовательской деятельности как компонента в структуре педагогической деятельности // Современные проблемы науки и образования. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=11392> (дата обращения: 22.11.2022).

X. Учебно-методическое обеспечение курса (по истечении 1 или двух лет апробации, для получения внешней рецензии и для проведения методического совета организации образования, к программе прилагаются календарно-тематический план и использованные материалы.

Учебно – теоретическое: учебник, пособия, материалы курса.

Учебно-практические: упражнения и задания, контрольная работа, тестовые задания, сборник практических работ.

Учебно-методические: методические рекомендации к изучению курса, рекомендации к выполнению контрольной работы, реферат, описание исследовательской работы.

Обучение-справочник: словарь, справочник.

Обучение-визуализация: альбом, атлас.

Учебно-библиографический.

Титульный лист и требования к оформлению программы

Программа разрабатывается для различных целей (является теорией педагога в образовании и развитии обучающихся, которая служит основой для оплаты труда педагога, отражает качество его профессионального уровня) и ее оформление также должно выполняться в соответствии с требованиями.

На титульных и других листах программы должны быть сохранены поля.

Лучше всего, чтобы программа была написана на компьютере шрифтом Times New Roman с интервалом 1,5 Кегеля в 14 интервалов. После того, как программа будет проштампована и скреплена подписью руководителя организации образования, работа по программе будет разрешена для проведения апробации.

Нумерация текста программы может начинаться со второй (или 3-4) страницы. Текст должен начинаться с той же страницы. Номер страниц листа помещается в центре верхней части.

На титульном листе обозначаются:

Полное наименование организации образования;

Ф. И. О., должность сотрудника, ответственного за утверждение программы;

Срок утверждения программы;

Сроки реализации программы;

Для какого класса разработан курс программы;

ФИО автора программы, должность;

Наименование города, района, год комплектования.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН

_____ УЧЕБНЫЙ ГОД

№

Глава, тема

Количество часов

Срок

Теоретическая часть

Практическая часть

Общее количество часов

1

2

Заключение

Количество всех часов

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

ИТОГОВЫЙ ОТЧЕТ

Освоение учащимися программы.

Возникшие проблемы.

Мнение учителя-предметника

Материалы к урокам:

Разработанное пособие, собранные и систематизированные материалы для занятий, тестовые задания

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО СОСТАВЛЕНИЮ АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ

3.1 Способы подготовки авторской программы

В настоящее время разработка авторской программы – одна из актуальных вопросов педагогов среднего уровня образования. Поэтому во второй главе мы кратко остановились на толковании понятия «авторская программа», указали способы разработки программ и требования к ее оформлению.

Перед составлением авторской программы каждый учитель должен задать себе следующие вопросы:

В чем суть программы?

Каков будет результат его реализации?

В чем новизна авторской программы?

Соответствует ли авторская идея реальным потребностям, интересам и ожидаемому результату детей?

Какую пользу дает программа детям?

Есть ли необходимость в этой программе в вашей организации, регионе, стране?

Созданы ли соответствующие условия (материальные, технические, финансовые) для реализации программы?

Если вы готовы ответить на эти вопросы, то можно создавать авторскую программу.

Также педагогов беспокоит и следующий вопрос: С какого времени лучше этим заниматься? Если это так, то вы найдете ответ на этот вопрос в следующем подпункте.

3.2 Сроки подготовки авторской программы

Прежде всего, после достижения педагогом уровня «педагог-эксперт» в ближайшие 5 лет он должен быть подготовлен к категории «педагог-исследователь». Поэтому он выполняет следующие виды работ:

1) для определения развития и стратегии обучения уделяет особое внимание основным проблемам образования, тем самым педагог должен определить свою направленность;

2) далее педагог углубляется в учебный процесс, разрабатывает инструменты оценки, формирует знания, совершенствует исследовательские способности;

3) при возникновении проблемы, он его изучает, исследует, находит пути решения. Вместе с тем собирает материал по данной теме, изучает и систематизирует, использует в учебной деятельности;

4) после получения категории «педагог-исследователь» необходимо в течение 5 лет подготовиться к категории «педагог-мастер». Для этого педагог, прежде всего, продолжит свою исследовательскую работу. Внедряет результаты исследования в собственный опыт работы.

После апробации авторской программы в организации образования и достижения результата автор распространяет опыт работы в нескольких школах, на уровне района, области/города.

5) Решением Экспертного совета(протокол) области авторская работа направляется на утверждение республиканского учебно-методического совета (РУМС) при Национальной Академии образования имени И. Алтынсарина.

Для получения одобрения республиканского учебно-методического совета необходимо предпринять следующие шаги:

Во-первых, оформить и представить свою авторскую программу.

Во-вторых, пройти на антиплагиат и доказать подлинность.

В-третьих, предоставить материалы, подтверждающие использование данной программы в течение одного-двух лет. Предоставляете отсканированную копию рабочего учебного плана и плана научно-методической работы, подтверждающие ввод в действие в организациях образования.

В-четвертых, вы предоставляете акт о внедрении программы и собираете рецензии ученых, педагогов-мастеров или педагогов-исследователей.

В-пятых, важно отметить, что рецензенты должны быть из другого региона страны, а не из региона, в котором вы живете.

Такова последовательность реализации утверждения авторской программы.

Желаем всем педагогам удачи в разработке авторской программы!

3.3 Кто может стать автором программы?

Автор программы курса — это профессионал-педагог организации образования, который имеет опыт работы и свою собственную практику работы, дающий высокие результаты. Авторы программ могут быть наставниками, тренерами, так как они должны уметь делиться опытом работы, проводить занятия для молодых специалистов, обучать тому, как они проводят свои уроки, обучить молодых специалистов определять тему, предмет исследования, исследовать проблему.

Что должны уметь делать разработчики авторских программ?

Разработчики авторских программ должны уметь:

- быть экспертами, уметь оценивать содержание предмета, эффективность обучения. Обычно это профессионалы в области среднего уровня образования с успешной практикой в школе;

- глубоко знать стандарты обучения и требования к учебным программам;

- составлять краткосрочные, среднесрочные планы по учебному предмету;

- знать подходы и принципы обучения;
- уметь оценивать такие ресурсы, как учебники, обучающие программы или другие учебные пособия;
- составлять план личностного роста педагога, чтобы изучить инновационные технологии и методы обучения, новые стандарты и разработать авторские программы обучения;
- анализировать достижения обучающихся, чтобы определить эффективность программы или же выявить проблемы, которые встретились во время апробации и уметь найти пути решения;
- по мере необходимости готовить отчеты, результаты мониторинговых исследований для администрации или родительскому совету школы.

В целом, составители авторских программ должны уметь составлять и представлять обоснование и методы улучшения преподавания и обучения. Они должны иметь опыт обучения, а также некоторые ключевые административные и координационные навыки. Это может включать:

Навыки межличностного общения:

успех составителя авторской программы зависит от его способностей строить и поддерживать хорошие профессиональные отношения с соавторами, единомышленниками, коллегами-предметниками и другими педагогами.

Коммуникативные навыки:

разработчики авторских программ должны уметь доступно и четко излагать сложный информационный материал, чтобы другие педагоги могли понимать о чем идет речь. Они должны уметь объяснять как в письменной форме, так и участвовать в диалогах, уметь составлять презентации.

Навыки критического анализа и принятия решений:

координаторы обучения или составители авторских программ должны обладать базовыми знаниями статистики, чтобы интерпретировать результаты тестов. Они также должны уметь рассуждать и убеждать о преимуществах своей авторской программы.

Навыки лидерства и наставничества:

разработчики авторских программ, должны иметь навыки лидерства и наставника. Они должны иметь навык сотрудничества с другими педагогами, воспитывать и развивать таланты и формировать конструктивную связь с другими составителями авторских программ.

3. 4 Алгоритм разработки авторской программы

Разработчиками авторских программ могут стать педагоги с пятилетним и более стажем работы в школе. Они разрабатывают программы для улучшения стратегий обучения в начальной, средней и старшей школе. Профессионально квалифицированные педагоги, которые знают как разрабатывать программы и могут консультировать учителей по вопросам улучшения их методов обучения, помогают учителям создавать учебные материалы и следить за тем, чтобы их содержание соответствовало академическим стандартам.

Шаг 1

Определите цель учебного курса

Учебная программа должна иметь четкую тему и цель курса. Тема должна соответствовать психологическим и возрастным особенностям обучающихся и среде, в которой преподается учебная программа.

Для того чтобы разработать курс, для этого необходимо задать себе следующие вопросы:

- Почему я разрабатываю данный курс?
- Что должны знать обучающиеся?
- Что они должны уметь делать?
- Какие навыки, умения следует развивать в них?
- Каковы будут результаты данного курса?

Шаг 2

Определите тему курса

В зависимости от цели обучения дать название курса может быть простым или сложным процессом, требующим тщательного рассмотрения. Название авторской программы должно быть привлекательным для подростков и учитывать их потребности.

Шаг 3

Установите шкалу времени

Поговорите с заместителем директора школы по научно-методической работе о том, сколько времени займет преподавание курса. Некоторые курсы длятся в течение года, в то время как другие проводятся только в течение полугодия.

Когда у вас есть временная шкала, то вы можете начать деление своей программы на разделы и подтемы.

Шаг 4

Анализ

- Изучение потребностей обучающихся;
- Определение темы, предмета исследования;
- Исследование проблемы;
- Изучение методов обучения.

Как правило, необходимость разработки авторской программы возникает из-за беспокойства по поводу одной или нескольких проблем в классе. На этом этапе, чтобы определить проблему, необходимо ответить на некоторые вопросы. Кроме того, решение проблемы служит основой для определения общего объема (охватываемого) содержания учебной программы.

Шаг 5

Подготовка курса

Разработка курса на основе собранного материала

После определения проблемы, создания авторской группы, оценки, анализа и определения приоритетов потребностей следующим шагом является уточнение и переформулирование проблемы, а также разработка ожидаемых результатов или образовательных целей. Ожидаемый результат должен показывать, что обучающийся может сделать в результате участия в учебной деятельности.

Этот раздел включает в себя:

- (1) Определение прогнозируемых результатов;
- (2) Уточнение компонентов (условий, показателей) ожидаемых результатов;
- (3) Приведение примеров прогнозируемых результатов;
- (4) Обзор моделей обучения;
- (5) Анализ собранного материала;
- (6) Разработка календарно-тематического плана;
- (7) Оценивание, внесение изменений .

Шаг 6

Использовать

- контент;
- контент, подготовленный самим педагогом;
- сторонний контент.

Одной из основных задач в процессе разработки авторской программы является подбор контента, который изменит и повысит качество обучения обучающихся. На данном этапе встает основной вопрос: «Какие знания, умения, навыки будут формироваться у обучающихся?»

Шаг 7

Реализация

Начните курс

Оцените, исправьте и еще раз пересмотрите программу курса. При необходимости внесите корректировки.

Начало курса — это непрерывный процесс, требующий постоянного совершенствования.

В заключение, отмечаем, что если все сделано правильно, то стратегии разработки учебного плана, ориентированного на процесс, приведут ваш курс к результату. Имея под рукой правильную структуру, содержание курса, вы будете готовы дать хорошие результаты вместе со своими учениками.

Оценка — это этап в модели разработки авторской программы, а также реальный шаг.

Итоговая оценка проводится для измерения и отчетности результатов авторской программы. На этом этапе рассматриваются стратегии оценки и предлагаются простые процедуры для получения точной информации.

Для руководства процессом итоговой оценки задается ряд вопросов и предлагается формат прогнозной оценки.

В результате:

Разработчик авторской программы должен уметь оценивать свои уроки, знать преимущества и отличие своих уроков от уроков коллег. В том случае, если его уроки результативны и дают достижения, то такой педагог может:

1. Разрабатывать авторскую программу;
2. Вносить возможные изменения в авторскую программу после просмотра содержания курса;
3. Проводить анализ результатов тестирования, чтобы определить какие изменения нужно внести в программу;
4. Изучать инновационные методы обучения;
5. Распространять опыт работы среди коллег и проводить обратную связь с ними.

В целом, мы дали описание шагов для тех, кто хочет стать разработчиком авторских программ по курсу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Данные методические рекомендации разработаны в помощь педагогам, проходящим аттестацию. В рекомендациях педагоги будут ознакомлены с правилами и условиями аттестации, а также в них даны определения понятиям «квалификация», «авторская программа». Кроме того, предложен алгоритм разработки авторской программы.

Правила присвоения квалификационной категории педагогам разрабатываются в соответствии со статьей 14 Закона Республики Казахстан " О статусе педагога " и определяют порядок присвоения квалификационных категорий педагогам. Ежегодно до 1 сентября организация образования составляет и утверждает перспективный план присвоения (подтверждения) квалификационных категорий на предстоящий финансовый год, а также корректирует его по мере необходимости.

Для проведения процедуры присвоения категорий педагогам проводится заседание Экспертного совета. На экспертном совете рассматриваются авторские программы в соответствии с критериями, указанными в Положении экспертного совета, которое размещено на сайте Национальной академии образования имени И. Алтынсарина. Если авторская программа получает положительный отзыв, проходит апробацию в школе и дает результаты, то данная программа внедряется в нескольких школах района или города. Затем проводятся мониторинговые исследования по курсу. При наличии положительного результата внедрения данной программы в нескольких школах района, города авторская программа направляется на рассмотрение Экспертного совета области/Комиссии, далее при получении одобрения данный материал отправляется на рассмотрение Экспертного совета при РУМС Национальной академии образования имени И.Алтынсарина.

В методических рекомендациях даны определение, алгоритм подготовки и структура авторской программы.

В заключение отмечаем, что педагог, изучив алгоритм разработки авторской программы сможет разработать свою программу, провести апробацию, внести корректировки и использовать в своей работе, достичь результатов!

Удачи всем педагогам!

Список использованной литературы

1. «Об утверждении Типовых квалификационных характеристик должностей педагогов» приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 июля 2009 года № 338. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 августа 2009 года № 5750;
2. «Об образовании» Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III;
3. «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогов, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, послесреднего, дополнительного образования и специальные учебные программы, и иных гражданских служащих в области образования и науки» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83(с изменениями от 12.11.2021 №561) ;
4. «Об утверждении Перечня республиканских и международных олимпиад и конкурсов научных проектов (научных соревнований) по общеобразовательным предметам, конкурсов исполнителей, конкурсов профессионального мастерства и спортивных соревнований и критерии их отбора» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 7 декабря 2011 года № 514. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 27 декабря 2011 года № 7355;
5. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 5 августа 2022 года № 29031.
6. Авторская программа – это что такое, определение, описание и структура. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://fb.ru/article/453042/avtorskaya-programma---eto-chto-takoe-opredelenie-opisanie-i-struktura>
7. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726 «Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация»
8. Всемирный банк. [Электронный ресурс]. Режим доступа: worldbank.org/ru/country
9. Киселева Т.В. Профессиональное становление педагога в инновационной образовательной среде общеобразовательной школы. / дисс. канд. пед. наук. – СПб. 2002. – 217 с.

- 10.«Правила проведения аттестации педагогических работников и приравненных к ним лиц в филиалах автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» //nis.edu.kz
- 11.Setting Up and Revising Curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://teaching.unsw.edu.au/setting-and-revising-curriculum>
- 12.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://teaching.unsw.edu.au/setting-and-revising-curriculum>
- 13.Planning the Best Curriculum Unit Ever. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.edutopia.org/blog/planning-best-curriculum-unit-ever-todd-finley>
- 14.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.cde.ca.gov/re/cc/>
- 15.K-12 online school curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.connectionsacademy.com/curriculum>
- 16.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.pdesas.org/ContentWeb/Content/Content/6095/UnitPlan>
- 17.Turning Points Transforming Middle Schools. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED509803.pdf>
- 18.How to Craft a Learning Objective from a Common Core State Standard. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dataworks-ed.com/blog/2014/07/how-to-craft-a-learning-objective-from-a-common-core-state-standard/>
- 19.How to Develop a Curriculum. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.wikihow.com/Develop-a-Curriculum>

Председатель РУМС в области среднего образования _____

ФИО учителя _____

Адрес контактный телефон/

электронная почта _____

Заявление

На заседании экспертного совета РУМС прошу рассмотреть мой опыт педагогической работы по проблеме (теме).

Прилагались соответствующие документы.

Общее количество страниц

Срок «__» _____ 20__ г. подпись _____

Приложение 2

№	Срок регистрации	Наименование материала	ФИО предъявителя материала	Подпись и срок сдачи материала	ФИО секретаря, принявшего материал	Подпись секретаря и срок приема материала	Подпись секретаря и срок возврата рецензируемых материалов	Примечание (Решение ЭС)

Информационная карта инновационной педагогической практики (заполняется представляющей стороной (руководитель методического объединения, районного / городского методического кабинета, жюри административного / конкурса)

I. Общие сведения

ФИО автора практики	Место работы автора практики, адрес с индексом	Должность с указанием изучаемой дисциплины или исполняемого функционала	Стаж работы в должности
---------------------	--	---	-------------------------

II. Важные характеристики опыта

1. Тема инновационного педагогического опыта (ИПТ)	
2. Источник изменений (противоречия, новые средства обучения, новые условия образовательной деятельности и др.)	
3. Идея изменений (в чем суть ИПТ: в использовании образовательных, коммуникационно-информационных или иных технологий, в изменении содержания образования, в организации учебного или воспитательного процесса и т.д.)	
4. Концепция изменений (подходы, преимущества и новизна их альтернатив, ограничения, трудоемкость, риски)	
5. Условия реализации изменений (включая индивидуально-профессиональные качества педагога и уровень достигнутого им профессионализма)	
6. Результат изменений	
7. Публикации о предлагаемом инновационном педагогическом опыте	

III. Характеристика инновационного опыта преподавателя

Описание преподавателем своего инновационного опыта с данными до 1 страницы (1800-2000 стр7)

IV. Рецензия

Прогнозируемые масштабы и формы распространения изменений	
Фамилия, имя, отчество рецензента, его контактные телефоны, адрес электронной почты, почтовый адрес	

V. Информационные характеристики опыта **

Инновациялық тәжірибенің сипаттамасы	Обучение	Воспитание	Дополнительное образование
1. Ориентиры на ценности			
2. Цель и задачи			
3. Управление образованием (для ОО, для преподавателей и кураторов)			
4. Содержание образования			
5. Технологии, в том числе информационно-коммуникационные технологии			
6. Инструменты			
7. Методы			
8. Формы организации			
9. Образовательная среда			
10. Информационно-методическая среда			
11. Информационные ресурсы			
12. Организационные ресурсы			
13. Мотивационные ресурсы			
14. Кадровые ресурсы (для описания инноваций, реализуемых в учебных заведениях)			
15. Научно-методические ресурсы (важны как для учебного заведения, так и для преподавателей)			
16. Материально-технические ресурсы (важны как для учебного заведения, так и для преподавателей)			
17. Нормативно-правовые ресурсы (для описания инноваций, реализуемых в учебном заведении)			

Таблица «информационные характеристики опыта» заполняется на основе содержательных характеристик опыта в соответствии с составляющими знаний, представляющими содержание опыта (п. II). При

представлении инновационного педагогического опыта преподавателя пункты 3, 14, 17 не заполняются.

Столбец содержит компоненты знаний, представляющие содержание опыта.

Напишите 3-5 ключевых слов в выбранной ячейке, которые указывают на изменения, составляющие важность предлагаемого опыта.

РЕЦЕНЗИЯ

Наименование организации образования:

Автор:

Тема:

1. Актуальность работы (концепции ,программы, темы исследовательской или опытно-экспериментальной работы и др.)
2. Научно-методический уровень работы:
3. Степень новизны работы, наличие или отсутствие совместимости в системе образования (город /район, регион, республика, за рубежом)):
4. Научность работы:
5. Оценка внутреннего единства и характеристика методологической основы работы (логические, взаимосвязь результатов с методологическими основами, неконфронтация):
6. Степень обоснованности и достоверности каждого результата, научной ситуации, выводов работы:
7. Практическая значимость работы:
8. Формы и способы представления промежуточных и итоговых результатов работы:
9. Соответствие требованиям оформления. Недостатки и замечания по содержанию работы:
10. Выводы и предложения по использованию работы:

Рецензент:

Наименование организации,

ученая степень,

ученое звание указанная должность

ФИО

подпись, дата

Приложение 5
Пример авторской программы
Элективный курс

Методический центр управления образования г. Шымкент
Школа-гимназия №65 им. Ы.Алтынсарина

А.Б.Далдекеева

Материалы для суммативного оценивания
по русскому языку

Методическое пособие для учащихся 4 класса
школ с нерусским языком обучения

Шымкент 2022

Решением заседания научно-педагогического совета Методического центра г. Шымкент (протокол №1 от 29.03.2022 г.) рекомендовано к изданию.

Рецензенты:

- заведующая кафедрой «Методология и педагогическая инновация» ИПКПР по Туркестанской области и г. Шымкент ФАО НЦПК «Орлеу», кандидат филологических наук, доцент Рахимжанова Гульфазира Козыбаевна;
- кандидат педагогических наук, ассоц. профессор КазНПУ им.Абая Ешимбетова Забира Бердибековна.

Составитель: Далдекеева Алия Бимахановна – учитель русского языка и литературы школы-гимназии № 65 им. Ы.Алтынсарина г. Шымкент.

Материалы для суммативного оценивания по русскому языку: методическое пособие для учащихся 4 класса школ с нерусским языком обучения / Сост.: А.Б.Далдекеева.– Шымкент. «ШЫҢ» Баспаханасы, 2022. - 65 с.

Суммативные задания составлены в соответствии с Типовой учебной программой обновленного содержания по предмету «Русский язык» для 4 класса уровня основного среднего образования с казахским языком обучения.

В данном пособии представлены задания, критерии оценивания с дескрипторами и баллами. Описаны возможные уровни учебных достижений учащихся (рубрики), которые позволяют обучаемому понимать, что нужно сделать для успешного выполнения задания, как будет оцениваться работа.

Пособие предназначается для учителей русского языка и литературы

АННОТАЦИЯ

Методическое пособие «Материалы для суммативного оценивания по русскому языку» предназначено для учащихся 4 класса школ с нерусским языком обучения и адресовано учителям русского языка начальных классов и родителям.

В пособии представлены задания по суммативному оцениванию за раздел, сквозную тему и четверть, составлены дескрипторы, которые позволят обучающемуся качественно выполнить свою работу.

Автор работы разработал четкую инструкцию для выполнения заданий. Благодаря грамотно составленным критериям и дескрипторам обучаемый видит алгоритм выведения баллов и сам может определить уровень успешности своего обучения.

В результате работы с методическим пособием учитель, учащийся и его родители будут иметь оперативную информацию для анализа и планирования дальнейшей своей деятельности, что улучшит качество обучения.

Данное пособие имеет рекомендательный характер, в его основу положен практический опыт автора.

Тексты, представленные в пособии, взяты из произведений русской литературы и соответствуют всем возрастным требованиям с учетом здоровьесберегающих технологий.

Содержание

1	ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 1 ЧЕТВЕРТЬ	
1.1	Суммативное оценивание за раздел «Моя Родина - Казахстан»	6
1.2	Суммативное оценивание за раздел «Ценности»	9
1.3	Спецификация суммативного оценивания за 1 четверть	12
2	ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 2 ЧЕТВЕРТЬ	
2.1	Суммативное оценивание за раздел «Культурное наследие»	20
2.2	Суммативное оценивание за раздел «Мир профессий»	23
2.3	Спецификация суммативного оценивания за 2 четверть	26
3	ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 3 ЧЕТВЕРТЬ	
3.1	Суммативное оценивание за раздел «Природные явления»	35
3.2	Суммативное оценивание за раздел «Охрана окружающей среды»	38
3.3	Спецификация суммативного оценивания за 3 четверть	41
4	ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 4 ЧЕТВЕРТЬ	
4.1	Суммативное оценивание за раздел «Путешествие в космос»	49
4.2	Суммативное оценивание за раздел «Путешествие в будущее»	52
4.3	Спецификация суммативного оценивания за 4 четверть	56

Введение

Современные мировые тенденции в оценке образовательных достижений направлены не на определение уровня освоения школьных программ, а на оценку способности учащихся применять полученные в школе знания и умения в жизненных ситуациях. Методическое пособие «Материалы для суммативного оценивания по русскому языку» для 4 класса содержит материалы по организации контроля и оцениванию каждого ученика за весь курс обучения.

Цель пособия – оказать помощь учителям, работающим по обновленному стандарту обучения при планировании, организации и проведении суммативного оценивания по предмету «Русский язык» (для классов с нерусским языком обучения).

Задачи пособия:

- подбор текстов и материалов с учетом здоровьесберегающих технологий и возрастных особенностей обучаемых;
- предоставление пошаговой инструкции для выполнения заданий;
- разработка алгоритма выведения баллов для выполнения заданий;
- составление дескрипторов к заданиям.

Актуальность пособия заключается в том, что в каждом разделе подробно расписаны дескрипторы и разработана рубрика в соответствии с заданиями. Это позволит учителю экономить время при проверке и оценивании заданий. Задания за раздел/сквозную тему помогут учителю определить степень успешности учащихся по достижению учебных целей обучения за четверть.

Новизна пособия в том, что все виды заданий можно выполнить в сборнике и использовать его как рабочую тетрадь для суммативного оценивания по предмету «Русский язык». Заполненная тетрадь предоставит учителю, учащемуся и его родителями оперативную информацию для анализа и планирования дальнейшей деятельности по улучшению качества обучения. Используя разнообразные подходы и инструменты оценивания, они смогут вносить предложения по совершенствованию совместного изучения учебной программы.

Практический выход пособия в том, что оно будет подспорьем в работе начинающего учителя. Пособие имеет рекомендательный характер, предназначено для учителей русского языка начальной школы. Тексты взяты из произведений русской литературы. Соответствуют всем возрастным требованиям с учетом здоровьесберегающих технологий.

ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 1 ЧЕТВЕРТЬ

Суммативное оценивание за раздел «Моя родина - Казахстан»

Вид речевой деятельности	Слушание Говорение
Цель обучения	4.1.1.1 слушать и понимать устную речь, аудиовизуальный материал, перефразируя высказывания в другой форме 4.1.2.1 определять значение незнакомых слов и словосочетаний по контексту 4.2.6.1 высказывать оценочные суждения, выражая свою точку зрения («по моему мнению...», «с моей точки зрения...»)
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ определяет значения незнакомых слов по контексту; ➤ отвечает на вопросы по прослушанному тексту ➤ перефразирует основную мысль текста ➤ выражает свою точку зрения ➤ высказывает оценочное суждение
Уровень мыслительных навыков	Знание Понимание Применение
Время выполнения	20 минут

Задание 1. Прослушайте текст. Выполните задания

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B1_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0]

Государственный герб Республики Казахстан представляет собой изображение шанырака на голубом фоне, от которого во все стороны в виде солнечных лучей расходятся уйки (опоры) в обрамлении крыльев мифических коней (тулпаров) между которыми находится пятиконечная звезда. В нижней части герба — надпись «[QAZAQSTAN](#)».

Центральным элементом герба является шанырак – верхняя сводчатая часть юрты. В мировой практике еще не встречался герб с изображением шанырака. Шанырак особо почитаем в народе. Это символ семейного благополучия, мира, спокойствия. Это образ нашего общего дома, общей Родины всех людей, проживающих в Казахстане. Счастье в нем зависит от благополучия каждого, как прочность шанырака зависит от надежности его уйков (опор).

Купольные жерди – уйки, равномерно расходящиеся от центра по голубому пространству герба, напоминают лучи солнца, который символизирует источник жизни и тепла. От шанырака расходитя кереге – раздвижная решетчатая основа юрты. Она символизирует единство трех жузов,

обеспечивающее его прочность. Языком геральдики авторы решили изобразить миролюбивую сущность казахов.

Слушание

1. Соотнеси слова с его значениями

1. Шанырак	А. Раздвижная, решетчатая основа юрты
2. Уьки	В. Купольные жерди, равномерно расходящиеся от центра
3. Кереге	С. Верхняя сводчатая часть юрты

[3]

2. Заполни таблицу «Верно-неверно»

№	Информация текста	Верно	Неверно
1	Кереге обозначает единство трёх жузов.	+	
2	Уьки – это семейное благополучие, мир, спокойствие, общий дом		+
3	Кони обозначают храбрость льва, зрение орла и силу воли человека	+	
4	Шанырак- источник жизни и тепла		+
5	Авторами государственного герба являются Жандарбек Малибеков и Шот-Аман Уалиханов	+	

[5]

3. Определи основную мысль текста и запиши своим словами.

---

[2]

Говорение

Задание 2.

Выскажи свою точку зрения по теме «Символы Казахстана – наша гордость». Используй словосочетания «по моему мнению...», «с моей точки зрения...».

[3]

Критерий оценивания	№ Задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
-определяет значения незнакомых слов по контексту;	1	1 С, 2 В, 3 А	3
- отвечает на вопросы по прослушанному тексту		Находит 1 верный ответ	1
		Находит 2 верный ответ	1
		Находит 3 верный ответ	1
		Находит 1 неверный ответ	1
		Находит 2 неверный ответ	1
- перефразирует основную мысль текста		Определяет основную мысль текста	1
		Записывает своими словами	1
-высказывает оценочное суждение, выражая свою точку зрения («по моему мнению...», «с моей точки зрения...»)	2	Составляет 5-6 предложений по предложенной теме;	1
		Использует словосочетания «по моему мнению...», «с моей точки зрения...»	1
		Соблюдает орфоэпические правила (2-3 ошибки)	1
Всего баллов			13

**Рубрика для предоставления информации родителям по итогам
суммативного оценивания за раздел «Моя Родина-Казахстан»
ФИО обучающегося _____**

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- определяет значения незнакомых слов по контексту;	затрудняется определять значения незнакомых слов по контексту;	допускает ошибки в определении значений незнакомых слов по контексту;	верно определяет значения незнакомых слов по контексту;
- отвечает на вопросы по прослушанному тексту	Затрудняется отвечать на вопросы по прослушанному тексту ☐	Допускает ошибки в ответах на вопросы по прослушанному тексту ☐	Верно отвечает на вопросы по прослушанному тексту ☐
- перефразирует основную мысль текста	Затрудняется в перефразировании и основной мысли текста ☐	Допускает ошибки в перефразировании основной мысли текста ☐	Верно перефразирует основную мысль текста ☐
- выражает свою точку зрения - высказывает оценочное суждение	Затрудняется выразить свою точку зрения; не может высказать оценочного суждения ☐	Допускает ошибки при выражении своей точки зрения; может высказать оценочное суждение ☐	Четко выражает свою точку зрения; высказывает оценочное суждение ☐

Суммативное оценивание за раздел «Ценности»

Вид речевой деятельности	Чтение Письмо
Цель обучения	4.3.1.1 читать текст, используя виды чтения(ознакомительное чтение, выборочное чтение, чтение по ролям) 4.4.3.1 использовать необходимые знаки препинания предложений при составлении кратких текстов 4.5.1.1 различать и использовать в письменной и устной речи конструкции из имён существительных, прилагательных, числительных, местоимений
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ отвечает на вопросы по тексту ➤ соотносит героев и их действия

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ составляет краткий текст по теме на выбор ➤ использует необходимые знаки препинания ➤ использует конструкции из имен существительных и прилагательных
Уровень мыслительных навыков	Понимание Применение Навыки высокого порядка
Время выполнения	20 минут

Чтение

Задание 1. Прочитай текст. Выполни задания.

[<https://books.academic.ru/book.nsf/64459827/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%B4%D0%BB%D1%8F+%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%B8>]

В третьем классе учится маленькая девочка Наташа. Она долго болела. Вернулась в школу бледная, быстро утомлялась. Андрейка рассказал маме о Наташе. Мама сказала:

– Этой девочке нужно есть мед и землянику. Тогда она станет бодрой, краснощекой... Понеси ей землянику, Андрейка.

Андрейке хочется понести землянику Наташе, но почему-то стыдно. Он так и сказал маме: «Стыдно мне, не понесу...»

– Почему же тебе стыдно? – удивилась мама. Андрейка и сам не знал почему. На следующий день он все-таки взял из дому пакетик с земляникой. Когда закончились уроки, он подошел к Наташе. Отдал ей пакетик с земляникой и тихо сказал:

– Это земляника. Ты ешь, и щеки у тебя будут красные.

Девочка взяла пакетик. И тут случилось удивительное: щечки ее стали красными, как мак. Она ласково посмотрела в глаза Андрейке и прошептала:

– Спасибо.

«Почему же вдруг щечки у нее стали красными? – с удивлением думал Андрейка. – Ведь она еще не ела землянику...»

Василий Сухомлинский

1. О чем текст ?

- А) о болезни Наташи
- Б) о доброте
- В) о школьных друзьях
- С) о пакетике с земляникой

[1]

2. Какое название отражает основную мысль текста

- А) Добрый мальчик
- Б) Земляника для Наташи
- В) Пакетик с земляникой
- С) Наташа и Андрейка

[1]

3.Соотнесите героев и их действия

1.Наташа		А)быстро утомлялась
2.Андрейка		В)взял пакетик с земляникой
		С)рассказал маме
		Д) долго болела

[4]

Всего баллов [6]**Письмо****Задание 2.**

Выбери тему и составь текст из 5 предложений . Соблюдай постановку знаков препинания в конце предложения. Используй имена существительные и прилагательные в своем тексте.

1. Что такое настоящая дружба?
2. На празднике у друга.
3. Ссора с другом.

Всего баллов [5]

Критерий оценивания	№ Задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
отвечает на вопросы по тексту	1-3	Б	1
		В	1
соотносит героев и их действия		1 А, Д 2 В, С	4
- составляет краткий текст по теме на выбор - использует необходимые знаки препинания - использует конструкции из имен существительных и прилагательных	4	Составляет 5-6 предложений по предложенной теме	1
		Соблюдает последовательность предложений в тексте	1
		Ставит необходимые знаки препинания в конце предложения	1
		Использует имена существительные и прилагательные	1
		Соблюдает орфографические нормы (допускается 1-2 ошибки)	1
Всего баллов			11

**Рубрика для предоставления информации родителям по итогам
суммативного оценивания за раздел «Ценности»**

ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- отвечает на вопросы по тексту	Затрудняется отвечать на вопросы по тексту ☐	Допускает ошибки в ответах на вопросы по тексту ☐	Верно отвечает на вопросы по тексту ☐
- заполняет таблицу действий героев	Затрудняется в соотнесении героев и их действий, ☐	Допускает ошибки в соотнесении героев и их действий, ☐	Верно соотносит героев и их действий, ☐
- составляет краткий текст по предложенной теме - использует необходимые знаки препинания - употребляет конструкции из имен существительных и прилагательных	Затрудняется в составлении краткого текста; делает ошибки в постановке знаков препинания; не применяет конструкции из имен существительных и прилагательных ☐	Допускает ошибки в составлении краткого текста; делает незначительные ошибки в постановке знаков препинания; применяет конструкции из имен существительных и прилагательных ☐	Верно составляет текст по предложенной теме; не допускает ошибок при постановке знаков препинания; верно применяет конструкции из имен существительных и прилагательных. ☐

Спецификация суммативного оценивания за 1 четверть

1. Цель суммативного оценивания

Суммативное оценивание направлено на проверку достижения обучающимися целей обучения и выявление их уровня знаний, умений и навыков, приобретенных в течение четверти в рамках обновления содержания среднего образования.

Спецификация описывает содержание и процедуру проведения суммативного оценивания за четверть по предмету «Русский язык» (с нерусским языком обучения) в 4 классе.

2. Документ, определяющий содержание суммативного оценивания за четверть

Учебная программа по предмету «Русский язык» (в рамках обновления содержания среднего образования) Начальная школа (1-4 классы с нерусским языком обучения)

3. Обзор суммативного оценивания за 1 четверть

3.1 Продолжительность: 45 минут

Говорение проверяется отдельно

Количество баллов: 18

3.2. Структура суммативного оценивания

В суммативном оценивании за четверть используются различные типы заданий: вопросы с множественным выбором ответа, вопросы, требующие краткого/ развернутого ответа.

В вопросах с множественным выбором ответов обучающийся выбирает правильный ответ из предложенных вариантов ответов.

В вопросах, требующих краткого ответа, обучающийся записывает ответ в виде слова или короткого предложения.

В вопросах, требующих развернутого ответа, обучающийся показывает всю последовательность действий в решении заданий для получения максимального балла. Задание может содержать несколько структурных частей/ вопросов.

Данный вариант состоит из 4 заданий, включающих вопросы с множественным выбором ответа, с краткими ответами и вопросы, требующие развернутого ответа.

Первое задание направлено на проверку слушания, второе - говорения, третье – чтения и четвертое – на проверку письма.

№	Вид речевой деятельности	Сквозная тема	Цель обучения	Описание заданий	Количество заданий	Общий балл
1	Слушание	Моя Родина- Казахстан	4.1.3.1 Отвечать на вопросы и определять ключевые моменты в прослушанном материале	Обучающийся слушает текст, отвечает на вопросы и определяет ключевые моменты в прослушанном материале.	1	4
2	Говорение		4.2.2.1 Создавать высказывание по данному	Обучающийся создаёт устное высказывание по данному началу текста,	1	5

			<p>началу текста 4.2.1.1 Использовать необходимые слова для поддержания разговора</p>	<p>используя опорные слова.</p>		
3	Чтение	Человеческие ценности	<p>4.3.2.1 Понимать ключевые моменты в коротком тексте, содержащем незнакомые слова 4.3.4.1 Формулировать оценочные вопросы по содержанию текста и о поступках героев произведения</p>	<p>Обучающийся отвечает на вопросы по тексту и формулирует оценочные вопросы по содержанию текста.</p>	1	5
4	Письмо		<p>4.4.3.1 Использовать необходимые знаки препинания предложений при составлении кратких текстов</p>	<p>Обучающийся составляет и записывает красиво и аккуратно краткий текст из 3-4 предложений на основе прочитанного текста.</p>	1	4
Всего баллов					4	18

Образец заданий и схема выставления баллов.

1. Слушание *Прослушай сказку и ответь на вопросы.*

[<https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/89923-kniga-dlja-chtenija-moj-kazahstan-dlja-uchascj>]

В какой стране вы родились? - спросил меня однажды французский писатель.

- В Республике Казахстан.

- О, какая большая, прекрасная страна! На ней могут поместиться пять Франций!

- Да! - ответил я с гордостью. - Казахская земля протянулась от Алтайских гор до зелёных берегов Урала, от гор Каратау до города Петропавловска...

Богата земля наша золотом, железом, углём, нефтью и газом.

У нас растут пшеница и рис, овёс и просо. Есть белоснежные хлопковые поля. Необозримые сады дарят нам яблоки, груши, виноград, абрикосы, урюк...

Жили на этой щедрой земле великие батыры и акыны, искусные мастера своего дела. Весь мир хорошо знает имена Абая и Жамбыла, учёного Шокана Валиханова, писателя Мухтара Ауэзова, академика Каныша Сатпаева.

В нашей республике дружно трудятся народы ста двадцати национальностей. Мы не одной крови, но из одной семьи!

Республика Казахстан – наша любимая и общая Родина!

М.Алимбаев

Задание **Ответь на вопросы.**

1) Как можно назвать текст?

- A) Родная земля
- B) Казахская земля
- C) Моя Родина - Казахстан
- D) Любовь к Родине [1]

2) Сколько национальностей дружно трудятся в Казахстане ?

- A) сто пятнадцать
- B) сто двадцать пять
- C) сто двадцать
- D) сто тридцать пять [1]

3) В каком предложении заключена основная мысль текста? [1]

- A) На ней могут поместиться пять Франций!
- B) У нас растут пшеница и рис, овёс и просо
- C) Республика Казахстан – наша любимая и общая Родина!

D) Жили на этой щедрой земле великие батыры и акыны, искусные мастера своего дела

4) **Какая она, твоя Родина? [1]**

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов (слушание)

№ задания	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	С	1	
	В	1	
	С	1	
	Моя Родина – большая, прекрасная, богатая страна	1	Возможны другие варианты ответов, соответствующие теме вопроса.
Всего баллов		4	

2. Говорение Задание

Составь высказывание на тему «Казахстан – наша Родина» по данному началу. Объемом 5-6 предложений. Используй опорные слова.

«Казахстан – наша Родина. У каждого человека есть своя родина, место, где он родился и вырос.....»

Опорные слова: красивая природа, растительный и животный мир, полезные ископаемые, люди разных национальностей, горжусь, независимая, молодая, дружная, живут в согласии и дружбе.

Всего баллов: [5]

Схема выставления баллов (говорение)

№ задания	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Составляет высказывание объемом 5-6 предложений на предложенную тему. <i>Примерный ответ обучающегося.</i> Казахстан – наша Родина. У каждого человека есть своя родина, место, где он родился и вырос. Прекрасна земля Казахстана. В Казахстане красивая природа. Она богата растительным и животным миром. В Казахстане очень много полезных ископаемых. В Казахстане живут люди разных национальностей: русские, немцы, татары, узбеки, уйгуры. Все национальности живут в мире и согласии. Наша Родина независимая и молодая. Я горжусь своей Родиной.	1	Возможны другие варианты ответов, соответствующие теме.
	Составляет рассказ, используя опорные слова.	1	
	Соблюдает логическую последовательность изложения.	1	
	Использует разнообразный словарный запас слов.	1	
	Соблюдает речевые нормы.	1	
Всего баллов		5	

3. Чтение Прочитай рассказ и ответь на вопросы.

[<https://skazkibasni.com/petrik-i-vaza-rasskaz-vasiliya-suxomlinskogo-dlya-dete>]

Маленького Петрика мама оставила дома, а сама отправилась в булочную. Петрик подошёл к открытому окну. На окне стояла ваза. Большая разноцветная бабочка села на край вазы.

Петрику захотелось поймать бабочку. Он размахнулся... и ударил по вазе. Ваза упала и разбилась.

Петрик испугался: «Что теперь будет? Что скажет мама?» Мальчик собрал осколки, отнёс на огород и закопал их в землю маленькой лопаткой. Потом сел около окна и стал ждать маму.

Только мама открыла дверь, Петрик подбежал к ней и сказал:
— Мама, это ведь не я разбил вазу, не я отнёс осколки на огород и закопал их там маленькой лопаткой.
В глазах мамы Петрик почувствовал тревогу.
— Кто же разбил вазу? спросила мама.
— Бабочка... — тихо ответил Петрик.
Мама усмехнулась.
— Как бабочка разбила вазу — понятно... — сказала она. — Но как она отнесла осколки на огород и там их закопала — этого я понять не могу!
Петрик посмотрел на маму и заплакал.

Задание

1) О каком качестве человека говорится в рассказе?

- А) о гордости
- В) о честности
- С) о дружбе
- Д) о смелости

[1]

2) Куда ушла мама Петрика?

- А) в кино
- В) на работу
- С) в больницу
- Д) в булочную

[1]

3) Куда Петрик дел осколки вазы?

- А) выкинул в мусор
- В) склеил вазу
- С) закопал в огороде
- Д) спрятал в доме [1]

4) Какой поступок совершил Петрик?

[1]

5) Сформулируй 1 вопрос, оценивающий поступок Петрика. Используй слова «хорошо/плохо», «правильно/неправильно».

1. _____

[1]

Всего баллов: [5]

Схема выставления баллов (чтение)

№ задания	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	В	1	
	Д	1	
	С	1	
	Петрик соврал маме	1	Возможны другие варианты ответов
2	Как вы думаете, хорошо ли поступил Петрик?	1	Возможны другие варианты оценочных вопросов.
Всего баллов		5	

4. Письмо Задание

Составь и напиши краткий текст из 3-4 предложений о герое рассказа на основе прочитанного текста. В конце предложений расставь нужные знаки препинания.

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов (письмо)

№ задания	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Составляет краткий текст из 4 предложений на основе прочитанного текста. <i>Примерный ответ обучающегося:</i>	1	Принимаются любые альтернативные ответы,

	Мне не понравился Петрик. Он оказался лгуном и трусливым мальчиком. Он разбил вазу и побоялся признаться в этом маме. Правду нужно говорить всегда, потому что рано или поздно она обязательно откроется.		соответствующие содержанию текста.
	Использует необходимые знаки препинания в предложениях при составлении кратких текстов.	1	
	Соблюдает каллиграфические нормы: соблюдение высоты, ширины и наклона прописных, строчных букв и их соединений.	1	
	Соблюдает орфографические нормы (допускается 1-2 ошибки).	1	
Всего баллов		4	

ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 2 ЧЕТВЕРТЬ

Суммативное оценивание за раздел «Культурное наследие»

Вид речевой деятельности	Слушание Говорение
Цель обучения	4.1.2.1 определять значение незнакомых слов и словосочетаний по контексту 4.1.5.1 определять основные моменты в аудиовизуальном материале 4.2.2.1 создавать высказывание по данному началу текста
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ определяет значение слова «мавзолей», составляет с ним предложение; ➤ дополняет предложение; ➤ отвечает на вопросы по тексту; ➤ определяет картинку, соответствующую содержанию текста; ➤ создает высказывание по данному началу
Уровень мыслительных навыков	Знание Понимание Применение

Время выполнения	20 минут
-------------------------	----------

Слушание

Задание № 1. Прослушай текст, выполни задания

[<http://iqar.kz/домалак-ана-символ-материнства/>]

Нурила была хоть и хрупкого телосложения, но энергичной и легкой в движениях. По одной из версий, ее имя происходит от персидского «Дихнат – мама» — святая мать, которое впоследствии трансформировалось в «Домалак ана». По другим данным, Домалак ана (буквально – «круглая мать») в народе прозвали из-за маленького роста.

Она также обладала даром пророчества. Свое самое известное предсказание она сделала Байдибеку, когда у него украли табун лошадей. Но ее муж не послушался и погнался за похитителями. Та роковая схватка оказалась смертельной: у Байдибека погибли шесть сыновей.

Домалак ана вошла в память народа как скромная, любящая мать, излучавшая свою любовь на всех детей. Она славилась незаурядным умом и мудростью. Своими мудрыми решениями Домалак ана примирила враждующие племена.

Предания гласят, что перед смертью Домалак ана сказала близким: «Не трудитесь хоронить меня около Байдибека. Приведите белого верблюда, погрузите на него мои останки и идите вслед за ним. Где верблюд опустится на колени, там и суждено будет покоиться». Так и сделали. Позже внук Домалак ана Дулат приглашает мастера из Бухары Абдулла Шери и сооружает над могилой бабушки четырехъярусный купольный мавзолей. В течении последующих веков мавзолей несколько раз реставрировался.

Сейчас этот мавзолей является объектам посещения многих людей. Домалак ана стала для казахов символом материнства и продолжения рода.

1. Что означает имя Нурила? [1]

- А) умная мать
- Б) святая мать
- В) мудрая мать

2. Дополните предложение информацией из текста[1]

Домалак ана вошла в память народа как _____

3. Определи, какая картинка соответствует прочитанному тексту[1]

4. Определи, значение слова «мавзолей». [1]

- А) дом
- Б) здание
- В) памятник

5. Составь предложение со словом «мавзолей».[1]

Всего баллов[5]

Говорение

Задание 2.

Выскажи свое мнение, для чего строили мавзолеи. Начни со слов «По моему мнению...» или «С моей точки зрения...».

Всего баллов[3]

Критерий оценивания	№ задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
- определяет основные моменты в прослушанном тексте	1-3	Б	1
		Домалакана вошла в память народа как скромная, любящая мать	1 Возможен другой вариант ответа
		В	1
- определяет значение незнакомых слов и словосочетаний по контексту		В	1
		Мавзолей Домалак Ана стал местом посещения многих людей	1 Возможен другой вариант ответа
- создает высказывание по данному началу	2	Составляет 4-5 предложений	1
		Соблюдает логичность изложения	1
		Соблюдает орфоэпические нормы	1
Всего баллов			8

**Рубрика для предоставления информации родителям по итогам
суммативного оценивания за раздел «Культурное наследие»
ФИО обучающегося _____**

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- определяет основные моменты в прослушанном тексте	Затрудняется в определении основной мысли прослушанного текста ☐	Допускает ошибки в определении основной мысли прослушанного текста ☐	Верно определяет основную мысль прослушанного текста ☐
- определяет значение незнакомых слов и словосочетаний по контексту	Затрудняется в определении значений незнакомых слов и словосочетаний по контексту ☐	Допускает ошибки в определении значений незнакомых слов по контексту ☐	Верно определяет значение незнакомых слов по контексту ☐
- создает высказывание по данному началу	Затрудняется в создании высказывания по данному началу ☐	Допускает ошибки в высказывании по данному началу ☐	Верно составляет высказывание по данному началу. ☐

СУММАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ЗА РАЗДЕЛ «МИР ПРОФЕССИЙ»

Вид речевой деятельности	Чтение Письмо
Цель обучения	4.3.3.1 определять тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы, скороговорки), различать текст-рассуждение 4.5.1.7 согласовывать слова, обозначающие признаки предметов со словами-предметами; подбирать признаки к предметам по цвету, форме, величине, материалу
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ определяет жанр и тип текста ➤ согласовывает слова, обозначающие признаки предметов со словами-предметами ➤ подбирает признаки предмета по величине
Уровень мыслительных навыков	Понимание Применение
Время выполнения	20 минут

Задание 1. Прочти текст и выполни задания

[<http://dwoiniashki.ru/vospitatel/>]

Профессия воспитателя – одна из самых интересных и ответственных. Моя мама работает воспитателем в (*детский*) саду уже много лет.

Воспитатель – это человек, который учит (*маленький*) детей, которые еще не ходят в школу, самым первым, простым, но очень важным вещам: общаться с другими детьми, правильно вести себя за столом и на прогулке, рисовать, лепить, играть. Пока родители детей работают на своей работе, воспитатель заботится об их малышах: кормит их, гуляет с ними, занимается, и всегда и во всем им помогает: одеться, обуться, покушать.

Чтобы работать воспитателем, надо учиться, потому что надо знать – чему и как учить маленьких детей, чтобы к школе они были уже достаточно самостоятельными и знали нужный материал. Ведь нельзя идти в школу, совсем ничего не зная. Именно воспитатель знакомит детей с (*природный*) явлениями, учит их узнавать разных животных и растения, знакомит с (*интересный*) книгой, (*мудрый*) сказками, учит рисовать и развивать (*детский*) фантазию. Воспитатель учит детей общаться и дружить.

Воспитатель должен быть всегда опрятным, пунктуальным, вежливым и добрым. Ведь он весь день проводит среди детей и в чем-то служит для них образцом для подражания.

Работать воспитателем непросто. Мама уходит на работу очень рано – ведь надо рано утром принять в группу всех детей, чтобы их родители не опоздали на работу. С каждым ребенком она находит общий язык и понимает его. Дети ее очень любят, а для воспитателя это очень важно.

Чтение

1. Определите тип текста

- А) рассуждение
- Б) описание
- В) повествование

[1]

2. Определите жанр текста

- А) стихотворение
- Б) рассказ
- В) загадка

[1]

Всего баллов [2]

Письмо

Задание 3. Выпиши выделенные прилагательные с именами существительными. Правильно допиши окончания прилагательных. Определи род и число.

---

[6]

4. Подберите 2 признака по величине к слову книга

Книга _____

Книга _____

[2]

Всего баллов [8]

Критерий оценивания	№ задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
- различает тип и жанр текста	1-2	А	1
		Б	1
- согласовывает слова, обозначающие признаки предметов со словами-предметами	3	Детском саду (м.р., ед.ч)	1
		Маленьких детей (мн.ч.)	1
		Природными явлениями(мн.ч.)	1
		Интересной книгой (ж.р., ед.ч)	1
		Мудрыми сказками (мн. ч.)	1
- подбирает признаки предмета по величине	4	подбирает 1 признак	1
		подбирает 2 признак	1
Всего баллов			10

**Рубрика для предоставления информации родителям по итогам
суммативного оценивания за раздел «Мир профессий»**

ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- различает текст -рассуждение	Затрудняется в определении типа и жанра текста ☐	Допускает ошибки в определении типа и жанра текста ☐	Верно определяет типа и жанра текста ☐
- согласовывает слова, обозначающие признаки предметов со словами-предметами	Затрудняется в согласовании слов, обозначающих признаки предметов со словами-предметами ☐	Допускает ошибки в согласовании слов, обозначающих признаки предметов со словами-предметами ☐	Верно согласовывает слова, обозначающие признаки предметов со словами-предметами ☐
- выписывает признаки предмета по величине	Затрудняется в подборе слов, обозначающих признак предмета по величине ☐	Допускает ошибки в подборе слов, обозначающих признак предмета по величине ☐	Верно находит слова, обозначающие признак предмета по величине ☐

Спецификация суммативного оценивания за 2 четверть

1. Цель суммативного оценивания

Суммативное оценивание направлено на проверку достижения обучающимися целей обучения и выявление их уровня знаний, умений и навыков, приобретенных в течение четверти в рамках обновления содержания среднего образования.

Спецификация описывает содержание и процедуру проведения суммативного оценивания за четверть по предмету «Русский язык» (с нерусским языком обучения) в 4 классе.

2. Документ, определяющий содержание суммативного оценивания за четверть

Учебная программа по предмету «Русский язык» (в рамках обновления содержания среднего образования) Начальная школа (1-4 классы с нерусским языком обучения)

3. Обзор суммативного оценивания за 2 четверть

3.1 Продолжительность: 40 минут

Говорение проверяется отдельно

Количество баллов: 18

3.2. Структура суммативного оценивания

В суммативном оценивании за четверть используются различные типы заданий: вопросы с множественным выбором ответа, вопросы, требующие краткого/ развернутого ответа.

В вопросах с множественным выбором ответов обучающийся выбирает правильный ответ из предложенных вариантов ответов.

В вопросах, требующих краткого ответа, обучающийся записывает ответ в виде слова или короткого предложения.

В вопросах, требующих развернутого ответа, обучающийся показывает всю последовательность действий в решении заданий для получения максимального балла. Задание может содержать несколько структурных частей/ вопросов.

Данный вариант состоит из 4 заданий, включающих вопросы с множественным выбором ответа, с краткими ответами и вопросы, требующие развернутого ответа.

Первое задание направлено на проверку слушания, второе - говорения, третье – чтения и четвертое – на проверку письма.

№	Вид речевой деятельности	Сквозная тема	Цель обучения	Описание заданий	Количество заданий	Общий балл
1	Слушание	Культурное наследие	4.1.3.1 Отвечать на вопросы и определять ключевые моменты в прослушанном материале	Обучающийся определяет ключевые моменты по содержанию прослушанного текста.	1	4
2	Говорение	Мир профессий	4.2.2.1 Создавать высказывание по данному	Обучающийся создает устное высказывание по данному началу и	1	5

			<p>началу текста 4.2.6.1 Высказывают оценочные суждения, выражая свою точку зрения («по моему мнению...», «с моей точки зрения...»)</p>	<p>высказывает своё мнение по предложенной теме.</p>		
3	Чтение		<p>4.3.3.1 Определять тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы, скороговорки), различать текст-рассуждение</p>	<p>Обучающийся озаглавливает текст, определяет тип текста и его особенности.</p>	1	5
4	Письмо	Культурное наследие	<p>4.4.2.1 На основе прослушанного/прочитанного/увиденного писать краткий текст с помощью учителя</p>	<p>Обучающийся на основе прочитанного текста составляет небольшой текст из 3-4 предложений.</p>	1	4
Всего баллов					4	18

Примеры вопросов и схемы выставления баллов

1. Слушание *Прслушай текст и выполни задания.*

[<https://tak-to-ent.net/load/174-1-0-2088>]

В городе Алматы находится много замечательных исторических и культурных памятников.

Парк имени 28 героев-панфиловцев...

– В этом парке стоит интересное здание. Оно называется Свято-Вознесенский кафедральный собор. Его еще называют «Хранителем древностей». Архитектором собора был А.П.Зенков. Строительство храма началось в 1904 году. Это уникальное здание, оно было построено из дерева, без единого гвоздя. Собор примечателен еще и тем, что смог выдержать сильнейшее землетрясение, которое было в 1911 году. Тогда у города было еще старинное название – город Верный.

На главной площади города Алматы – площади Республики– стоит стела: парящий в ослепительном небе южной столицы «золотой человек» управляет укрощенным крылатым барсом. А вокруг него – символы вехи истории древней и многострадальной казахстанской земли. Этот памятник подарил алмаатинцам авторский творческий коллектив под руководством Шоты Валиханова.«Золотой человек» символизирует твёрдую государственную власть на земле казахов.

Задание

1) Старинное название города Алматы?

- A) Гурьев
- B) Акмола
- C) Верный
- D) Шевченко

[1]

2) Свято-Вознесенский собор был построен из ..

- A) глины
- B) мрамора
- C) кирпича
- D) дерева

[1]

3) Вместо пропусков запиши нужные слова.

1. Парящий в ослепительном небе южной столицы «золотой человек» управляет .....

2.«Золотой человек» символизирует твёрдую ..... власть на земле казахов.

(страной, барсом, орлом, народную, президентскую, государственную)

[2]

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	С	1	
2	В	1	
3	Барсом, государственную	1 1	За каждый правильный ответ ставится -1 балл.
Всего баллов		4	

2. Говорение

Выбери одну из предложенных картинок. По ней составь устный рассказ по данному началу.

Считаешь ли ты, что эта профессия - самая важная? Используй в своем рассказе выражения «по моему мнению...», «с моей точки зрения...».

Профессия (повара, врача, парикмахера) самая важная профессия. (Повар, врач, парикмахер) работает для того, чтобы ...

Всего баллов: [5]

Схема выставления баллов

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	<i>Примерный ответ обучающегося: Повар работает для того, чтобы вкусно и сытно накормить людей. Самое главное в профессии повара – любить готовить. Врач работает для того, чтобы лечить людей и спасти их жизни. Врачи-</i>	1	Возможны и другие варианты ответов в соответствии с темой.

	вежливые и добрые люди, их задача – сохранить наше здоровье. Парикмахер работает для того, подстричь волосы или сделать причёску.. Парикмахер дарит людям красоту и хорошее настроение.		
2	Составляет рассказ, используя предложенное начало текста.	1	
3	Соблюдает последовательность изложения.	1	
4	Выражает свою точку зрения по теме, используя выражения «по моему мнению...», «с моей точки зрения...».	1	
5	Соблюдает речевые нормы.	1	
Всего баллов		5	

3. Чтение *Прочитай текст и выполни задания.*

[<http://vashechudo.ru/hochu-vs-znat/detjam-o-profesi-parikmaher.html>]

В каждой школе работает много разных учителей – одни учат самых маленьких учеников читать и писать, другие помогают узнать много интересного и полезного об истории стран и городов, о природе, о животных, о космосе и о многом другом.

Профессия учителя непростая. Во-первых, учитель должен много знать и уметь поделиться своими знаниями с учениками. Во-вторых, учитель должен уметь вести урок так, чтобы его все внимательно слушали и понимали. В – третьих, сам учитель постоянно учится сам, узнает что-то новое и рассказывает это на уроках, чтобы детям было интересно, и чтобы они выросли образованными.

В институте или университете будущие учителя получают больше знаний по нужному предмету, а также учатся делиться этими знаниями с детьми, потому что уметь объяснить что-то другому – это тоже очень непросто.

Профессия учителя – это трудная, но интересная работа. И моя мама очень любит ее, и каждый день проводит в школе интересные и полезные уроки

Задание

1) О какой профессии идет речь в тексте?

---

[1]

2) Определи тип прочитанного текста.

- А) описание
- В) рассуждение
- С) повествование

[1]

3) Найди доказательства в тексте о том, что профессия учителя важная и трудная.

---

[3]

Всего баллов: [5]

Схема выставления баллов

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	учитель	1	
2	В	1	
3	1.Во-первых, учитель должен много знать и уметь поделиться своими знаниям с учениками. 2.Во-вторых, учитель должен уметь вести урок так, чтобы его все внимательно слушали и понимали. 3.В-третьих, сам учитель постоянно учится сам, узнает что-то новое и рассказывает это на уроках, чтобы детям было интересно, и чтобы они выросли образованными.	1 1 1	
Всего баллов		5	

4. Письмо. Прочитай текст и выполни задания.

[<https://mishka-knizhka.ru/rassказы-dlya-detей/rassказы-oseevoj/kto-hozjain-oseeva-v-a/>]

Большую чёрную собаку звали Жук. Два пионера, Коля и Ваня, подобрали Жука на улице. У него была перебита нога. Коля и Ваня вместе ухаживали за ним, и, когда Жук выздоровел, каждому из мальчиков захотелось стать его единственным хозяином. Но кто хозяин Жука, они не могли решить, поэтому спор их всегда кончался ссорой.

Однажды они шли лесом. Жук бежал впереди. Мальчики горячо спорили.

— Собака моя, — говорил Коля, — я первый увидел Жука и подобрал его!

— Нет, моя! — сердился Ваня. — Я перевязал ей лапу и кормил её. Никто не хотел уступить.

— Моя! Моя! — кричали оба.

Вдруг из двора лесника выскочили две огромные овчарки. Они бросились на Жука и повалили его на землю. Ваня поспешно вскарабкался на дерево и крикнул товарищу:

— Спасайся!

Но Коля схватил палку и бросился на помощь Жуку. На шум прибежал лесник и отогнал своих овчарок.

— Чья собака? — сердито закричал он.

— Моя, — сказал Коля. Ваня молчал.

Заполни таблицу, выписав действия, которые совершали мальчики.

Коля	Ваня

[1]

2. Напиши краткий текст по прочитанному тексту по плану.

1. Знакомство с собакой по кличке Жук

2. Ссора друзей

3. Хозяин

---

[3]

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Заполняет таблицу, приводит примеры из текста.	1	
	Составляет и пишет краткий текст на основе плана.	1	
	Соблюдает орфографические нормы.	1	
	Соблюдает речевые нормы.	1	
Всего баллов		4	

ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 3 ЧЕТВЕРТЬ

СУММАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ЗА РАЗДЕЛ «ПРИРОДНЫЕ ЯВЛЕНИЯ»

Вид речевой деятельности	Слушание Говорение
Цель обучения	4.1.4.1 определять основную мысль прослушанного материала 4.2.4.1 пересказывать подробно истории/рассказы с целью привлечения внимания слушателя
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ определяет основную мысль прослушанного текста ➤ пересказывает подробно сказку ➤ использует методы привлечения внимания (мимику, жесты)
Уровень мыслительных навыков	Знание Понимание Применение
Время выполнения	20 минут

Слушание.

Задание 1. Прослушай текст и выполни задания

[<http://21vu.ru/stuff/843/14617>]

Однажды цвета собрались вместе и у них завязался спор, кто же из них самый главный...

- Из всех цветов, конечно же я,- сказал Зеленый. - Я цвет жизни и надежды, цвет листьев и травы. Посмотрите, я повсюду!!!

Ему ответили Синий и Голубой:

- Ты всего лишь земной цвет. А мы - цвета моря и неба! Мы дарим людям счастье, и без нас не обойтись!

Желтый возразил:

- Вы шутите? Я - цвет Солнца и тепла. Если бы не я, то все бы вокруг замерзло...

- А как же я? - возмутился Оранжевый.- Ведь я - цвет здоровья, цвет морковки и апельсина - витаминов так необходимых человеку. Цвет Солнца на восходе и закате, на который так приятно смотреть - тоже я!

- Что за вздор! - вскричал Красный. - Самый главный из вас я! Я - цвет крови, а значит - жизни! Цвет храбрости и риска, войны и пламени, цвет любви - тоже я! Что весь мир без меня?

Фиолетовый гордо сказал:

- Кто вам сказал, что вы лучше всех? Я главный и лучший! Я - цвет силы и

благородства! Меня выбрали своим все правители мира! Все подчиняются мне!!!

В поднявшемся шуме никто друг друга не слушал. Вдруг сверкнула молния, на землю упали первые капли дождя. Цвета испугались и прижались друг к другу. Дождь сказал:

- Глупые! Разве вы не знаете, что каждый из вас важен по-своему?

Возьмитесь за руки! Отныне вы будете вместе появляться после дождя на небе, чтобы спустившись на землю, украсить ее всеми цветами. Люди будут радоваться вам и назовут Радуга!

Пусть эта история будет нам уроком, и пусть мы будем жить на Земле в мире и согласии.

1.Текст относится к жанру

- А) сказка
- Б) рассказ
- В) скороговорка
- Г) стихотворение

[1]

2.Соотнеси цвета радуги с их описанием

1.зеленый	А.цвет солнца и тепла
2.синий и голубой	Б.цвет храбрости и риска
3.желтый	В.цвет силы и благородства
4.оранжевый	С.цвет жизни и надежды
5.красный	Д.цвет здоровья, цвет солнца на закате
6.фиолетовый	Е.цвет моря и неба

[6]

3. Определи основную мысль текста

---

[1]

Всего баллов [8]

Задание 2. Подробно перескажи прослушанную сказку. При пересказе используй методы привлечения внимания: жесты и мимику.[4]

Критерий оценивания	№ задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
	1	А	1

-определяет основную мысль прослушанного текста		Определяет описание зеленого цвета	1
		Определяет описание синего и голубого цвета	1
		Определяет описание желтого цвета	1
		Определяет описание оранжевого цвета	1
		Определяет описание красного цвета	1
		Определяет описание фиолетового цвета	1
		Определяет основную мысль текста	1
- пересказывает подробно сказку - использует методы привлечения внимания (мимику, жесты)	2	Пересказывает сказку	1
		Соблюдает последовательность	1
		Использует жесты и мимику	1
		Соблюдает орфоэпические нормы	1
Всего баллов			12

Рубрика для предоставления информации родителям по итогам суммативного оценивания за раздел «Природные явления»
ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
-определяет основную мысль прослушанного текста	Затрудняется в определении основной мысли прослушанного текста ☐	Допускает ошибки в определении основной мысли прослушанного текста ☐	Верно определяет основную мысль прослушанного текста ☐
- пересказывает подробно сказку - использует методы привлечения внимания (мимику, жесты)	Затрудняется при пересказе текста; не использует методов привлечения внимания ☐	Допускает ошибки в пересказе текста; опускает некоторые моменты; использует только один вид привлечения внимания ☐	Подробно пересказывает текст, включает методы привлечения внимания ☐

Суммативное оценивание за раздел «Охрана окружающей среды»

Вид речевой деятельности	Чтение Письмо
Цель обучения	4.3.4.1 формулировать оценочные вопросы по содержанию текста и о поступках героев произведения 4.5.1.2 согласовывать имена прилагательные с именами существительными в единственном и во множественном числе; использовать сложные предложения с союзами когда, чтобы, если ..., то... по предложенным моделям
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев ➤ согласовывает имена прилагательные с именами существительными ➤ составляет сложные предложения с союзами когда, чтобы, если..., то по предложенным моделям.
Уровень мыслительных навыков	Понимание Применение Навыки высокого порядка
Время выполнения	20 минут

Чтение Задание № 1. Прочитайте текст и выполните задания.

[\[https://dob.1sept.ru/article.php?ID=200401214\]](https://dob.1sept.ru/article.php?ID=200401214)

КАК ЛЮДИ РЕЧКУ ОБИДЕЛИ

Жила-была голубая Речка с чистой, прозрачной водой. Она была очень веселой и любила, когда к ней приходили гости. «Посмотрите, какая я чистая, прохладная, красивая. Как много жильцов в моей воде: и рыбы, и раки, и птицы, и жуки. Я приглашаю вас в гости, приходите искупаться, отдохнуть, Я буду вам рада», — говорила Речка.

Однажды к ней в гости пришли папа, мама и мальчик Костя. Семья расположилась на берегу и стала отдыхать: загорать и купаться. Сначала папа развел костер, потом наловил много-много рыбы. Мама нарвала огромный букет красивых белых кувшинок, но они быстро увяли, и пришлось их выбросить. Костя вытащил из реки много ракушек, разбросал их по берегу, а некоторые разбил камнем, чтобы выяснить, что у этих ракушек внутри. Потом он поймал лягушку и убил ее, потому что не любил лягушек. И еще он раздавил большого черного жука, который неосторожно оказался рядом. Когда семья собралась уходить домой, папа выбросил все пустые банки в речку, мама спрятала в кустах грязные пакеты и бумажки.

Она очень любила чистоту и не терпела мусора в своем доме.
Когда гости ушли, голубая Речка посерела, стала грустной и больше никогда никого не звала к себе в гости.

1. Определите жанр текста

- А) сказка
- Б) рассказ
- В) загадка
- Г) стихотворение

[1]

2. Что сделали гости?

- А) убрали мусор
- Б) загрязнили природу
- В) оберегали растения
- Г) защищали животных [1]

3. Сформулируйте и запишите два вопроса по прочитанному тексту

[2]

4. Подберите к существительным прилагательные из текста, согласуйте их в роде, числе и падеже

Вода .....

Река .....

Жук .....

Банки ..... [4]

Всего баллов [8]

Письмо

Составь по данным картинкам 2 сложных предложения с союзами когда, если..., то, чтобы

Всего баллов [2]

Критерий оценивания	№ Задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
Формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев	1	А	1
		Б	1
		Формулирует 1 вопрос	1
		Формулирует 2 вопрос	1
Согласовывает имена прилагательные с именами существительными	2	За каждое правильно согласованное прилагательное по 1 баллу	4
Составляет сложные предложения с союзами когда, чтобы, если..., то по предложенным моделям.		Составляет 1 сложное предложение	1
Составляет 2 сложное предложение		1	
Всего баллов			10

Рубрика для предоставления информации родителям по итогам суммативного оценивания за раздел «Охрана окружающей среды» ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
Формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев	Затрудняется в формулировке оценочных вопросов по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐	Допускает ошибки в формулировке оценочных вопросов по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐	Верно формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐
Согласовывает имена прилагательные с именами существительными	Затрудняется в согласовании прилагательных с именами существительными ☐	Допускает ошибки в согласовании имен прилагательных с именами существительными ☐	Верно согласовывает имена прилагательные с именами существительными ☐

Составляет сложные предложения с союзами когда, чтобы, если..., то по предложенным моделям.	Затрудняется в составлении сложных предложений союзами по предложенным моделям ☐	Допускает ошибки в составлении сложных предложений союзами по предложенным моделям ☐	Верно составляет сложные предложения с союзами по предложенным моделям ☐
---	---	---	---

Спецификация суммативного оценивания за 3 четверть

1. Цель суммативного оценивания

Суммативное оценивание направлено на проверку достижения обучающимися целей обучения и выявление их уровня знаний, умений и навыков, приобретенных в течение четверти в рамках обновления содержания среднего образования.

Спецификация описывает содержание и процедуру проведения суммативного оценивания за четверть по предмету «Русский язык» (с нерусским языком обучения) в 4классе.

2. Документ, определяющий содержание суммативного оценивания за четверть

Учебная программа по предмету «Русский язык» (в рамках обновления содержания среднего образования) Начальная школа (1-4 классы с нерусским языком обучения)

3. Обзор суммативного оценивания за 3 четверть

3.1 Продолжительность: 40 минут

Говорение проверяется отдельно

Количество баллов: 18

3.2. Структура суммативного оценивания

В суммативном оценивании за четверть используются различные типы заданий: вопросы с множественным выбором ответа, вопросы, требующие краткого/ развернутого ответа.

В вопросах с множественным выбором ответов обучающийся выбирает правильный ответ из предложенных вариантов ответов.

В вопросах, требующих краткого ответа, обучающийся записывает ответ в виде слова или короткого предложения.

В вопросах, требующих развернутого ответа, обучающийся показывает всю последовательность действий в решении заданий для получения максимального балла. Задание может содержать несколько структурных частей/ вопросов.

Данный вариант состоит из 4 заданий, включающих вопросы с множественным выбором ответа, с кратким ответами и вопросы, требующие развернутого ответа.

Первое и второе задание направлено на проверку слушания, третье - говорения, четвертое – чтения и пятое – на проверку письма.

№	Вид речевой деятельности	Сквозная тема	Цель обучения	Описание заданий	Количество заданий	Общий балл
1	Слушание	Охрана окружающей среды	4.1.4.1 Определять основную мысль прослушанного материала 4.1.5.1 Определять основные моменты в аудиовизуальном материале	Обучающийся выполняет задание на понимание прослушанного текста.	2	4
2	Говорение		4.2.5.1 Аргументировать свою точку зрения на основе аудиовизуального материала 4.2.7.1 Соблюдать правила постановки ударения	Обучающийся составляет устное высказывание на основе прослушанного текста.	1	5
3	Чтение	Природные явления	4.3.3.1 Определять тексты разных жанров (стихотворение, сказка, загадка, рассказ, пословицы, скороговорки), различать текст-рассуждение	Обучающийся определяет жанр и тип прочитанного текста.	5	5
4	Письмо		4.4.2.1 На основе прослушанного/прочитанного/увиденного писать краткий текст с помощью учителя	Обучающийся составляет и записывает краткий текст на основе	1	4

			4.4.4.1 Совершенствовать каллиграфические навыки: соблюдение высоты, ширины и наклона прописных, строчных букв и их соединений	прочитанного текста.		
Всего баллов					9	18

Примеры вопросов и схемы выставления баллов

1. Слушание

Прослушайте текст и выполните задания

[<https://nsportal.ru/detskiy-sad/okruzhayushchiy-mir/2016/04/19/ekologicheskie-skazki-dlya-detey-doshkolnogo-vozrasta>]

Экологическая сказка «Зайчик и Медвежонок»

Однажды Зайчик и Медвежонок пошли гулять по лесу. Они взяли с собой еду и отправились в путь. Погода была чудесной. Светило ласковое солнышко. Зверята нашли красивую полянку и остановились на ней. Зайчик и Медвежонок играли, веселились, кувыркались по мягкой зелёной травке.

Ближе к вечеру они проголодались и присели перекусить. Малыши наелись досыта, намусорили и, не убрав за собой, довольные убежали домой.

Прошло время. Шалунишки вновь пошли гулять по лесу. Нашли свою полянку, она была уже не такой красивой, как раньше, но настроение у друзей было приподнятое, и они затеяли соревнования.

Но случилась беда: они наткнулись на свой мусор и испачкались. А медвежонок попал лапкой в консервную банку и долго не мог освободить её. Малыши поняли, что они натворили, всё за собой убрали и больше никогда не мусорили.

Задания

1. Выпишите предложение, в котором содержится основная мысль текста

_____ [2]

2. Расположите вопросы последовательно, в соответствии с содержанием текста.

- Что делали Зайчик и Медвежонок на поляне?
- Куда пошли гулять Зайчик и Медвежонок?
- Что случилось с Медвежонок?
- Какая была погода?[2]

Всего баллов [4]

Схема выставления баллов

№	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Мальши поняли, что они натворили, всё за собой убрали и больше никогда не мусорили.	2	
2	1. Куда пошли гулять Зайчик и Медвежонок? 2. Какая была погода? 3. Что делали Зайчик и Медвежонок на поляне? 4. Что случилось с Медвежонок?	2	
Всего баллов		4	

Говорение

Составь небольшой рассказ (4-5 предложений) на тему: «Насекомых не давите, Как друзей их берегите!», используя предложенную картинку. Аргументируй свой ответ, приведи свои примеры.

Схема выставления баллов

№	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Примерный ответ обучающегося. Муравьи защищают растения от гусениц и других вредителей. Поэтому нужно защищать муравейники. Ребята строят ограду для муравейника. А Лиза сделал табличку «Осторожно, муравейник». Так каждый в лесу заметит муравейник.	1	Принимаются альтернативные ответы соответствующие теме.
	Соблюдает последовательность и логичность изложения.	1	
	Аргументирует свой ответ, приводит примеры.	1	
	Соблюдает речевые нормы.	1	
	Использует разнообразный словарный запас.	1	
Всего баллов		5	

3. Чтение Прочитай текст и выполни задания.

[\[https://1-skazki.ru/afrikanskie/1515-pochemu-solntse-i-luna-possorilis.html\]](https://1-skazki.ru/afrikanskie/1515-pochemu-solntse-i-luna-possorilis.html)

Когда-то Солнце и Луна были друзьями. Они жили вместе, и все хозяйство у них было общее. Однажды рано утром отправилось Солнце в поле и велело Луне приготовить обед. Но Луна ничего не сделала. Солнце возвратилось с поля и не нашло никакой еды.

- Если не хочешь ничего варить, то сходи хоть по воду,- сказала Луне Солнце.

Луна промолчала и осталась сидеть на месте. Тогда Солнце взяло кувшин, приказало Луне развести огонь и пошло за водой. Но даже и огня не захотела развести ленивая Луна.

Пришлось Солнцу самому готовить. Оно поставило горшок с водой на очаг, раздуло огонь и начало варить кашу. Когда каша поспела, Солнце сняло горячий горшок с огня и позвало Луну разделить с ним еду. И только тогда Луна встала и принялась за кашу.

Обозлилось Солнце. В ярости схватило горшок и закричало:

- Ах ты протухшая лентяйка, есть ты всегда готова, а варить не хочешь!

И с этими словами Солнце так стукнуло Луну горшком по голове, что тот разлетелся на тысячу осколков, а каша обварила Луну с головы до ног. Луна еле убежала. С тех пор Солнце и Луна стали непримиримыми врагами.

Вот почему, когда Солнце восходит в небе, Луна не решается показываться. Она ждет ночи и только тогда в одиночестве совершает свой путь.

Задание

1) Кто главные герои сказки?

- A) ветер, дождь
- B) солнце, луна
- C) радуга, облака
- D) гром, молния

[1]

2) Определи жанр прочитанного произведения.

- A) рассказ
- B) поговорка
- C) скороговорка
- D) сказка

[1]

3) Определи 1 картинку, соответствующую содержанию текста.

A B C D

[1]

4) Выбери подходящую поговорку к прочитанному тексту

- A) Будет дождичек – будут и грибки.
- B) За ветром в поле не угонишься.
- C) Как месяц ни свети, а все не солнышко.
- D) Двойная радуга – признак дождливой погоды.

[1]

5) Определи вопрос, на который отвечает текст

- A) Какое оно?
- B) Что произошло?
- C) Почему? [1]

Всего баллов:[5]

Схема выставления баллов

№	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	B	1	
2	D	1	
3	A	1	
4	C	1	
5	B	1	
Всего баллов		5	

4. Письмо

Задание. Напишите рассказ по картинкам на тему «Летняя гроза». Используйте слова для составления предложений к каждой части рассказа. Расставьте знаки препинания.

1. Вступление

самом, лето, в, разгаре, было.

2. Основная часть

туча, солнце, вдруг, закрыла.

гром, затем, молния, загремел, осветила, и, небо.

3. Заключение

Ласковое, закончилась, солнце, гроза, и, выглянуло.

Всего баллов:[4]

Схема выставления баллов

№	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	<i>Примерный ответ обучающегося.</i> Лето было в самом разгаре. Вдруг солнце закрыла туча. Затем загремел гром и небо осветила молния. Гроза закончилась , и выглянуло ласковое солнце.	1	
	Составляет связный текст	1	
	Соблюдает каллиграфические нормы.	1	
	Пишет слова в соответствии с правилами орфографии.	1	
	Применяет знаки препинания в конце предложений.	1	
Всего баллов		4	

ЗАДАНИЯ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ЗА 4 ЧЕТВЕРТЬ

Суммативное оценивание за раздел «Путешествие в космос»

Вид речевой деятельности	Слушание Говорение
Цель обучения	4.1.3.1 отвечать на вопросы и определять ключевые моменты в прослушанном материале 4.2.4.1 пересказывать подробно истории/рассказы с целью привлечения внимания слушателя
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ отвечает на вопросы, определяя ключевые моменты ➤ определяет верные и неверные утверждения; ➤ пересказывает рассказ, используя для привлечения внимания мимику и жесты.

Уровень мыслительных навыков	Знание Понимание Применение
Время выполнения	20 минут

Слушание **Задание 1. Прослушайте текст, выполните задания**

[\[https://infourok.ru/skazka_puteshestvie_na_mars-503003.htm\]](https://infourok.ru/skazka_puteshestvie_na_mars-503003.htm)

Однажды девочка Лена узнала про далекий космос. Все время она думала о звездах, метеоритах, но больше всего ее заинтересовали планеты. Особенно ей понравилась планета Марс. Что же эта за сказочная планета, которая называется так же, как и бог войны и в то же время так, как ее любимый шоколадный батончик. Девочка узнала, что Марс - это четвертая от Солнца и седьмая по своим размерам планета солнечной системы.

Лена представляла, какие творятся удивительные вещи на таинственной планете Марс. Всё там не по-земному. Диковинно и странно. Как там, далеко-далеко, где нет деревьев, но есть вулканы, где не течёт река, но есть её русло?

Но не только это привлекло Лену в этой загадочной планете. Понравилась она девочке потому, что есть у Марса две шапки. Совсем как у людей.

Эти две шапки называются так: северная полярная шапка и южная полярная шапка. И так девочке захотелось посмотреть на шапки эти, что она всё время про это думала и думала. И в одну из ночей, когда Лена легла спать, неведомая сила сама собой перенесла ее на Марс.

Идет она по сказочной планете, шапками любит. А шапки на Марсе – это огромные скопища водяного льда. Но на планете оказались не только шапки. А ещё и барханы, дюны, горные массивы, гребни, долины, овраги. Пробираясь по глыбам льда, девочка подумала, что нужно было одеться теплее, потому что погода на Марсе суровая. Днём, как на Земле – плюс двадцать пять градусов, а ночью очень холодно – минус восемьдесят.

Теперь, гуляя по таинственной планете, Лена поняла, почему Марс называют еще и Красной планетой. Это из-за красновато-бурого оттенка поверхности. Очень удивило девочку и то, что у Марса есть два друга – это спутники Фбос и Деймос. Переводятся они как «страх» и «ужас».

Лена уже порядком замерзла и засобиралась домой. Только вот как выбраться-то обратно?

И тут ей попался навстречу господин Ветер, который отнес ее на Землю....

Задание. Ответь на вопросы

1. Какой заголовок соответствует тексту?

- А) Сон Лены
- В) Лена на прогулке
- С) Знакомство с Марсом
- Д) Путешествие на Марс

[1]

2. Планету Марс называют еще

- А)Таинственной планетой
- В)Багровой планетой
- С)Красной планетой
- Д)Суровой планетой

[1]

3.Погода на Марсе

- А)холодная
- В)суровая
- С)дождливая
- Д)теплая

[1]

4.Поставь знак «+», если утверждение верное и знак «-», если утверждение неверное.

Утверждения	+/-
1.Марс четвертая планета от солнца	
2. На Марсе много деревьев	
3.Планета Марс полюбилась девочке, потому что там очень красиво	
4.Шапки на Марсе – это огромные скопища водяного льда.	
5.У Марса есть три шапки.	

[5]

Всего баллов [8]

Говорение

Задание.Подробно перескажи прослушанный текст о путешествии на Марс. Используй жесты и мимику для привлечения внимания. При пересказе опирайся на план.

- 1.Мечта Лены
- 2.Лена на Марсе
- 3.Описание планеты

Всего баллов [4]

Критерий оценивания	№ задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
	1-4	1 А ,2 С, 3 В	3

-отвечает на вопросы по содержанию прослушанного текста и определяет ключевые моменты		Находит 1 верное утверждение	1
		Находит 2 верное утверждение	1
		Находит 1 неверное утверждение	1
		Находит 2 неверное утверждение	1
		Находит 3 неверное утверждение	1
- пересказывает рассказ, используя для привлечения внимания мимику и жесты	5	При пересказе придерживается плана	1
		Соблюдает логическую последовательность изложения;	1
		Использует жесты и мимику для привлечения слушателя;	1
		Соблюдает орфоэпические нормы языка (2-3 ошибки)	1
Всего баллов			12

Рубрика для предоставления информации родителям по итогам суммативного оценивания за раздел «Путешествие в космос»

ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- отвечает на вопросы, определяя ключевые моменты	Затрудняется ответить на вопросы и определить ключевые моменты ☐	Допускает ошибки при ответах на вопросы и в определении ключевых моментов ☐	Верно отвечает на вопросы и определяет ключевые моменты ☐
- определяет верные и неверные утверждения	Затрудняется в определении верных и неверных утверждений ☐	Допускает ошибки в определении верных и неверных утверждений ☐	Верно определяет верные и неверные утверждения ☐
- пересказывает рассказ, используя для привлечения внимания мимику и жесты	Затрудняется в пересказе текста, не использует приемов привлечения внимания ☐	Допускает ошибки в пересказе текста; использует не все предложенные приемы привлечения внимания ☐	Верно пересказывает рассказ; использует приемы привлечения внимания. ☐

Суммативная работа за раздел «Путешествие в будущее»

Вид речевой деятельности	Чтение Письмо
Цель обучения	4.3.4.1 формулировать оценочные вопросы по содержанию текста и о поступках героев произведения 4.4.2.1 на основе прослушанного/прочитанного/увиденного писать краткий текст с помощью учителя 4.5.1.5 использовать глаголы, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец действия или его начало
Критерий оценивания	<ul style="list-style-type: none"> ➤ формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста о поступках героев ➤ пишет краткий рассказ по предложенным картинкам ➤ использует глаголы, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало
Уровень мыслительных навыков	Понимание Применение Навыки высокого порядка

Чтение.Прочай текст. Выполни задания
[\[https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2017/10/22/psihoterapevticheskie-skazki\]](https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2017/10/22/psihoterapevticheskie-skazki)

Путешествие в будущее.

Петя и мама гуляли по весеннему городу и ели мороженое. Петя бросил обертку на тротуар. Мама строго посмотрела на него. «Там так много мусора, что никто не заметит мой листок бумаги», - сказал мальчик. Мама ничего не сказала, и они продолжили.

Придя домой, Петя крепко уснул. Проснувшись, мальчик не мог понять, где он был. До него был двор. Там не было ни деревьев, ни цветов. Было трудно дышать. Вместо зеленых деревьев и небольших домов стояли высокие небоскребы, и там было огромное количество шумных машин. Петя увидел рекламу прямо на одном из зданий: «Историческая выставка«Вымершие животные XXI века »состоится сегодня, 25 мая 2118 года».

Петя чуть не потерял чувства от увиденного! Как он оказался в будущем?! Такого просто не может быть! Ему было так грустно. И я вспомнил чистоту моего родного двора. Внезапно раздался голос моей мамы. Петя открыл глаза. Он вскочил и побежал к окну. За окном был его родной, зеленый, чистый двор. Петя сразу вспомнил про кусок мороженого, который он выбросил. Ему стало стыдно. С этого момента Петя твердо решил, что сделает все, чтобы наша планета была чистой, зеленой и живой.

1. Определите стиль текста

- А) научный
- Б) разговорный
- В) художественный
- Г) публицистический

[1]

2. Восстанови правильную цепочку событий текста

события текста	правильная последовательность
А. Страшный сон	
В. Решение Пети	
С. Прогулка с мамой	

[3]

3. Составьте вопрос по прочитанному тексту.

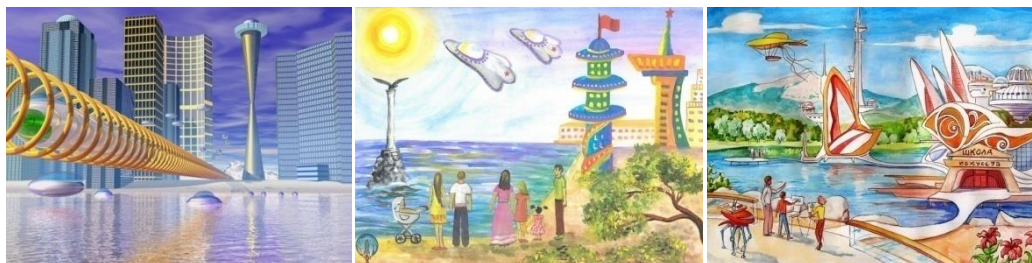
---

[1]

Всего баллов [4]

Письмо

1. Составь краткий рассказ по картинкам, используй предложенные глаголы: готовиться, полететь, очутиться, увидеть, вернуться

Всего баллов [6]

Критерий оценивания	№ Задания	Дескриптор	Балл
		Обучающийся	
- формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев	1	В	1
		-составляет цепочку основных событий 1С, 2А, 3В	3
		-составляет 1 вопрос	1
- пишет краткий рассказ по предложенным картинкам - использует глаголы, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало	2	Пишет краткий рассказ	1
		Содержание соответствует картинкам	1
		Соблюдает последовательность	1
		Использует предложенные глаголы	1
		Расставляет знаки препинания в конце предложения	1
		Допускает 3-4 ошибки	1
Всего баллов			10

Рубрика для предоставления информации родителям по итогам суммативного оценивания за раздел «Путешествие в будущее»
ФИО обучающегося _____

Критерий оценивания	Уровень учебных достижений		
	Низкий	Средний	Высокий
- формулирует оценочные вопросы по содержанию прочитанного текста и поступках героев	Затрудняется в формулировке оценочного вопроса по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐	Допускает ошибки в формулировке оценочного вопроса по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐	Верно формулирует оценочного вопроса по содержанию прочитанного текста и поступках героев ☐
- пишет краткий рассказ по предложенным картинкам	Затрудняется в написании рассказа по предложенным картинкам; ☐	Допускает ошибки в написании рассказа по предложенным картинкам; ☐	Верно пишет рассказ по предложенным картинкам; ☐

<p>- использует глаголы, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало</p>	<p>затрудняется в использовании глаголов, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало</p> <p style="text-align: right;">☐</p>	<p>допускает ошибки в использовании глаголов, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало</p> <p style="text-align: right;">☐</p>	<p>верно использует глаголы, которые указывают на завершенность действия, его результат, конец или его начало</p> <p style="text-align: right;">☐</p>
---	---	---	--

Спецификация суммативного оценивания за 4 четверть

1. Цель суммативного оценивания

Суммативное оценивание направлено на проверку достижения обучающимися целей обучения и выявление их уровня знаний, умений и навыков, приобретенных в течение четверти в рамках обновления содержания среднего образования.

Спецификация описывает содержание и процедуру проведения суммативного оценивания за четверть по предмету «Русский язык» (с нерусским языком обучения) в 4 классе.

2. Документ, определяющий содержание суммативного оценивания за четверть

Учебная программа по предмету «Русский язык» (в рамках обновления содержания среднего образования) Начальная школа (1-4 классы с нерусским языком обучения)

3. Обзор суммативного оценивания за 4 четверть

3.1 Продолжительность: 40 минут

Говорение проверяется отдельно

Количество баллов: 18

3.2 Структура суммативного оценивания

В суммативном оценивании за четверть используются различные типы заданий: вопросы с множественным выбором ответа, вопросы, требующие краткого/ развернутого ответа.

В вопросах с множественным выбором ответов обучающийся выбирает правильный ответ из предложенных вариантов ответов.

В вопросах, требующих краткого ответа, обучающийся записывает ответ в виде слова или короткого предложения.

В вопросах, требующих развернутого ответа, обучающийся показывает всю последовательность действий в решении заданий для получения максимального балла. Задание может содержать несколько структурных частей/ вопросов.

Данный вариант состоит из 4 заданий, включающих вопросы с множественным выбором ответа, с краткими ответами и вопросы, требующие развернутого ответа.

Первое задание направлено на проверку слушания, второе - говорения, третье – чтения и четвертое – на проверку письма.

№	Вид речевой деятельности	Сквозная тема	Цель обучения	Описание заданий	Количество заданий	Общий балл
1	Слушание	Путешествие в космос	4.1.3.1 Отвечать на вопросы и определять ключевые моменты в прослушанном материале	Обучающийся определяет главную и второстепенную информацию прослушанного текста.	4	4
2	Говорение		4.2.2.1 Создавать высказывание по данному началу текста. 4.2.7.1 Соблюдать правила постановки ударения	Обучающийся составляет устное высказывание по данному началу.	1	5
3	Чтение		4.3.4.1 Формулировать оценочные вопросы по содержанию текста и о	Обучающийся отвечает на вопросы по тексту, составляет оценочный	4	6

			поступках героев произведения	вопрос и отвечает на вопрос по содержанию прочитанного текста.		
4	Письмо		4.4.2.1 На основе прослушанного/прочитанного/увиденного написать краткий текст с помощью учителя 4.5.2.1 списывать/писать слова, написание которых расходится с произношением	Обучающийся отвечает на вопросы и пишет краткий текст на основе картинок и ответов на вопросы.	1	4
Всего баллов					4	18

Примеры вопросов и схемы выставления баллов

1. Слушание *Прослушай отрывок из сказки и выполни задания.*

[\[https://nsportal.ru/ap/library/literaturnoe-tvorchestvo/2016/11/03/skazka-puteshestvie-na-mars\]](https://nsportal.ru/ap/library/literaturnoe-tvorchestvo/2016/11/03/skazka-puteshestvie-na-mars)

На улице темно, хотя на небе много звезд. Мама говорит, что в осеннюю ночь можно увидеть 2000 звезд. Бабушкины питомцы, кошка Джинна и кот Плутон, одеты, как космонавты, приглашают меня в путешествие на Марс. Они берут меня за руки, и мы поднимаемся над Землей. Мы летим с космической скоростью, я чувствую себя космонавтом.

Наша команда приземлилась на Марс. Здесь тихо, спокойно, чистый воздух. Земля и небо красного цвета. Я думала, что планета необитаемая, но здесь живут марсиане, они необычные и смешные. Круглые, зеленые с большими ушами и глазами. Один делал зарядку - отжимался на ушах. Другой нас угостил морковкой, которая имела вкус мармелада. Третий в старых очках выращивал голубые кактусы без колючек, чтобы подарить их своей невесте.

Марсиане очень гостеприимные. Говорят на разных языках, умеют делать астрономические прогнозы и сказали, что в школе я буду лучшей ученицей. Только один так увлекся компьютерными играми, что не обратил на нас внимания. Они пригласил нас на чай с тортом, а потом показали нам свою чудесную планету. Здесь много больших цветов, бабочек, божьих коровок. На одной из них я даже полетала. Я почувствовала себя на Марсе Дюймовочкой. Эта загадочная планета нам очень понравилась.

Джинна и Плутон были тоже рады встрече с марсианами. Но всем пора было возвращаться домой. Их потеряет бабушка, а меня утром мама. Надеюсь, что это не последнее моё путешествие на другую планету.

Задание.

1. Какой заголовок подойдет к тексту?

- А) Бабушкины питомцы
- В) Добрые марсиане
- С) Космическое путешествие
- Д) Путешествие на Марс

[1]

2) Как описывает автор марсиан? Выпиши нужные слова

---

[1]

(необычные, грустные, обыкновенные, круглые, квадратные, багровые с зелёными волосами и глазами, смешные, зелёные с большими ушами и глазами)

3) Соедини стрелками действия марсиан

1. Первый А) угостил морковкой
2. Второй В) выращивал голубые кактусы
3. Третий С) отжимался на ушах

[1]

4) Чего не было на чудесной планете

- А) больших цветов
- В) бабочек
- С) кузнечиков
- Д) божьих коровок

[1]

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов (слушание)

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	Д	1	
2	Необычные и смешные. Круглые, зеленые с большими ушами и глазами.	1	
3	Первый- отжимался на ушах Второй- угостил морковкой Третий – выращивал голубые кактусы	1	
4	С	1	
Всего баллов		4	

2. Говорение Задание

Составь небольшой рассказ на тему «Чудеса будущего» по заданному началу. Соблюдай правила постановки ударения в знакомых словах.

За последнее время люди изобрели много новых и интересных вещей. Например, роботы, электромобили, 3Д-очки, сенсорные телефоны.

Всего баллов: [5]

Схема выставления баллов (говорение)

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	<i>Примерный ответ обучающегося.</i> Наше будущее можно назвать эпохой новых изобретений. Ведь почти в каждой стране уже есть роботы, которые помогают выполнять некую работу, а электромобили не загрязняют окружающую среду, надев 3Д –очки, люди могут очутиться в виртуальной реальности. Я думаю, что совсем скоро люди изобретут аэромобили, тем самым, делая наш мир ещё лучше.	1	Допускаются и другие варианты ответов, соответствующие содержанию задания.
	составляет рассказ, используя картинки;	1	
	соблюдает последовательность изложения;	1	
	соблюдает речевые и орфоэпические нормы;	1	
	Использует разнообразный словарный запас.	1	
Всего баллов		5	

3. Чтение Прочитай текст и выполни задания.

[https://detskiychas.ru/skazki_na_noch/skazka_na_noch_pro_robota/]

В одной большой–пребольшой лаборатории жили-были роботы. Они были взрослыми и работали по-взрослому. Но был среди них маленький робот, которого звали Эрик. Как и у других роботов, у него был электронный мозг, он многое знал и умел. Эрик часто помогал взрослым в работе.

К делу Эрик подходил очень серьезно. Он умел работать с большими числами, решать задачи и рисовать сложные рисунки.

Но вот однажды маленький робот устал. У него заболела голова, и он вышел на улицу. Первым, кого он увидел, был мальчик по имени Вася.

Робот вежливо с ним поздоровался, рассказал о своих достижениях. Он удивил Васю тем, что умел превращаться в мышь, танцевать на одной ноге и мгновенно решать задачи. Васе очень понравился робот.

Всё было хорошо, но внимательный Вася заметил, что во время разговора робот не улыбался и не смеялся. И тогда Вася стал рассказывать своему новому другу веселые истории. Робот внимательно слушал их, но по-прежнему оставался серьезным. Вася строил смешные рожицы, но и это не помогло.

— Я не умею смеяться, — пояснил Васе робот Эрик. — Я не знаю, как это делается. Услышав эти слова, Вася расстроился:

— Как это так – не уметь смеяться? Ведь смех – это такое интересное дело!

И он решил научить робота смеяться. Но у него ничего не получалось. И тогда Вася заплакал.....

Задание

1.О чем говорится в сказке?

- А)о детях
- В)о мальчике Васе
- С)о роботе
- Д)об игрушке[1]

2.Чего не мог делать робот?

- А)решать задачки
- В)рисовать сложные рисунки
- С)смеяться
- Д)танцевать на одной ноге[1]

3)Дополни «Карту историй» определив последовательность событий рассказа.

Эрик часто помогал взрослым в работе-Кдеу Эрик походил ~~очень серьезно~~

_____ - _____ -
_____ .

заболела голова, робот устал, ~~вышел~~ на улиу.

[3]

4) Составь 1 вопрос по содержанию текста, оценивающий поступок робота.

_____

[1]

Всего баллов: [6]

Схема выставления баллов (чтение)

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	D	1	
	C	1	
	Робот устал	1	
	Заболела голова	1	
	Вышел на улицу	1	
	Примерные ответы учащихся: Как ты считаешь, почему робот Эрик не смеялся? Считаешь ли ты робота умным? Почему?	1	Принимаются любые альтернативные вопросы, составленные учащимися.
Всего баллов		6	

4. Письмо

Рассмотри картинки, прочитай вопросы. Ответь на вопросы и на основе ответов запиши текст. Придумай заголовок

Куда мальчик собрался в полёт? Что он увидел в иллюминаторе ракеты? О чём говорят мальчик и марсианин?

Всего баллов: [4]

Схема выставления баллов

№ вопроса	Ответ	Балл	Дополнительная информация
1	<p><i>Примерный ответ обучающегося.</i> Саян мечтал о полёте в космос. Он хотел поближе изучить планету Марс. И вот мечта сбылась. Во время первого полёта юный космонавт смотрел в иллюминатор и любовался яркими звёздами, спутниками, большими и маленькими планетами. Космический корабль приземлился на Марсе. Саяна встретил марсианин. Инопланетянин оказался смешным: с рожками на голове, большим носом и толстым животиком. Мальчик узнал, что марсиане добрые, трудолюбивые и общительные. Маленькому космонавту понравилось путешествие на Марс.</p>	1	Возможен другой вариант ответа
	Пишет слова в соответствии с правилами орфографии.	1	
	Пишет слова в соответствии с правилами пунктуации.	1	
	содержание соответствует картинкам	1	
Всего баллов		4	

Заключение

Современное обучение на рубеже веков поднялось на новый, более высокий уровень своего развития, на котором уже невозможно ограничиваться в работе традиционными методами и приемами обучения, а необходимо искать новые, нестандартные пути решения проблем в обучении учащихся.

В сложившихся условиях для учителей-филологов выходом из положения является разработка нестандартных форм подачи материала. Примером такого содержания и является предложенное пособие для учеников.

Предлагаемые автором нестандартные задания (средней сложности и повышенной трудности) тем интересны и полезны для обучаемых, что в первую очередь, помогают педагогам:

- определить, как ученик овладевает применением на практике знаний;
- развивать у учеников умения самостоятельно оценивать результаты своих действий, контролировать самого себя;
- мотивировать ученика на успех, избавить его от страха перед школьным контролем и оцениванием, создавать комфортную обстановку;
- способствовать проверке мышления (анализ, синтез, оценка), росту мотивации;
- обеспечивать обратную связь между учителем и учеником;
- определить уровень подготовки каждого ученика на каждом этапе учебного процесса.

Качественные изменения в любой области нашей жизни, а тем более в образовании, невозможны без формирования нового взгляда учителя на свое место и роль в учебном процессе.

Вывод один: без осмысления нами, учителями, новых целей и задач в обновленном содержании и технологиях обучения, новых форм оценивания с учетом компетентностно-ориентированного подхода в обучении это сделать практически невозможно.

Список использованной литературы

1. Анохина Е.Л. Обновленное содержание образования – веление времени.

2. Вебер В.А. Обновление образования.

3. Пиржанов А.З. Обновленная программа – новое содержание образования.

4. Программа для учителя ЦПМ АОО «Назарбаев интеллектуальные школы», 2015, 2017, 2019, 2020г.

5. Программа повышения квалификации учителей, 2016г., с.11.

6. Концепция 12-летнего среднего образования Республики Казахстан, разработанная в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об образовании», Министерство образования и науки Республики Казахстан, Астана, 2010 г.

8. Интернет-ресурсы:

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B1_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0];

[<https://books.academic.ru/book.nsf/64459827/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%B4%D0%BB%D1%8F+%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%B8>];

[<https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/89923-kniga-dlja-chtenija-moj-kazahstan-dlja-uchasc>];

[<https://skazkibasni.com/petrik-i-vaza-rasskaz-vasiliya-suxomlinskogo-dlya-dete>];

[<http://iqap.kz/домалак-ана-символ-материнства/>];

[<http://dwoiniashki.ru/vospitatel/>];

[<https://tak-to-ent.net/load/174-1-0-2088>];

[<http://vashechudo.ru/hochu-vs-znat/detjam-o-profesi-parikmaher.html>];

[<http://21vu.ru/stuff/843/14617>];

[<https://dob.1sept.ru/article.php?ID=200401214>];

[<https://nsportal.ru/detskiy-sad/okruzhayushchiy-mir/2016/04/19/ekologicheskie-skazki-dlya-detey-doshkolnogo-vozrasta>]

НАПИСАНИЕ ЭССЕ

Введение

Решением уполномоченного органа в области образования внесены изменения в правила и условия проведения аттестации педагогов.

На основании приказа Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 ноября 2021 года № 561 внесены изменения в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83 «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогических работников и приравненных к ним лиц, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, полусреднего, дополнительного образования и специальные учебные программы и иных гражданских служащих в области образования и науки» (далее – Правила). В соответствии с настоящими Правилами педагоги, проходящие аттестацию и претендующие на присвоение (подтверждение) квалификационной категории, пишут эссе.

По данным Правилам педагоги проходят следующие этапы аттестации:

- 5) НКТ;
- 6) эссе;
- 7) квалификационная оценка;
- 8) комплексное аналитическое обобщение результатов деятельности.

Однако необходимо отметить, что эссе, написанное педагогом при прохождении аттестации, не оценивается. Поэтому оно никак не повлияет на результат аттестации. Но несмотря на это, одним из требований Правил аттестации педагогов является написание эссе. С помощью эссе можно будет понять умение педагога выразить собственные мысли, структурировать академическое письмо, четко аргументировать и грамотно передавать информацию. Если этапы национального квалификационного тестирования, квалификационная оценка и комплексное аналитическое обобщение результатов деятельности на получение квалификационных категорий педагогов позволяют оценить качество знаний конкретного предмета и его методику, то по содержанию эссе можно проанализировать такие способности педагогов – как выражать собственные мысли, личную точку зрения, понять уровень критического мышления.

В «Большом энциклопедическом словаре» дается такое определение эссе: «Эссе — это жанр философской, литературно-критической, историко-биографической, публицистической прозы, сочетающий подчеркнуто индивидуальную позицию автора с непринужденным, часто парадоксальным изложением, ориентированным на разговорную речь» [1]. Слово «эссе» пришло в русский язык из французского и исторически восходит к латинскому слову *exagium* (взвешивание). Французское *эссаи* буквально переводится следующими словами: опыт, проба, попытка, набросок, очерк.

Эссе – субъективная точка зрения автора, позиция и мысли по отношению к конкретной проблеме. Такой стиль письма не требует от автора конкретного ответа на определенную тему, а лишь требует четко изложить свою мысль по выбранной теме и аргументировать ее. Следовательно, автор, написав эссе развивает в себе такие навыки, как способность логически, четко, последовательно и грамотно излагать свои мысли читателю.

В Методических рекомендациях представлены образцы эссе для педагогов, дана информация о видах, структуре, стиле эссе.

Методические рекомендации состоят из трех разделов. В первом разделе изложено понятие эссе и его виды. В следующей главе представлена информация по содержанию, структуре и требованиям к эссе. В третьем разделе даны рекомендации и образцы для педагогов по написанию эссе.

Методические рекомендации предназначены педагогам общеобразовательных организаций, методистам и лицам заинтересованным в написании эссе.

Обзор зарубежного и отечественного опыта: понятие эссе

Термин эссе имеет различные толкования. В «Толковом словаре иноязычных слов» Л.П. Крысиной эссе определяется как «очерк, трактующий какие-нибудь проблемы не в систематическом научном виде, а в свободной форме» [2]. В Толковом словаре казахского языка эссе трактуется как «небольшое литературное произведение, затрагивающее любые проблемы» [3], в словаре полиграфических терминов написано, что эссе – небольшой отрывок на выбранную тему, в котором автор может изложить свои мысли и рассуждения в свободной форме [4]. Ведущий публицист Олдос Хаксли дает понятие, что «эссе – это литературный прием, позволяющий сказать почти все, почти обо всем» [5] и добавляет, что «по традиции, по определению, эссе – это короткий отрывок».

Французский писатель и философ Мишель де Монтень является основателем жанра эссе. Он в 1580 году опубликовал книгу «Опыты». В своей книге он поделился мыслями о судьбе человека и общества. Каждая глава не имеет конца, без какого-либо плана. Автор как бы оставил место для рассуждения читателям [6]. Однако стоит отметить, что подобные жанры произведения были и у других авторов. Например, в Среднем веке на территории современного Китая государственные служащие при устройстве на работу сдавали письменный экзамен «эссе», который состоял из восьми этапов [7]. Экзамен проверял знание кандидатами конфуцианских учений и принципов государственного управления, а также другие навыки, такие как связное письмо и аргументация. Стилль письма, близкий к эссе, был создан в Японии на основе литературного жанра под названием «дзюихицу». Произведения в этом жанре отличаются личными размышлениями автора и фрагментарностью идей [8].

Цель эссе – излагать свои идеи через рассуждения и побуждать человека мыслить. В последние годы жанр эссе получил широкое распространение, его применяют при экзаменах и приеме на работу в качестве инструмента оценки критического мышления кандидата [9]. Например, в Великобритании, Соединенных Штатах Америки, важным инструментом для проверки знаний учащихся и студентов является эссе [10].

Виды эссе

Эссе дает человеку возможность выразить собственные мысли, отобразить свои личные соображения. Чтобы правильно написать эссе необходимо сначала учесть его особенности, отличающие его от других жанров. При написании эссе необходимо учитывать:

- осмысливание выбранной темы;
- в эссе автор высказывает свою личную точку зрения по той или иной проблеме или вопросу и обосновывает ее аргументацией;
- как правило, в эссе требуется аргументация, субъективная точка зрения на одну и ту же проблему, работа может носить философский,

историко-биографический, публицистический, литературно-критический, научно-популярный или художественный характер.

Эссе – творческая свобода, автор сам решает, как правильно донести свои мысли. Самое главное в эссе умение аргументировать свою позицию, выражать мнение и умение рассуждать по выбранной проблеме. В отличие от других письменных жанров, эссе – авторский текст, в котором автор излагает свои мысли, суждения на ту ли иную социально значимую или морально-этическую проблему. В эссе кратко излагаются рассуждения, но они обычно выражают субъективную позицию и при этом бывают эмоционально окрашенными, так как его цель, как правило, не давать готовые ответы или научить чему-то, а побудить читателя задуматься над данной проблемой и рассмотреть данный вопрос с новой точки зрения. Эссе передает субъективную точку зрения автора, переосмысление выбранной темы. Тем не менее стиль написания собственных мыслей и манера изложения могут варьироваться в зависимости от типа эссе и формулировки темы. В связи с этим предоставляется краткая информация о наиболее распространенных типах эссе и различиях между ними (1-ый рисунок).

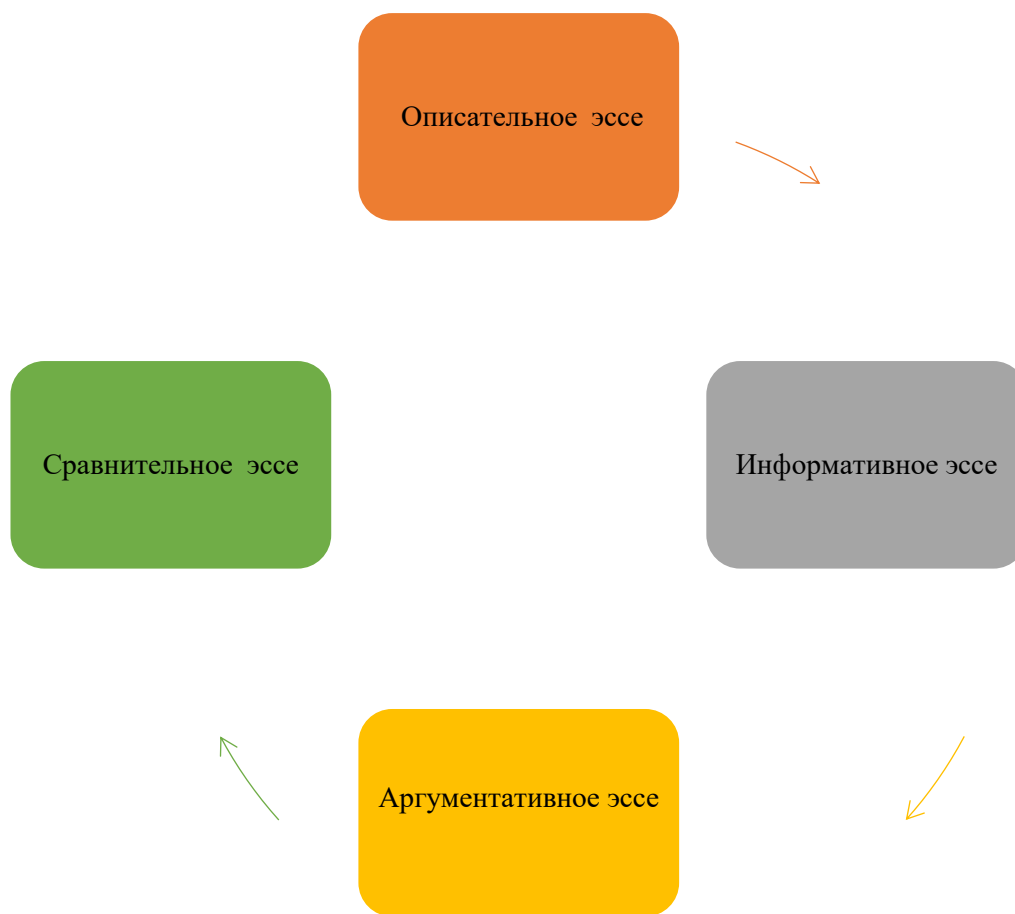

Рисунок 1. Виды эссе

Описательное эссе — это жанр эссе, описание какого-нибудь объекта (предмет, человек, животное, цветок, явление, процесс и т.д.). В процессе

написания описательного эссе важно показать не только основные характеристики объекта, но и чувства и эмоции автора. В жанре нет критики и анализа.

Основным критерием написания описательного эссе – читатель должен почувствовать и увидеть определенное место, событие или человека со своей точки зрения. Кроме того, в описательном эссе, читатель должен почувствовать то, что хотел передать, сказать автор.

В первую очередь, прежде чем приступить к написанию описательного эссе, автору необходимо выбрать конкретную тему, чтобы раскрыть тему и содержание, а также сохранить объем эссе. После определения темы необходимо провести обзор литературы и поиск интересных фактов из различных источников. Автору необходимо с первых строк заинтриговать читателя, построить содержание эссе на чем-то важном, ценном, интересном, чтобы удержать интерес читателя. Например, в описательном эссе, могут быть новые сведения о какой-либо актуальной проблеме, можно показать статистику, информацию, связанную с необычным изобретением, интересные события, цитаты.

Информативное эссе. В данном эссе раскрывается суть того или иного понятия. Для этого используются элементы описания, иллюстрации, аналитики.

Аргументированное эссе. Этот вид эссе основывается на фактах. Автор использует факты и доказательства, таким образом концентрирует свою точку зрения, пытается убедить читателя согласиться с определенным мнением. Для этого приводит факты, которые утверждают его рассуждения. Важно выстроить эти факты логически. Данный вид эссе отличается от других видов эссе тем, что автор указывает рациональное звено и не вызывает эмоции. Наиболее популярный вид письменного жанра, широко распространенный в профессиональных сферах.

Сравнительное эссе. В данном эссе сравниваются и сопоставляются два предмета. Главная суть этого эссе показать и указать различия или общие сходства объекта. К примеру, для эффективного сравнения необходимо изучить различия между двух дисциплин, используя исследования и факты, логично выстраивая их, что способствует впечатлить и увлечь читателя.

В заключении, эссе – это краткое изложение собственных мыслей и взгляда автора по определенной теме или проблеме. Эссе позволяет автору четко и грамотно формулировать свои мысли, структурировать, анализировать информацию, выявлять причинно-следственные связи, иллюстрировать понятия соответствующими примерами, аргументировать свои выводы.

2. Структура и основные направления требований к эссе

Приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 12 ноября 2021 года №561 «Об утверждении программ дошкольного воспитания и обучения, общеобразовательных учебных программ начального, основного среднего и общего среднего образования, технических и профессиональных,

последних» внесены изменения в приказ министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83 «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогов и других гражданских служащих в области образования, работающих в организациях образования, реализующих образовательные программы дополнительного образования и специальные учебные программы» (далее – Правила). В соответствии с главой 2 Правил «Порядок проведения аттестации» аттестуемые при прохождении аттестации пишут эссе¹³.

В параграфе 2 Правил «Порядок написания эссе» указаны основные условия написания эссе. В соответствии с подпунктом 54 настоящего параграфа прописано, что по окончании тестирования педагог пишет эссе. Общее затрачиваемое время – 30 минут. Количество слов – 250-300 слов. Тема эссе ежегодно определяется уполномоченным органом в области образования. Согласно пункту 55, написанное эссе направляется в личный кабинет педагога. Написанное эссе отображается в личном кабинете педагога по ссылке ngt.testcenter.kz.

Условия написания эссе:

- для написания эссе отводится 30 минут. Эссе можно завершить досрочно, но нельзя выходить за рамки отведенного времени;
- общее количество слов эссе – не менее 250 и не более 300 слов;
- темы эссе аттестуемых педагогов утверждается Министерством образования и науки Республики Казахстан;
- эссе хранится в личном кабинете педагога, поэтому оно недоступно для других лиц, кроме тех, кто имеет доступ к кабинету (сотрудников уполномоченных органов и членов аттестационной комиссии).

Структура эссе

Эссе в большинстве случаев затрагивает проблему в рамках одной темы. Структура эссе обычно состоит из нескольких абзацев. Каждый абзац должен содержать мысль по теме, обосновывающую точку зрения автора. Если автор правильно структурирует эссе, то оно будет выглядеть логически завершенным. При написании эссе важно учитывать структуру и правильное деление его на абзацы, так как в каждом абзаце излагается одна мысль в рамках темы, тем самым обосновывается точка зрения автора. Для написания правильного эссе нужно уметь правильно структурировать свои мысли. Важно все мысли объединить в единую, логически завершенную структуру. При этом необходимо отметить, что эссе не имеет общепринятой стандартной структуры, так как это свободный жанр. Единственным условием, определяющим структуру эссе, является логика. В большинстве случаев эссе состоит из введения, параграфов (основной части), в которых излагается точка зрения автора, и заключения, в котором обобщается общая мысль.

---

¹³ *Примечание: Эссе пишется только при прохождении на квалификационную категорию педагогов – педагог-модератор, педагог-эксперт, педагог-исследователь и педагог-мастер.*

Введение

Во введении раскрывается основная суть темы, позиция автора и структура эссе или то, как авторская мысль будет развиваться дальше. В этом разделе содержится понятие проблемы и ее значение, риторический вопрос, цитата и др. Введение может содержать следующее:

- тему и цель эссе;
- позиция автора по отношению к теме;
- аргументация позиции автора.

Введение должно быть захватывающим для читателя, с первых минут заинтересовать автора, так как этот раздел формирует у читателя первое мнение об эссе. Хорошо написанное введение пробуждает интерес читателя и побуждает его читать до конца. Поэтому важно интересно прописать данный раздел.

Основная часть

Эта часть в большинстве случаев состоит из двух или более абзацев. В основной части мысли автора должны быть представлены тезисами, каждый тезис должен быть подкреплён аргументами, которые подтверждают позицию автора. Обычно абзац в основной части состоит из нескольких пунктов:

- тезис (аргументированное мнение);
- доказательство (факты, используемые для доказательства тезиса);
- вывод (частичный ответ на основную проблему).

Часто первое предложение абзаца начинается с тезиса, выражающего точку зрения и мысль автора. В последующих предложениях приводятся доказательства (аргументы), обосновывающие одно и то же мнение. Аргументы включают факты, направленные на то, чтобы убедить читателя в правдивости той или иной точки зрения. В качестве доказательств в данном случае рассматриваются статистические данные, примеры из жизни, результаты различных исследований, мнения ученых, последствия явлений и событий и др. Личная мысль автора, голые факты не рассматриваются как доказательства. Обычно каждый абзац в основной части заканчивается общей формулировкой.

В таком случае формула абзаца будет выглядеть так:

ТЕЗИС + АРГУМЕНТ + ФАКТ/ДОКАЗАТЕЛЬСВА + АНАЛИЗ + ВЫВОД

Данная формула повторяется 2-3 раза в зависимости от количества абзацев в основной части.

Поскольку доказательства автором своей мысли через различные аргументы важны в эссе, актуальность цитируемых аргументов и примеров значимо. При приведении аргументов следует учитывать следующее:

- доказательства должны быть осмысленными, логичными, убедительными для читателя;

- доказательства должны сочетаться с мнением автора эссе;
- важно дать исчерпывающую информацию в рамках объяснения доказательства;
- доказывать на примерах и соотносить свои доказательства с основной идеей;
- необходимо учитывать целесообразное использование полученных примеров в соответствии с темой.

Заключительная часть

Последний абзац состоит из предложений, которые обобщают вопросы, обсуждаемые в основной части и приводят к единому выводу. В этом разделе объединяются все выводы, представленные и аргументированные в основной части. В данном разделе необходимо повторить проблему и сделать окончательное решение. А читатель должен понять точку зрения автора на основании приведенных аргументов.

Приемы построения алгоритма написания эссе

Процесс написания эссе происходит планомерно, поэтому важно, чтобы автор заранее просчитал каждый свой последующий шаг. В период аттестации время на написание эссе отводится 30 минут. Это означает, что у автора не будет дополнительного времени для поиска литературы, материалов и источников. Поэтому педагогу придется планировать написание эссе, опираясь на ранее накопленные знания и опыт.

Написание эссе состоит из определенного алгоритма. Алгоритм написания эссе, адаптированный к требованиям, указанным в Правилах, представлен в таблице 1. Эссе рекомендуется писать, руководствуясь шагами, указанными в данном алгоритме. В таблице представлен возможный объем времени, затрачиваемый на каждый этап. Очень важно, чтобы каждый педагог мог рассчитать время процесса написания эссе.

Таблица 1. Алгоритм написания эссе

№	Период	Возможное время
1	Выбор темы, раскрытие сущности	1 минута
2	Систематизация информации по теме	3 минуты
3	Написание вводной части	3 минуты
4	Написание первого абзаца основной части	7 минут
5	Написание следующего абзаца(ов) основной части	8 минут
6	Написание заключительной части	3 минуты
7	Вычитка текста	5 минут

Первым шагом в этом алгоритме является выбор темы. Потому что любая письменная работа начинается с выбора темы и определения вопроса, который будет рассматриваться в эссе. При выборе темы важно, чтобы автор задавал себе следующие вопросы:

- К какой области относится тема?
- О чем я буду писать?
- Какие ключевые слова раскрывают тему?
- Что я знаю по теме?

Например, чтобы написать эссе на следующую тему «Каким должен быть педагог-лидер?», для этого необходимо определить главное ключевое слово темы. Ключевыми словами в данном случае являются «лидер» и «педагог». В таком случае в эссе будет написано о качествах, отличающих современного педагога-лидера от других коллег.

В целом, тот педагог, который поймет тему, правильно определит ключевые слова, напишет хорошее эссе.

Второй этап написания эссе – систематизация информации по теме текста. При этом в связи с нехваткой времени педагогам предлагается мысленно систематизировать информацию по теме. Автор начинает задумываться над тем, как донести информацию до читателя, как структурировать эссе, какие тезисы и аргументы привести и как правильно составлять предложения в тексте. Таким образом, это период, когда создается архитектура эссе.

После того, как автор мысленно систематизирует информацию из своих знаний и опыта по теме, начинаются этапы их изложения на бумаге. Этот этап перемещается в соответствии с абзацами в план эссе. На данном этапе важно, чтобы педагог при написании каждого абзаца пересматривал и корректировал план эссе. Однако в ходе корректировки должна сохраняться общая структура и не должно быть отклонения от темы.

Последний шаг в написании эссе критическое визуальное осмысление написанного текста. Автор обязательно должен оставить время на этот период. Потому что на последнем обзорном этапе автор проверяет уместно ли употреблены в тексте словосочетания, термины и определения. Исправляет орфографические, стилистические и пунктуационные ошибки в предложениях. Кроме того, у него будет возможность внести небольшие изменения в эссе с целью правильной передачи общей идеи. В связи с чем и качество эссе, прошедшего коррекцию на заключительном этапе, будет лучше.

Также стоит обратить внимание на следующие нормы, чтобы эссе получилось более качественным:

- показать личное отношение автора;
- писать текст компактно, четко, понятно;
- соблюдать логическую закономерность и последовательность мыслей;

- креативность, использование новых и оригинальных идей, умение выделяться среди других;
- употребление словосочетаний, синонимов, терминов (однако не использование сокращенных и разговорных слов);
- уместное употребление прилагательных и местоимений (указаний, обобщений и т.д.);
- написать грамотно (грамматически, пунктуационно, орфографически и стилистически);
- последовательная передача аргументов (научная основа, статистические факты, реальные примеры из жизни).

Учет этих норм в процессе написания эссе способствует его качественному выходу и удовлетворению читателя. Это, в свою очередь, формирует в сознании читателя положительное представление об авторе эссе. Кроме того, человек, привыкший к написанию эссе, развивает способность не только письменно, но и устно излагать свои мысли сжато и понятно.

Критерии оценки написания эссе

Эссе педагогических работников, написанные в ходе прохождения аттестации в соответствии с законодательством Республики Казахстан, не оцениваются, рассматриваются только рубеж прохождения квалификационного теста и представленная документация. Тем не менее важно, чтобы эссе было написано в соответствии с правилами и соответствовало всем известным условиям и требованиям, указанных в настоящих Методических рекомендациях. Поэтому в качестве дополнительной информации в последующих параграфах будут изложены наиболее распространенные критерии оценки эссе. Эссе, в котором учтены критерии оценки, будет иметь высокое качество.

Существует множество способов и критериев оценки эссе. Критерий может быть изменен в соответствии с условиями принимающей стороны. Однако наиболее распространенным способом оценки письменного текста является раскрытие темы, структура, аргументирование, грамотность и критическое мышление. Ниже предлагается условие оценки, основанное на такой выборке. Этот подход к оценке был разработан на основе критериев оценки, представленных в системе ITEST [15].

Полное раскрытие заданной темы, приемы ее освоения одно из главных требований при написании эссе. В диаграмме¹ представлены дескрипторы, по которым оценивается уровень освоения темы автором эссе. В данном аспекте рассматривается эссе как ответ на конкретную тему, выдвижение тезисов только в рамках данной проблемы, разумное использование понятий, относящихся к теме, умение полно и ясно излагать тему.

Диаграмма 1. Раскрытие темы

Глядя на диаграмму, можно заметить, что критерии, по которым автор оценивает понимание данной темы – это оценка того, как содержание написанного эссе вращается вокруг затрагиваемой проблемы и дает полное завершение мысли. Поэтому в любой записи актуально не отступать от темы. Для этого важно правильно структурировать эссе. Качественным получается эссе содержание которого скорректировано с целью взять в ядро конкретную точку зрения или идею автора и определить одну и ту же точку зрения различными аргументами.

Диаграмма 2. Написание аргументов и сохранение структуры эссе

Одним из важных критериев оценки в эссе является правильное и систематическое построение структуры записи. Здесь важна способность автора правильно распределять содержание эссе по абзацам. Также учитывается способность автора эссе приводить обоснования и аргументы в соответствии с темой, чтобы доказать свою точку зрения. Пример оценки в рамках этих критериев представлен на диаграмме 2.

Диаграмма 3. Логика и последовательность, наличие выводов

Еще одним аспектом критериев оценки является логическая последовательность в написании эссе. При написании эссе проверяется системность и последовательность мыслей автора, умение правильно излагать содержание, четко излагать аргументы, умение делать собственные выводы на основе аргументов, направленных на поддержку тезисов. Одним из главных условий оценки является обоснованность автором своей точки зрения аргументами и соблюдение последовательности в изложении эссе. Дескрипторы этой системы оценок представлены в диаграмме 3.

Диаграмма 4. Грамотность выполненной работы

Хотя в большинстве случаев количество времени, отведенного на написание эссе небольшое, но каждый педагог должен осознанно грамотно написать эссе. К тому же одним из критериев оценки любой письменной работы является проверка стилистической, грамматической, орфографической, пунктуационной грамотности и лексического запаса словаря автора. Также необходимо учесть, что при этом рассматривается соответствие написанного эссе требованиям (количество слов), нормам, требуемым от письменной работы. Подробная информация по этому дескриптору представлена на диаграмме 4.

Следующим параметром, который оценивается в эссе является критическое мышление автора. В большинстве случаев само написание эссе предполагает оценивание критического мышления автора. Цель – оценить способность автора понимания, обобщения, систематизации, анализа заданной темы, нестандартного мышления, формирования собственного мнения и умения обоснованно его аргументировать. Важно, чтобы автор критиковал известные публике тривиальные факты по заданной теме, не повторяя, а анализируя информацию, в результате чего выдвигаются новые выводы. Дескрипторы в этом направлении представлены в диаграмме 5.

Диаграмма 5. Критическое мышление автора

Учет последних дескрипторов при написании эссе, умение автора по-новому излагать читателю мысли через текст, критически анализировать, анализировать, давать рекомендации и указывать пути их решения.

В целом важно, чтобы автор ознакомился с приведенными выше критериями оценки и учитывал их при написании эссе. Хотя этап написания эссе не подлежит оценке, содержание текста отражает общие знания, грамотность, критичность педагога, умение правильно излагать мысли в письменном виде.

Требования к оформлению эссе

Одним из важных условий, которые необходимо учитывать при написании эссе является его оформление. В правилах не указаны требования к оформлению эссе, однако в целях соблюдения последовательности в стиле оформления письменных работ, то для аттестуемых в качестве образца представляются следующие требования.

При написании эссе в электронном виде следует соблюдать сложившийся в республике стиль оформления научной статьи и официального письма:

- текст: набор текста в стиле шрифта Times New Roman с помощью текстового редактора Microsoft Word;
- размер шрифта: 14;
- промежуточный интервал: 0;
- межстрочный интервал: одинарный;
- объем эссе: не менее 250 – не более 300 слов;
- параметры листов: объем бумаги-А4;
- направление: книжный;
- боковые ряды: верхняя – 2,5 см; нижняя – 2,5 см; левая – 3 см; правая – 2 см.

В случае рукописного:

- должен быть написан на чистом листе и почерк для записи должен быть понятным читателю, без чирканья, переделок и стирания (штриха, корректора);
- объем эссе: не менее 250 – не более 300 слов;
- параметры листов: объем бумаги-А4;
- Направление: книжный;
- крайние ряды: верхний-2,5 см; нижний – 2 см; левый -3 см; правый-2 см.

3. Методические рекомендации педагогам по написанию эссе

Написание эссе требует четкой и эффективной организации своих мыслей для педагогов и дает возможность проявить творческие способности. Написав эссе, педагог выражает свое мнение, потребность, мысль, точку зрения, знания и интерес. Таким образом, написание эссе – это способность четко и аргументированно изложить одну или несколько идей в письменной форме, используя несколько абзацев на регулярной основе, чтобы иметь возможность влиять на определенную аудиторию, читателей на необходимом уровне и выражать свое мнение по теме [16].

Пример деления эссе на возможные абзацы в рамках условий, указанных в Правилах, приведен в таблице 2. Следует отметить, что разбиение автором основной части эссе на 2 и более абзацев зависит от количества тезисов и подтверждающих их аргументов.

Таблица 2. Объем структурного содержания и элементов эссе

Композиционный элемент	Объем	Содержание
Введение (Абзац 1)	30-50 слов	Актуальность темы Позиция/точка зрения автора Кратко излагаются соображения, рассматриваемые в основной части
Основная часть 1 (Абзац 2)	100-110 слов	6. Дать основной тезис в абзаце 7. Аргументация по основному тезису 8. Аргумент или пример, обосновывающий аргумент 9. Анализ доказательств или интерпретация 10. Общий вывод по абзацу
Основная часть 2 (Абзац 3)	100-110 слов	1. Дать основной тезис в абзаце 2. Аргументация по основному тезису 3. Аргумент или пример, обосновывающий аргумент 4. Анализ доказательств или интерпретация 5. Общий вывод по абзацу
Заключение (Абзац 4)	20-30 слов	Обобщить тезисы основной части и написать итоговую мысль Новая мысль не пишется
В итоге	250-300 слов	

Представляется проект эссе на тему «Моя философия об обучении», который написан согласно требованиям таблицы 2.

Моя философия об обучении

Основу процесса обучения обучающихся составляет философский подход, объединяющий концептуальные принципы, которыми руководствуется учитель. Философский подход составляет суть стратегии учителя в обучении и воспитании учащихся. Моя философия в обучении учеников основана на двух основных субстанциях. Это привитие ученику интереса к предмету и формирование навыков самостоятельного поиска.

Для подростка, сознание которого только формируется, учитель становится примером для подражания, пробуждает мотивацию к предмету в зависимости от качества данного урока и взаимоотношения с классом. На мой взгляд, образ педагога, оставившего особый след в школе, сохраняется на всю жизнь. Поэтому, когда в школе есть сильный учитель, то многие обучающиеся выбирают специальности, связанные с данным предметом. Зачастую из них выходят востребованные специалисты. Результаты социологических исследований показали, что на каждого третьего студента в выборе профессии оказывает влияние его учитель в школе. Исходя из этого, становится очевидным, что важна квалификация учителя по своему предмету, правильное взаимоотношение с обучающимися, личностное поведение. Педагог должен понимать, что он может повлиять на выбор профессии обучающимися, поэтому он должен нести ответственность перед ними.

Я думаю, что навык самостоятельного поиска и поиска информации – важная черта, необходимая всем индивидам в современном мире. Важно, чтобы это качество формировалось у каждого гражданина в школьные годы. У таких граждан преобладает поиск информации из разных источников, их сравнение, анализ, а также анализ услышанного сообщения. Думая об этом, я обращаю внимание на то, чтобы мои ученики, когда я их обучаю, искали информацию дома, ходили в библиотеку и спрашивали людей, знакомились с данными, выходящими за рамки информации, озвученной в классе.

В заключение хочется сказать, что от учителя зависит по какому предмету у обучающихся проявится интерес к получению знаний. Я считаю, что использовать этот потенциал и дать ученику правильную ориентацию – это миссия педагога.

Ниже приведены результаты оценки эссе на тему «Моя философия об обучении» по пяти критериям, приведенным во втором разделе.

* Понимание данной темы – содержание эссе изложено в рамках темы, не отклонено, автор смог четко и полно раскрыть тему. Терминология, используемая при написании, соответствует теме. Во всех абзацах мысль закончена. Благодаря введению тезисов и понятий в соответствии с выбранной темой, правильно построенная структура смогла донести до читателя основную мысль автора.

* Сохранение структуры эссе – содержание эссе правильно разбито на абзацы, каждый тезис начинается с абзаца. Автор смог донести свое мнение, точку зрения, аргументы в соответствии с темой. Орфографических ошибок нет. Выявлена проблема темы, подробно рассмотрены и предложены пути решения проблемы. Мысленный узел и формулировка заключения соответствуют предъявляемым требованиям.

* Логика и последовательность, наличие выводов – все приведенные тезисы являются последовательными. В конце параграфа обобщается высказанная мысль и делается вывод. Соблюдается последовательность и логика мыслей. В соответствии с темой предложена собственная формулировка мысли, аргументы соответствуют тезисам. Стиль эссе соответствует теме.

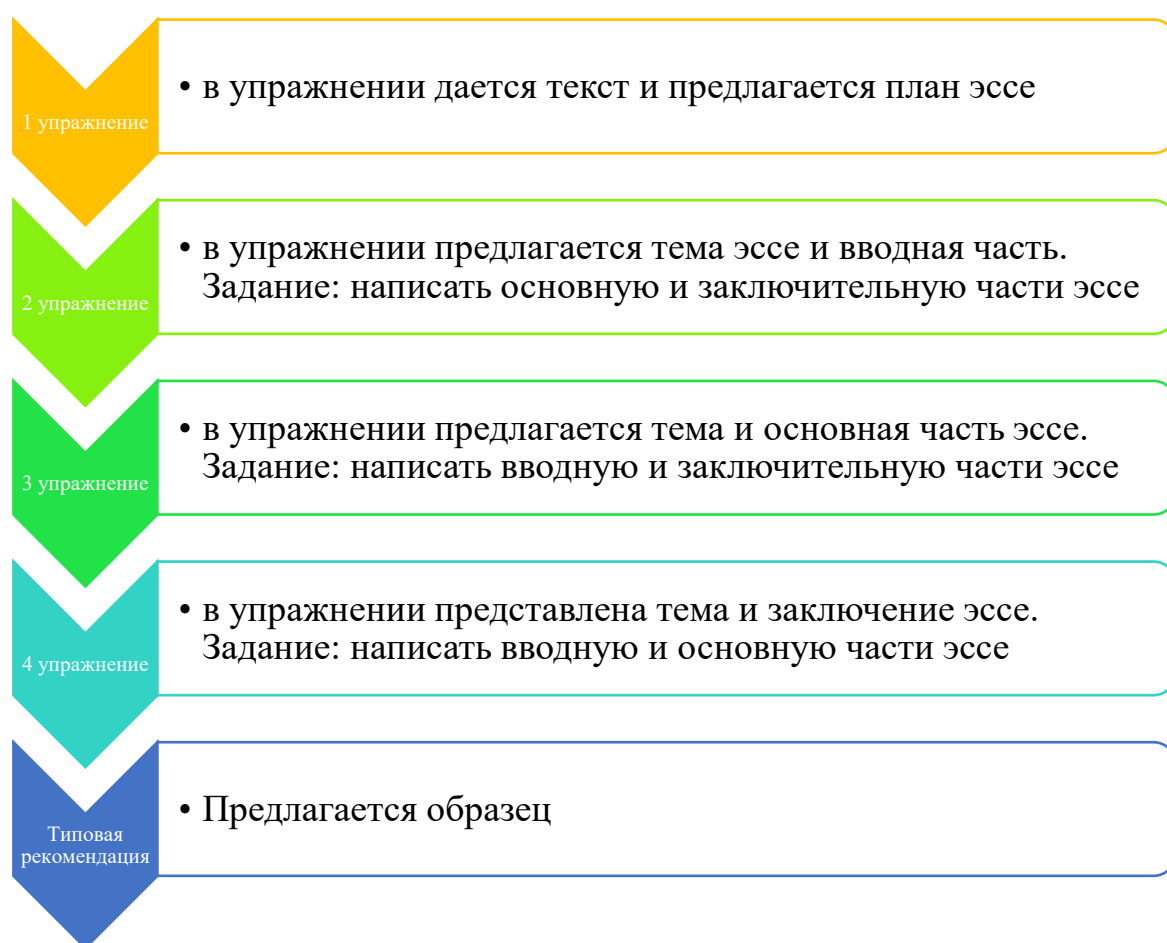
* Грамотность выполненной работы – автор использует термины «субстанция», «индивид». Правильно употреблены синонимы слов «учитель», «педагог», «преподаватель» и «обучающийся», «ученик». Встречаются пунктуационные ошибки. В тексте не повторяются слова и мысли, наблюдается навык регулярного написания эссе, грамотно использованы термины. Количество слов соответствует требованиям. В тексте соблюдена лексическая норма.

* Критическое мышление – умение формулировать мысль, анализировать собственные аргументы, дать интерпретацию аргументам. Хотя общее содержание и аргументы основаны на ранее известных аргументах, мысли и аргументы автора разумны. Проведен критический анализ по теме. В заключение предложена концепция итогового решения.

Учимся писать эссе

Педагогам важно выполнить упражнение, руководствуясь образцом из таблицы 2. При выполнении заданий тренировочных упражнений рекомендуется учитывать и записывать время, чтобы уложиться в срок. При этом, принимая во внимание алгоритм написания эссе, приведенный в таблице 1, важно подсчитать сколько минут педагог тратит на каждый этап эссе. Навык работы со временем также позволит педагогу регулировать скорость набора или написания эссе от руки.

Упражнения и типовые рекомендации по написанию эссе:

Упражнение 1

Для выполнения данного задания необходимо ознакомиться с составленным планом и написать эссе.

Задание: Этические принципы, которым должен следовать педагог

План

I. Введение

Автор излагает актуальность темы. Затем кратко пишется позиция автора и мысли, которые будут рассмотрены в основной части.

Объем – 1 абзац, который состоит из 30-50 слов.

II. Основная часть:

Абзац 1: дать основной тезис в абзаце. Тезис, аргумент. Аргумент или пример, который оправдывает аргумент. Аргументированный анализ или интерпретация. Общий вывод по абзацу.

Объем – абзац состоит из 110-120 слов.

Абзац 2: дать основной тезис в абзаце. Тезис, аргумент. Аргумент или пример. Аргументированный анализ или интерпретация. Общий вывод по абзацу.

Объем – абзац состоит из 110-120 слов.

Заключение

Обобщить тезисы основной части и написать окончательный вывод. Размышление на основе последнего утверждения.

Этические принципы, которым должен следовать педагог

Введение

Абзац 1

Абзац 2

Заключение

Тема Эссе: Учитель – почетная профессия!¹⁴

Введение

Основная часть

Во-первых, я воспитываю человека, формирую личность. Воспитать поколение по концепции Абая «Толық адам» очень сложно. Потому что передо мной дети из разных семей с разным поведением, разным социальным положением. Учитель должен уметь мобилизовать учащихся из всех слоев общества. И при этом помочь каждому обучающемуся привить ценности, которые формируют в нем твердую позицию к жизни. Также педагог обучает учеников размышлять, рассуждать, направляет его к принятию правильных решений. Поэтому, когда учитель узнает, что его ученик нашел свой жизненный путь, правильно выбрал профессию, он нужен обществу, то педагог окрыляется, радуется.

Во-вторых, обучающийся берет пример с учителя. Каждый педагог должен стать образцом для своего воспитанника, поэтому он совершенствуется, обогащает свои знания, опыт. Педагог должен знать больше, чем его ученик. Учитель – это профессия, которая заставляет тебя постоянно быть в поиске и требует непрерывного самосовершенствования. Это означает что только высококвалифицированные преподаватели способны формировать необходимый обществу человеческий капитал. Результаты научных исследований показывают, что весомая часть ресурсов, инвестируемых на развитие образование, следует направить на повышение качества педагогов, потому что это самый эффективный способ улучшить качество школы. Только тот, кто образован, компетентен, разносторонен, конкурентоспособен, нужен обществу.

Заключение

---

¹⁴ Примечание: в упражнении предлагается тема и основная часть эссе, задание: записать заключительную часть эссе.

Учитель – почетная профессия!

Да, учитель – почетная профессия! Так как-то государство, в котором есть воспитанное, образованное, креативно мыслящее подрастающее поколение, конкурентно. Таких молодых людей, способных внести свой вклад во благо общества, воспитывают учителя. Поэтому в следующих частях эссе обосную почему я считаю специальность учителя самым важным и ценным для общества, от компетентности которого зависит и благополучие социума.

Во-первых, я воспитываю человека, формирую личность. Воспитать поколение по концепции Абая «Толық адам» очень сложно. Потому что передо мной дети из разных семей с разным поведением, разным социальным положением. Учитель должен уметь мобилизовать учащихся из всех слоев общества. И при этом помочь каждому обучающемуся привить ценности, которые формируют в нем твердую позицию к жизни. Также педагог обучает учеников размышлять, рассуждать, направляет его к принятию правильных решений. Поэтому, когда учитель узнает, что его ученик нашел свой жизненный путь, правильно выбрал профессию, он нужен обществу, то педагог окрыляется, радуется.

Во-вторых, обучающийся берет пример с учителя. Каждый педагог должен стать образцом для своего воспитанника, поэтому он совершенствуется, обогащает свои знания, опыт. Педагог должен знать больше, чем его ученик. Учитель – это профессия, которая заставляет тебя постоянно быть в поиске и требует непрерывного самосовершенствования. Это означает что только высококвалифицированные преподаватели способны формировать необходимый обществу человеческий капитал. Результаты научных исследований показывают, что весомая часть ресурсов, инвестируемых на развитие образование, следует направить на повышение качества педагогов, потому что это самый эффективный способ улучшить качество школы. Только тот, кто образован, компетентен, разносторонен, конкурентоспособен, нужен обществу.

Для общества всегда ценна профессия, которая воспитывает и формирует личность. Мой труд нужен стране. Поэтому я поддерживаю утверждение «Учитель – почетная профессия».

Напишите эссе на следующие темы¹⁶

- 1) Мои мысли о главном успехе учителя.
- 2) Качества квалифицированного педагога.
- 3) Актуальные проблемы ценностей современного воспитания.
- 4) Навыки конкурентоспособного учителя.
- 5) Мои этические принципы.
- 6) Современные подходы, используемые на уроке.
- 7) Предпосылки на пути моего прихода в учительскую деятельность.
- 8) Роль педагога в развитии личности учащегося.
- 9) Позиция педагога в ученическом воспитании.
- 10) Быть хорошим учителем-профессия или жизненная позиция?
- 11) Необходимые навыки современного педагога - качества, относящиеся к креативности
- 12) Ваше предложение о путях повышения уровня знаний
- 13) Как стать успешным современным педагогом
- 14) Как повысить статус педагога? Ваше видение!
- 15) Влияние научно-технического прогресса на людей
- 16) Социальные сети: Плюсы и минусы
- 17) Роль менеджмента в организации образования в повышении качества образования
- 18) Значение медиа этничности для педагога
- 19) Способы борьбы с буллингом в школе
- 20) Самоуправление как условие формирования активной жизненной позиции учащихся

---

¹⁶ Примечание к работе по подготовке к написанию Эссе:

- Научитесь писать, укладываясь в срок;
- Обратите внимание на количество слов;
- Просмотрите эссе критически, с учетом рекомендаций, приведенных в Методических рекомендациях.

При написании эссе по предложенным темам необходимо учитывать тему эссе и что требует от автора конкретное задание. Например, «Быть хорошим учителем – профессия или жизненная позиция?». Для того чтобы написать эссе по данной теме нужно выбрать одну из двух предложенных категорий: быть хорошим учителем – это профессия или быть хорошим учителем – это жизненная позиция. После выбора категории согласно вышеуказанным критериям раскрыть тему и написать эссе.

Следующий пример, тема «Социальные сети: Плюсы и минусы» требует от автора написать сравнительное эссе. В вводной части автор одним или двумя предложениями напишет позитивные или негативные аспекты социальных сетей, которые будут раскрываться в основной части.

Во втором абзаце излагаются аргументы в пользу положительных сторон социальных медиа, позитивного влияния, помощи от него, экономии времени и т.д.

В третьем абзаце необходимо написать минусы социальных сетей. Это, например, что нельзя много времени проводить в пространстве социальных сетей, долго носить очки для здоровья, использовать непроверенную информацию (Fake) и т.д.

В четвертом абзаце излагается мысль, обобщающая информацию, изложенную выше. На этом этапе пишущий выражает свое мнение о том, какую сторону социальных сетей он (она) поддерживает (хорошую или плохую).

Заключение

В Методических рекомендациях представлена краткая информация по написанию эссе для педагогов. Данные методические рекомендации содержат анализ изучения международного и отечественного опыта, требования и условия, на которые должны обращать внимание педагоги при написании эссе.

Кроме того, предлагаются упражнения для развития навыков педагогов по написанию эссе. Необходимо отметить, что Методические рекомендации разработаны и представлены в качестве пособия, которое окажет помощь педагогам по написанию эссе при прохождении аттестации.

В первом разделе Методических рекомендаций изучен и проведен анализ международного и отечественного опыта.

Во втором разделе описаны основные направления содержания, структура и требования к эссе.

В третьем разделе педагогам были рекомендованы примеры эссе. Выполняя все поставленные требования и задания тренировочных упражнений, у каждого педагога сформируется навык написания эссе.

Целью разработки Методических рекомендаций – при прохождении аттестации помочь педагогам по написанию эссе. В Методических рекомендациях дано широкое разъяснение требованиям, указанным в Правилах. Приведены примеры видов эссе, условия написания, оценивания, требования к техническому оформлению.

В пособии представлены не только теоретические сведения, но и практические образцы эссе, даны рекомендации по структуре. Шаги построения каждого абзаца. Ознакомившись с данными рекомендациями, педагог сможет подготовиться к этапу написания эссе.

Список использованной литературы

1. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Большая Российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1999. С. 1413.
2. Қазақ әдебиеті тілінің сөздігі. Он бес томдық. 15-том./ құраст.: А. Жанабекова, Т. Жанұзақов, Б. Әбілқасымов және т.б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011.Т.15: - Ү – Я. – 824 бет.
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі/ Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов, - Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
4. Баспа және полиграфия терминдерінің түсіндірме сөздігі/ С. Медеубекұлы, Б. Омарова, Р. Әбдиева. – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2013 – 232 б.
5. Олдос Хаксли, Сборник эссе, «Предисловие», Лондон: Harper and Brothers, 1960, рv.
6. Высоколян Н.Е. Методические рекомендации по написанию эссе. Ухта, 2013. С.4.
7. Princeton University. Eight-Legged Essay // <https://www.princeton.edu/~elman/documents/Eight-Legged%20Essay.pdf>
8. Шанс, Линда Х. (1997). Бесформенное в форме: Кенко, Цурезурегуса и риторика японской фрагментарной прозы. Стэнфорд: Stanford UP, с. 46.
9. Высоколян Н.Е. Методические рекомендации по написанию эссе. Ухта, 2013. С.4.
10. Оуэнс, Дерек (1996). «Сочинение». Ключевые слова в исследованиях композиции. Портсмут, Нью-Хэмпшир: Бойнтон/Кук. стр. 85–88. ISBN 0-86709-399-4.
11. Эссені қалай жазады – барлық ережелер <https://stan.kz/esseni-kalay-zhazadi-barlik-erezheler-311643/>
12. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 12 қарашадағы № 561 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100025208>
13. Еркінбай Ұ., (2020). Эссені тексеруге бергенге дейін оны не үшін редакциялау керек? 6 п.
14. Назерке Муса. Эссе жазудың ең тиімді тәсілі. <https://bilimland.kz/kk/news-articles/articles/esse-zhazudyn-en-tiimdi-tasili>
15. Эссені бағалау критерийлері <https://itest.kz/kz/attestation/esse-4157/nusqaular/lecture/esseni-bahalau-kriterijleri>
Эссе және оның түрлері: Оқу құралы. Е.Т. Оспанов – Алматы: «ОНОН» баспасы, 2022. - 18 б.

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	182
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ПЕДАГОГА	184
РАЗРАБОТКА АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГА	268
НАПИСАНИЕ ЭССЕ	378

**ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ ПЕДАГОГТЕРІН
ӘДІСТЕМЕЛІК СҮЙЕМЕЛДЕУ**

**МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПЕДАГОГОВ
ОРГАНИЗАЦИЙ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Басуға _____ ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 25,6.

Подписано в печать _____ г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 25,6.